

slovenská archivistika

2

/ 2021

ročník 51

ISSN 0231-6722

est comparatus, per
Montium, ut pote; Joar
tinum Leporis, precise
cessitatem Collegij Promon
hor Privilegiati Oppidi
cium. Die 1. Mensu
A **N** **N** **O** **A** **O**
Post horrendam carnal. subitanam deva
documentalem eversionem, malitia deva
rum, inopinata factam, Die vigesi
Anni
A

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK 51

2021

Číslo 2

ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR
MINISTERSTVA VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
A
MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

Vydavateľ/Publisher
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Redakčná rada/Editorial Board
Milan Belej (Štátny archív v Nitre)
Ivana Červenková (Slovenský národný archív)
Petr Elbel (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, Česká republika)
Andrea Farkasová (Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť, Maďarsko)
Miroslav Kunt (Národní archiv, Praha, Česká republika)
Tünde Lengyelová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied)
Rastislav Luz (Slovenský národný archív)
Kristína Majerová (Archív Slovenskej akadémie vied)
Mária Mrižová (MV SR, odbor archívov a registratúr)
Richard Pavlovič (Štátny archív v Košiciach)
Monika Péková (MV SR, odbor archívov a registratúr)
Marek Púčik (Slovenský národný archív)
Juraj Roháč (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave)
Daniela Tvrdoňová (Slovenský národný archív)

Hlavný redaktor/Editor in chief
MÁRIA MRIŽOVÁ

Výkonný redaktor/Managing Editor
DANIELA TVRDOŇOVÁ

Tajomník/Editorial secretary
IVANA ČERVENKOVÁ

Jazykovi a technickí redaktori/Proofreading and technical editors
RASTISLAV LUZ, MAREK PÚČIK

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Janaček, Ľuboš: Poprad a jeho úradníci za vlády Márie Terézie	7
Hirčák, Juraj: Archívny fond Mincovňa Kremnica (1328) 1630 – 2014	38
Nagy, Imrich: Možnosti aplikácie metódy digitálnej transkripcie historických rukopisných textov pri sprístupňovaní archívnych fondov.....	53
Grešová, Dušana: Kyanotypia – historická fotografická technika.....	68

MATERIÁLY

Kowalská, Eva – Kantek, Karol: Neznáme listy Karola Štúra na obranu slovenčiny v modranskom gymnáziu	81
---	----

DISKUSIA

Péková, Monika: Legislatívne zmeny pri prístupe k archívnym dokumentom obsahujúcim osobné údaje.....	97
Haraszti, Viktor: Právne pozadie archívneho výskumu v Maďarsku / A levéltári kutatás jogszabályi háttere Magyarországon	100
Klincová, Adriána: Pár viet k slovenskej archívnej terminológii	108

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

BODNÁROVÁ, Miloslava. Činnosť hodnoverného miesta Jasovský konvent do roku 1350 (Daniela Hrnčiarová)	120
MAŘÍKOVÁ, Martina. Finance v živote pražské metropolitní kapituly. Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358 – 1418 (Rastislav Luz)	122
BABIRÁT, Marián – CSIBA, Balázs (eds.). Diplomátár šľachtického rodu Kondé (Ladislav Jurányi)	126
BYSTRICKÝ, Peter – HUDÁČEK, Pavol a kol. Gestá, symboly, ceremónie a rituály v stredoveku (Miroslav Martinický)	128
GARAJOVÁ, Veronika. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitate Trenchini (Rastislav Luz).....	130
LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. Právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv (Marián Babirát)	132
KOBLASA, Pavel. C. a k. soukromé a rodinné statky za vlády císaře Františka Josefa I. (Ivana Červenková).....	134

KAZBUNDA, Karel. Mé archivní poslání ve Vídni 1919 – 1923 (Ivan Tichý).....	136
NEMEC, Miroslav – VÍTEK, Peter. Kronika školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši (Daniela Tvrdoňová).....	141
HOVORKA, Ján a kol. Matrika slovenského Komlóša (Lenka Bernátová) ...	143
VRTEL, Ladislav. Štátne symboly v rokoch 1938 – 1945. Česko-Slovensko, Slovensko, Protektorát Čechy a Morava, Podkarpatská Rus (Štefan Hrivňák).....	146
ŠTVERÁK, František. Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992) (Michal Bartal).....	148
BALOGH, L. Béni (ed.). Who we are? Nationalities in Hungary (Jana Kafúnová).....	150
Kolektiv archivářek a archivářů a ROHÁČEK, Jiří – RŮŽEK, Vladimír (eds.). Soupis sekundárních pramenů k epigrafickým a sepulkrálním památkám, uložených v archivech České republiky (Juraj Šedivý).....	154
TANDLICH, Tomáš. Archívy v školskej praxi. Možnosti využitia písomných prameňov vo výučbe histórie na základných a stredných školách (Kristína Majerová).....	156
CZÉGÉ, Petra Gabriella – KIS, József – SZABÓ, Dorottya. Genealógia hetedíziglen. Családtörténet-kutatás középiskolásoknak és felnőtteknek (Edina Turanová).....	158
JAKAB, Georgina – KESZTYÜSNÉ CSUTI, Judit – MÁRKUSNÉ VÖRÖS, Hajnalka – PÁL, Ferenc. Hetedíziglen. Családtörténet-kutatásról általános iskolásoknak (Edina Turanová).....	165
Genealogicko-heraldický hlas 30/2020, č. 1 – 2 (Silvia Marinová).....	167
Historická fotografie. Sborník pro prezentaci historické fotografie 19/2020 (Dušana Grešová).....	169
Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 2021, 129/1 (Jozef Meliš).....	171
Paginae historiae. Sborník Národního archivu 28/2020, č. 1 (Alena Gazdíková).....	173
Studia historica Tyrnaviensia 21/2021, č. 1 (Alena Macková).....	178
Turul 2020/ č. 1, 2, 3, 4 (Balázs Csiba).....	183
Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2018/2 (Milan Belej).....	186
Archivar. Zeitschrift für Archivwesen 2020/3, 4 (Peter Konečný).....	190
Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association 2021/1 (Jana Kafúnová).....	192
Archivi 2018/2 (Marek Púčik).....	195
Archivní časopis 2020/3, 4 (Michal Bartal).....	198

Archiwista Polski 2020/1, 2 (Zuzana Kollárová)	202
La Gazette des Archives 2018/3 (Katarína Kučerová Bodnárová)	205
Levéltári szemle 2020/3, 4 (Klaudia Bugyinszká)	208
Otečestvennyje Archivy 2020/4, 5, 6 (Mária Novosádová)	212
Sborník archivních prací 2020/2 (Daniela Tvrdoňová)	219
 SPRÁVY	
Pomocné vedy historické na Katedre archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v období prelomu 20. a 21. storočia (Leon Sokolovský)	222
Aktivity katedry archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v akademickom roku 2020/2021 (Juraj Šedivý).....	227
Z činnosti Katedry archívniectva a pomocných vied historických Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v akademickom roku 2020/2021 (Marcela Domenová)	234
Štátne archívy v dobe pandemickej (Roman Teker – Jozef Pocisk).....	238
 KRONIKA	
Židovský kódex – temný príbeh histórie. 80 rokov od prijatia protižidovských opatrení v archívnych dokumentoch (Výstava) (Michala Lónčíková).....	245
Jubileá Janky Danišovej (Milena Ostrolucká).....	248
Eleonóra Dobrucká (Mária Zsigmondová)	250
Životné jubileum Šarloty Drahošovej (Peter Keresteš).....	251
Jubileum Evy Gábrišovej (Peter Keresteš).....	252
Tri okrúhle jubileá Viery Horváthovej (Lucia Dimošová – Vladimír Sklenka).....	254
Životné jubileum Zuzany Kolesárovej (Daniela Pellová)	256
Naša jubilantka Margita Krajňáková (Diana Kunderová)	257
Ladislav Ružička 85-ročný (Richard Pavlovič)	259
Životné jubileum Evy Sedláčkovej (Božena Malovcová)	261
Juraj Turcsány 65-ročný (Mária Feješová).....	263
Marián R. Zemene 85-ročný (Peter Keresteš).....	265
K životnému jubileu Františka Žifčáka (Alena Kredatusová)	267
Za Melániou Kadlečíkovou (Eva Gábrišová)	269
Spomienka na Ondreja Petergáča (Eva Jergová).....	269
Za Jankou Pribulovou (Mária Feješová).....	271
 ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV	273
 POKYNY PRE AUTOROV	275

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

POPRAD A JEHO ÚRADNÍCI ZA VLÁDY MÁRIE TERÉZIE (1740 – 1780)

LUBOŠ JANAČEK

Janaček, L.: Poprad and its officials during the reign of Maria Theresa (1740 – 1780). *Slovenská archivistika*, Vol 51, 2021, No 2, p. 7-37.

The first part of the study deals with the administration of the town of Poprad and its officials during the reign of Maria Theresa (1740 – 1780). From this point of view, Poprad held a particular position, because between 1412 – 1772, it was a part of the territory pledged to Poland. Since Middle Ages, together with other towns and villages, it was a part of the Province of 13 Spisz towns, the privileges of which included joint self-government. Its status wasn't disturbed even by its reintegration into the Hungarian administration. Moreover, Maria Theresa extended it to the Province of 16 Spisz towns. Throughout this period, Poprad had also its own self-government, represented by an annually elected mayor, city council and elected municipality. The second part of the study gives a comprehensive view on the four mayors of Poprad. Besides the basic biographical data, it describes their property situation, social origin or career progression within the city administration. The study is also supplemented by clear archontological and genealogical tables.

Key words: Poprad, administration, archontology, city officials, mayors

Charakteristika poľského zálohu

Mesto Poprad môžeme v súčasnosti právom považovať za hospodárske centrum Spiša. Až do vybudovania košicko-bohumínskej železnice koncom 19. storočia však Poprad v rámci miestnej pentapolitany – Spišská Sobota, Poprad, Veľká, Matejovce a Stráže pod Tatrami (dnes už všetky súčasťou Popradu ako jeho mestské časti) – zostával skôr okrajové postavenie pred hospodársky a remeselnícky oveľa viac rozvinutou Spišskou Sobotou.¹ V rokoch 1412 až 1772 bol Poprad spolu s ďalšími mestami a obcami súčasťou územia, ktoré bolo odstúpené Poľskému kráľovstvu ako dočasný záloh výmenou za 37 000 kôp českých strieborných grošov.² Ani jednej zo zúčastnených strán – Žigmundovi Luxemburskému (Uhorsko) a Vladislavovi II. Jagellovskému (Poľsko) – vtedy určite nenapadlo, že by sa doba tohto zálohu mohla natiahnuť až na 360 rokov. Už na začiatok musíme zdôrazniť, že formálne patrili všetky zálohované mestá a obce naďalej Uhorskému kráľovstvu, príjmy z nich však plynuli

¹ CHALUPECKÝ, Ivan. Poprad v dejinách Spiša. In *Z minulosti Spiša 14*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2006, s. 7-14. ISBN 978-80-969456-1-0.

² SUCHÝ, Michal. Spišské mestá v poľskom zálohu. In MARSINA, Richard (ed.). *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 73.

výlučne poľskej kráľovskej pokladnici.³ Bolo teda v jej najvyššom záujme, aby tieto mestá hospodársky a ekonomicky prosperovali. Okrem garancie starších uhorských práv a privilégií im preto poľská koruna postupne udeľovala rôzne ďalšie výsady, z ktorých najvýznamnejším bolo asi právo slobodného obchodu na celom území Poľska.⁴ Pre správu zálohovaného územia zriadil poľský kráľ úrad spišského starostovstva (*starostwo spiskie*).⁵ Vzhľadom na nie priveľmi častú prítomnosť starostov na zálohovanom území bola už v priebehu 16. storočia časť ich pôvodných kompetencií delegovaná na dvoch podstarostov, ktorými boli kasteláni hradov Ľubovňa a Podolínec.⁶

Poľskí králi ponechali spišským zálohovaným mestám, s výnimkou Starej Ľubovne, Podolínca a Hniezdneho, ako aj im podriadeným dedinám a osadám,⁷ ich spoločnú samosprávu v rámci Provincie 13 spišských miest.⁸ K jedným z jej základných prejavov patrilo právo slobodnej voľby grófa (*Landsgraf*), ktorého úlohou bolo jednak navonok zastupovať záujmy miest pred spišským starostom a jednak na druhej strane dohliadať na včasný výber daní od miestnych richtárov.⁹ Na Ľubovnianskom hrade,

³ ŽARNOVSKÝ, Peter. Problematika vplyvov a diferentného prístupu v rámci územia spišského zálohu. In *Historica Carpatica* 46. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2016, s. 7-16. ISBN 978-80-89093-42-7.

⁴ VOJTAS, Jozef. Z minulosti Ľubice. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Ľubice. Zborník k 725. výročiu získania mestských práv*. Ľubica : Obecný úrad Ľubica, 1996, s. 33. ISBN 80-88747-38-4.

⁵ KURTYKA, Janusz. Starostwo spiskie (1412 – 1769/70). In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław : Kláštorisko 2003, s. 487-532. ISBN 80-7114-457-6. K spišským starostom pozri: KOLLÁROVÁ, Zuzana. Spišskí starostovia. In BUKOWSKI, Waldemar – JUREK, Tomasz (eds.). *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych* 2. Kraków : Societas Vistulana, 2012, s. 787-802. ISBN 978-83-61033-60-8.

⁶ ŠTEVÍK, Miroslav. Prehľad vývinu osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša. In *Sandecko-spišské zošity* 2 [online]. Nowy Sącz : Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu – Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2007 [cit. 2021-02-14], s. 26. ISBN 978-83-89989-15-4. Dostupné na internete: https://www.hradlubovna.sk/wp-content/uploads/2016/02/zeszyty-spiskie-t-2_ok.pdf; ŠTEVÍK, Miroslav. Podstarostovia spišského starostovstva v 15. – 17. storočí. In *Almanach Muszyny*. Muszyna, 2015, s. 43-47. ISSN 1234-6276.

⁷ Pod Ľubovniansko-podolínske panstvo spadali tieto obce: Hraničné, Chmeľnica, Jakubany, Jarabina, Káče, Kamienka, Kremná, Krendželovka, Litmanová, Medzibrodie, Mníšek nad Popradom, Nová Ľubovňa, Pilhov, Podsadok, Veľký Sulín, Závodie, Nižné a Vyšné Ružbachy.

⁸ Na základe privilégia kráľa Štefana V. (1271) a Karola I. Róberta (1317) disponovalo vyššou samosprávou pôvodne 24 sídel Spoločenstva spišských Sasov (*Provincia Saxonum de Scepus*). Vytvorením zálohu v roku 1412 však došlo k jeho rozdeleniu na Provinciu 13 spišských miest a Provinciu 11 spišských miest. Provincia 11 spišských miest bola ešte počas stredoveku podriadená pod správu Spišského hradu. MEIER, Jörg. Stadtrechtslandschaften und Städtebünde in Oberungarn. In FETKO, Filip – ŠTEVÍK, Miroslav (eds.). *Pocia Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 45-46. ISBN 978-80-9694-56-7-2.

⁹ ŠTEVÍK, Miroslav. *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša (Stredoveký Spiš)*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2005, s. 37-41. ISBN 80-969234-0-4.

sídle spišského starostu, túto oblasť po odbornej stránke zastrešoval úrad provízora 13 spišských miest (*provisor tredecim oppidorum*), ktorý na tento účel vykonával ich pravidelné hospodárske lustrácie. Vzhľadom na skôr minoritné postavenie Popradu medzi ostatnými mestami provincie sa príliš často nestávalo (v období vlády Márie Terézie vôbec), žeby funkciu spišského grófa obsadil niektorý Popradčan. Osobitne v tejto pozícii pramene evidujú v rokoch 1576, 1578 a 1581 len miestneho richtára Alberta Nikáziho.¹⁰ Voľbu grófa mala v kompetencii veľká vonkajšia rada (*Hundert-leut*), ktorá mala prinajmenšom od konca 16. storočia 46 až 48 členov.¹¹ V rámci nej mal však Poprad takisto skôr iba menšinové zastúpenie, pretože v jej radoch získaval dve, výnimočne nanajvýš tri miesta.¹² Osoby zvolené do veľkej rady mali zväčša už predtým skúsenosti s pôsobením v samospráve svojho mesta. Pomerné zastúpenie ostatných miest provincie v rámci veľkej rady bolo takéto: Ľubica mala ôsmich, Spišská Nová Ves šiestich, Spišské Podhradie, Spišské Vlarchy a Spišská Belá po štyroch, Veľká, Matejovce, Vrbov a Tvarožná po troch a Spišská Sobota, Stráže pod Tatrami a Ruskinovce podobne ako Poprad po dvoch delegovaných zástupcoch.¹³ Administratívne a súdne záležitosti riešil gróf v súčinnosti s malou vnútornou radou (*Grafenstuhl*), ktorá bola tvorená richtármi všetkých 13 provinčných miest.¹⁴ Stále sídlo Provincie 13 spišských miest počas jej existencie v zásade neexistovalo, pretože bolo pevne naviazané na bydlisko konkrétneho grófa. V tomto meste sa potom počas nasledujúceho roka pravidelne schádzali aj orgány ich spoločnej samosprávy.

Pričlenenie spišských miest do Uhorska

Už od samotného vzniku poľského zálohu vyvíjala uhorská strana, prípadne niektoré súkromné osoby, iniciatívu na jeho čo najrýchlejšie ukončenie.¹⁵ Počas ubieha-

¹⁰ FÁBRY, Béla. Igazságszolgálatás az elzálogosított XIII szepesi városban. In *Közlemények Szepes vármegye múltjából IV.* Lőcse : Reiss J. T. Könyvnyomó, 1912, s. 207. Originál pozri: Štátny archív v Prešove (ďalej len ŠAPO), špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej len SA Levoča), fond (ďalej len f.) Provincie 16 spišských miest (ďalej len SM), grófsky archív, A1, s. 178-179, 186.

¹¹ CHALUPECKÝ, Ivan. Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši. In *Sborník archivních prací*, 1963, roč. 13, č. 1, s. 137.

¹² Personálne zloženie členov veľkej rady možno rekonštruovať na základe osobitných úradných zápisníc, ktoré pochádzajú z činnosti orgánov spoločnej provinčnej samosprávy. V rokoch 1750 až 1755 boli napríklad za Poprad do veľkej rady zvolení: Michal Pejer a Tobiáš Roxer (1750), Tomáš Zimmermann a Jakub Emerici (1751), Pavol Kosch, Andrej Koch a Pavol Maleter (1752), Ján Láni a Samuel Scholtz (1753), Andrej Koch a Ján Strompf (1754), Tobiáš Roxer a Pavol Maleter (1755). ŠAPO, SA Levoča, f. SM, grófsky archív, A4.

¹³ CHALUPECKÝ, Ivan. K politickým dejinám Spišskej Belej do roku 1918. In *Z minulosti Spišskej Belej 4*. Spišská Belá : Mestský úrad, 1998, s. 12.

¹⁴ RADZISZEWSKA, Julia. *Studia z dziejów ustroju Spisza*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1969, s. 105-108.

¹⁵ Takúto ponuku predložil v roku 1681 na zasadaní uhorského snemu v Šoporni napríklad vtedajší kaločský arcibiskup Juraj Sečení (Szechenyi). Na oplátku žiadal, aby mu z nich boli po zvyšok života vyplácané dôchodky. Podobnú ponuku predstrel potom v roku 1708 aj šľachtic Filip Cebrovský, ktorý chcel zálohované mestá vykúpiť pod podmienkou, že mu ich dôchodky budú patriť po dobu dvadsiatich rokov. VOJTAS, Jozef. Z minulosti mesta Ľubice. In VOJTAS, Jozef

júcich storočí bolo preto k poľskému kráľovi poslaných v tejto veci viacero vyslancov a uhorský snem na tento účel ustanovil až niekoľko zvláštnych komisií, avšak všetky bez výraznejšieho úspechu. O navrátenie zálohovaných miest sa prirodzene pokúšala aj osvietenská panovníčka Mária Terézia, vnímajúc strasti jej obyvateľov, často doslova vykorisťovaných spišskými starostami, ktorí od nich vyberali neúmerne vysoké dane. Enormne ekonomicky zneužívané boli spišské mestá najmä počas starostovania Teodora Lubomirského (1700 – 1744), Márie Jozefy (1745) a grófa Henricha von Brühla (1757 – 1763). Vhodná príležitosť na ich navrátenie nastala približne v polovici jej panovníckej vlády, keď na poľský trón zasadol Stanislav II. August Poniatowski (1764 – 1795). Jeho slabá a nevýrazná vláda – ovplyvňovaná navyše ruskou cárovnou Katarínou II. Veľkou – spôsobila, že v roku 1768 sa proti nemu spojila šľachtická opozícia v rámci tzv. Barskej konfederácie. V marci ďalšieho roka vtrhlo konfederčné vojsko pod vedením generála Jozefa Bierzińskiego aj na územie zálohovanej časti Spiša, ktoré považovali za nepriateľské územie, keďže mu ako spišský starosta vtedy predsedal kráľov mladší brat Kazimír Poniatowski. Po obsadení Ľubovnianskeho hradu barskí konfederáti od obyvateľov zálohu žiadali, aby všetky dane a poplatky odteraz odovzdávali výhradne do ich rúk.¹⁶ Väčšinu konfederátov sa vtedy podarilo poraziť ruským vojskám neďaleko Hraničného. Mária Terézia, vedomá si porušenia zmluvných podmienok spišského zálohu, začala pod zámenkou ochrany zálohovaných miest pred barskými konfederátmi ešte v tom istom roku s ich postupným vojenským obsadzovaním. Popradu sa zmocnili vojaci grófa Imricha Esterháziho ešte v priebehu júla.¹⁷ O vrátení zálohu uhorskej strane sa vďaka úspešnej diplomacii Márie Terézie formálne dohodlo počas rokovaní o prvom delení Poľska v roku 1772. Samotný akt vrátenia sa potom uskutočnil 5. novembra na slávnosti v Spišskej Novej Vsi.¹⁸ Máriu Teréziu na nej vtedy zastupoval kráľovský komisár a spišský župan Ján Nepomuk Čáki (Csáky), do rúk ktorého postupne zložili prisahu spišský gróf, trinásť richtári, dvaja členovia z každej mestskej rady a päť vybraných zástupcov zálohovaných miest. Po formálnej stránke bol poľský záloh definitívne ukončený 18. novembra 1773 vo Varšave uzavretím dohody medzi Rakúskom a Poľskom.¹⁹

Po reinkorporovaní spišských zálohovaných miest naspäť do Uhorska zvažovala Mária Terézia pôvodne ich začlenenie pod správu Spišskej stolice. Vidiac však obrovskú nevôľu zo strany predstaviteľov Provincie, rozhodla sa napokon ponechať im ich niekdajšie výsadné postavenie. K potvrdeniu tohto stavu reálne došlo 9. novembra

(ed.). *Lubica. Zborník vydaný k 700. výročiu udelenia mestských práv*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 25-26.

¹⁶ HOMZA, Martin et al. *Historia Scepusii II. Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918*. Bratislava : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave; Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 346. ISBN 978-80-223-4210-0.

¹⁷ SVÁBY, Frigyes. *A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története*. Lőcse : Reiss J. T. Könyvnyomó, 1895, s. 254.

¹⁸ WEBER, Samuel. *A XVI szepesi város az elzalogosítás idejében 1412 – 1772-ig*. In DEMKÓ, Kálmán (ed.). *Szepesi emlékkönyv a magyar orvosok és természetvizsgálók*. Szepesvarálján : Szita Géza, 1888, s. 460-461.

¹⁹ CHALUPECKÝ, Ivan et al. *Dejiny Popradu*. Košice : Vydavateľstvo Oriens, 1998, s. 109. ISBN 80-88828-12-0.

1774.²⁰ V riadení provinčnej samosprávy tým nastalo niekoľko podstatných zmien. Zrejme najviditeľnejšiu predstavovala zmena voľby spišského grófa na trojročné funkčné obdobie.²¹ Volený bol na zhromaždení, ktoré tvorili 13 richtári a jeden vybraný zástupca z každého mesta. Popri grófovi sa po novom ďalej volili jeho dvaja prísediaci (*assessore*s). Okrem toho tu pôsobil tiež ešte jeden notár, fiškál, štyria obvodní fiškáli, jeden vyberač daní a účtovný dozorca. Nad správou miest Provincie dohliadal kráľom menovaný administrátor.²² Ešte 21. októbra 1774 udelila uhorská panovníčka Provincii nový erb a pečať, ktorej kruhopis – SIGILLUM SEDECIM OPPIDORUM SCEPUSIENSIUM 1774 – jasne naznačoval jej úmysel pripojiť k 13 spišským mestám aj Starú Ľubovňu, Podolíneec a Hniezdne, ktoré dovtedy stáli mimo Provincie.²³ Oficiálne vznikla Provincia 16 spišských miest 5. júna 1778. Forma jej samosprávy sa vtedy zmenila iba minimálne, keď okrem rozšírenia volebného zhromaždenia o zástupcov z novoprijatých miest sa k pôvodným dvom prísediacim začal po novom voliť aj ich tretí člen.²⁴ Sídlo Provincie 16 spišských miest sa ustálilo v Spišskej Novej Vsi na námestí v budove starej mestskej radnice (dnes Múzeum Spiša). Postavenie Popradu v Provincii sa ani po jej návrate do Uhorska výrazne nezmenilo, ba skôr naopak najvýznamnejšie provinčné funkcie sa čoraz častejšie začali sústreďovať takmer výhradne iba v rukách úradníkov zo Spišskej Novej Vsi, Spišského Podhradia alebo Ľubice.

Mestská samospráva Popradu

Počas druhej polovice 18. storočia sa v rámci samosprávy uhorských miest kládol vyšší dôraz na špecializáciu a diferenciaciu jednotlivých mestských úradov, prostredníctvom ktorých sa mali prerozdeliť pôvodné kompetencie medzi viaceré osoby, v dôsledku čoho sa mala zlepšiť hospodárska efektivita mesta.²⁵ Mestskú radu v Poprade tvoril richtár (*Stadtrichter*) a štyria prisazní (*Geschworene, Rathsherrn*). Koncom 17. storočia ju takmer úplne ovládlo niekoľko najvýznamnejších miestnych meštianskych rodín. Zvlášť viditeľné to bolo práve v sledovanom období vládnutia Márie Terézie, keď sa na richtárskom poste vystriedalo dovedna iba päť jednotlivcov. Z toho bol Martin Láni richtárom 2-krát, Adam František Boesz starší 17-krát,²⁶

²⁰ VOJTAS, ref. 15, s. 37.

²¹ Pri príležitosti potvrdenia privilegovaného stavu Provincie bola po prvých voľbách do samosprávy v roku 1775 vytvorená portrétová zbierka najvyšších provinčných i mestských funkcionárov. V súčasnosti je uložená v Múzeu Spiša v Spišskej Novej Vsi (pozn. autora).

²² HOMZA, ref. 16, s. 406.

²³ CHALUPECKÝ, Ivan. Pečate 16 spišských miest. In *Historické štúdie II*. Bratislava, 1966, s. 232.

²⁴ CHALUPECKÝ, ref. 11, s. 139.

²⁵ BARTL, Július. Vývoj mestskej samosprávy vo vzťahu k ekonomike miest. In *Historický časopis SAV*, 1973, roč. 21, č. 4, s. 595-596.

²⁶ Z toho 2-krát zastával Adam František Boesz starší túto funkciu mimo sledovaného obdobia, popradským richtárom bol už skôr počas rokov 1733 a 1734 (pozn. autora).

Tobiáš Roxer 11-krát, Adam František Boesz mladší 8-krát²⁷ a Ján Maleter 5-krát. Ich priemerný vek sa pri nástupe do richtárskej funkcie pohyboval od 40 do 60 rokov – Adam František Boesz starší (55-ročný), Tobiáš Roxer (42-ročný), Adam František Boesz mladší (42-ročný) a Ján Maleter (48-ročný).²⁸

V otázke vzdelanostnej úrovne sa od popradského richtára žiadalo, aby vzhľadom na domáce nemecké prostredie ovládal hlavne nemecký jazyk. Na základe volebnej kandidátky vieme, že napríklad richtár Tobiáš Roxer ovládal nemecký, latinský, slovenský a maďarský jazyk.²⁹ Z toho môžeme hypoteticky usúdiť, že mohol byť absolventom niektorého vyššieho gymnaziálneho štúdia na okolí. Naproti tomu richtári Adam František Boesz mladší a Ján Maleter hovorili iba dvoma jazykmi (nemecky a slovensky).³⁰ Pri nich teda môžeme zase takmer s určitosťou konštatovať, že v mladosti navštevovali zrejme iba miestnu ľudovú školu. Z konfesijného hľadiska prevládala u obyvateľov Popradu zväčša protestantizmus, čo sa odzrkadlilo aj v jeho zastúpení v rámci mestskej rady, v ktorej mali evanjelici drvivú prevahu. Potvrďuje to aj skutočnosť, že až traja z piatich richtárov boli v sledovanom období práve z radov evanjelikov. Spomedzi katolíkov získala v samospráve mesta významné postavenie len rodina Boesz, ktorej členovia – Adam František Boesz starší a mladší – však na druhej strane funkciu richtára na dlhé obdobie doslova ovládli.

Členovia mestskej rady disponovali na území mesta pomerne širokými administratívno-správnymi kompetenciami. Jeden z členov mestskej rady, spravidla najstarší a najskúsenejší, pôsobil vo funkcii podrichtára (*Nachrichter*). Druhý člen mestskej rady mal ako stavebný správca (*Bauherr*) na starosti dozor nad stavbou, resp. údržbou budov, ciest a mostov.³¹ Zvyšní dvaja členovia mestskej rady nemali presne špecifikované úlohy. V dokumentoch sa však zvykli niekedy označovať ako najmladší prisazní (*jüngste Geschworene*).³² Richtár a mestská rada pôsobili súčasne ako mestský súdny tribunál, ktorého jurisdikcia sa vzťahovala na všetkých obyvateľov mesta v menej závažných trestných, ako aj občiansko-právnych záležitostiach.³³ Išlo hlavne o urážku

²⁷ Adam František Boesz mladší vykonával svoj úrad s najväčšou pravdepodobnosťou až do svojej smrti v roku 1784. Tento predpoklad však pre nedostatok komparačného materiálu nedokážeme s určitosťou potvrdiť (pozn. autora).

²⁸ Pri Martinovi Lánim sa nám nepodarilo zistiť ani jeho približný vek. Informácie o veku ostatných richtárov sme čerpali z dostupných cirkevných matiek: ŠAPO, SA Levoča, Zbierka cirkevných matiek (ďalej len ZCM), r. k. Poprad, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 1029-1030.

²⁹ ŠAPO, pracovisko Archív Poprad (ďalej len Archív Poprad), f. Magistrát mesta Poprad (ďalej len MM P), Kniha č. 6 (*Protocollum actorum civilium*), s. 349.

³⁰ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 127-129.

³¹ Počas volieb 2. februára 1761 boli do týchto funkcií zvolení napr. Jakub Láni starší (podrichtár) a Adam František Boesz mladší (stavebný správca). ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 28.

³² Počas volieb 31. januára 1763 boli takto napr. označení prisazní Ján Pejer a Martin Fabini. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 33.

³³ V súdnych záležitostiach sa mestá Provincie riadili spišským právom (*Zipser Willkür*), ktorého základ vychádzal z právnych noriem a predpisov pôvodných saských kolonistov. PIIRAINEN, Ilpo Tapani (ed.). *Nachträge zum Zipser Recht*. Leutschau : Verlag Polypress, 2000, s. 41-49. ISBN 80-88704-38-3.

na cti, majetkovoprávne spory, drobné krádeže, bitky, ublíženie na zdraví, výtržnosti a pod. V prípade nespokojnosti s vydaným rozhodnutím sa mohli jednotlivé stránky odvolať k druhostupňovému provinčnému súdu.³⁴ Pokiaľ by ani tam neboli so svojou žiadosťou úspešní, mohli sa v priebehu troch dní ešte odvolať k spišskému starostovi alebo poľskému kráľovi.³⁵ Na základe kráľovského privilégia Žigmunda II. Augusta z 8. decembra 1555 sa totiž obyvatelia spišských zálohovaných miest mohli kedykoľvek a v akejkoľvek záležitosti obrátiť priamo na poľského kráľa, a to buď osobne, alebo sprostredkovane prostredníctvom svojich delegovaných zástupcov.³⁶ Po vrátení Provincie naspäť Uhorsku sa pre ňu odvolacou inštanciou v rámci tretieho stupňa stal súd kráľovského personálu.³⁷ V politicko-správnych záležitostiach podliehali mestá Provincie nariadeniam Kráľovskej miestodržiteľskej rady, v hospodárskych veciach sa zase riadili predpismi Uhorskej kráľovskej komory.

Štatút Márie Terézie z roku 1778 určoval jednotlivým mestám Provincie na základe ich veľkosti presný počet členov v rámci ich samosprávnych orgánov. Mestská rada Spišskej Novej Vsi mala mať podľa neho dvanásť členov. Pri stredne veľkých mestách bol jej počet stanovený na osem členov, pri menších zase na štyroch členov. Počet členov mestskej volenej obce bol v tomto prípade pri väčších mestách stanovený na 30 členov, v rámci menších miest mal mať presnú polovicu.³⁸ Ako však máme možnosť sledovať aj na príklade mesta Poprad, nie všetky mestá tento štatút plne rešpektovali, keďže v tom čase mala mestská volená obec v Poprade (*erwählte Gemein*) spolu 25 členov.³⁹ Jej predsedu, teda rečníka (*Vormund*), volilo spoločné zhromaždenie spo medzi troch vybraných uchádzačov.⁴⁰ Zloženie mestskej volenej obce reflektovalo územno-správne delenie mesta na štyri mestské štvrte, pričom každú štvrť v nej zastu-

³⁴ Druhostupňový provinčný súd mal už právomoc vynášať hrdelné rozsudky (právo meča). Kata si Provincia vypožičiavala z neďalekej Levoče alebo Kežmarku. Za každý úkon mu osobitne platila, zároveň finančne prispievala na jeho pravidelné vydržiavanie. KURINOVSKÁ, Michaela. Kati a ich činnosť pri výkone trestnej moci v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí v provinčných protokoloch. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie Prešovskej univerzity* [online], 2015, roč. 10 [cit. 2021-02-14], č. 2, s. 12-14. ISSN 1337-0707. Dostupné na internete: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2015.pdf. Ďalej bližšie pozri: KURINOVSKÁ, Michaela. Jurisdikcia súdu provincie XIII spišských miest v 16. storočí. In ČIČAJ, Viliam – BADA, Michal (eds.). *Kvalita života v minulosti našich miest*. Bratislava : Igor Iliť – RádioPrint, 2016, s. 87-100. ISBN 978-80-89867-01 – 1.

³⁵ VOJTAS, ref. 4, s. 21.

³⁶ ŠAPO, SA Levoča, f. SM, grófsky archív, B II/16.

³⁷ CHALUPECKÝ, ref. 11, s. 139.

³⁸ HOMZA, ref. 16, s. 406.

³⁹ V staršom období mala mestská volená obec v Poprade zrejme 8 členov podobne, ako aj ostatné menšie mestá Provincie, volená obec vo väčších mestách Provincie mala v tom čase 16 členov. CHALUPECKÝ, Ivan et al. *Spišská Nová Ves. Dejiny mesta*. Spišská Nová Ves : Mesto, 2014, s. 147-148. ISBN 978-80-971811-7-8.

⁴⁰ Počas volieb 27. januára 1777 kandidovali do funkcie mestského rečníka napr. remenár Michal Schwab, remenár Martin Hirth a papiernik Samuel Czieser starší. Z nich ako víťaz vzišiel napokon Samuel Czieser starší. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 190.

povali šiesti volení delegáti.⁴¹ Medzi ich kompetencie patrila hlavne voľba richtára a členov mestskej rady. Jej členovia na svojich pravidelných zhromaždeniach rokovali o najrôznejších záležitostiach hospodárskeho a vnútropolitického charakteru, zároveň mohli richtárovi a mestskej rade predkladať svoje návrhy na schválenie. Vlastná štatutárna právomoc im však ani v druhej polovici 18. storočia neprináležala.

TABUĽKA 1 – Členovia mestskej volenej obce zvolení v roku 1778⁴²

Por. č.	Meno a priezvisko	Povolanie	Konfesia	Znalosť jazykov
1.	Juraj Láni starší (rečník)	mäsiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina latinčina maďarčina
2.	Martin Hirth	obuvník	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
3.	Michal Adalbert Weber	mäsiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
4.	Peter Fibinger	chirurg	katolík	nemčina slovenčina latinčina
5.	Samuel Czieser starší	papiernik	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina maďarčina latinčina
6.	Juraj Kosch	hospodár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
7.	Michal Schwab	remenár	evanjelik a. v.	nemčina latinčina slovenčina
8.	Jakub Láni	mäsiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina

⁴¹ Poprad mal v druhej polovici 18. storočia veľmi jednoduchú architektonickú štruktúru. Jeho jadro tvorili, podobne ako v ďalších provinčných mestách, Letná a Zimná ulica (*Sommer- und Wintergasse*). Podľa zachovaného opisu mestských štvrtí z roku 1763 vyzerala ich poloha takto: Prvá mestská štvrť sa začínala domom Judity Scherfelovej, rod. Freitagovej (vdovy po Michalovi Scherfelovi) a viedla až k domu Martina Praxa na Zimnej ulici; druhá štvrť začínala domom Jakuba Liptáka a pokračovala k domu Jána Lániho na Zimnej ulici; tretia štvrť začínala od domu Jána Glatza na Zimnej ulici a viedla až na koniec ulice k domu Michala Liptáka; posledná mestská štvrť začínala na Letnej ulici domom Andreja Weisza a končila pri dome Mateja Majera. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 33.

⁴² ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 349-350.

Por. č.	Meno a priezvisko	Povolanie	Konfesia	Znalosť jazykov
9.	Andrej Koch	mäsiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina latinčina maďarčina
10.	Jakub Grentzer	remenár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
11.	Andrej Scherfel	hospodár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
12.	Michal Forberger	obuvník	evanjelik a. v.	slovenčina
13.	Jakub Zimmermann	krajčír	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina maďarčina
14.	Jakub Valentini	hospodár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
15.	Juraj Freitag	mäsiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina latinčina maďarčina
16.	Pavol Szepisch	mlynár	katolík	nemčina slovenčina
17.	Pavol Klug	hospodár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
18.	Martin Weisz	krajčír	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
19.	Juraj Peško	kováč	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
20.	Ján Emerici	krajčír	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina latinčina maďarčina
21.	Martin Hankisch	obuvník	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
22.	Jakub Grün	kožušník	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
23.	Tobiáš Roxer	farbiar	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina latinčina maďarčina
24.	Michal Adriány	hospodár	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina
25.	Jakub Glatz mladší	kováč	evanjelik a. v.	nemčina slovenčina

Predstavitelia mestskej rady a mestskej volenej obce zastávali po svojom zvolení rôzne ďalšie dôležité funkcie na úseku mestskej samosprávy a hospodárstva. Na umiestnenie sirôt do poručníctva a ich rodinné dedičstvo dohliadali v Poprade napríklad dvaja sirotskí inšpektori (*Waysseninspectores, Wayssenherrn*), z ktorých jeden bol volený spomedzi členov mestskej rady, druhý naopak spomedzi zástupcov mestskej volenej obce.⁴³ Ich kontrole podliehal takisto dedičský majetok polosirôt, avšak vždy v spolupráci s matkou, ktorá v dobe ich neplnoletosti zväčša spravovala tento majetok. Sirotskí inšpektori zároveň pravidelne zisťovali, či nedochádza k nehospodárnemu narábaniu s týmto majetkom alebo inej forme nezákonného scudzenia. Dvaja členovia mestskej obce plnili oddelené funkcie vínnych (*Weininspectores*) a mlynských inšpektorov (*Mühlinspectores*). Nad stavom sýpok zase dohliadali dvaja mestskí hospodári (*Stadtwirtschaftler*). Ďalší dvaja členovia mestskej obce zastávali funkciu trhových správcov (*Marcktherrn*).⁴⁴ Jeden člen volenej obce vykonával funkciu kvartírmajstra (*Quartiermeister*), teda osoby, ktorá dohliadala na ubytovanie a zásobovanie vojska počas jeho pobytu v meste. Okrem toho sa v Poprade za každú mestskú štvrť volil ešte jeden protipožiarny správca (*Feuer- und Wachtherrn*).⁴⁵

Funkcia mestského notára sa v Poprade obsadzovala tiež spomedzi troch uchádzačov. Menovite však vieme v tejto funkcii doložiť iba troch jej reprezentantov. Mäsiar Juraj Láni starší bol notárom s určitosťou v rokoch 1775 a 1776. Ovládal nemecký, slovenský, latinský a trochu aj maďarský jazyk.⁴⁶ Po ňom sa tejto funkcii ujal krajčír Michal Husz (1777 – 1780>), ktorý hovoril po nemecky, slovensky a latinsky.⁴⁷ Staršia literatúra uvádza ako popradského mestského notára ešte Samuela Husza, priateľa známeho kníhkupca a richtára Spišskej Soboty Jána Juraja Liedemanna.⁴⁸ V službách mesta pôsobil tiež mestský pokladník (*Stadtperceptor*), ktorého úrad bol volený podobne spomedzi troch uchádzačov. Na jeho funkciu sa, takisto ako pri mestskom notárovi, kládla požiadavka vyššieho odborného vzdelania, predovšetkým v oblasti ovládania počtov. Papiernický majster Samuel Czieser starší, ktorý bol mestským pokladníkom v roku 1776, tento predpoklad rozhodne spĺňal, keďže už od roku 1752 úspešne riadil miestnu rodinnú papierenňu, ktorú zdedil po svojom otcovi Jakubovi

⁴³ Na základe štatútu grófa Tobiáša Joniho z roku 1699 mal Poprad pôvodne až štyroch sirotských inšpektorov, vtedy označovaných ešte ako sirotskí otcovia (*Wayssenväter*). Vzhľadom na počet obyvateľov mesta nebolo efektívne, aby ich tu pôsobilo tak veľké množstvo, preto už začiatkom 17. storočia sa uprednostnila jeho voľba v dvojčlennom zložení. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 4 (*Wayssenbuch*), s. 2.

⁴⁴ Mestskí hospodári, ako aj vínni a mlynskí inšpektori, resp. dozorcovia trhov sa v Poprade volili spomedzi troch kandidátov. V archívnych prameňoch sa rozlišovalo medzi ich starším, t. j. nadriadeným členom (*älteste*), a mladším adjunktom (*jüngere*). ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 357-358.

⁴⁵ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 192-193.

⁴⁶ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 125.

⁴⁷ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 174.

⁴⁸ MELTZER, Jacob. *Biographieen berühmter Zipser*. Kaschau : Verlag der Ellingerschen Buchhandlung, 1832, s. 242.

Czieserovi.⁴⁹ Samuel absolvoval vo svojej mladosti štúdiá v blízkom Kežmarku a Levoči, pričom podľa vtedajšej volebnej kandidátky vedel nielen po nemecky, ale aj

TABUĽKA 2 – *Personálne zloženie úradov na úseku mestskej správy a hospodárstva v roku 1777*

Funkcia	Kandidáti	Vybraní uchádzači
sirotskí inšpektori	Ján Maleter Michal Husz Jakub Láni starší	Ján Maleter
	Michal Forberger Jakub Zimmermann Michal Adalbert Weber	Michal Adalbert Weber
mlynskí inšpektori	Michal Schwab Jakub Valentini Juraj Peško	Michal Schwab
	Martin Hirth Jakub Zimmermann Martin Brendel	Martin Hirth
trhovní správcovia	Andrej Scherfel Michal Adriány Jakub Grün	Jakub Grün
	Juraj Mittermann Pavol Klug Michal Forberger	Pavol Klug
kvartírmajster	Martin Serafin Juraj Mittermann Jakub Grentzer	Jakub Grentzer
protipožiarni správcovia	Juraj Peško Michal Forberger Juraj Mittermann	Juraj Peško
	Jakub Glatz mladší Martin Weisz Juraj Kosch	Martin Weisz
	Martin Hankisch Ján Frank Juraj Freitag	Martin Hankisch
	Jakub Pulvermacher Michal Adriány Jakub Zimmermann	Jakub Zimmermann

⁴⁹ DECKER, Viliam. *Dejiny papierní v Poprade*. Martin : Matica slovenská, 1956, s. 26-32; DECKER, Viliam. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 38-40.

slovensky, maďarsky a latinsky.⁵⁰ V nasledujúcich voľbách nad ním zvíťazil jeho švager, miestny mäsiar Andrej Koch mladší (manžel jeho najmladšej sestry Margaréty), ktorého mestská obec považovala za veľmi dobre hospodáriaceho a zabezpečeného človeka. Jeho otec Andrej Koch starší predtým navyše dlhé roky pôsobil ako jeden z členov mestskej rady a mestskej volenej obce. Presnou informáciou o dosiahnutom stupni jeho vzdelania nateraz nedisponujeme, z volebnej kandidátky sa však dozvedáme, že rovnako ako jeho švager ovládal aktívne nemčinu, slovenčinu, maďarčinu a latinčinu.⁵¹ V štruktúrach mesta Poprad figuroval aj rad ďalších významných funkcií. K poriadkovo-bezpečnostným zložkám mesta patrili napríklad strážmajster (*Wachtmeister*), vežový strážnik (*Thurmwächter*) a poľný a lesný hájnik (*Feld- und Waldheyduke*). Vo funkcii strážmajstra pôsobil v rokoch 1776 – 1778 Michal Baran, vežovým strážnikom bol popri ňom vtedy Michal Fiedler.⁵² V pozícii poľného a lesného hájnika sa za toto krátke obdobie vystriedalo niekoľko osôb – Juraj Gally z Popradu (1776),⁵³ Ján Klosko z Batizoviec (1777)⁵⁴ a Vavrinec Kubišok z Ružbách (1778).⁵⁵

Kandidátmi na post richtára a ďalších členov mestskej rady mohli byť iba osoby, ktoré sa v rámci mesta tešili nielen obzvlášť dobrej povesti, ale zároveň na jeho území disponovali plným meštianskym právom (*Bürgerrecht*).⁵⁶ Na jeho získanie, keďže nešlo o dedičný druh práva, tzn. neprechádzalo automaticky ani z otca na syna, bolo potrebné vlastníctvo nehnuteľného majetku (domu), z ktorého bola mestu do jeho pokladnice odvádzaná príslušná mestská a pozemková daň. Výnimočné prípady, keď uchádzač o plné meštianstvo nespĺňal túto zákonnú podmienku, umožňovali, aby sa za neho pred mestskou radou zaručili zväčša dvaja plnoprávni mešťania s tým, že dotýčny si bol povinný zaobstarať vlastnú nehnuteľnosť v priebehu jedného roka. Držitelia plného meštianskeho práva boli preto najmä miestni remeselníci, obchodníci, učitelia, lekári, kňazi, notári atď. Status plnoprávneho mešťana sa zaznamenával do osobitných kníh novoprijatých mešťanov.⁵⁷ Naproti tomu časť obyvateľstva disponovala iba obmedzeným, menším meštianskym právom (*Kleinbürgerrecht*), ktoré im neumožňovalo aktívne participovať na samospráve mesta, dokým nezískali plné meštianske právo. Išlo najmä o námezdnú pracovnú silu, sluhov, učňov, majerníkov, mlatcov a i. Ďalej platilo, že za richtára smela kandidovať iba osoba, ktorá aspoň rok predtým pôsobila ako jeden z členov mestskej rady. Zvolenie do mestskej rady bolo naopak determinované jej predošlým pôsobením v mestskej volenej obci. Úlohou týchto obmedzení bolo zabezpečiť, aby sa vo vedení mesta ocitli len osoby vždy na to dobre pripravené a zabezpečené.

⁵⁰ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 124-125.

⁵¹ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 192.

⁵² ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 359.

⁵³ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 129.

⁵⁴ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 175.

⁵⁵ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 359.

⁵⁶ MARSINA, Richard. Vývoj správy miest v stredoveku. In MARSINA, Richard (ed.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin : Osveta, 1984, s. 37-40.

⁵⁷ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 20 (*Protocoll der neuangewonnenen Bürger*).

TABUĽKA 3 – *Novoprijatí mešťania v Poprade k 18. júnu 1779*

Por. č.	Meno a priezvisko	Povolanie	Konfesia
1.	Ján Mittermann	remenár	katolík
2.	Ignác Lerch	medikováč	katolík
3.	Ján Szepisch	čičmár	katolík
4.	Samuel Bougsch	krajčír	katolík
5.	Ján Pulvermacher	kolár	evanjelik a. v.
6.	Samuel Czieser mladší	papiernik	evanjelik a. v.
7.	Ján Szolkovy	farbiar	evanjelik a. v.
8.	Ján Hankisch	obuvník	evanjelik a. v.
9.	Martin Pulvermacher	hospodár	evanjelik a. v.
10.	Ján Kirner	kožušník	evanjelik a. v.
11.	Ján Adriány	obuvník	evanjelik a. v.
12.	Ján Strompf mladší	čičmár	evanjelik a. v.
13.	Jakub Scholtz	obuvník	evanjelik a. v.
14.	Pavol Brosz	čičmár	evanjelik a. v.
15.	Andrej Koch mladší	mäsiar	evanjelik a. v.
16.	Martin Hirth	obuvník	evanjelik a. v.
17.	Juraj Scherfel	obuvník	evanjelik a. v.

Richtár a členovia mestskej rady sa volili na funkčné obdobie jedného roka. Zároveň však nebolo vylúčené, aby osoba zvolená do mestskej samosprávy nemohla opäť kandidovať a uspieť aj v nasledujúcich voľbách, ba môžeme povedať, že od konca 17. storočia sa to v Poprade stávalo priam pravidelne. V Poprade sa voľby konali v priebehu prvého štvrtého roka (január až marec). Vo volebný deň, ktorý vopred odobril spišský provinčný gróf, sa členovia mestskej obce zišli v miestnej radnici, kde dosluhujúci richtár po tom, ako predniesol svoju záverečnú reč, odstúpil spolu s prisáznymi a rečníkom zo svojej funkcie.⁵⁸ Mestská volená obec následne zvolila nového rečníka, pod dozorom ktorého sa potom pokračovalo vo voľbe členov mestskej rady (prisázných).⁵⁹ Až na takmer úplný záver sa hlasovalo o voľbe nového richtára, resp. sa vo funkcii potvrdil ten doterajší. Voľbe predchádzala široká diskusia, počas ktorej sa predstavila a zvažila kandidatúra všetkých uchádzačov. Z nich boli následne do

⁵⁸ ŠAPO, SA Levoča, f. SM, grófsky archív, E16.

⁵⁹ Paradoxná situácia nastala počas volieb 10. marca 1765, keď sa medikováč Adam František Boesz mladší, čerstvo zvolený rečník, v ten istý deň uchádzal aj o funkciu richtára. Vzhľadom na to, že v tejto voľbe uspel, musela sa nanovo zopakovať voľba rečníka, keďže nemohol súčasne zastávať obe pozície. Novým rečníkom sa napokon stal remenár Martin Hirth. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 40-41.

užšieho kola vybraní štyria najvhodnejší kandidáti.⁶⁰ Verejnosť bola o výsledku voľby oboznámená poobede v miestnom kostole, kde novozvolený richtár pred zrakom prítomných zložil prisahu vernosti. V nej sa zaviazal k svedomitému výkonu svojej funkcie, vernosti kráľovskej (počas obdobia zálohu poľskej) korune a ochrane viery. Všetci prítomní následne zaspievali *Te Deum laudamus...* a zvolali novému richtárovi na slávu (*Vivat!*). Po skončení obradov sa pokračovalo vo voľbe ďalších mestských funkcionárov a verejných zamestnancov, alebo ak bolo neskoro, voľby sa prerušili a pokračovalo sa v nich na druhý deň. Richtár bol povinný oznámiť svoje zvolenie spišskému grófovi, ku ktorému sa v priebehu niekoľkých dní (zväčša trochu) osobne dostavil aj spolu s rečníkom. Gróf ich potom, ako pred ním zložili prisahu, definitívne potvrdil vo funkcii.

Funkcia richtára, ako aj ďalších členov mestskej rady bola v Poprade riadne honorovaná. V roku 1778 dostával miestny richtár ročne plat vo výške 60 zlatých. Štvorčlenná mestská rada dostávala zase po 30 zlatých ročne.⁶¹ Oproti predošlému obdobiu

TABUĽKA 4 – Porovnanie ročných príjmov popradských mestských úradníkov v r. 1776 a 1778

Funkcia	Výška ročného príjmu	
	1776	1778
richtár	50 zlatých	60 zlatých
prisažní	20 zlatých	30 zlatých
notár	30 zlatých	40 zlatých
pokladník	30 zlatých	40 zlatých
mlynski inšpektori	8 zlatých	8 zlatých
sirotski inšpektori	6 zlatých	6 zlatých
trhovi správcovia	4 zlaté	4 zlaté
mestski hospodári	–	3 zlaté
strážmajster	15 zlatých (6 gbellov obilia, 3 páry čižiem)	20 zlatých (6 gbellov obilia, 3 páry čižiem)
vežový strážnik (hlásnik)	10 zlatých (4 gbely obilia, 1 pár čižiem)	10 zlatých (4 gbely obilia, 1 pár čižiem)
poľný a lesný hájnik	17 zlatých a 50 grajciarov (4 gbely obilia, 1 pár čižiem)	20 zlatých (6 gbellov obilia, 3 páry čižiem)

⁶⁰ Počas volieb 22. januára 1769 sa o richtársky post uchádzali napr. Tobiáš Roxer, Valentín Grentzer, Ján Glatz, Juraj Klein, Michal Weber, Martin Hirth, Jakub Valentini a Martin Gotz. Do užšej kandidatúry ďalej postúpili Tobiáš Roxer, Valentín Grentzer, Ján Glatz a Martin Hirth. Vo voľbách z nich napokon uspel farbiar Tobiáš Roxer. ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 49.

⁶¹ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 6, s. 351.

to bolo navýšenie ich príjmov celkovo o 10 zlatých.⁶² O výške platu mestského rečníka nemáme v Poprade žiadne informácie. Je možné, že túto funkciu vykonával bez nároku na honorár.⁶³ Príjmy ostatných mestských funkcionárov boli v roku 1778 stanovené takto: notár a pokladník dostávali ročne po 40 zlatých, mlynski inšpektori mali po ôsmich zlatých, sirotski inšpektori po šiestich zlatých, trhoví správcovia po štyroch zlatých a mestski hospodári po troch zlatých.⁶⁴ Z mestskej pokladnice boli pravidelne vyplácané aj bezpečnostné zložky mesta. Strážmajster poberal plat vo výške 20 zlatých ročne. Okrem toho k svojmu platu dostával šesť gbelov obilia a tri páry čižiem, aby mohol vykonávať svoje pravidelné obchôdzky po meste. Ročný príjem mestského vežového strážnika (hlásnika) sa pohyboval vo výške 10 zlatých. Podobne ako strážmajster mal nárok na štyri gbely obilia a jeden pár čižiem. Lesný a poľný hájnik zase dostával 20 zlatých ročne, šesť gbelov obilia a tri páry čižiem.⁶⁵

Richtári mesta Poprad (Boesz, Roxer, Maleter)

V polovici 18. storočia zaujímali popredné miesto medzi popradskými richtármi Adam František Boesz starší a po ňom aj jeho syn rovnakého mena Adam František Boesz mladší, ktorí úrad richtára zastávali takmer nepretržite po viac než dve desaťročia (pozri Prílohu č. 1). Napriek ich nespornému významu pre regionálne dejiny mesta je pôvod tejto meštianskej rodiny stále viac-menej nejasný. Archívne dokumenty naznačujú, že táto rodina sa do Popradu prisťahovala približne na prelome rokov 1722/1723.⁶⁶ Najstaršiu priamu zmienku o Adamovi Františkovi staršom nachádzame pri jeho sobáši s vdovou Dorotou Lorentzerovou, ktorý sa konal 7. apríla 1722 v neďalekej Mlynici.⁶⁷ Dorota mala z predošlého manželstva dcéru Alžbetu, ktorú Adam František vychovával ako vlastnú.⁶⁸ Z ich spoločných detí sa dospelosti dožil iba budúci richtár Adam František mladší (* 1723).⁶⁹ Ich ďalšie dve deti zomreli ešte počas detstva. V čase narodenia svojho syna sa Adam František Boesz starší ešte nemohol aktívne zapájať do riadenia mestskej samosprávy, keďže v Poprade nevlastnil žiadny nehnuteľný majetok, a teda nedisponoval plným meštianskym právom. K jeho kúpe pristúpil až počas jesene 1727, keď od spolumešťana Tobiáša Stacha kúpil jeho dom

⁶² ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 127-129.

⁶³ Napr. plat rečníka v Spišskej Belej sa v polovici 18. storočia pohyboval vo výške 15 zlatých ročne. KOLLÁROVÁ, Zuzana et al. *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 73. ISBN 80-89046-37-1.

⁶⁴ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 351-358.

⁶⁵ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, kniha č. 6, s. 358.

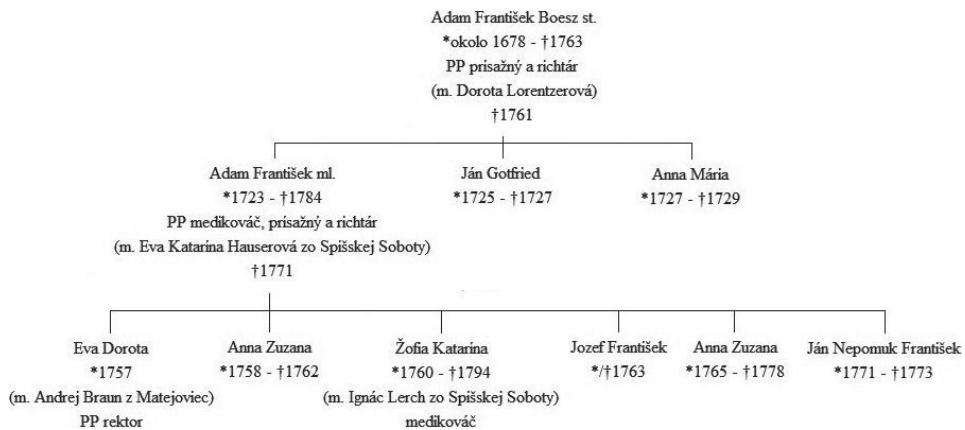
⁶⁶ Túto hypotézu podporuje aj vysoká variabilita pri zapisovaní jeho priezviska v rámci cirkevných matrík a mestských úradných kníh (napr. Bees, Beeß, Bös, Böss, Böß, Böös, Böse, Bösse, Böße, Boese, Boesse, Boeese, Böese, Boes, Boeß, Böes). Viacerí členovia rodiny Boesz žili napr. v Ľubici alebo Vrbove, stotožniť s popradským richtárom Adamom Františkom Boeszom ich však nateraz nedokážeme (pozn. autora).

⁶⁷ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Mlynica sobášení 1688 – 1843, inv. č. 448, s. 10.

⁶⁸ V dospelosti sa Alžbeta stala manželkou Jána Bonussa (Bonissa) z Veľkej. Sobáš uzavreli 28. januára 1737 v Poprade. ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1708 – 1760, inv. č. 1029, nečísl.

⁶⁹ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad pokrstení 1702 – 1758, inv. č. 1029, s. 42.

v hodnote 300 zlatých.⁷⁰ Podľa kúpno-predajnej zmluvy uzatvorenej 14. septembra 1727 pred mestskou radou sa vtedy predávajúcemu zaviazal zaplatiť do najbližšieho sviatku svätého Michala (29. september) sumu 200 zlatých, zvyšok mu mal kupujúci povinnosť uhradiť v desaťročnom splátkovom kalendári, vždy po 10 zlatých k sviatku svätého Michala. K domu na základe tejto zmluvy prislúchal jeden ročiak, jedno teľa, zariadenie na výrobu piva a záhrada s kukurično-jačmenným poľom. Napriek nie príliš veľkému majetkovému bohatstvu sa Adam František už v roku 1732 dokázal medzi ostatnými mešťanmi presadiť najskôr v pozícii jedného z členov mestskej rady a následne ako richtár v rokoch 1733 – 1734 a 1742 – 1756. Funkcie nadobudnuté v priebehu rokov mu priniesli nielen dostatočne veľkú sumu finančných prostriedkov na rozšírenie jeho rodinného príbytku, ale aj elitné spoločenské postavenie, čo sa prejavilo aj po jeho smrti vo veku 85 rokov, keď bol 28. apríla 1763 pochovaný v miestnom Kostole svätého Egídia.⁷¹

GENEALOGICKÁ TABUĽKA 1 – Popradská rodina Boeszovcov.

Výtvoril: Mgr. Ľuboš Janaček, 2021.

Jeho syn Adam František Boesz mladší sa vyučil za medikováča zrejme v neďalekej dielni Gašpara Antona Lercha v Spišskej Sobote. Tu sa zoznámil aj so svojou budúcou manželkou, v čase sobáša 19-ročnou Evou Katarínou, dcérou miestneho krajčírara a richtára Andreja Hausera a Žofie Javorskej. Svadobný obrad sa konal 28. októbra 1755 v rodisku nevesty, ich svedkami boli popradský chirurg Peter Fibinger a Spišskosobotan Gašpar Roxer.⁷² Po vyše roku od sobáša sa Adam František, aj vzhľadom na práve prebiehajúce tehotenstvo svojej manželky, dohodol so svojimi rodičmi na odkúpení ich domu. Na základe kúpno-predajnej zmluvy z 25. februára 1757 bola jeho hodnota stanovená na 1 341 zlatých.⁷³ Z nej mal však rodičom reálne

⁷⁰ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 3 (*Gemeindprotokoll*), s. 127.

⁷¹ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad zomretí 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 9.

⁷² ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Spišská Sobotka sobášení 1755 – 1839, inv. č. 724, s. 1.

⁷³ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 3, nečisl.

uhradiť iba polovicu, keďže im predtým aktívne pomáhal s jeho výstavbou a rozširovaním. Vyrovnať sa mal po finančnej stránke takisto so svojou nevlastnou sestrou Alžbetou, ktorej mal z neho vyplatiť jej dievčenskú štvrtinu. Ako domové príslušenstvo sa spomínali dvor, jedno kapustné pole, dve zariadenia na výrobu piva a jedna krava. Obaja rodičia si zároveň stanovili podmienku, že budú môcť v tomto dome ostať bývať až do svojej smrti (zadná izba vedľa komory), pričom ich syn im bude musieť každoročne prispievať na živobytie sumou 10 zlatých, vždy na sviatok Katedry svätého Petra (22. február). Otec Adam František starší si okrem toho na základe zmluvy ponechal vo svojom vlastníctve ešte šesť akrov ornej pôdy. Po jeho smrti ich mal získať Adam František mladší, iba menšia kapustná záhrada mala ako dievčenská štvrtina prináležať jeho nevlastnej sestre Alžbete. Vysoko vážené spoločenské postavenie, ktoré si Adam František Boesz starší v Poprade vybudoval za svojho života, malo nepochybne výrazný podiel aj na neskoršom úspechu jeho jediného syna pri uchádzaní sa vo voľbách do mestskej samosprávy – rečník (1762 – 1764, 1769 – 1770), mlynský inšpektor (1758), sirotský inšpektor (1764, 1768 – 1770), člen mestskej rady (1759 – 1761, 1768, 1775) a richtár (1765 – 1767, 1776 – 1780). Okrem už vyššie uvedeného ho vieme doložiť aj vo funkcii kostolného správcu (*aedituus*), ktorý sa pravidelne volil (potvrdzoval) spomedzi zástupcov mestskej samosprávy.

Rodinný život Adama Františka mladšieho však už, žiaľ, taký šťastný nebol. Jeho manželka Eva Katarína zomrela v roku 1771 na následky náročného pôrodu.⁷⁴ Adam

František sa po jej smrti už viackrát neoženil a ostal vdovcom. Z ich šiestich spoločných detí sa dospelosti dožili iba dve dcéry. Staršia Eva Dorota (*1757) sa vydala za Matejovčana Andreja Brauna, syna tamojšieho dlhoročného rektora Mateja Jozefa Brauna a Žofie Alžbety Lerchovej,⁷⁵ ktorý sa rozhodol pokračovať v učiteľských šľapajach svojho otca a získal miesto rektora v Poprade (za mešťana prijatý 17. marca 1786).⁷⁶ Mladšia Žofia Katarína (*1760) sa stala manželkou medikováča Ignáca Lercha, syna už vyššie spomínaného Gašpara Antona Lercha zo Spišskej Soboty a jeho ženy Anny Zuzany.

OBRÁZOK 1 – *Portrét Adama Františka Boesza mladšieho.*

Zdroj: Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi⁷⁷

⁷⁴ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad zomretí 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 18.

⁷⁵ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 13.

⁷⁶ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 20.

⁷⁷ Dostupné na internete: http://www.npg.hu/images/jcollection/bosz_adam.jpg [cit. 2021-02-14].

Po svadbe zostal Ignác pôsobiť v Poprade ako medikováč (za mešťana prijatý 18. júna 1779).⁷⁸ Spolu s manželkou bývali v dome s popisným číslom 21, ktorý sa nachádzal medzi domom Zuzany Weberovej, rod. Schwabovej (vdovy po Michalovi Weberovi) a domom Pavla Lániho.⁷⁹ Potom, ako Ignác Lerch v roku 1794 predčasne ovdovel, sa jeho druhou manželkou stala Magdaléna Schustriková z Liptova. Neznáme pohnútky, možno tragédie v rodine alebo absencia mužského pokračovateľa rodiny – dnes sa môžeme, žiaľ, už iba domnievať – primali Adama Františka mladšieho siahnuť si na život. Jeho bezvládne telo objavili mestskí sluhovia 2. júla 1784 pri vstupe do miestneho lesa, kde bol zároveň aj pochovaný.⁸⁰

Výskyt priezviska Roxer, odvodeného od nemeckého označenia obce Rakúsy (*Roks*), je na území Spiša pomerne častý. Nositelia tohto mena boli v popradskej samospráve prítomní prakticky už od prvej tretiny 17. storočia, viacerí z nich dokonca ako mestskí richtári. Staršia genealogická literatúra zvykla ako rodičov popradského richtára Tobiáša Roxera nesprávne označovať Kežmarčana Pavla Roxera a Zuzanu Henschovú.⁸¹ V skutočnosti však musíme jeho pôvod hľadať v Spišských Vlachoch, kde sa narodil niekedy na prelome rokov 1714/1715. Do Popradu sa presťahoval až po sobáši s Evou, zhodou okolností tiež Roxerovou, dcérou prisažného Jána Roxera a jeho ženy Zuzany.⁸² Svadobný obrad sa konal 30. októbra 1736 pred svedkami Martinom Lánim a Tomášom Koschom. Či išlo o spoločných príbuzných, nateraz jednoznačne odpovedať nedokážeme, faktom však ostáva, že spomínaná genealogická literatúra ich chybné stavala do úzkeho príbuzenského vzťahu bratranec – sesternica.⁸³ Tobiáš Roxer sa v mladosti vyučil farbiarskemu remeslu. Rozsiahly majetkový základ vybudovaný v relatívne mladom veku ho predznamenával na aktívne participovanie v oblasti mestskej samosprávy, v ktorej ho vieme doložiť hlavne ako člena mestskej rady (1749, 1752, 1754, 1765 – 1767), rečníka (1756) a richtára (1757 – 1764, 1768 – 1770). Tobiášov jediný syn Samuel, takisto vyučený farbiar, sa 9. februára 1762 oženil s Annou Máriou Lániovou, ktorá bola členkou matejovskej vetvy tohto naširoko rozvetveného rodu. S manželkou a deťmi bývali v rámci prvej mestskej štvrte v dome nachádzajúcom sa medzi mešťanmi Michalom Scherfelom a Jánom Strompfom. Jeho hodnota bola odhadovaná na 2 200 zlatých. Okrem toho vlastnil ešte jednu glejárňu, stodolu a záhradu pri miestnej Czieserovskej papierni v hodnote ďalších 200 zlatých.⁸⁴

⁷⁸ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 20.

⁷⁹ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 4, s. 418.

⁸⁰ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad zomretí 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 35.

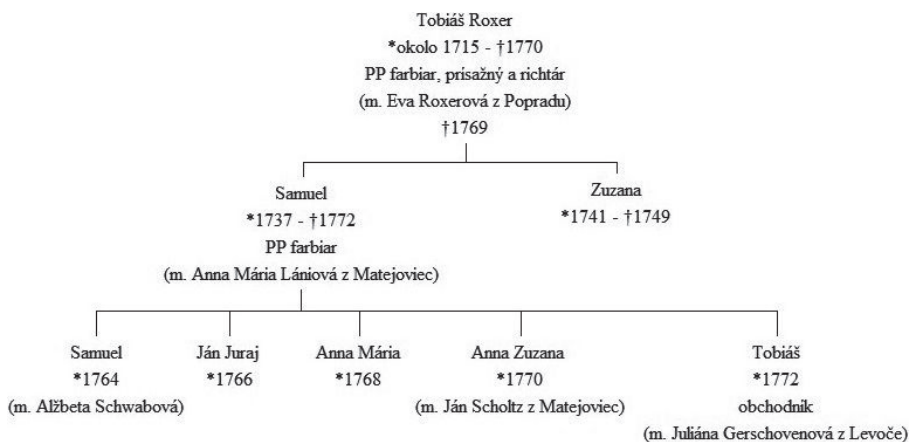
⁸¹ SZLUHA, Márton. *Szepes vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2013, s. 329-331.

⁸² ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1708 – 1760, inv. č. 1029, nečísl.

⁸³ Vázby k Popradu mal aj jeho zrejme mladší brat Ján Juraj Roxer, ktorý sa 6. novembra 1742 oženil s Popradčankou Rozáliou, dcérou člena mestskej rady Michala Pejera a jeho ženy Margaréty Nikerleovej. ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1708 – 1760, inv. č. 1029, nečísl.

⁸⁴ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 4, s. 217.

Samuelova nečakaná smrť v júli 1772 vo veku 36 rokov,⁸⁵ iba dva roky po smrti jeho otca Tobiáša Roxera (pochovaný bol 17. mája 1770 v Poprade),⁸⁶ mu znemožnila, aby sa po otcovom vzore mohol pokúsiť o úspešnú kandidatúru do mestskej rady. Vzdelanostné predpoklady na to rozhodne mal, o čom svedčí aj zachovaný súpis jeho rodinnej knižnice, v ktorej bolo okrem početnej náboženskej literatúry (Bible, modlitebníky, spevníky, výklady Svätého písma) možné nájsť napríklad aj viaceré jazykovedné (synonymický slovník latinčiny), filozofické (Listy od Cicera), právnické (kniha pokút od Sauera, formulár pre písanie listov) alebo zemepisné diela (Geografia od Saszyko). Manželka Anna Mária sa po Samuelovej smrti na základe udeleného dišpenzu opäť vydala. Jej mužom sa podľa zachovaných kežmarských sobášnych matrik stal Tobiáš Roxer, menovec jej zosnulého svokra.⁸⁷

GENEALOGICKÁ TABUĽKA 2 – Popradská rodina Roxerovcov.

Vytvoril: Mgr. Ľuboš Janaček, 2021.

Prvé zmienky o príslušníkoch šľachtického rodu Maleter (*Milleter*, *Mieleter*) na Spiši, z ktorého vedľajšej línie pochádzal aj popradský richtár Ján Maleter, spadajú ešte do konca 16. storočia, keď sa ako richtár Spišskej Novej Vsi v rokoch 1593 a 1596 spomínal istý Ján Milleter. Adresátni nobilitačnej listiny Leopolda I. z roku 1663 boli až bratia Juraj a Gregor Maleterovci,⁸⁸ ktorí dovtedy dlhé roky pôsobili na najvyšších postoch v samospráve Spišskej Novej Vsi a Provincie 13 spišských miest.⁸⁹ Na území Popradu sa natrvalo usídlil až Pavol, vnuk nobilitovaného Juraja Maletera.⁹⁰

⁸⁵ Samuelova manželka Anna Mária bola v čase jeho smrti tehotná. Ich najmladší syn Tobiáš (* 1772), budúci obchodník, sa teda narodil už ako pohrobok (posthumus). ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad pokrstení 1758 – 1843, inv. č. 1030, s. 46.

⁸⁶ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad zomretí 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 17.

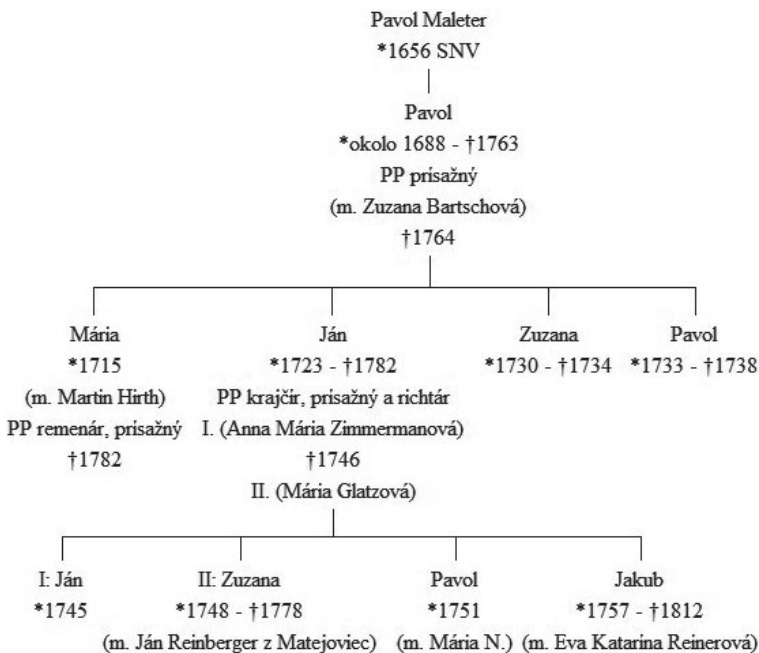
⁸⁷ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, ev. a. v. Kežmarok sobášení 1763 – 1827, inv. č. 236, s. 24.

⁸⁸ SZLUHA, ref. 81, s. 223.

⁸⁹ FÁBRY, ref. 10, s. 207.

⁹⁰ FÖRSTER, Jenő. Nemességigazolási perek Szepes vármegye levéltárban. In *Közlemények Szepes vármegye múltjából IV*. Lőcse : Reiss J. T. Könyvnyomó, 1912, s. 213-214.

V rámci popradskej mestskej samosprávy sa aktívne angažoval už jeho syn, taktiež Pavol, ktorý tu zastával post člena mestskej rady (1722, 1724, 1731, 1746, 1751, 1755, 1759 – 1760, 1763), sirotského inšpektora (1739 – 1741) a mestského rečníka (1752). Funkciu richtára sa však podarilo získať až jeho synovi Jánovi Maleterovi, ktorý na čele mesta stál v rokoch 1771 – 1775. Archívne pramene ho predtým, resp. potom spomínajú aj v pozícii člena mestskej rady (1768, 1776 – 1780>) alebo sirotského inšpektora (1777 – 1780>). Ján Maleter sa v mladosti vyučil za krajčír. Z jeho rodinného života vieme, že bol celkovo dvakrát ženatý. Prvýkrát sa oženil 12. novembra 1743 s Annou Máriou, dcérou člena mestskej rady Tomáša Zimmermanna a Žofie Lániovej.⁹¹ Z ich manželstva pochádzal iba syn Ján (* 1745), o ktorého živote sa nám nepodarilo zistiť viac. Potom, ako Ján Maleter ovdovel, sa jeho druhou manželkou 12. februára 1747 stala Mária, dcéra Popradčana Tomáša Glatza a Márie Kaschovej.⁹² Spolu so svojou rodinou býval v dome medzi mlynárom Pavlom Szepischom a Pavlom Bergerom, ktorého hodnota bola 200 zlatých, oproti domom predošlých prezentovaných richtárov relatívne nízka. V rámci menšieho hospodárstva tu krátko pred svojou smrťou v roku 1782 (pochovaný bol 17. apríla)⁹³ choval dve kravy, jedného trojročného vola, dve dospelé ošípané a štyri mladé ošípané.⁹⁴ Jánova jediná dcéra Zuzana

GENEALOGICKÁ TABUĽKA 3 – Popradská vetva Maleterovcov.

Vytvoril: Mgr. Ľuboš Janaček, 2021.

⁹¹ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1708 – 1760, inv. č. 1029, nečísl.

⁹² ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad sobášení 1708 – 1760, inv. č. 1029, nečísl.

⁹³ ŠAPO, SA Levoča, ZCM, r. k. Poprad zomretí 1760 – 1843, inv. č. 1030, s. 32.

⁹⁴ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 4, s. 267-269.

(* 1748) sa stala manželkou Matejovčana Jána Reinbergera mladšieho, ktorý s ňou po sobáši ostal bývať v Poprade. Ich rodinný dom, ktorého trhovú hodnotu bola vyše 254 zlatých, ležal medzi domami Juraja Glaszera a Juraja Loischa.⁹⁵ Obaja Jánovi synovia z druhého manželstva sa rozhodli pokračovať v otcových šľapajach a vyučili sa za krajčírov. Starší Pavol (* 1751) sa po svadbe s Máriou Gotzmannovou presťahoval do Veľkej, mladší Jakub (* 1757) ostal žiť so svojou manželkou Evou Katarínou Reinerovou v Poprade.

Záver

Mesto Poprad zažívalo počas vlády Márie Terézie obdobie veľkých zmien, keď sa po 360-ročnom období poľského zálohu (1412 – 1772) spolu s *d'alšími mestami* a obcami vrátilo naspäť pod správu Uhorska. Z hľadiska jeho postavenia v Provincii 13 (neskôr 16) spišských miest sa napriek tomu toho tak veľa nezmenilo a na spoločnej samospráve sa Poprad naďalej podieľal skôr okrajovo. Na štruktúru jeho miestnej správy v tom čase vplývali aktuálne trendy vytvárania nových špecializovaných úradov, ktoré zabezpečovali efektívnejšie riadenie mesta najmä po jeho hospodárskej stránke. Viacerí členovia mestskej rady a mestskej volenej obce získavali do svojich kompetencií agendu stavebného správcu, mlynského inšpektora, vínného inšpektora, sirotského inšpektora, mestského hospodára, trhového správcu, protipožiarneho správcu alebo kvartírmajstra. Väčšina týchto funkcií síce v rámci mesta pôsobila už predtým, avšak až v sledovanom období 18. storočia ich možno považovať za naplno rozvinuté, čo sa odzrkadlilo aj v postupnom navyšovaní ich platového ohodnotenia. Za obzvlášť významný prínos predloženej štúdie možno považovať predovšetkým prehľadné spracovanie dosiaľ neznámych životopisov popradských richtárov, doplnené navyše o prehľadné genealogické tabuľky, ktorí v meste pôsobili počas vládnutia Márie Terézie – Adama Františka Boesza staršieho, jeho syna Adama Františka Boesza mladšieho, Tobiáša Roxera a Jána Maletera. Vzhľadom na ich dlhoročné pôsobenie v popradskej samospráve požívali tieto osobnosti do istej miery status elity, čo sa prejavilo nielen v ich rodinnej previazanosti s ďalšími významnými osobnosťami z blízkeho okolia, ale aj nadobudnutom majetkovom vlastníctve. Priblížením ich života formou archontologicko-biografických profilov ide o vhodné vyplnenie medzier v poznaní regionálnych dejín Popradu.

⁹⁵ ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Kniha č. 4, s. 264.

PRÍLOHA 1 – Zoznam členov (vnútornej) mestskej rady v rokoch 1740 – 1780⁹⁶

Rok zmienky výkonu funkcie	Richtár	Prísazní
1740	Martin Láni	Jakub Greisiger Tomáš Zimmermann Michal Pejer Andrej Koch
1741	Martin Láni	Jakub Láni mladší Martin Kirner Samuel Scholtz Andrej Scherfel
1742	Adam František Boesz starší	Andrej Weisz Ján Glatz Ján Pejer Ján Schwab
1743	Adam František Boesz starší	Jakub Láni mladší Ján Strompf Juraj Kolba Jakub Emerici
1744	Adam František Boesz starší	Juraj Loisch Michal Pejer Pavol Berger Pavol Klug
1745	Adam František Boesz starší	Ján Láni Andrej Koch Jakub Fiedler Juraj Freitag
1746	Adam František Boesz starší	Tomáš Zimmerman Pavol Maleter Martin Kirner Juraj Dick
1747	Adam František Boesz starší	Andrej Koch Ján Schwab Ján Strompf Michal Husz

⁹⁶ Zoznam mestských funkcionárov vypracovaný na základe týchto archívnych dokumentov: ŠAPO, Archív Poprad, f. MM P, Knihy č. 3-4, 6; Tamtiež, SA Levoča, f. SM, grófsky archív, A4-A5.

Rok zmienky výkonu funkcie	Richtár	Prisažní
1748	Adam František Boesz starší	Andrej Koch Tomáš Zimmermann Ján Pejer Juraj Kolba
1749	Adam František Boesz starší	Michal Pejer Tobiáš Roxer Samuel Scholtz Martin Hirth
1750	Adam František Boesz starší	Tomáš Zimmermann Juraj Kolba Jakub Emerici Juraj Kosch
1751	Adam František Boesz starší	Andrej Koch Pavol Maleter Ján Pejer Ján Schwab
1752	Adam František Boesz starší	Ján Láni Tobiáš Roxer Samuel Scholtz Juraj Forberger
1753	Adam František Boesz starší	Andrej Koch Ján Strompf Juraj Freitag Pavol Lumnitzer
1754	Adam František Boesz starší	Tobiáš Roxer Martin Hirth Martin Fabini Valentín Grentzer
1755	Adam František Boesz starší	Andrej Koch Pavol Maleter Ján Pejer Juraj Klein
1756	Adam František Boesz starší	Jakub Láni Juraj Freitag Samuel Scholtz Juraj Forberger
1757	Tobiáš Roxer	Andrej Koch Jakub Sebler Juraj Kosch Martin Ast

Rok zmienky výkonu funkcie	Richtár	Prísazní
1758	Tobiáš Roxer	Michal Pejer Martin Hirth Juraj Kolba Juraj Dick
1759	Tobiáš Roxer	Pavol Maleter Jakub Emerici Adam František Boesz mladší Ján Pejer
1760	Tobiáš Roxer	Pavol Maleter Jakub Emerici Adam František Boesz mladší Ján Pejer
1761	Tobiáš Roxer	Jakub Láni starší Adam František Boesz mladší Ján Glatz Ján Grentzer
1762	Tobiáš Roxer	Andrej Koch Juraj Klein Valentín Grentzer Ján Loisch
1763	Tobiáš Roxer	Pavol Maleter Martin Hirth Ján Pejer Martin Fabini
1764	Tobiáš Roxer	Jakub Láni starší Jakub Emerici Ján Grentzer Ján Strompf
1765	Adam František Boesz mladší	Tobiáš Roxer Samuel Scholtz Jakub Láni mladší Andrej Kirner
1766	Adam František Boesz mladší	Tobiáš Roxer Samuel Scholtz Jakub Láni mladší Andrej Kirner
1767	Adam František Boesz mladší	Tobiáš Roxer Jakub Láni starší Jakub Emerici Juraj Kosch

Rok zmienky výkonu funkcie	Richtár	Prisažní
1768	Tobiáš Roxer	Adam František Boesz mladší Valentín Grentzer Ján Maleter Andrej Scherfel
1769	Tobiáš Roxer	Martin Hirth Ján Glatz Michal Adalbert Weber Jakub Valentini
1770	Tobiáš Roxer	Martin Hirth Ján Glatz Michal Weber Jakub Valentini
1771	Ján Maleter	Jakub Emerici Jakub Láni Juraj Láni Michal Forberger
1772	Ján Maleter	Jakub Emerici Jakub Láni Juraj Láni Michal Forberger
1773	Ján Maleter	Jakub Emerici Jakub Láni Juraj Láni Michal Forberger
1774	Ján Maleter	Jakub Emerici Jakub Láni Juraj Láni Michal Forberger
1775	Ján Maleter	Adam František Boesz mladší Michal Adalbert Weber Juraj Kosch Jakub Zimmermann
1776	Adam František Boesz mladší	Ján Maleter Jakub Emerici Michal Husz Martin Brendel
1777	Adam František Boesz mladší	Ján Maleter Jakub Láni Michal Forberger Martin Brendel

Rok zmienky výkonu funkcie	Richtár	Prísazní
1778	Adam František Boesz mladší	Ján Maleter Jakub Emerici Martin Brendel Juraj Mittermann
1779	Adam František Boesz mladší	Ján Maleter Martin Brendel Samuel Czieser starší Juraj Mittermann
1780	Adam František Boesz mladší	Ján Maleter - - -

PRÍLOHA 2 – Zoznam mestských rečníkov v Poprade v rokoch 1745 – 1780

1745:	Andrej Schwab
1746:	Andrej Weisz
1747, 1748:	Michal Pejer
1749, 1750, 1751:	Jakub Láni mladší
1752:	Pavol Maleter
1753:	Michal Pejer
1754, 1755	Andrej Koch
1756:	Tobiáš Roxer
1757, 1758, 1759, 1760:	Jakub Láni starší
1761:	Andrej Koch
1762, 1763, 1764:	Adam František Boesz mladší
1765, 1766:	Martin Hirth
1767:	Juraj Klein
1768:	Martin Hirth
1769, 1770:	Adam František Boesz mladší
1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776:	Michal Schwab
1777:	Samuel Czieser starší
1778, 1779, 1780:	Juraj Láni starší

PRÍLOHA 3 – Genealógia popradskej rodiny Láni (martinovská línia)

- A. LÁNI (LANY, LANI, LANYI) Krištof, mäsiar, prísazný v Poprade (1656, 1665, 1675), manželka: Anna Kleinová, dcéra Jána Kleina z Matejoviec (sobáš uzavreli 17. novembra 1647 v Poprade), potomkovia: B1. – B9.
- B1. LÁNI Ján, * 29. október 1648 v Poprade, mäsiar, manželka: Dorota Schmegnerová, dcéra Gašpara Schmegnera z Popradu (sobáš uzavreli 13. júla 1670 v Poprade).
- B2. LÁNIOVÁ Katarína, * 10. november 1650 v Poprade, manžel: Juraj Greisiger zo Stráží pod Tatrami (sobáš uzavreli 26. júna 1672 v Poprade).
- B3. LÁNI Jakub, * 18. august 1653 v Poprade, manželka: Eva Röppová, dcéra matejovského richtára Tomáša Röppa a jeho manželky Žofie N. (sobáš uzavreli 24. novembra 1675 v Matejovciach).
- B4. LÁNIOVÁ Agneša, * 2. máj 1658 v Poprade, † 2. jún 1660 v Poprade.
- B6. LÁNI Martin, * 18. október 1660 v Poprade, † 28. júl 1731 v Poprade, mäsiar, richtár v Poprade (1720), manželka: Katarína Reinbergerová, dcéra spiškosobotského richtára Pavla Reinbergera a jeho manželky Margaréty N. (sobáš uzavreli 25. novembra 1685 v Spišskej Sobote), potomkovia: C1. – C3.
- B7. LÁNI Krištof, * 5. marec 1663 v Poprade, † 2. máj 1666 v Poprade.
- B8. LÁNI Krištof, 1. júl 1666 v Poprade, † 21. február 1738 v Poprade.
- B9. LÁNI Juraj, * 11. apríl 1669 v Poprade, † 8. december 1727 v Poprade.
- C1. LÁNIOVÁ Zuzana, * okolo 1685, † 11. jún 1763 v Poprade, manžel: Michal Weber, syn popradského richtára Michala Webera a jeho manželky Zuzany N. (sobáš uzavreli 22. novembra 1711 v Poprade).
- C2. LÁNI Ján, * okolo 1689, † 1. júl 1770 v Poprade, manželky: I. Margaréta Czieserová, dcéra papiernika Jakuba Cziesera staršieho a jeho manželky Alžbety Bornayovej (sobáš uzavreli 22. novembra 1716 v Poprade), potomkovia: D1., II. Dorota N., potomkovia: D2. – D6.
- C3. LÁNI Martin, richtár v Poprade (1740 – 1741), manželka: Katarína Centová (sobáš uzavreli 15. novembra 1723 v Poprade), potomkovia: E1. – E5.
- D1. LÁNI Ján, * 14. marec 1719 v Poprade.
- D2. LÁNI Martin, * január 1722 v Poprade.
- D3. LÁNI Jakub, * 8. máj 1723 v Poprade
- D4. LÁNI Andrej, * 18. október 1728 v Poprade.
- D5. LÁNI Samuel, * 18. október 1728 v Poprade.
- D6. LÁNIOVÁ Dorota, * 17. september 1731 v Poprade, manžel: Jakub Glatz, syn Jána Glatza a jeho manželky Anny Hofstetterovej (sobáš uzavreli 19. novembra 1755 v Poprade).
- E1. LÁNI Martin, * 26. november 1724 v Poprade, † 25. august 1779 v Spišskej Sobote, manželka: Eva Alžbeta Czieserová, dcéra spiškosobotského kožušníka Samuela Cziesera a jeho manželky Zuzany Frieszovej (sobáš uzavreli 27. novembra 1752 v Spišskej Sobote).
- E2. LÁNIOVÁ Zuzana, * 12. jún 1728 v Poprade, manžel: Ján Juraj Kunisch (sobáš uzavreli 22. novembra 1746 v Poprade).

- E3. LÁNI Pavol, * 26. október 1730 v Poprade, manželka: Zuzana Kleinová, dcéra spiškosobotského obuvníka Juraja Kleina a jeho manželky Márie Kochovej (sobáš uzavreli 23. novembra 1761 v Spišskej Sobote), potomkovia: F1. – F6.
- E4. LÁNI Juraj, * 24. september 1733 v Poprade, manželka: Katarína Meltzerová, dcéra Tobiáša Meltzera z Ľubice a jeho manželky Judity (sobáš uzavreli 27. októbra 1760 v Ľubici).
- E5. LÁNIOVÁ Katarína, * 30. december 1737 v Poprade.
- F1. LÁNI Andrej, * 16. september 1762 v Poprade.
- F2. LÁNIOVÁ Zuzana, * 23. jún 1765 v Poprade, † 3. júl 1768 v Poprade.
- F3. LÁNI Ján Juraj, * 6. december 1768 v Poprade.
- F4. LÁNIOVÁ Katarína, * 16. marec 1773 v Poprade.
- F5. LÁNIOVÁ Eva Zuzana, * 20. marec 1778 v Poprade, † 14. december 1781 v Poprade.
- F6. LÁNI Eliáš, * 11. marec 1782 v Poprade.

PRÍLOHA 4 – *Genealógia popradskej rodiny Boesz*

- A. BOESZ (BEES, BOESE) Adam František, * okolo 1678, † 28. apríl 1763 v Poprade, richtár v Poprade (1733 – 1734, 1742 – 1756), manželka: Dorota Lorentzerová, rod. N. (sobáš uzavreli 7. apríla 1722 v Mlynici), potomkovia: B1. – B3.
- B1. BOESZ Adam František, * 31. marec 1723 v Poprade, † 2. júl 1784 v Poprade (spáchal samovraždu), medikováč, kostolný správca, richtár v Poprade (1765 – 1767, 1776 – 1780>), manželka: Eva Katarína Hauserová, dcéra spiškosobotského krajčira a richtára Andreja Hausera a jeho manželky Žofie Javorskej (sobáš uzavreli 28. októbra 1755 v Spišskej Sobote), potomkovia: C1. – C6.
- B2. BOESZ Ján Gotfried, * 2. marec 1725 v Poprade, † 17. august 1727 v Poprade.
- B3. BOESZOVÁ Anna Mária, * 26. júl 1727 v Poprade, † 18. august 1729 v Poprade.
- C1. BOESZOVÁ Eva Dorota, * 28. február 1757 v Poprade, manžel: rektor popradskej školy Andrej Braun, syn Mateja Jozefa Brauna, rektora matejovskej školy, a jeho manželky Žofie Alžbety Lerchovej (sobáš uzavreli 18. januára 1774 v Poprade).
- C2. BOESZOVÁ Anna Zuzana, * 21. august 1758 v Poprade, † 7. september 1762 v Poprade.
- C3. BOESZOVÁ Žofia Katarína, * 19. december 1760 v Poprade, † 2. jún 1794 v Poprade, manžel: medikováč Ignác Lerch, syn spiškosobotského medikováča a kostolného otca Gašpara Antona Lercha a jeho manželky Anny Zuzany N. (sobáš uzavreli 1. novembra 1778 v Poprade).
- C4. BOESZ Jozef František, * 28. september 1763 v Poprade, † 4. december 1763 v Poprade.
- C5. BOESZOVÁ Anna Zuzana, * 5. máj 1765 v Poprade, † 5. august 1778 v Poprade.
- C6. BOESZ Ján Nepomuk František, * 6. marec 1771 v Poprade, 4. marec 1773 v Poprade.

PRÍLOHA 5 – Genealógia popradskej vetvy rodiny Roxer

- A. ROXER (ROKSER) Tobiáš, * okolo 1714/1715 v Spišských Vlachoch, † 17. máj 1770 v Poprade, farbiar, richtár v Poprade (1757 – 1764, 1768 – 1770), manželka: Eva Roxerová, dcéra miestneho prísazného Jána Roxera z Popradu a jeho manželky Zuzany N. (sobáš uzavreli 30. októbra 1736 v Poprade), potomkovia: B1. – B2.
- B1. ROXER Samuel, * 2. december 1737 v Poprade, † 14. júl 1772 v Poprade, farbiar, manželka: Anna Mária Lániová z Matejoviec (sobáš uzavreli 9. februára 1762 v Matejovciach), potomkovia: C1.-C6, po smrti manžela sa opäť vydala – Tobiáš Roxer (sobáš uzavreli 8. júla 1776 v Kežmarku).
- B2. ROXEROVÁ Zuzana, * 17. júl 1741 v Poprade, † 2. január 1749 v Poprade.
- C1. ROXEROVÁ Eva Katarína, * 12. január 1763 v Poprade, manžel: Samuel Láni, syn Jakuba Lániho z Popradu a jeho manželky Alžbety Czieserovej (sobáš uzavreli 23. novembra 1779 v Poprade).
- C2. ROXER Samuel, * 9. október 1764 v Poprade, farbiar, manželka: Eva Alžbeta Schwabová, dcéra remenára a mestského rečníka Michala Schwaba a jeho manželky Kataríny Glatzovej, potomkovia: D1.-D5.
- C3. ROXER Ján Juraj, * 4. január 1766 v Poprade.
- C4. ROXEROVÁ Anna Mária, * 17. január 1768 v Poprade, manžel: Ján Jakub Koblitz (sobáš uzavreli 26. apríla 1786).
- C5. ROXEROVÁ Anna Zuzana, * december 1770 v Poprade, manžel: Ján Scholtz z Matejoviec.
- C6. ROXER Tobiáš, 23. november 1772 v Poprade, obchodník, manželka: Juliána de Gerschoven (sobáš uzavreli 20. októbra 1802 v Levoči), potomkovia: E1. – E6.
- D1. ROXEROVÁ Eva Alžbeta, * 23. september 1790 v Poprade, manžel: Samuel Klein, ev. a. v. farár vo Veľkej (sobáš uzavreli 6. júla 1809 vo Veľkej).
- D2. ROXER Ján Samuel, * 18. február 1794 v Poprade, manželka: Karolína Fabriczyová.
- D3. ROXEROVÁ Terézia, * 28. december 1799 v Poprade, manžel: popradský mestský notár Fridrich Ernest Höntz.
- D4. ROXEROVÁ Johana, * 19. júl 1803 v Poprade.
- D5. ROXEROVÁ Anna Zuzana, * 15. január 1805 v Poprade, manžel: učiteľ Dávid Maurer.
- E1. ROXEROVÁ Anna Juliána Amália, * 8. marec 1804 v Poprade.
- E2. ROXEROVÁ Frederika Terézia Helena, * 2. august 1805 v Poprade.
- E3. ROXER Tobiáš Ludovít, * 21. január 1807 v Poprade.
- E4. ROXEROVÁ Žofia, * 14. august 1810 v Poprade.
- E5. ROXER Pavol Samuel Alexander, * 28. október 1811 v Poprade.
- E6. ROXEROVÁ Anna Mária, * 27. august 1813 v Poprade.

PRÍLOHA 6 – *Genealógia popradskej vetvy rodiny Maleter*

- A. MALETER (MILLETER, MIELETER) Pavol, * 1. august 1659 v Spišskej Novej Vsi, prísazný v Poprade (1708), manželka Zuzana N., potomkovia: B1.
- B1. MALETER Pavol, * okolo 1688 v Poprade, † 29. august 1763 v Poprade, prísazný v Poprade (1722, 1724, 1731, 1746, 1751, 1755, 1759 – 1760, 1763), manželka: Zuzana Bartschová, dcéra miestneho prísazného Gregora Bartscha z Popradu a jeho manželky Judity N. (sobáš uzavreli 26. novembra 1713 v Poprade), potomkovia: C1. – C4.
- C1. MALETEROVÁ Mária, * 1715 v Poprade, manžel: remenár a prísazný Andrej Hirth, syn obuvníka Andreja Hirtha z Popradu a jeho manželky Barbory Mönichovej, rod. Kernovej (sobáš uzavreli 5. novembra 1737 v Poprade).
- C2. MALETER Ján, * 16. február 1723 v Poprade, † 17. apríl 1782 v Poprade, krajčír, richtár v Poprade (1771 – 1775), manželky: I. Anna Mária Zimmermannová, dcéra miestneho prísazného Tomáša Zimmermanna z Popradu a jeho manželky Žofie Lániovej (sobáš uzavreli 12. novembra 1743 v Poprade), potomkovia: D1., II. Mária Glatzová, dcéra Tomáša Glatza z Popradu a jeho manželky Márie Kaschovej (sobáš uzavreli 12. februára 1767 v Poprade), potomkovia: D2.-D4.
- C3. MALETEROVÁ Zuzana, * 19. február 1730 v Poprade, † 26. september 1733 v Poprade.
- C4. MALETER Pavol, * 5. júl 1733 v Poprade, † 5. júl 1738 v Poprade.
- D1. MALETER Ján, * 8. marec 1745 v Poprade.
- D2. MALETEROVÁ Zuzana, * 14. február 1748 v Poprade, † 23. júna 1778 v Poprade, manžel: Ján Reinberger, syn matejovského mäsiara Jána Reinbergera a jeho manželky Doroty Lániovej (sobáš uzavreli 31. januára 1769 v Poprade).
- D3. MALETER Pavol, * 12 júl 1751 v Poprade, krajčír, manželka: Mária Gotzmannová z Veľkej.
- D4. MALETER Jakub, * 31. október 1757 v Poprade, † 27. máj 1812 v Poprade, krajčír, manželka: Eva Katarína Reinerová, potomkovia: E1. – E4.
- E1. MALETEROVÁ Anna Mária, * 18. december 1791 v Poprade.
- E2. MALETER Ján, * 19. december 1793 v Poprade.
- E3. MALETER Jakub, * 1. júl 1796 v Poprade.
- E4. MALETEROVÁ Anna Zuzana, * 2. marec 1799 v Poprade.

POPRAD UND SEINE BEAMTEN IN DER REGIERUNGSZEIT MARIA THERESIAS (1740 – 1780)

JANAČEK, Luboš

Der Forschungsbereich des Stadtrates hat sich bisher in der Slowakei auf bedeutende Städte konzentriert, wobei kleinere Städte, die mehr als stadtdähnliche oppida charakterisiert werden können, am Rande des Interesses standen. Die Aufwendigkeit und oft sogar Unvollständigkeit der Quellen erfordert enorme Zeit und Wille, da es oft nötig ist Archivdokumente aus mehreren Archiven zu studieren, damit man zu relevanten Ergebnissen kommt. Das Ziel der vorliegenden Studie war es deshalb die Selbstverwaltung und die bedeutendsten Funktionäre der Stadt Poprad in der Regierungszeit Maria Theresias (1740-1780) vorzustellen, da man bisher diesem Bereich im Rahmen der regionalen Geschichte keine größere Beachtung schenkte. Die Stadt Poprad war in dieser Hinsicht ein gewisses Spezifikum, weil es zwischen den Jahren 1412 und 1772 zusammen mit anderen Städten und Siedlungen Teil des Gebietes war, das an Polen verpfändet wurde. Seine höhere Verwaltung wurde in dem Bund der 13 Zipser Städte organisiert. An der Spitze dieses Bundes stand jedes Jahr frei gewählter Graf. Diese privilegierte Position – seit 1778 innerhalb des Bundes der 16 Zipser Städte – hatte Poprad mit kleineren Pausen eigentlich bis Gesetzannahme 33/1876, als der Bund mit Sitz in Spišská Nová Ves als Form gemeinsamer Verwaltung Zipser Städte definitiv zugrunde ging.

Die Stadt Poprad hatte das Recht der Wahl des Bürgermeisters, der jährlich auf der Versammlung von vier Kandidaten gewählt wurde. Seine Wahl musste anschließend der Zipser Graf bestätigen indem sich beim ihm innerhalb von drei Tagen der neu gewählte Bürgermeister (mit dem Sprecher) persönlich einstellen musste um wiederum den Treueeid zu leisten. Zwischen 1740 und 1780 lösten sich in dieser Funktion nur fünf verschiedene Personen ab. Daraus geht hervor, dass sie das Amt wiederholt ausgeübt haben. Viele von ihnen waren vorher lange als Stadträte tätig. Den Stadtrat in Poprad bildeten vier Stadträte und zu ihren Kompetenzen gehörte nicht nur tägliche Stadtverwaltung. Er konnte – gemeinsam mit dem Bürgermeister – auch minderschwere Strafsachen und bürgerliche Rechtsstreitigkeiten verhandeln. Schwerwiegende Fälle verhandelte das zweitinstanzliche Provinzgericht, das das Recht hatte peinliche Strafe auszusprechen. An der Stadtverwaltung beteiligte sich noch der gewählte Bürgerrat, ein engeres Verwaltungsorgan, gebildet von lokalen Bürgern, der im Jahre 1775 in Poprad 25 Mitglieder hatte. Zu ihren Kompetenzen gehörte Aufsicht über Waisenkinder, Mühlwerke, Stadtkeller, Kornspeicher, Märkte usw. Abgesehen davon wurden von der Stadtkasse auch der Notar, Schatzmeister, Wachtmeister, Torwächter und Forstwärter bezahlt.

Der letzte Teil dieser Studie behandelt vier konkrete Bürgermeister aus Poprad aus der zweiten Hälfte des 18ten Jahrhunderts. Neben biographischen Grundinformationen konzentriert man sich auch auf ihren Karriereaufstieg innerhalb der Stadtverwaltung, ihre Vermögenslage oder gesellschaftliche Stellung in der Stadt. Kein Wunder, dass das Amt des Bürgermeisters solche Personen ausübten, die als geehrte und gut abgesicherte Bürger angesehen wurden. Deshalb können wir sie ruhig als lokale Stadtelite betrachten.

Übersetzt von Jana Švabčíková

ARCHÍVNY FOND MINCOVŇA KREMNICA (1328) 1630 – 2014

JURAJ HIRČÁK

Hirčák, J.: Archival Fond of Kremnica Mint (1328) 1630 – 2014. Slovenská archivistika, Vol. 51, 2021, No 2, p. 38-52.

The archival fond Kremnica mint (1328) 1630 – 2014 is the largest and the most precious fond in the archives of Kremnica mint. Thanks to the unique documentary ability of the mint's metal products and special durability of this medium, its corporate archives has gained the status of the specialised public archives. The archival fond of Kremnica mint has been growing for almost four centuries. The first company operating books date back to 1630 and the last archived documents from 2014. The author's intention is to outline the history of archiving of this fond, introduce its composition and inform about the status of its processing. The article is intended to the archivists and other experts, especially numismatists and finance historians to help them with a basic orientation in this important source.

Key words: Kremnica mint, corporate archives, archival fond

Usporiadanie archívneho fondu Mincovňa Kremnica a stav jeho spracovania

Archívny fond Mincovňa Kremnica (1328) 1630 – 2014 vznikol organicky z činnosti jeho pôvodcu – kremnickej mincovne – a tvoria ho archívne dokumenty úradného a účtovného charakteru spolu s prevádzkovými, výrobnými a pomocnými knihami. Fond je časovo ohraničený rokmi 1630 – 2014 a vzhľadom na nepretržitú činnosť mincovne nie je uzavretý. S novými prírastkami neustále narastá a v súčasnosti meria 273 bežných metrov.

Archív kremnickej mincovne ako vymedzený priestor určený na ukladanie a archivovanie dôležitých dokumentov sa prvýkrát spomína 28. apríla 1752.¹ Ukladanie a archivovanie dokumentov mal na starosti od najstarších čias pokladník, respektíve účtovník, ktorý túto činnosť vykonával popri iných úlohách. So stále narastajúcou písomnou agendou, ale najmä po legislatívnom ustálení archívnej činnosti nahradil v prvej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia účtovníka archivár, aj keď naďalej v kumulovanej funkcii.

Archív sa teda pôvodne nachádzal v priestoroch učtárne. Neskôr bol presunutý do domu pri mincovni, tzv. Peverelliho domu (stojaceho na mieste dnešnej administratívnej budovy mincovne). Pre asanáciu starej budovy a výstavbu novej v rokoch 1913 – 1915 bol archív zrejme presunutý do hlavnej budovy mincovne – starého komorského dvora.² Archív pred rokom 1918 nachádzame uložený v suchej a svetlej miestnosti

¹ Archív Mincovne Kremnica, š. p. (ďalej len AMK), fond Mincovňa Kremnica 1328 (1630 – 2014) (ďalej len f. MK), I. oddelenie (1630 – 1950), Spisy bežnej agendy, šk. 4, spis z 28. 4. 1752.

² AMK, f. MK, I. odd., Mapy, plány, diagramy a tabuľky, inv. č. 4298.

v juhozápadnom trakte tejto budovy. Dokumenty boli v tomto období uložené na masívnych drevených policiach a zoradené v chronologickom poradí.³

Po vzniku Československa nechalo maďarské vedenie podniku odviezť celé zariadenie mincovne do Budapešti. Po odvezení drahých kovov a strojov bol na odvoz pripravený aj podnikový archív. Ten však po príchode prvej československej vojenskej jednotky už zo železničnej stanice nestihli odviezť a bol uložený na pôvodné miesto, avšak bez systematického a chronologického usporiadania.⁴

Archívne dokumenty boli usporiadané až v rokoch 1927 – 1930 účtovníkom Miloslavom Khunom a kancelárskym pomocníkom Antonom Prokainom. V tomto období sa v archíve nachádzal aj archívny fond bývalej štátnej mincovne v Alba Iulii (zanikla v roku 1871). Pre archívne fondy kremnickej mincovne a mincovne v Alba Iulii (nem. Karlsburg) boli vyhotovené prehľadné registre. Pri príležitosti prevezenia častí archívnych dokumentov do kremnického mestského domu v roku 1943 vznikol súpis *Knihy a zošity vybrané z mincovného archívu a materiál bývalej mincovne v Karlsburgu*.⁵

Archívne dokumenty bolo potrebné z dôvodu zmienčenému presunu počas druhej svetovej vojny, keď došlo k ich rozdeleniu a narušeniu ich štruktúry, znovu usporiadať. Situácia sa začala zlepšovať na počiatku päťdesiatych rokov, keď riaditeľ Ján Horák začal budovať moderný archív, ktorý mal byť prístupný aj verejnosti. Pri usporiadaní dokumentov podala podniku pomocnú ruku brigáda Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, vedená profesorom Alexandrom Húščavom. V dňoch 18. – 24. júna 1953 sa im podarilo usporiadať archívne fondy podľa registrov z roku 1930. Brigády sa zúčastnili aj študenti Jozef Novák, Ladislav Mokry, Pavol Kršák či Matúš Kučera, Dionýz Bevelaqua, úradník preradený do výroby v roku 1951, ďalej Ľudovít Haraksim, Irma Dušeková, kremnický mestský archívár Teodor Lamoš a archivári mincovne Mikuláš Groszmann s pomocnou silou Jozefom Horváthom, bývalým starostom Kremnice.⁶ Zorganizovanie brigády v archíve mincovne inicioval T. Lamoš.⁷

³ KHUN, Miloslav et al. *Mincovňa Kremnica 1328 (1630 – 2014)* [archívny inventár] (revidované vydanie). Kremnica : Mincovňa Kremnica, š. p., 2021, s. 7.

⁴ KHUN, Miloslav. Jubilejný rok 1978 mesta Kremnice a kremnickej mincovne – spomienky na rok 1918. In *Správy. Informačný bulletin pobočky SNS a Vsl. múzea v Košiciach*, roč. 5, č. 4, s. 7.

⁵ KHUN, ref. 3, s. 27. AMK, f. MK, I. odd., Spisy bežnej agendy, šk. 680, spis č. 833.

⁶ V archíve Mincovne Kremnica sú uložené fotografie na pamiatku tejto brigády. AMK, f. MK, II. oddelenie (1951 – 1992), Archív a registratúra, šk. 11, Zbierka fotografií.

⁷ V Kremnici to nebola prvá akcia tohto druhu. T. Lamoš už v roku 1950, keď ešte pôsobil v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied (ďalej len HÚ SAV) v Bratislave, zorganizoval dve brigády, ktoré usporiadali a inventarizovali vzácnu františkánsku knižnicu v Kremnici. Prvej brigády 23. – 29. júna sa zúčastnili Pavel Horváth, František Lasab, Ľudovít Haraksim a M. Sucháňová, Jozef Watzka a L. Vojník. Druhá brigáda bola organizovaná 19. – 26. októbra a zúčastnili sa jej Peter Ratkoš, Pavel Horváth, František Lasab, Ľudovít Haraksim, E. Murgaš, L. Vojník, Oľga Ammerová, O. Chrabáčková, Anna Svrčková, Ladislav Šášky, Július Molitoris, Jozef Jacko, Juraj Žudel a Jozef Kočiš. LAMOŠ, Teodor. Zpráva o výskume starej františkánskej knižnice a archívu v Kremnici. In *Archivní časopis*, 1952, roč. 2, č. 3, s. 85. LAMOŠ, *Archív mesta Kremnice. Sprivodca po fondoch a zbierkach*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1957, s. 25 a 184. V roku 1954 zorganizoval T. Lamoš brigádu študentov histórie, ktorá usporiadala a inventarizovala aj knižnicu a archív kremnickej rímskokatolíckej fary, nachádzajúce sa na mestskom hrade. LAMOŠ, *Archív mesta Kremnice...*, s. 25.

Sľubne začaté rozvíjanie archívárskej praxe bolo však už čoskoro utlmené. Archívne dokumenty mali v období druhej polovice päťdesiatych rokov uvoľniť miesto rozširujúcej sa strojárскеj a hutníckej výrobe. Snaha o prekračovanie výrobných plánov a zavádzanie nových, nemincových výrobných programov ich odsunula na perifériu. Situácia sa mala zlepšiť po presune archívnych dokumentov do priestorov františkánskeho kláštora v Kremnici. Avšak nedostatočne adaptované priestory, minimálne opravy a údržba budovy mali za následok postupné zhoršovanie podmienok v archíve. Na počiatku osemdesiatych rokov boli podmienky v archíve už neudržateľné. Archívne dokumenty boli nakoniec presťahované do adaptovaného domu vo Zvolenskej doline v Kremnici. Čoskoro sa však ukázalo, že nové priestory nebudú postačovať pre pribúdajúce množstvo archívnych dokumentov. Preto boli v roku 2001 pre archív vyhradené priestory v hlavnej budove mincovne na Štefánikovom námestí, kde sa nachádzajú aj dnes. Archívny fond kremnickej mincovne týmito sťahovaniami značne trpel. Za zlepšenie podmienok v archíve a úspešné udržanie štruktúry fondu bez výraznejšieho premiešania dokumentov či ich straty a odcudzenia môžeme vďačiť dlhoročnému úsiliu podnikového archívára PhDr. Petra Zoričáka.

Spomínané staršie registre a súpisy archívnych dokumentov boli podkladmi pre ďalšie archívne práce. Na počiatku šesťdesiatych rokov začal veľmi schopný archívár s právnickým vzdelaním Jozef Balog pracovať na inventarizovaní starších dokumentov archívneho fondu kremnickej mincovne. V jeho práci pokračoval už spomínaný účtovník a kontrolór Miloslav Khun, ktorý spolu s ďalšími podkladmi od praktikantky Ľudmily Nemeskürtyovej dokončil v roku 1974 archívnu pomôcku – inventár *Štátna mincovňa pred znárodnením 1630 – 1950*. Zostal však v rukopise. Archívna pomôcka bola v rokoch 2016 – 2020 revidovaná archívárom Jurajom Hirčákom, pretože v čase jej vzniku neboli mnohé staršie archívne dokumenty zaradené vo fonde a niektoré, vo fonde už zahrnuté, neboli zas zapísané v pomôcke. Archívny fond kremnickej mincovne bol v minulosti rozdelený na fondy Štátna mincovňa pred znárodnením a Štátna mincovňa, n. p. po znárodnení, no keďže z právneho hľadiska nedošlo k zmene zriaďovateľa, nebol dôvod tento archívny fond deliť. Preto bol v rámci revízie inventára pozmenený aj samotný názov, keď jeho starý názov *Štátna mincovňa do znárodnenia 1630 – 1950* nahradil nový *Mincovňa Kremnica (1328) 1630 – 2014, I. oddelenie (1630 – 1950)* v súlade s novým členením archívneho fondu Mincovňa Kremnica. K pomôcke bol zároveň vyhotovený menný, miestny i vecný register.

Z hľadiska štruktúry archívár Juraj Hirčák rozdelil fond Mincovňa Kremnica na štyri chronologické oddelenia, pričom prvé oddelenie je časovo ohraničené rokmi 1630 – 1950, druhé rokmi 1951 – 1992, tretie rokmi 1993 – 2008 a vznikajúce štvrté oddelenie začína rokom 2009. Z pohľadu metodiky rozdelenie archívneho fondu na chronologické oddelenia nie je v súlade so štandardnou definíciou archívneho oddelenia, podľa ktorej fondové oddelenie tvoria archívne dokumenty organizačného útvaru. Avšak vzhľadom na rozsiahlosť tohto fondu (273 bm), ktorý neustále narastá už takmer štyristo rokov, vznikla potreba rozdeliť ho na menšie časové úseky. Archívár preto rozdelil archívne dokumenty archívneho fondu Mincovňa Kremnica na štyri chronologické úseky označené ako oddelenia. Dokumenty jednotlivých organizačných útvarov potom tvoria ich pododdelenia. Rozdelenie má pomôcť pri lepšom a prehľadnejšom opise skladby tohto veľkého archívneho fondu.

Časové vymedzenie jednotlivých oddelení archívneho fondu nebolo zvolené náhodne. Jednotlivé oddelenia ohraničujú dôležité i významné udalosti a zmeny, ktoré ovplyvňovali fungovanie podniku a v neposlednom rade mali výrazný vplyv aj na zmeny v systéme tvorby a ukladania dokumentov.

V rozdelení starších archívnych dokumentov, ktoré vznikli do roku 1950, od dokumentov vzniknutých po roku 1951 sa odráža viacero zmien. Z pohľadu evidencie registratúrnych záznamov išlo najmä o upustenie od používania starého registratúrneho systému a plánované zavedenie nového. Po formálnom znárodnení podniku výmerom ministerstva ťažkého priemyslu z 15. decembra 1950 dochádzalo k postupnému opúšťaniu pôvodnej rokmí overenej denníkovej a spisovej evidencie pod jedným exhibitným číslom, ktoré bolo dokonca zapisované aj v evidenčných kartách razidiel.⁸ Jednou z príčin bol nárast výrobných kapacít podniku začiatkom päťdesiatych rokov, ďalšie rozširovanie organizačných úsekov a ich oddelení, s čím súvisel aj veľký nárast písomnej agendy.⁹ Vedenie podniku tak v prvej polovici päťdesiatych rokov plánovalo zaviesť nový registratúrny a archívny poriadok a jeho dodržiavanie mal kontrolovať nadriadený rezort mincovne. Mal nahradiť „zastaralú a nevhodnú“ spisovú evidenciu, obmedziť „byrokratizáciu“ a výrobné záležitosti riešiť viac „operatívne“.¹⁰

Ustálenie nového registratúrneho systému však znemožňovali časté organizačné zmeny v podniku od počiatku päťdesiatych rokov. Hlavným dôvodom týchto zmien bola predovšetkým potreba organizačnú štruktúru prispôbiť rozširujúcej sa výrobných kapacite, novým technickým a technologickým postupom a najmä plneniu hospodárskych plánov. Do polovice päťdesiatych rokov sa zmenila organizácia podniku zásadnejším spôsobom až trikrát (1951, 1952 a 1955).¹¹

Zásadný vplyv na organizačné zmeny v podniku malo aj jeho nesystémové podriadenie rôznym ministerským rezortom vo veľmi krátkom čase, čo malo negatívne dôsledky. Od znárodnenia podniku s účinnosťou od 1. januára 1951 bola mincovňa podriadená ministerstvu ťažkého priemyslu, respektíve od 7. septembra 1951 ministerstvu všeobecného strojárstva. Znárodnením mincovne došlo k reorganizácii podni-

⁸ AMK, f. MK, II. odd., Technický a výrobný úsek, Hámova kartotéka razidiel.

⁹ Vzhľadom na ciele budovateľov spojené so zvyšovaním produktivity, plnením i prekračovaním výrobných plánov nebol nový registratúrny poriadok rozvinutý a ani na tejto základnej úrovni dodržiavaný. Situácia sa zhoršila najmä po odchode riaditeľa Jána Horáka a zrušení ním budovaného podnikového archívu. Paradoxne tak po vydaní všeobecnej normy pre organizáciu podnikových archívov či proklamácie o dôležitosti budovateľskej práce súčasných archivárov sa nový riaditeľ Ondrej Kuliš snažil podnikového archívu zbaviť. Aj po odchode ďalšieho „robotníckeho“ riaditeľa Antona Straku sa dodržiavanie nového registratúrneho a archívneho poriadku uplatňovalo len veľmi pomaly a formálne, čo sa podpísalo aj pod zachovanie archívnych dokumentov. AMK, f. MK, II. odd., Archív a registratúra, Smernice a príkazy pre registratúru a archív, registratúrny, skartačný a archívny poriadky, šk. 3, 1964, Podnikový príkaz č. 27 z 10. 11. 1964.

¹⁰ AMK, f. MK, II. odd., Smernice a príkazy pre registratúru a archív, registratúrny, skartačný a archívny poriadky, šk. 1.

¹¹ Nové robotnícke vedenie podniku uviedlo ako hlavný dôvod zastaranosť vedenia podniku na čele s riaditeľom „starého razenia“ J. Horákom a jeho zlé hospodárenie. K zlepšeniu registratúrnej a archívnej činnosti však nedošlo. Práve naopak, archív bol zrušený a jeho dokumenty uložené a stláčané v sklade pri kovárskej dielni. Správy zo šesťdesiatych rokov poukazujú na stratu množstva cenných archívnych dokumentov.

ku najmä v administratíve. Bratská pokladnica minciarov ako stáročná ustanovizeň finančne podporujúca starých minciarov vo výslužbe a rovnako vdovy, nezaopatrené deti či siroty, zanikla. Túto sociálnu starostlivosť zabezpečoval od roku 1951 štát. V súvislosti s peňažnou reformou v roku 1953 a zavedením nových československých obehových mincí sa zvýšil aj objem výroby mincovne. To malo vplyv na rozhodnutie vrátiť mincovňu späť ministerstvu financií, čo sa aj udialo s účinnosťou od 1. júla 1953.¹² Po vynútenom odchode starého riaditeľa Jána Horáka nebolo jasné, ako naložiť s podnikom, a v roku 1957 bol opäť preradený, a to do rezortu automobilového priemyslu a pôdohospodárskych strojov.¹³ V roku 1958 zas došlo k celkovej reorganizácii československého priemyslu, čo sa dotklo aj mincovne. Podľa administratívnej dohody a rozhodnutia ministerstva automobilového priemyslu a pôdohospodárskych strojov bola 26. februára 1958 začlenená pod národný podnik Sandrik Dolné Hámre v rámci rezortu ministerstva všeobecného strojárstva a stratila tak svoju samostatnosť.¹⁴ Mincovňa spadala pod Sandrik až do 30. júna 1965, keď bola vyčlenená a stala sa samostatnou výrobnou-hospodárskou jednotkou Generálneho riaditeľstva Prago – Union.¹⁵

Napriek snahám archivárov o dodržiavanie zásad registratúrneho plánu a snahe o zachovanie dokumentov, ktoré mali byť trvalo uschované v archíve, množstvo dokumentov bolo nenávratne zničených.¹⁶

Druhé oddelenie archívneho fondu Mincovňa Kremnica končí rokom 1992. V tomto roku došlo k významným dejinným udalostiam, keď zanikla Česká a Slovenská Federatívna republika, na čo nadväzovala menová rozluka a vznik novej slovenskej korunovej meny. V tomto období došlo k zmene zriaďovateľa kremnickej mincovne, ktorým sa stalo ministerstvo financií mladej Slovenskej republiky a podnik získal nové medzinárodné postavenie. Došlo k výraznému zmenšeniu domáceho trhu. Štát

¹² AMK, písomná pozostalosť (p. p.) Miloslava Khuna, šk. 1, *Z histórie kremnickej mincovne* [rukopis], s. 6. KHUN, Miloslav. Obdobie príprav k 2-ročnému hospodárskemu plánu a 2-ročný plán 1947 – 1948. In GOLHA, Jozef et al. *Kremnická štátna mincovňa*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenského fondu výtvarných umení, 1962, s. 30.

¹³ AMK, f. MK, II. odd., Riadiaci a správny úsek, šk. 6, 1965, Správa za obdobie rokov 1954 – 1965.

¹⁴ KAZIMÍR, Štefan – HLINKA, Jozef (ed.). *Kremnická mincovňa 1328 – 1978*. Martin : Osveta, 1978, s. 167. AMK, f. MK, II. odd., Archív a registratúra, Smernice a príkazy pre registratúru a archív, 1962, Výpisy z pozemkovej knihy.

¹⁵ AMK, p. p. Miloslava Khuna, *Z histórie kremnickej mincovne*. s. 6. AMK, f. MK, II. odd., Riadiaci a správny úsek, šk. 6, (1965), Odpis zriaďovacej listiny podniku z 22. 06. 1965. Podriadenie kremnickej mincovne štyrom rezortom za jedinú desaťročie bolo výsledkom úsilia nekompetentných komunistických vládnych činiteľov o jeho zaradenie do priemyselnej výroby. Z politického hľadiska mal podnik stratiť svoj starý „buržoázny“ charakter, čo bolo definitívne presadené až odchodom riaditeľa Jána Horáka.

¹⁶ Riaditeľ mincovne Jozefa Golha v roku 1964 nariadil odstrániť nedostatky v registratúrnej manipulácii jednotlivých podnikových úsekov. Vo svojom príkaze č. 27/1964 zdôraznil, že pre zľú registratúrnú manipuláciu z rokov 1951 – 1961 došlo k strate veľmi cenných archívnych dokumentov a táto škoda bola dôvodom zavedenia nového registratúrneho poriadku v roku 1962. AMK, f. MK, II. odd., Archív a registratúra, Smernice a príkazy..., šk. 3, 1964, Podnikový príkaz č. 27 z 10. 11. 1964.

ako najväčší odberateľ výrobkov kremnickej mincovne sa zmenil z 15-miliónového na 5-miliónový.¹⁷ Po prirodzenom poklese domáceho dopytu po výrobkoch sa mincovňa začala čoraz viac orientovať na zahraničné zákazky a export. Zmeny nastali aj v technickom vybavení podniku. Nákupom nových raziacich lisov a iných pomocných strojov a zariadenia bola zmodernizovaná raziareň mincí nachádzajúca sa v tomto období v priestoroch tzv. Horného závodu na Ulici Československej armády.¹⁸

Druhé oddelenie archívneho fondu je v súčasnosti čiastočne spracované formou čiastkových inventárov. Dokumenty v rozsype prešli vnútornou skartáciou. Archívne dokumenty boli vytriedené a usporiadané podľa jednotlivých úsekov podniku, v štruktúre fondu vedené ako pododdelenia. V rámci úsekov boli potom zaradené podľa jednotlivých pracovísk, vo fonde vedených ako série, a ďalej do jednotlivých ročníkov.¹⁹

Tretie oddelenie archívneho fondu Mincovne Kremnica tak začína rokom 1993 a končí rokom 2008. Do tohto roku spadajú prípravy a razba slovenských euromincí. V čase zániku korunovej meny v roku 2009 a zavedenia euromeny dochádzalo aj k významným stavebno-technickým zmenám v podniku. Starú raziareň obehových mincí v tzv. Hornom závode na Ulici Československej armády nahradila moderná raziareň v starom areáli mincovne na Štefánikovom námestí. Razbu slovenských euromincí môžeme tiež považovať aj za medzník v hospodársko-ekonomickej bilancii podniku. Podnik sa po viacerých rokoch poklesu objednávok, racionalizácií a reštrukturalizácií definitívne stabilizoval s aktívnou finančnou bilanciou.

Tretie oddelenie archívneho fondu je sprístupnené bádateľom len čiastočne. Prístupná je časť dokumentov všeobecnej správy a riadenia, obchodného úseku, predovšetkým dokumenty obchodných objednávok, ďalej niektoré dokumenty finančného úseku a celá séria dokumentov archívu, registratúry a knižnice.

Štvrté najnovšie oddelenie s dokumentmi od roku 2009 nie je uzavreté a naďalej je dopĺňané novými prírastkami (najmladšie dokumenty sú z roku 2014). Zo štvrtého oddelenia sú bádateľom sprístupnené zatiaľ len dokumenty obchodných objednávok z rokov 2009 a 2010.

Opis štruktúry archívneho fondu Mincovňa Kremnica 1328 (1630 – 2014)

I. oddelenie (1630 – 1950)

Pri usporadúvaní prvého oddelenia archívneho fondu Mincovňa Kremnica v časovom rozpätí rokov 1630 – 1950 bola využitá staršia diplomaticko-chronologická me-

¹⁷ PAUČO, Marián. Súčasnosť Mincovne Kremnica, štátny podnik. In *670 rokov kremnickej mincovne. Zborník prednášok zo seminára, ktorý sa konal v Mincovni Kremnica, š. p. pri príležitosti 670. výročia založenia kremnickej mincovne*. Kremnica : Mincovňa Kremnica, š. p., 2008, s. 1. PAUČO, Marián. Súčasnosť a budúcnosť Mincovne Kremnica, š. p. In *Spravodaj*, 2000, roč. 40, č. 4 – 5, s. 255.

¹⁸ Pribudli nové stroje na leštenie polotovarov a vysekávanie mincových platničiek. ZORIČÁK, Peter. Kremnická mincovňa po roku 1989 – 20 rokov transformácií. In *Peniaze a ich miesto v dejinách spoločnosti. Medzinárodné numizmatické sympóziu – súhrny referátov*. Kremnica : Slovenská numizmatická spoločnosť pri SAV, 2010, s. 97.

¹⁹ Momentálne je najlepšie rozpracované pododdelenie Archív, registratúra a knižnica, ktoré sa delí na devätnásť sérií.

tóda. Táto časť archívneho fondu je teda členená podľa diplomatických kategórií takto:

- A – prevádzkové knihy v časovom rozsahu 1630 – 1709
- B – úradné knihy (1720 – 1916)
- C – účtovné a výrobné knihy (1731 – 1774)
- D – indexy k podacím protokolom (1710 – 1950)
- E – protokoly došlých a odoslaných spisov (1831 – 1950)
- F – výrobné a účtovné knihy a denníky (1763 – 1950)
- G – inventárne knihy a denníky skladu (1759 – 1949)
- H – spisy bežnej agendy (1710 – 1950)
- I – prezidiálne spisy (1877 – 1944)
- J – falzifikáty (1878 – 1918)
- M – knihy a denníky štátnych baní a lesov a banskej bratskej pokladnice (1773 – 1860)
- O – rôzne dokumenty historického významu
Zbierka máp plánov, diagramov a tabuliek

Prevádzkové knihy pododdelenia **A** (*Bschickhbuch*, *Verschickh Buch*) predstavujú najstaršie archívne knihy a prvá pochádza už z roku 1630. Obsahujú zápisy mincových vardajnov,²⁰ ktorí v tomto období riadili výrobný proces a chod mincovne.

V knihách sú zaznamenané údaje o dodávkach, tavbe a razbe mincí. Účtovné knihy (*Raittungsbuch*) obsahujú okrem prevádzkových údajov aj záznamy o peňažných príjmoch a výdajoch. Knihy sú viazané v pergamene a na obaloch niektorých z nich sa nachádzajú latinské texty piesní a traktátov s ornamentálnymi iniciálkami, ktoré nezodpovedajú času vzniku kníh.²¹

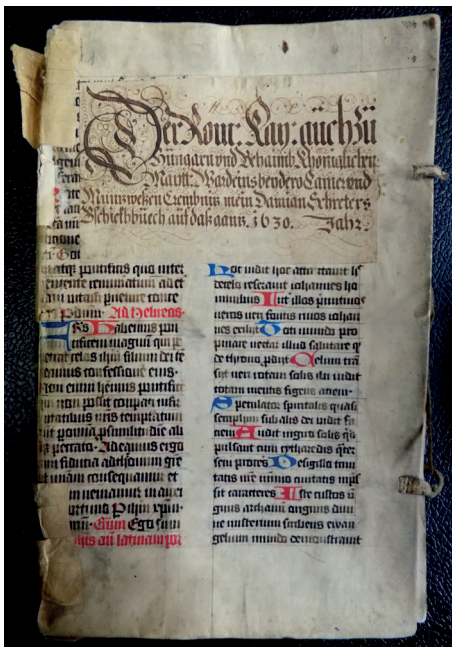
Do pododdelenia **B** v časovom rozpätí rokov 1720 – 1916 boli zaradené úradné knihy nariadení a normálií, knihy zamestnancov a prísah personálu mincovne, protokoly závodných porád o disciplinárnom riadení a knihy, ktoré svojim obsahom nebolo možné zaradiť do iných tematických skupín.²²

Knihy pododdelenia **D** a **E** obsahujú precízne vedené zápisy o vybavovaní spisových dokumentov. Predstavujú pôvodné kancelárske, resp. registratúrne pomôcky, ktoré vznikali zároveň s vybavovaním spisovej agendy. V podacích protokoloch (pododdelenie **E**) boli v rokoch 1831 – 1950 spisy zapisované chronologicky a každý spis niesol jedinečné exhibitné číslo. Indexy k podacím protokolom (skupina **D**) datované

²⁰ Vardajn bol vyšším úradníkom, ktorý dohliadal na organizáciu výrobného procesu, kontroloval kvalitu razby mincí a výkup drahých kovov. Názov funkcie pochádza z nemeckého slova *wahren* – strážiť, zachovať. Vardajni kremnickej mincovne riadili výrobnú činnosť v mincovni do roku 1748 a podriadení boli kremnickému podkomorskému grófovi. Po reformách banskej a mincovej správy v uvedenom roku boli podriadení mincmajstrovi, ktorý stál na čele mincovne.

²¹ Podľa odborného rozboru vedeckej pracovníčky Národného múzea v Prahe Dr. Zoroslavy Drobnej majú veľkú umeleckú hodnotu. Ide totiž o torzá gregoriánskeho chorálu zo 14. až 15. storočia. Zapísané sú na štvorlinajkových notových osnovách (ročníky 1633, 1638 a 1660) a niektoré na päťlinajkových (1642 a 1653). KHUN, Miloslav. Archív kremnickej mincovne. In *Slovenská archivistika*, 1977, roč. 12, č. 2, s. 172.

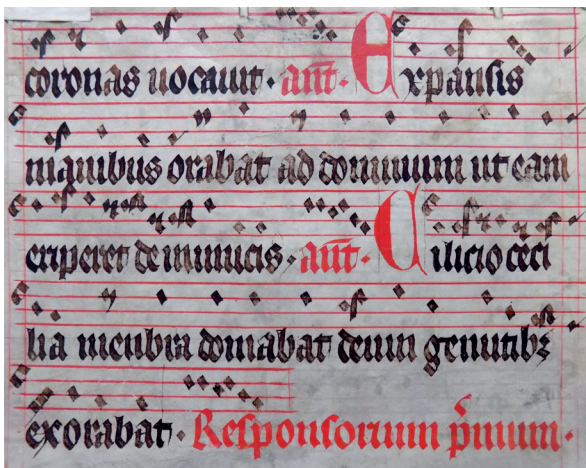
²² KHUN, ref. 3, s. 18.

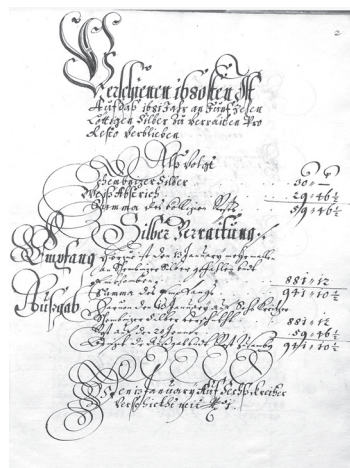
rokmi 1710 – 1950 boli pomôckami na vyhľadávanie spisov podľa jednotlivých abecedných hesiel. Systém jedného exhibitného čísla zapísaného v protokole, spise, indexe, na objednávke a často aj v evidencii výrobných nástrojov bol veľmi dômyselný. Každé podanie malo jedinečné číslo, pod ktorým bolo možné sledovať úradnú stránku spolu s eventuálnym výrobným procesom komplexne.²³ V podacom protokole sa okrem iného nachádzajú aj krátke registry o spôsobe vybavenia danej zálezitosti

OBRÁZOK 1 – Najstaršia prevádzková kniha mincovne z roku 1630.

Zdroj: Archív Mincovne Kremnica, š. p. (AMK), fond Mincovňa Kremnica (1328) 1630 – 2014 (MK), I. oddelenie, foto: Juraj Hirčák.

OBRÁZOK 2 – Štvorlinajkové notové osnovy gregoriánskeho chorálu na obaloch prevádzkových kníh
Zdroj: AMK, f. MK, I. oddelenie, foto: Juraj Hirčák.

OBRÁZOK 3 – Zápisy z výrobnéj knihy tavieb a razieb z roku 1681. AMK, f. MK, I. odd., Prevádzkové knihy a denníky, Výrobná kniha tavieb a razieb z roku 1681 (digitalizát).

²³ Exhibitné čísla sú často zapísané aj na evidenčných štítkoch jednotlivých razidiel a dodnes pomáhajú pri jednoznačnej identifikácii výrobkov. Mincovňa Kremnica, š. p., Sklad razidiel, Kartotéka vyhotovená vrchným rytcom Antonom Hádom.

s mnohokrát vyčerpávajúcimi informáciami, ktoré sú veľmi nápomocné v prípade skartovaných spisov.

Prvé denníky evidencie výroby (pododdelenie F) v časovom rozpätí 1763 – 1950 sú pokračovaním staršej výrobnéj a účtovnej evidencie (pododdelenie C). V tejto skupine boli okrem výrobných kníh a denníkov aj knihy a denníky účtovnej a pokladničnej agendy, ale tieto boli vyčlenené do oddelenia účtáreň a pokladnica. Denníky evidencie výroby sú značené alfanumericky podľa druhu výroby – napr. zámena drahých kovov, razba jednotlivých druhov mincí, skúšky drahých kovov atď. Knihy sú tak usporiadané do tematických celkov. V jednom inventárnom čísle je aj viac manipulačných období, a to v prípadoch, keď ide o viazanú knihu s označením počiatku a konca obdobia.²⁴

Po zrušení mincovne v Alba Iulii v roku 1871 vykonávala mincovňa v Kremnici agendu lúčenia²⁵, zámeny a výkupu drahých kovov z celého bývalého Uhorského kráľovstva, a to z banského riaditeľstva v Kluži (maď. Kolozsvár, nem. Klausenburg, dnes Cluj-Napoca, Rumunsko), Baia Mare (maď. Nagybánya, nem. Neustadt, Frauenbach, dnes Rumunsko), hlavného puncového úradu v Pešti (od roku 1873 Budapešť, Maďarsko), Záhrebe (maď. Zágráb, nem. Agram, dnes Zagreb, Chorvátsko), Košiciach, úradov výkupu zlata a striebra v Rábe (maď. Győr, nem. Raab, Maďarsko), Veľkej Kaniži (maď. Nagykanizsa, nem. Großkirchen, Maďarsko) a Veľkom Varadíne (maď. Nagyvarád, nem. Großwardein, dnes Oradea, Rumunsko) okrem dolnouhorského banského dištriktu, do ktorého patrili bane v Banskej Štiavnici, Kremnici a huty v Banskej Štiavnici, Kremnici, Žarnovici a Tajove. V roku 1871 tak došlo k značnému zvýšeniu počtu prevádzkových denníkov mincovne. V usporiadaní mincových výrobných denníkov je zrejma dômyselná systematickosť, a preto sa udržal denníkový systém až do roku 1950, teda plných 177 rokov.²⁶

Do pododdelenia F boli pôvodne zaradené aj archívne dokumenty, ktoré nesúviseli s činnosťou kremnickej mincovne, ale spadali do jej správnych kompetencií. Išlo o knihy a denníky štátnych baní a lesov (*Goldkunsthdlgung, königl. ung. Berghandlung, Forstcassa Juornalien*) a bratskej pokladnice minciarov a banskej bratskej pokladnice. V mincovni boli archivované z toho dôvodu, že mincový pokladník, kontrolór a skladník viedli pri svojej funkcii v mincovni tieto agendy aj pre bane, lesy a bratské pokladnice, začo boli osobitne honorovaní. Menovací dekrét mincového pokladníka, vypísanie súbehu na uvoľnené miesto pokladničného kontrolóra v roku 1853 či príkaz komory z roku 1870 o vedení úverovej a zálohovej knihy osobitne pre mincovňu, bane a Spojený lesný úrad v Kremnici (*Kremnitzer unierten Forstamt*) sú

²⁴ KHUN, ref. 3, s. 18.

²⁵ Zlato a striebro sa v prírode nenachádza v čistej podobe. Vytážené a zhotovené kovy boli preto do mincovne dodávané vo forme elektrónu – zliatiny zlata a striebra. Lúčenie či odlučovanie sa v staršom období vykonávalo suchou cestou, tzv. cimentovaním, keď sa drahé kovy niekoľkokrát tavili za pomoci olova, medi, tehlového prášku a soli. Neskôr prebiehalo lúčenie mokrou cestou – kvartáciou, keď bola na rafináciu používaná kyselina dusičná. ČELKO, Mikuláš. Pízetum z kremnickej mincovne z rokov 1546 – 1566. In *Spravodaj*, 2000, roč. 40, č. 4 – 5, s. 233. HORÁK, Ján. *Kremnická mincovňa*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 118.

²⁶ KHUN, ref. 3, s. 22 a 25.

toho dôkazom.²⁷ Dokumenty štátnych baní a lesov a bratskej pokladnice boli vyčlenené do samostatného pododdelenia so signatúrou M.²⁸

Pododdelenie G tvoria inventárne knihy a denníky skladu (1759 – 1949). Obsahujú zoznamy vnútorného zariadenia podniku, strojov a zariadení, ale v niektorých prípadoch aj zoznamy razidiel (napr. z roku 1763). Knihy a denníky pochádzajú prevažne z činnosti zásobovacieho oddelenia (*Zeugschafferei*) kremnickej mincovne.

Zachovaný spisový materiál v pododdelení H pochádza z vlastnej činnosti mincovne, najmä v písomnom styku s banskými komorami, s ostatnými mincovňami vo Viedni, Baia Mare (maď. Nagybányi, nem. Neustadt, Rumunsko), Alba Iulii (nem. Karlsburg, maď. Gyulafehérvár, Rumunsko), Günsburgu (Bavorsko), Halle (Sasko-Anhaltsko), s medeným hámrom v Banskej Bystrici, s hutami v Tajove, Žarnovici, Starých Horách, Banskej Štiavnici a Kremnici, železiarňou v Hronci a s ostatnými obchodnými partnermi a z písomného styku s nadriadenými miestami. Spisový materiál je uložený v inventárnych jednotkách a každá jednotka tvorí jeden ročník. Zo spisového materiálu bol spracovaný registár ako archívna pomôcka, v ktorej sú zapísané krátke registry dôležitých dokumentov.²⁹

Manipulačný systém spisového materiálu do roku 1774 spočíval v tom, že spisy týkajúce sa jednej veci boli v bežnom roku číslované jedným a tým istým číslom. Vyskytujú sa však prípady, keď sú v spisoch namiesto čísla uvedené heslá, registry, prípadne i staré chemické znaky pre zlato, striebro a meď. Pri usporadúvaní spisového materiálu sa zachovalo uloženie spisov podľa chronologického poradia, teda nie systematické usporiadanie spisov podľa čísel, resp. hesiel. Každá inventárna jednotka má tak do konca roku 1773 v škatuli, prípadne vo dvoch škatuliach minimálne 12 zväzkov mesačne usporiadaných spisov v chronologickom poradí. V rokoch 1767 – 1775 je pre spisy dvorskej komory vo Viedni a Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici vedený protokol (repertórium) o doručených nariadeniach. Nariadenia a reskripty dvorskej komory dostávala mincovňa takmer výhradne cez Banskú Štiavnicu. Protokol je vedený abecedne, je v ňom uplatnené hľadisko systematického i chronologického zapisovania spisov podľa ich prezentovania a tiež hľadisko numerického číslovania spisov. Tieto hľadiská sú vyjadrené aj na došlých spisoch od nadriadených vrchností. Spis má na vonkajšej strane tieto údaje protokolu: písmeno, fólie a číslo spisu. Nevýhoda tohto riešenia spočíva v tom, že spisy sú zoradené vo zväzkoch aj podľa dátumu vyhotovenia dokumentu, a tak sa vyskytujú prípady, že záznam zapísaný v protokole dňom prijatia je v skutočnosti zaradený do zväzku podľa dátumu vzniku spisu, teda do predchádzajúceho mesiaca, prípadne roka, než ako je v protokole zapísaný. Ostatné spisy týkajúce sa bežnej agendy, resp. korešpondencie, a to došlej i odoslanej vrátane korešpondencie s Hlavným komorskogrófskym úradom, sú uložené vo zväzkoch chronologicky podľa mesiacov a nie sú nikde evidované. V roku 1772

²⁷ KHUN, ref. 3, s. 18.

²⁸ Ďalšie pododdelenia so signatúrou K – spisy Hlavného skúšobného úradu (1893 – 1921) a N – knihy Hlavného skúšobného úradu (1896 – 1923), ktoré boli pôvodne zaradené v prvom oddelení archívneho fondu Mincovňa Kremnica (1328) 1630 – 2014, boli v roku 2020 z tohto fondu vyňaté a tvoria samostatný archívny fond s názvom Hlavný skúšobný úrad v Kremnici 1889 – 1923.

²⁹ KHUN, ref. 3, s. 19.

– 1773 bolo zavedené nové číslovanie došlých spisov Hlavného komorskogrófskeho úradu, a to podľa dní prezentácie spisov, teda všetky spisy prezentované v jednom dni majú jedno a to isté číslo. Preto vo zväzkoch uvedených dvoch ročníkov sa stretávame so spismi označenými jedným a tým istým číslom. Tento systém sa udržal do roku 1774 a vtedy sa prešlo na chronologicko-numerické evidovanie všetkých spisov. V tomto roku boli zavedené zápisnice z týždenných porád (*SessioneProtokolle*), v ktorých sú evidované aj bežné číslované spisy od nadriadenej vrchnosti, došlé spisy bežnej agendy a odoslané spisy. Hárky zápisnice sú rozdelené, vľavo sa zapisoval obsah spisu a vpravo spôsob vybavenia spisu. K tomuto spisovému materiálu sú vedené indexy – registre. Podnet na vedenie indexov a číslovanie spisov v mincovej administratíve dala strata minciarskej inštrukcie z 1. júla 1717, ktorá bola pri veľkom požiari v roku 1777 zničená, a na požiadanie zaslaná mincovni v odpise Hlavným komorskogrófskym úradom 21. apríla 1778. Na urgenciu Hlavného komorskogrófskeho úradu zo 4. augusta 1780 oznámila mincovňa, že inštrukcia, ako aj iné spisy sa z registratúry stratili a že vyšetří všetkých mincových úradníkov, či inštrukciu, ako i ďalšie chýbajúce spisy došlých nariadení nevybrali z registratúry a následne nevrátili späť. Mincmajster Žigmund Anton Klemmer von Klemmensberg nariadil usporiadať všetky spisy odo dňa svojho nástupu do mincovne, t. j. od 1. mája 1774, a vykonal opatrenia v manipulácii spisov. Okrem normálnych registrov bol pre roky 1777 – 1795 vedený aj index o rozhodnutiach výrobných porád. V indexe je možné vyhľadávať spisy len podľa obsahu a dátumu porád. V rokoch 1788 – 1888 boli vedené knihy normálií (*Normalien Buch*), v ktorých sú opísané in extenso došlé nariadenia s uvedením čísla spisu. Tieto knihy majú vecný register, len posledné ročníky sú bez registra.³⁰

Súčasťou archívneho fondu Mincovňa Kremnica je aj cenná zbierka máp, plánov, diagramov a tabuliek. Zahŕňa vyše tristo inventárnych jednotiek a časovo je ohraničená rokmi 1855 – 1950. Obsahuje plány budov mincovne, jej pomocných prevádzok, niektorých iných budov, strojného zariadenia, katastrálne mapy, diagramy razby mincí a rôzne tabuľky. Zbierka bola zaradená do archívneho fondu Mincovňa Kremnica počas jeho inventarizácie.

Systém vedenia jednotlivých druhov písomnej agendy podniku sa v 18. a 19. storočí podstatne nemenil, resp. bol doplňovaný podľa aktuálnych zmien a potrieb. Dokladá to napríklad abecedný systém vedenia výrobných denníkov pod písmenom F. Dômyselnosť tohto systému potvrdzuje skutočnosť, že pri jeho zavedení boli vypustené z abecedného poradia niektoré písmená ako rezerva pre denníky, ktoré mali v budúcnosti svojím charakterom nadväzovať na denníky predchádzajúcich písmen.

II. oddelenie (1951 – 1992)

Na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov sa vyprofilovali úseky či oddelenia, ktoré sa ďalej členili na jednotlivé pracoviská. Mnohé z nich s menšími zmenami fungujú dodnes.

Archívne dokumenty z druhého oddelenia archívneho fondu sú pre absenciu starších registratúrnych plánov usporiadané podľa štruktúrno-chronologickej schémy. Rozčlenené sú tak podľa organizačných úsekov podniku a ďalších oddelení a pracovísk

³⁰ KHUN, ref. 3, s. 22-26.

OBRÁZOK 4 – Plán prizemia komorského dvora (mincovne) z roku 1855.
 Zdroj: AMK, f. MK, I. odd., Mapy, plány, diagramy a tabuľky, inv. č. 4234,
 foto: Juraj Hirčák.

a následne vedené chronologicky v jednotlivých ročníkoch. Názov pododdelenia však nie je vždy identický s názvom organizačného úseku z dôvodu zmien týchto organizačných zmien.

Druhé oddelenie archívneho fondu je rozčlenené na tieto pododdelenia:

- A – Riadiaci a správny úsek
- B – Kádrovo-personálny úsek
- C – Obchodný úsek
- D – Technický a výrobný úsek
- E – Hospodársky a ekonomický úsek
- F – Umelecko-výtvarný úsek
- G – Úsek podnikovej kontroly a kontroly kvality
- H – Archív, registratúra a knižnica
- I – Stavebné, technické a technologické plány.

V rámci riadiaceho a správneho úseku (**A**) sú uložené smernice a príkazy nadriadených orgánov, ako aj smernice a príkazy podnikového riaditeľa. Ďalej sem boli zaradené zápisnice z porád u podnikového riaditeľa, dokumenty riaditeľa, dokumenty organizácie podniku, podnikového právnika, plánovania, dokumenty k výstavám, osvetovým, propagačným prácam, ale aj socialistickému súťaženiu a organizácii rôznych osláv a podujatí.

V kádovo-personálnom úseku (**B**) sú prirodzene uložené dokumenty týkajúce sa zamestnancov, ich výplat, práce a mzdy, ale aj kádrové posudky. Nachádzajú sa tu spisy vedúceho kádrového úseku, kolektívne zmluvy, organizačné a pracovné poriadky.

V obchodnom úseku (**C**) sa nachádzajú dokumenty obchodného námestníka, korešpondencia a ďalšie dokumenty o objednávkach na razbu tuzemských a zahraničných mincí. Jeho súčasťou sú aj dokumenty obchodných objednávok vedené od roku 1951, ktoré tvoria v rámci tohto pododdelenia najväčší celok a sú uložené vo zvláštnom archívnom depote. Pochádzajú z činnosti oddelenia odbytu, ktoré bolo do sedemdesiatych rokov podriadené hospodárskemu, respektíve ekonomickému úseku a neskôr obchodnému úseku. Predstavujú dokumenty objednávok na razbu mincí, medailí, odznakov, radov, vyznamenaní a množstva ďalších výrobkov a poskytovaných služieb od externých objednávateľov (prevažne tuzemských, v menšom množstve zahraničných), ale aj interné objednávky samotnej kremnickej mincovne. Z hľadiska dokumentácie produkcie kremnickej mincovne majú mimoriadny význam a právom ich možno zaradiť k najdôležitejším archívnym dokumentom. Poskytujú cenné informácie o prípravách a vzniku nového výrobku, od cenovej kalkulácie, prípravy umeleckých návrhov, sadrových modelov, raziacich nástrojov až po finálnu výrobu a odoslanie. Preto sú najžiadanejšími dokumentmi u bádateľov, predovšetkým zberateľov. Zoradené sú chronologicky podľa ročníkov a v nich potom abecedne podľa mien a názvov jednotlivých objednávateľov.

V technickom a výrobnom úseku (**D**) sú uložené dokumenty technického námestníka, dokumentácia o technickej realizácii razby tuzemských mincí a zahraničných mincí, ako aj prevádzkové a výrobné denníky. V staršom období spadala pod technicko-výrobný úsek riadený hlavným inžinierom aj obchodná agenda. Až v priebehu sedemdesiatych rokov sa vyprofiloval samostatný obchodný úsek.

Pododdelenie hospodárskeho a neskôr ekonomického úseku (**E**) obsahuje dokumenty hlavného účtovníka, respektíve ekonomického námestníka a jemu podriadených účtovníkov, pokladníkov a ďalších referentov. Nachádzajú sa tu dokumenty účtovných rozvrhov, účtovných uzávierok, pokladničné knihy, dokumenty daňových a poisťných záležitostí spolu s rôznymi zmluvami. V tomto pododdelení sú zaradené aj dokumenty zásobovania a dopravy.

V rámci umelecko-výtvarného úseku (**F**) sú uložené dokumenty pochádzajúce z činnosti podnikového ateliéru, ale aj zbierka výtvarných návrhov a fotografií.

V úseku podnikovej kontroly a kontroly kvality (**G**) sa nachádzajú dokumenty vzniknuté z celopodnikovej kontrolnej činnosti, kontroly kvality razby a dodržiavania organizačných a pracovných poriadkov podniku.

Do pododdelenia archív, registratúra a knižnica (**H**) boli uložené dokumenty, ktoré sa týkajú evidencie archívnych fondov, archívnych pomôcok, smerníc a príkazov pre

archívnu a registratúrnu činnosť, prírastkov do registratúry a archívu, korešpondencie archívára a správcu registratúry. Ďalej sú tu uložené dokumenty bádateľskej agendy, dokumenty o stave archívu, plány archívnej činnosti a správy o jej plnení, ako aj zápisy z porád, školení a služobných ciest. Súčasťou sú aj dokumenty viažuce sa k tvorbe knižničného fondu a zbierka fotografií priestorov podnikového archívu mincovne a jeho archívárov či ďalších spolupracovníkov.

Druhé oddelenie uzatvára zbierka stavebných, technických a technologických plánov a pomocnej dokumentácie (I).

III. oddelenie (1993 – 2008)

Archívne dokumenty z tretieho oddelenia archívneho fondu Mincovňa Kremnica sú usporiadané podľa registratúrneho členenia jednotlivých agend. Oddelenie je takto rozčlenené na tieto pododdelenia:

- A – Všeobecná správa a riadenie
- B – Personálna práca, sociálna starostlivosť a vzdelávanie
- C – Technický rozvoj, informatika, výskum a ochrana životného prostredia
- D – Obchodné a súvisiace činnosti, ceny a propagácia
- E – Investičná činnosť
- F – Výroba a kvalita
- G – Financie, účtovníctvo a mzdy
- H – Archív, registratúra a knižnica.

Aj tretie oddelenie sa člení na série, ktoré predstavujú jednotlivé vecné skupiny so znakom hodnoty A z pôvodného registratúrneho plánu. Tieto série sú ďalej členené na ročníky.

IV. oddelenie (2009 –)

Podobne ako tretie oddelenie, aj štvrté je rozdelené podľa registratúrneho členenia jednotlivých agend. Rovnaké je členenie pododdelení i tvorba sérií podľa registratúrnych plánov platných v danom období. Vďaka svedomitej práci správkyni registratúry za posledné roky, ustáleniu registratúrnej činnosti a pravidelným vyraďovacím konaniam je archívny fond dopĺňaný v súlade s registratúrnymi plánmi, čo významne uľahčuje prácu archívára.

Archívny fond Mincovňa Kremnica predstavuje významný prameň predovšetkým pre historikov, ktorí sa venujú dejinám kremnickej mincovne a jej výrobkov, dejinám peňažníctva a v neposlednom rade i hospodárskym či sociálnym dejinám a prosopografií. Špecifikom prameňov kremnickej mincovne je okolnosť, že tzv. veľké dejiny, ako aj dejiny každodennosti je možné skúmať v mimoriadne príťažlivej podobe umeleckej skratky – obrazového média v podobe kovového reliéfu na malom poli. Práve okolnosť, že obmedzený priestor plochy mince či medaily podnecuje výtvarníka k zachyteniu daného objektu či udalosti jadrove a často abstraktným, symbolickým a metaforickým spôsobom, ukazuje sa ako veľmi nápomocná pri úsilí o pochopenie minulosti a jej ducha. Z tohto hľadiska majú aj archívne záznamy o razbe mincí či medailérskych výrobkov mimoriadnu dokumentačnú hodnotu. Bez ich informácií kovové médium po rokoch onemieva a historické okolnosti jeho vzniku postupne upadajú do zabudnutia.

ARCHIVFONDS DES MÜNZHAUSES KREMNICA (1328) 1630 – 2014

HIRČÁK, Juraj

Der Beitrag stellt eine Zusammenfassung der Schaffung und Struktur des Archivfonds des Münzhauses Kremnica (1328) 1630-2014 vor, des größten Archivfonds des Archivs des Münzhauses Kremnica (273 laufende Meter). Der Archivfonds entstand organisch aus der Tätigkeit seines Stifters – des Münzhauses Kremnica. Es wird von Archivmaterialien amtlichen und buchmäßigen Charakters gebildet gemeinsam mit Betriebs-, Fertigungs- und Hilfsbüchern. Zeitlich ist er mit den Jahren 1630 und 2014 abgegrenzt und in Bezug auf die ununterbrochene Aktivität des Münzhauses Kremnica ist er nicht abgeschlossen und wächst ständig dank neuen Beiträgen. Archivadokumente des Archivfonds des Münzhauses Kremnica wurden in vier chronologische Segmente unterteilt, die als Abteilungen bezeichnet sind. Dokumente jeweiligen Betriebsabteilungen bilden ihre Unterabteilungen. Einzelne Abteilungen grenzen wichtige Ereignisse und Veränderungen ab, die wesentlich das Funktionieren des Unternehmens beeinflussten, spielen aber auch eine wichtige Rolle in den Veränderungen der Herstellung und der Einlagerung der Dokumente. Die Einteilung des Archivfonds in kleinere zeitliche Abschnitte hat zum Ziel die Beschleunigung und Erleichterung der Orientation in der Menge der Archivadokumente. Zugleich dient es der Strukturierung des Archivfonds und es sollte auch die breitere Beschreibung seiner Struktur ermöglichen. Der Archivfonds des Münzhauses Kremnica stellt eine wichtige Quelle dar, überwiegend für Historiker, die sich der Geschichte des Münzhauses Kremnica und seinen Produkten, Geschichte des Geldwesens und nicht zuletzt der Geschichte der Wirtschaft, Gesellschaft und Prosopographie widmen. Ein Spezifikum der schriftlichen Dokumente des Münzhauses Kremnica ist ihre enge Verbindung mit der Münz- und Medaillenprägung. Geschichte kann man hier in einer äußerst dauerhaften und künstlerisch anziehenden Form untersuchen. Die Produkte des Münzhauses Kremnica haben damit einen außergewöhnlichen Dokumentationswert. Bei der Untersuchung deren Prägung, gesellschaftlichen Bedeutung und weiteren Existenz spielen schriftliche Dokumente des Münzhauses eine Schlüsselrolle.

Übersetzt von Jana Švabčíková

MOŽNOSTI APLIKÁCIE METÓDY DIGITÁLNEJ TRANSKRIPCIE HISTORICKÝCH RUKOPISNÝCH TEXTOV PRI SPRÍSTUPŇOVANÍ ARCHÍVNYCH FONDOV*

IMRICH NAGY

Nagy, I.: The Possibilities of Application the Method of Digital Transcription of Historical Manuscript Texts in the Process of Accessing the Archival Fonds. *Slovenská archivistika*, Vol. 51, 2021, No 2, p. 53-67.

The article discuss the method of automatic transcription of the historical manuscript texts and the possibilities of its use in the process of accessing the archival fonds. Application of this procedure is examined on a sample of a contemporary archival aid – the catalog of correspondence of the Koháry family from the fond in the State archives in Banská Bystrica, compiled by J. Csákos in the years 1944 – 1945. It depicts the individual phases of preparation of the model for its automatic transcription. Finally, it analyses the success and effectiveness of automatic transcription. At the end, the author states very good results which open the possibility for transcription of a complete numerical catalog of Koháry's correspondence, on the basis of which it will be possible to realize its further research, or even its edition.

Key words: correspondence catalog, Transkribus, automatic trascription, archival fond

Zdôvodňovať význam digitalizácie pri ochrane a sprístupňovaní písomného dedičstva (resp. akejkol'vek písomnej informácie) už v dnešnom svete, ktorý sa pri konfrontácii s dopadmi globálnej pandémie rýchlo adaptoval na masové využitie digitálnych komunikačných kanálov, azda nikomu netreba. Napriek tomu, že v rámci operačných programov Európskej únie bola nakúpená špičková technika a vybudované národné digitalizačné centrá, pri digitalizácii archívnych fondov sú citeľné veľké rezervy a hovoriť o funkčnom elektronickom archíve je nutné stále ešte v budúcom čase. Jednou z príčin sú aj nespracované fondy bez opisov, inventárov, katalógov a registrov, čo sťažuje orientáciu a vyhľadávanie v nich. V niektorých prípadoch sú síce k dispozícii dobové, historické archívne pomôcky a katalógy, tieto však nezodpovedajú súčasným štandardom a vyhľadávanie v nich je neraz skôr prácnou bádateľskou činnosťou. Práve tu však moderné technológie využívajúce umelú inteligenciu môžu podať veľmi účinnú pomocnú ruku.

V našej štúdii predstavíme metódu Handwritten Text Recognition (HTR+), t. j. metódu automatickej transkripcie historických rukopisných textov, ktorú vyvinulo konzorcium pod vedením Güntera Mühlbergera z Univerzity v Innsbrucku v rámci

* Tento text je výstupom z riešenia projektu APVV-19-0456 SKRIPTOR – Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov.

projektu Horizon 2020 Recognition and Enrichment of Archival Documents (READ).¹ Jej základný kameň tvorí platforma Transkribus, ktorá využíva obrovský potenciál najnovších technológií tzv. neural engine, t. j. strojového učenia. Transkribus za krátky čas dokázal pritiahnuť v odborných inštitúciách mnohých štátov Európy značnú pozornosť.² V súčasnosti sa ďalej rozvíja a ponúka na komerčné, vedecké a vzdelávacie využitie v rámci združenia READ-COOP SCE, ktoré má v súčasnosti už 86 členov z 24 krajín, pričom medzi nimi prevládajú popri univerzitách práve archívy a knižnice.³ Jediným zástupcom z krajín V4 je Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, na ktorej v spolupráci so Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici v súčasnosti v rámci projektu aplikovaného výskumu APVV „Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov“ overujeme možnosti aplikácie nástroja Transkribus na rôzne typy historických rukopisných textov z územia Slovenska, vyvíjame nové modely na ich automatickú transkripciu a overujeme efektívnosť, funkčnosť, ako aj praktickú využiteľnosť metódy HTR+ v prostredí slovenských pamäťových inštitúcií, s ktorými sme nadviazali spoluprácu (Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, Diecézny archív Banskobystrickej diecézy a odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR).

Vďaka spolupráci s odborom archívov a registratúr sme z prostredia štátnych archívov získali indikatívne návrhy a zoznamy archívnych dokumentov, ktoré jednotlivé archívne pracoviská odporučili na spracovanie metódou HTR+. Pri výbere dokumentu pre pilotnú analýzu a aplikáciu nástroja Transkribus padla voľba práve na dobovú archívnu pomôcku – číselný katalóg korešpondencie z archívneho fondu Koháry-Coburg, ktorý spracoval bratislavský archivár János József Csákós v rokoch 1944 – 1945.⁴ Katalóg obsahuje registry 6 632 listov rôzneho rozsahu (v niektorých prípadoch obsahujúce aj výťahy, resp. preklady originálnych listov in extenso) v maďarskom jazyku spísané v rukopise v podobe tabuliek na 4 140 stranách formátu A3 (250 × 400 mm) v zošitovej väzbe.⁵ Hoci samotný rukopis je teda veľmi mladého dáta (typologicky ide o moderné kurzívne písmo), zaujímavý a hodnotný je sprístupnením mimoriadne cenného a rozsiahleho fondu korešpondencie rodu Koháry-Coburg, ktorý pre svoju nespracovanosť ostáva takmer nevyužívaný. Orientácia v samotnom katalógu, ktorý je radený podľa pôvodného číslovania listov v rodovom archíve, a to bez ďalšej logic-

¹ <https://cordis.europa.eu/project/id/674943> [cit. 2021-08-23].

² Transkribus získal v roku 2020 aj ocenenie EÚ Horizon Impact Award. [cit. 2021-08-23] Dostupné na internete: <https://cordis.europa.eu/article/id/422311-horizon-impact-award-2020-awards-eu-funded-projects-with-the-greatest-societal-impact>. Na Slovensku ako prvý upozornil na pozoruhodné výsledky projektu aj s analýzou možností ich aplikácie a využitia v našich podmienkach prof. Katuščák. Pozri: KATUŠČÁK, Dušan. Digital humanities a automatická transkripcia rukopisných textov. In. *ITlib: Informačné Technológie a Knižnice*, 2020, roč. 24, č. 1, s. 6-16. ISSN 1335-793X.

³ <https://readcoop.eu/members/> [cit. 2021-08-23].

⁴ OTRUBA, Štefan. Štátny archív v *Banskej Bystrici Sprievodca po archívnych fondoch II*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1969, s. 17.

⁵ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej len ŠA BB), fond Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, časť IV., číselný katalóg korešpondencie.

kej súvislosti, je mimoriadne ťažkopádna a bez využitia ďalších nadväzujúcich dobových archívnych pomôcok de facto nemožná. Neprehľadnosť katalógu môže odrádzať bádateľov, hoci samotný fond korešpondencie obsahuje obzvlášť cenné informácie najmä k vojenským dejinám 17. a 18. storočia, osobitne k protiosmanským vojnám, ale aj detailný pohľad do zákulisia každodenného života vysokej šľachty a cisárskeho dvora v uvedenom období, či hospodárskeho a ekonomického fungovania panstva Koháryovcov.

Ciele experimentu

Pri voľbe uvedeného katalógu na pilotnú aplikáciu nástroja Transkribus sme vychádzali z nasledujúcich hypotéz:

1. veľký rozsah uniformného rukopisu zaručí mimoriadnu efektivitu využiteľnosti vytrénovaného modelu automatickej transkripcie;
2. možnosť voľby rozsiahleho súboru vstupných dát pre tréning modelu automatickej transkripcie zabezpečí jeho vyladenie, ktoré sa prejaví v nízkej miere chybovosti a praktickej bezproblémovej čitateľnosti, resp. zrozumiteľnosti digitálneho výstupu;
3. digitálne textové výstupy z automatickej transkripcie umožnia nielen fulltextové vyhľadávania, ale aj ďalšie štruktúrovanie informácií obsiahnutých v rukopise;
4. výstupy z transkripcie môžu byť dostupné a využiteľné na vedecké, výskumné a vzdelávacie účely.

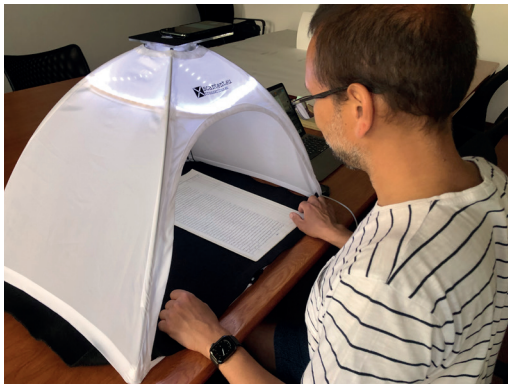
V nasledujúcom texte ponúkame popis a vysvetlenie krokov pri jednotlivých fázach práce s nástrojom Transkribus, ako aj prvé čiastkové analýzy a hodnotenia vo vzťahu k vyššie uvedeným hypotézam.

Digitalizácia dokumentu

Transkribus pracuje s digitálnymi grafickými súbormi vo formátoch: JPEG, PNG a TIFF, resp. univerzálnym súborovým formátom PDF obsahujúcim grafické súbory. Tu sa vraciame späť k téme digitalizácie a potreby mimoriadne výkonnej (a drahejšej) digitalizačnej techniky, ktorá sa odôvodňuje vysokými nárokmi na kvalitu (rozlíšenie) výslednej digitálnej kópie. V prípade Transkribusu však táto premisa celkom neplatí: jeho vývojárami bol otestovaný a odladený pre spracovanie fotografických záznamov dokumentov vyhotovených mobilnými telefónmi, ktoré už bežne disponujú dostatočne kvalitnou optikou.⁶ Na tento účel bol vyvinutý jednoduchý statív s neutrálnym osvetlením v podobe tzv. ScanTentu.⁷

⁶ K tomu bližšie pozri: KLEBER, Florian et. al. *Mass Digitization of Archival Documents using Mobile Phones*. HIP2017: Proceedings of the 4th International Workshop on Historical Document Imaging and Processing November 2017, s. 65-70. DOI: 10.1145/3151509.3151526 [cit. 2021-08-24] Dostupné na internete: <https://resolver.obvsg.at/urn:nbn:at:at-ubtuw:3-3361>.

⁷ Popis a princíp fungovania ScanTentu je dostupný na stránke združenia Read-Coop. [cit. 2021-08-24] Dostupné na internete: <https://readcoop.eu/scantent/>.

OBRÁZOK 1 – Práca so ScanTentom.

Foto: M. Nagyová

S využitím tejto pomôcky sme pomocou mobilného telefónu iPhone 11 Pro zdigitalizovali kompletný rozsah vyššie špecifikovaného dokumentu. Vyhотовili sme celkom 2 275 snímok s rozmermi 4032×3024 pixelov pri rozlíšení 192 DPI zachytávajúcich dvojstránku originálneho dokumentu. Pri prvej, resp. poslednej strane jednotlivých zošitov originálu obsahuje snímka len jednu stranu umiestnenú na kontrastnom (čiernom) povrchu pracovnej plochy ScanTentu, čo viedlo k badateľnému preexponovaniu dotknutých snímok. Súčasťou našej

pracovnej hypotézy sa teda stalo aj overenie použiteľnosti snímok vyhotovených na konkrétnom zariadení s uvedenými charakteristikami pre Transkribus.

Tvorba modelu pre automatickú transkripciu

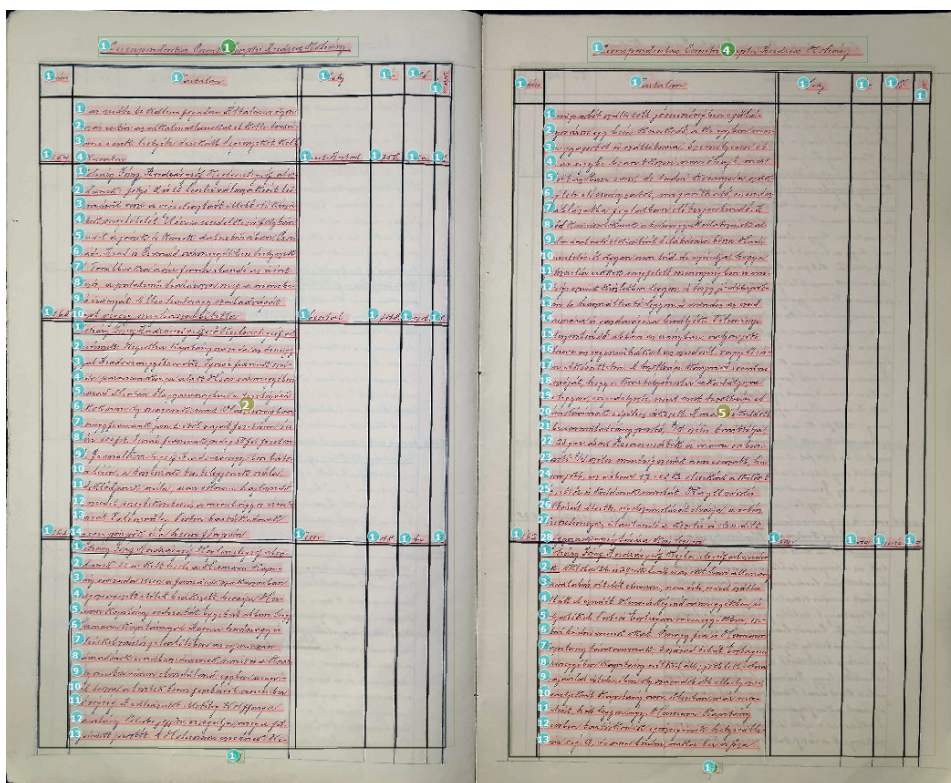
Ako sme uviedli, platforma Transkribus je založená na mechanizme tzv. neural engine, t. j. strojovom učení. V našom prípade, interpretované zjednodušene, sa obrazovej predlohe znaku na origináli priraduje konkrétny alfanumerický znak. Transkribus tento prevod porovná s Ground Truth, t. j. skutočnou hodnotou, ktorú by mal tejto predlohe priradiť. Ak zistí nesprávnu hodnotu, vyradí ju z množiny možných riešení. Opakovaním tohto procesu, teda učením, sa množina možných riešení, ktoré Transkribus priraduje obrazovej predlohe znaku postupne znižuje až na hodnotu rovnú skutočnej hodnote znaku. Inými slovami „stroj sme naučili, ako má čítať konkrétny obrazový znak“. Tomu potom už pri jeho každom ďalšom výskyte bude priradovať rovnakú hodnotu. Ako z tejto interpretácie vidno, pre aplikáciu Transkribusu na konkrétny dokument je v zásade irelevantné, aký je starý, v akom jazyku je napísaný, akým rukopisom či akým typom písma. Pre úspešný výsledok automatickej transkripcie je potrebné stroj „naučiť čítať“ konkrétny rukopis na základe pripravenej vzorky obsahujúcej už presne priradené alfanumerické znaky. Inými slovami: musíme si pripraviť bezchybný prepis vzorky textu, na základe ktorého vytrénujeme model na automatickú transkripciu. Autori Transkribusu odporúčajú pre takúto vzorku rukopisu rozsah okolo 15 000 slov.⁸ V našom prípade išlo o 29 snímok, čiže digitálnych obrazov obsahujúcich prvých 53 strán zo 4 140 stranového rukopisu.

Príprava Ground Truth vzorky na platforme Transkribusu pozostáva po importe snímok na vzdialený server do vyhradenej a chránenej osobnej zbierky používateľa⁹

⁸ MUEHLBERGER, Guenter et al. Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition: Transkribus as a case study. In *Journal of Documentation*, 2019, roč. 75, č. 5, s. 959. ISSN 0022-0418.

⁹ Ide vlastne o variáciu cloudového riešenia, do ktorého sa registrovaný používateľ prihlasuje cez svoje užívateľské meno a heslo. Nespornou výhodou je, že sa k svojej zbierke môže prihlasovať

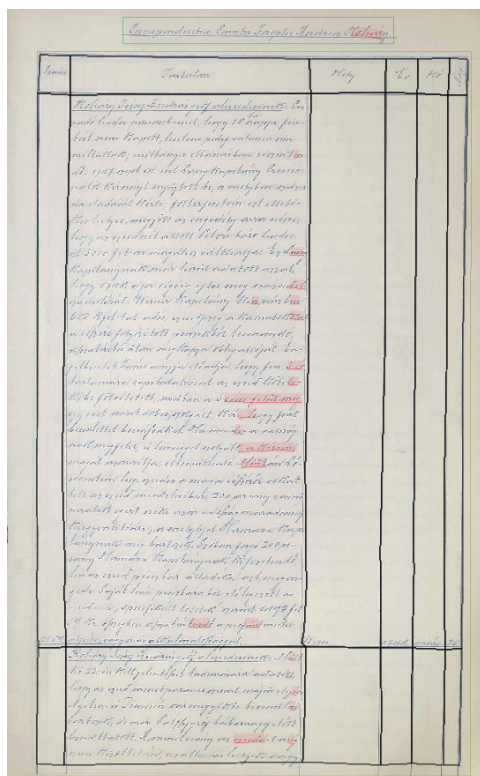
cez rozhranie aplikácie z dvoch fáz. Prvou je tzv. segmentácia textu, t. j. rozlíšenie štruktúry a orientácie textu, jeho vymedzenie do blokov a riadkov a určenie poradia čítania zistených blokov a v nich jednotlivých riadkov. Tento proces je možné automatizovať a na používateľovi potom zostáva len kontrola a oprava (napr. spresnenie hranice riadku, zmena poradia čítania a pod.). V prípade našej vzorky však bola situácia komplikovanejšia, keďže originál rukopisu mal formu tabuľky. V tomto prípade bolo potrebné rozdeliť segmentáciu na dva kroky: v prvom sme manuálne vymedzili bloky textu, ktoré netvoria súčasť tabuľky (záhlavie, poznámky na margu, paginácia) a vymedzili blok textu pre tabuľku, ktorý sme horizontálnym a vertikálnym delením rozčlenili na jednotlivé stĺpce a riadky. Upraviť bolo potrebné aj poradie čítania jednotlivých buniek (Transkribus postupuje automaticky zhora nadol a zľava doprava). Jednotlivé textové rámce (riadky/stĺpce/bunky tabuľky) je možné označiť metadátami. My sme takto označili záhlavie a podľa druhu informácií stĺpce (číslo listu, obsah, lokalita, datovanie).

OBRÁZOK 2 – Vyznačené textové rámce a hranice riadkov s určením poradia čítania na dvostránke Csákósovho rukopisného katalógu.

Zdroj: Transkribus.

z akéhokoľvek miesta z počítača s nainštalovanou aplikáciou a s prístupom na internet, pričom je možný aj paralelný prístup viacerých používateľov k tej istej zbierke súčasne.

OBRÁZOK 3 – Strana s chybné vyznačenými hranicami riadkov po automatickej segmentácii.

Zdroj: Transkribus.

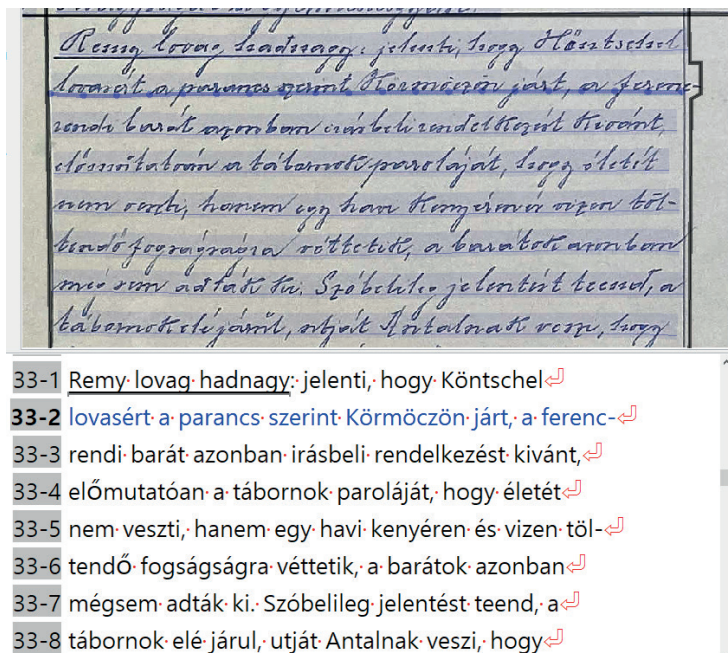
rozdelí odporúčane v pomere 10 : 1 na cvičný súbor (Training set) a overovací súbor (Validation set). Trénovanie modelu (a jeho následné overenie) Transkribus opakuje – pre efektívny model je štandardne nastavených 50 cyklov (epochs).¹⁰ Na cvičnom súbore sa Transkribus „učí“, t. j. číta pri každom cykle rovnaké strany, ale chybné čítania znakov sa pri každom nasledujúcom cykle vyradia z množiny možných riešení. Inými slovami „pamätá si, kde sa pomýlil“. Tieto údaje o správnom a nesprávnom čítaní sa stávajú základom modelu. Po vytrénovaní modelu na stránkach, ktoré boli vybraté do cvičného súboru, ho Transkribus automaticky použije na stránkach cvičného súboru. Overovací súbor, tzv. validation set, slúži na praktické odskúšanie modelu. K textu v overovacom súbore pristupuje zakaždým, akoby to robil prvýkrát a aplikuje pritom to, čo sa „naučil“ na cvičnom súbore. Na konci tohto procesu máme k dispozícii model pre automatický prepis rukopisu J. Csákósa aj s jeho základnými charakteristikami (pozri obr. 5).

Takto zafinované bloky textu je možné, za predpokladu, že tabuľka má unifikovanú podobu, skopírovať na všetky snímky v danej zbierke. V našom prípade mali unifikovanú podobu (veľkosť) iba stĺpce, tie sme preniesli aj na ostatné snímky. Dokončenie segmentácie – vyznačenie hraníc riadkov – vykonal v preddefinovaných rámcoch tabuľky už automaticky Transkribus. Manuálne bolo potrebné ich iba korigovať. V tejto fáze vyskočil problém so spomínanými preexponovanými snímkami, na ktorých Transkribus pri automatickej segmentácii nedokázal vyznačiť takmer žiadne hranice riadkov. Časová náročnosť úplnej segmentácie jednej dvojstrany bola priemerne 10 minút.

Príprava Ground Truth vzorky sa zavŕšila presným prepisom originálu do platformy Transkribusu. V tejto fáze je potrebné každému vyznačenému riadku priradiť alfanumerické znaky exaktne zodpovedajúce originálnemu rukopisu, ktoré kopírujú všetky jeho omyly a nepresnosti, pričom akékoľvek odchýlenie od originálu sa môže neskôr prejaviť na chybovosti modelu.

Vzorka Ground Truth sa nakoniec rozdelí odporúčane v pomere 10 : 1 na cvičný súbor (Training set) a overovací súbor (Validation set). Trénovanie modelu (a jeho následné overenie) Transkribus opakuje – pre efektívny model je štandardne nastavených 50 cyklov (epochs).¹⁰ Na cvičnom súbore sa Transkribus „učí“, t. j. číta pri každom cykle rovnaké strany, ale chybné čítania znakov sa pri každom nasledujúcom cykle vyradia z množiny možných riešení. Inými slovami „pamätá si, kde sa pomýlil“. Tieto údaje o správnom a nesprávnom čítaní sa stávajú základom modelu. Po vytrénovaní modelu na stránkach, ktoré boli vybraté do cvičného súboru, ho Transkribus automaticky použije na stránkach cvičného súboru. Overovací súbor, tzv. validation set, slúži na praktické odskúšanie modelu. K textu v overovacom súbore pristupuje zakaždým, akoby to robil prvýkrát a aplikuje pritom to, čo sa „naučil“ na cvičnom súbore. Na konci tohto procesu máme k dispozícii model pre automatický prepis rukopisu J. Csákósa aj s jeho základnými charakteristikami (pozri obr. 5).

¹⁰ Počet cyklov si používateľ môže nastaviť aj na inú hodnotu 100, 200, 1000..., čo môže mať vplyv na spresnenie modelu.

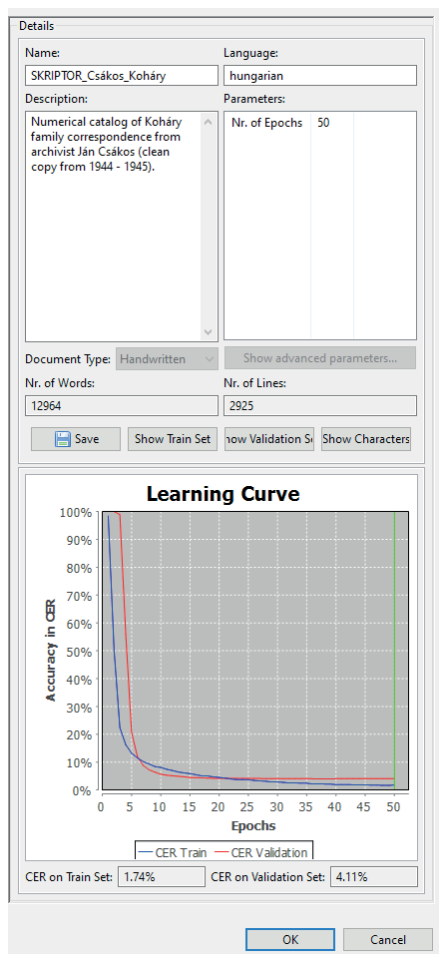
OBRÁZOK 4 – Ukážka prepisu rukopisného originálu v Transkribuse.
 Zdroj: Transkribus.

Analýza a hodnotenie modelu pre automatickú transkripciu

V charakteristike modelu máme k dispozícii aj údaje o percente chybovosti, ktoré Transkribus automaticky vypočítaval pri každom cykle tréovania modelu, pričom pod touto chybovosťou sa rozumie percento nesprávne určených alfanumerických znakov (CER, t. j. character error rate) z celého textu. Tento štatistický ukazovateľ počítal osobitne pri tréovaní – na vyhodnotenie chýb, ktorých sa dopustil pri čítaní cvičného súboru (CER on Train Set) a pri čítaní overovacieho súboru (CER on Validation Set).

Na obr. 5 vidíme v grafickej podobe vývoj chybovosti pri čítaní cvičného súboru (modrá krivka) a osobitne overovacieho súboru (červená krivka), číselne je uvedený výsledný údaj po skončení tréovania modelu, ktorý je v našom prípade na úrovni 1,74 % pri cvičnom súbore a 4,11 % pri overovacom súbore. Zaujímavejší je údaj pri overovacom súbore, ktorý ukazuje schopnosť Transkribusu zvládnuť „prečítanie“, resp. automatický prepis ľubovoľnej strany skúmaného rukopisu. Konkrétne náš údaj hovorí o tom, že 95,81 % znakov z cvičného súboru bolo určených v rámci procesu automatickej transkripcie bezchybne. Ako hraničná chybovosť, dokedy je možné hovoriť o zmysluplnosti automatickej transkripcie, sa uvádza 10 % CER. Náš výsledok pod 5 % CER sa pri rukopisoch považuje za vynikajúci výsledok.¹¹ Lepšie hodnoty

¹¹ MUEHLBERGER, ref. 8, s. 962.

OBRÁZOK 5 – Charakteristika modelu pre automatickú transkripciu Csákósovho katalógu.
Zdroj: Transkribus.

CER zo všetkých porovnávaných strán 5,26 % s malou odchýlkou (1,15 percentuálneho bodu) zodpovedá CER nášho modelu 4,11 %. Vo výsledkoch porovnania sa objavuje aj údaj WER (word error rate) udávajúci percento chybovosti slov, ktorý sa štandardne používa pri hodnotení úspešnosti metódy OCR (optical character recognition), ktorá sa používa v komerčných softvéroch na rozpoznanie tlačeneho textu z obrázkových súborov (napr. Abbyy FineReader). Vidíme, že WER sa pri analyzovaných stranách

okolo 1 – 2 % CER sa zvyknú dosahovať len pri modeloch pre historické tlačoviny.¹²

Model sme, samozrejme, chceli overiť na ďalšej dávke 28 snímok, ktoré obsahovali strany 54 – 105 Csákósovho rukopisu. Aj pred automatickou transkripciou týchto strán je potrebné vykonať segmentáciu textu. Rovnakým postupom, aký sme popísali vyššie pri tréňovaní modelu, sme segmentovali všetkých 28 strán až na úroveň určenia hraníc riadkov a kontroly ich poradia. Potom sme spustili proces automatickej transkripcie založený na nami vytréňovanom modeli. Text, ktorý sme dostali, bol relatívne čitateľný a zrozumiteľný, obsahoval však chyby najmä v interpunkcii, diakritike, čísliciach, ale aj pri niektorých písmenách (badateľná bola najmä tendencia automatického prepisu „ll“ namiesto správneho „k“ a pod.).

Rozhodli sme sa teda overiť chybovosť na úrovni konkrétnych strán. K tomu sme ich potrebovali korigovať na verziu Ground Truth. Zjavná bola časová úspora (približne v pomere 1 : 10) v porovnaní s úplným manuálnym prepisom do verzie Ground Truth pri tvorbe modelu pri prvých 53 stranách rukopisu. Na záver sme nechali Transkribus porovnať našu korigovanú verziu prepisu (Ground Truth) s prvotným výstupom automatickej transkripcie založenom na našom modeli. Výsledky vybraných porovnávaných strán prinášame v tabuľke 1.

Z výsledkov vyplýva, že CER sa pohybuje v rozmedzí od 1,67 % (excelentný výsledok) po 8,12 % (použiteľný výsledok). Priemer

¹² STRÖBEL, Phillip – CLEMATIDE, Simon. (2019). Improving OCR of Black Letter in Historical Newspapers: The Unreasonable Effectiveness of HTR Models on Low-Resolution Images. Utrecht: Digital Humanities 2019. Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich. [cit. 2021-08-26]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.5167/uzh-177164>

Strany	WER	CER
Page 1	7,95	1,67
Page 2	12,6	4,03
Page 3	21,41	6,31
Page 4	12,41	2,86
Page 7	15,29	3,47
Page 8	10,8	2,38
Page 11	19,12	4,66
Page 12	20,14	4,83
Page 13	23,66	6,53
Page 14	23,02	4,45
Page 15	22,29	8,12
Page 16	22,25	6,08
Page 18	20,63	6,38
Page 19	17,96	4,45
Page 20	17,03	4,42
Page 21	23	7,77
Page 22	19,71	6,34
Page 24	23,02	6,08
Page 27	24,94	6,49
Page 28	24,86	7,91
PRIMER	19,105	5,262

TABUĽKA 1 – *Prehľad Word error rate (WER) a character error rate (CER) na vybraných stranách automaticky transkribovaného textu.*

delu na automatickú transkripciu skôr pozitívne.¹⁵ Výraznejší dopad na úspešnosť transkripcie mala samotná výraznosť (sýtosť) písma a najmä kvalita jeho digitálnej snímky. Ako sme upozornili, medzi snímkami boli aj výrazne preexponované zábery. Ak si však teraz budeme chcieť overiť našu čiastkovú pracovnú hypotézu, že si Transkribus s týmito stranami nedokáže poradiť, zistíme, že strany z inkriminovaných snímkov patria skôr k stranám transkribovaným s nízkou mierou chybovosti (CER v rozpätí od 2,38 % do 4,45 %). Je to paradoxné, keď si uvedomíme, že Transkribus pri automatickej segmentácii týchto strán de facto zlyhal.¹⁶

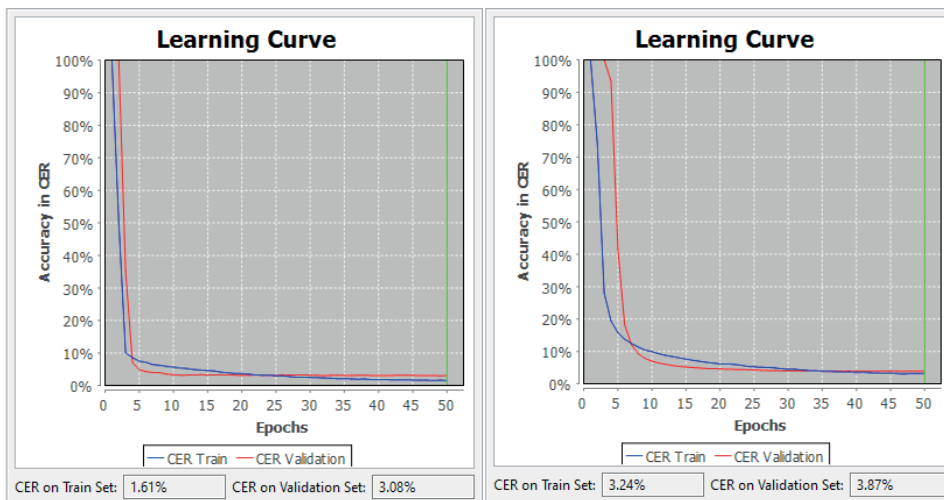
Výsledkom prípravy podkladov pre komparáciu úspešnosti automatickej transkripcie bol aj ďalší súbor Ground Truth, ktorý sa núkal pre zdokonalenie už existujúceho modelu. Predpokladali sme, že pridaním ďalších strán do cvičného súboru, dosiahneme lepší výsledok v podobe hodnôt CER na cvičnom aj overovacom súbore. Experiment sme urobili dvomi spôsobmi: pri prvom sme trénovali model (Model A) s druhým súborom Ground Truth obsahujúcim 28 snímkov s využitím nášho prvého modelu ako základného (base model). Pri druhom spôsobe sme urobili trénovanie úplne nového modelu (Model B)

s využitím oboch súborov Ground Truth, ktoré spolu obsahovali 57 snímkov.

V prvom prípade sme dosiahli vytrénovanie nového modelu s CER 1,61 % na cvičnom súbore a 3,08 % na overovacom súbore. Ak si tieto údaje porovnáme s chybovosťou prvého modelu, vidíme, že pri oboch súboroch došlo k zlepšeniu o 0,13 percentuálneho bodu (cvičný súbor), resp. 1,03 percentuálneho bodu (overovací súbor). Ukazovatele CER pri modeli vytvorenom druhým spôsobom vykázali naopak vyššiu mieru chybovosti (3,24 % pri cvičnom súbore a 3,87 % pri overovacom súbore). Pri zdokonaľovaní modelu je teda vhodnejším riešením využívať už existujúci model ako základný. Zároveň tým potvrdzujeme platnosť hypotézy č. 2: metódu automatickej transkripcie historických rukopisov možno odporučiť v prvom rade pre dokumenty od identického pôvodcu, ktorých rozsah výrazne presahuje odporúčaný minimálny počet 15 000 slov pre tvorbu modelu. Pri dobrých výsledkoch základného modelu (CER ≤ 3 %) však už nemožno očakávať jeho vylepšovaním (rozširovaním vzorky Ground Truth pre trénovanie modelu) výrazné zlepšenie.

¹⁵ HODEL, ref. 14, s. 2.

¹⁶ Môže to byť podnet na ďalší výskum korelácie kvality skenovania a efektívnosti tvorby modelu.

OBRÁZOK 7 – Porovnanie rozšírených modelov pre automatickú transkripciu Csákósovho katalógu. Vľavo model A, vpravo model B.
Zdroj: Transkribus

TABUĽKA 2 – Ukážka výstupu automatickej transkripcie Csákósovho katalógu korešpondencie Koháryovcov vo formáte docx.

Correspondentiæ Comitis Josephi Andreæ Koháry

Szám	Tartalom	Hely	Év	Hó	Nap.
2159.	it az ezredbe be kellene fogadni. Altalános ujon czozás esetén az alkalmatlanokat el kelle bocsá-tani s ezek helyébe derekább legényeket kell fölavatni	Szent-Antal	1750.	jun.	8.
2160	<u>Koháry József András gróf Keglevich gróf alez-redesnek</u> : folyó 8. és 10. levelei válaszként tu-domásul veszi a végrehajtást illető előkészü-letek megtételét. Udvari rendelkezés folytán ezredét a jászok és kúnok districtusában, Cson-grád-, Arad-és Csanád vármegyékben helyezik el. Továbbiakra nézve fenntartandó az érint-kezés: a palatinus határozza meg a menete-lés irányát. Allio hadnagy szabadságát szept. végeig meghosszabbította.	Ebental	1748.	szept.	18.

Na základe zistených údajov predpokladáme, že pri automatickej transkripcii ďalších strán Csákósovho katalógu založenej už na novom modeli, dosiahneme lepšie

výsledky, t. j. bezprostredne použiteľný digitálny text. Ten možno z Transkribusu exportovať v rôznych formátoch (pdf, docx, txt, xlsx) so všetkými výhodami ďalšieho spracovania textu v príslušnom formáte (napr. vyhľadávanie konkrétneho reťazca znakov či celých slov a výrazov).

Potvrďuje sa nám teda hypotéza č. 3: vo výstupe z automatickej transkripcie je možné fulltextovo vyhľadávať. Transkribus taktiež umožňuje vkladanie metadát, čo sa dá pohodlne urobiť napr. pri korektúre automatického prepisu. Tieto metadáta je možné preniesť do výstupu v docx, kde je potom s príslušnou funkcionalitou programu MS Word jednoduché vygenerovať k textovému súboru index. Ak teda na archívára/bádateľa, ktorý napríklad chce nájsť konkrétny údaj z korešpondencie Koháryovcov, doposiaľ čakala takpovediac sizyfovská niekoľkodňová úloha prechádzať všetky dobové pomôcky od začiatku do konca a prácne si vypisovať jeho výskyt, po realizácii automatickej transkripcie môže mať výsledok k dispozícii takmer okamžite. Formát pre MS Excel zas umožňuje štruktúrovanie dát, resp. ich zoradovanie napr. podľa roku, miesta, ale aj akejkol'vek ďalšej doplňujúcej informácie (napr. pôvodcu, adresáta atď.). S tým súvisí de facto aj potvrdenie hypotézy č. 1: efektivitu využiteľnosti vytrénovaného modelu možno jednoducho vyjadriť pomerom času venovaného príprave Ground Truth pre trénovanie modelu voči času ušetrenému pri vyhľadávaní najrozličnejších informácií z automaticky transkribovaného celého dokumentu. Opravy chýb v transkribovanom texte možno prirovnať k redakčnej práci pri príprave edície prameňov.

Sprístupňovanie výsledkov automatickej transkripcie

Zmyslom digitalizácie písomného dedičstva je nielen jeho ochrana a uchovanie pre budúce generácie, ale aj sprístupnenie pre vedecké, výskumné a vzdelávacie účely čo najjednoduchším informačným kanálom. Pri ochrane a uchovaní budeme využívať možnosti digitálneho repozitára Univerzity Mateja Bela a Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Pre sprístupnenie ponúka vhodný nástroj samotný Transkribus. Ide o webové rozhranie „read&search“,¹⁷ ktorý ponúka prezeranie digitalizovaného originálu paralelne s jeho prepisom s graficky zvýraznenou konkordanciou na úrovni riadkov. Súčasťou je aj vyhľadávací nástroj, ktorý príslušné slovo nájde a jeho výskyt vyznačí opäť paralelne (v digitalizovanom origináli a zároveň aj v jeho prepise) v celej zbierke, resp. túto funkcionalitu ponúka aj odľahčená – webová verzia Transkribusu, tzv. Transkribus Lite, do ktorého má prístup vlastník, resp. používateľ zbierky po prihlásení sa rovnakými prihlasovacími údajmi, akými sa prihlasuje do aplikácie Transkribus na počítači. Tu, po nastavení príslušného filtra, je možné súčasne vyhľadávať aj vo viacerých zbierkach, ku ktorým má prihlásený užívateľ prístup. Objektom vyhľadávania sú iba samostatné slová, ktoré možno upraviť zástupnými znakmi pre rozšírenie vyhľadávania aj na alternatívne tvary slova. Napríklad pri zadaní výrazu „Esterh?zy“ sa zobrazí výskyt mena s diakritikou (Esterházy) aj bez nej (Esterhazy). Podobne pri zadaní výrazu „Antal*“ sa zobrazí výskyt slova Antal a zároveň aj výskyt všetkých tvarov slova s príponami (napr. Antalra, Antalban a pod.).

¹⁷ Pozri popis, jednotlivé funkcionality a ďalšie charakteristiky webového rozhrania na stránke združenia READ-COOP. [cit. 2021-08-29] Dostupné na internete: <https://readcoop.eu/readsearch/>.

OBRÁZOK 8 – Prezeranie digitalizovaného originálu a jeho prepisu cez webové rozhranie Transkribus Lite.
Zdroj: <https://transkribus.eu/lite>.

OBRÁZOK 9 – Zobrazenie výsledku vyhľadávania v digitalizovanom origináli a súčasne v prepise cez webové rozhranie Transkribus Lite.
Zdroj: <https://transkribus.eu/lite>.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať aj potvrdenie našej poslednej pracovnej hypotézy č. 4: Transkribus ponúka nástroje, ktoré umožňujú jednoduché, graficky atraktívne a pritom vysoko účelné sprístupnenie výstupov digitalizovaného originálu i výsledkov vyhľadávania v ňom.

Záver

Výsledky prvotnej, experimentálnej fázy aplikácie metódy HTR+ na vybraný dokument – dobovú archívnu pomôcku hodnotíme ako veľmi dobré, oprávňujúce v nej pokračovať. V rámci riešenia projektu preto plánujeme transkribovať Csákósov katalóg v celom rozsahu, a to nielen z časti IV., ale aj časti V. predmetného fondu, kde sa nachádza číselný katalóg ďalšej časti korešpondencie Koháryovcov. J. Csákós ho spracoval v rokoch 1936 – 1937.¹⁸ Obsahuje 19 758 položiek na 600 stranách vo forme voľných dvojhárkov s rozmermi 240 × 340 mm.¹⁹ Pre úplnosť vytvoríme aj model pre rukopis Eugena Neuenschwandera, ktorý okolo roku 1910 zostavil číselný katalóg vo dvoch zväzkoch v celkovom rozsahu 201 strán s rozmermi 235 × 385 mm k položkám č. 1 – 2000 z korešpondencie Koháryovcov nachádzajúcej sa v časti IV. predmetného fondu.²⁰ Následne bude možné v celej korešpondencii identifikovať početnosť a rozsah listov identických pôvodcov, čo otvára možnosť pre vytvorenie osobitných modelov na automatickú transkripciu pôvodných listov²¹ z korešpondencie Koháryovcov s potenciálnym výhľadom ich edície.

¹⁸ OTRUBA, ref. 4, s. 17.

¹⁹ ŠA BB, fond Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, časť V., číselný katalóg korešpondencie.

²⁰ ŠA BB, fond Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, časť IV., číselný katalóg korešpondencie.

²¹ V rámci riešenia projektu APVV-19-0456 SKRIPTOR sú naplánované úlohy na overenie aplikácie metódy HTR+ aj v prípade starších rukopisov (napísaných humanistickou kurzívou) s väčšou variabilitou rukopisu. Predbežné experimenty na rukopisoch postily Izáka Abrahamidesa Hrochotského z rokov 1600 – 1601, či kanonických vizitácií Banskobystrickej diecézy z 18. – 19. storočia prinášajú v tomto ohľade sľubné výsledky, o ktorých budú riešitelia projektu v krátkom čase informovať v ďalších výstupoch.

THE POSSIBILITIES OF APPLICATION THE METHOD OF DIGITAL TRANSCRIPTION OF HISTORICAL MANUSCRIPT TEXTS IN THE PROCESS OF ACCESSING THE ARCHIVAL FONDS

NAGY, Imrich

Modern technologies that use elements of the artificial intelligence based on neural engine, offer new possibilities in accessing the historical manuscript texts. So it is the Transkribus platform, developed within the European project Horizon 2020 READ. To verify its functionality, the authors chose a contemporary archival aid – a catalog of correspondence of Koháry family, processed by J. Csákós from the fonds of the State Archives in Banská Bystrica. The numerical catalog offers abstracts and partly transcripts to 6632 letters on 4140 sheets of A3 paper format. The catalog was digitized by scanning with a camera of an iPhone 11 Pro and ScanTent with a resolution of 192 DPI, sufficient for the HTR+ method using Transkribus platform. On a sample of 29 images containing the first 53 pages of the Csákós' catalog, the basic model for the automatic transcription was practised. The success of the model is determined statistically by the CER indicator which marks the ratio of erroneous characters in the automatically generated transcript. The model achieved CER 4,11 % on the verification file pages. In general, a model with CER \leq 10 % is rated as functional and with CER \leq 5 % as succesful. Based on the authors' model, they performed an automatic transcription of another 28 images containing the next 50 pages of Csákós' catalog. The average CER value for automatically transcribed pages was 5,26 %. As a part of the experiment, they expanded the sample file for training the model with corrected pages from the automatic transcription. The corrected model achieved CER 3,08 %. Such a model is fully functional for the automatic transcription. On its base it is possible to transcribe the complete catalog of Koháry's correspondence. Transcription outputs will allow further research of correspondence: identification of persons, locations, events, dating and other data.

Translated by Jana Kafúnová

KYANOTYPIA – HISTORICKÁ FOTOGRAFICKÁ TECHNIKA

DUŠANA GREŠOVÁ

Grešová, D.: Cyanotype – a Historical Photography Technique. Slovenská archivistika, Vol. 51, 2021, No 2, p. 68-80.

The period of non-silver photography began in 1842, when Sir John Herschel discovered the principle of cyanotype. The „classical“ process of cyanotype is practically unchanged to these days. Cyanotype belongs to the non-silver photographic techniques, the photosensitive layer of which consists of a mixture of solutions of ferric ammonium citrate and potassium ferricyanide. Under the exposition of light, a redox reaction occurs, which results into the Prussian blue complex. Thanks to advantages such as ease of processing, low cost, low toxicity, applicability to various types of surfaces, even in large formats if necessary, more and more amateur photographers turn to this technique. Thus it became a popular alternative to a silver halide photography, providing an excellent practical introduction to traditional photographic processes.

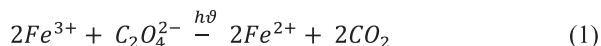
The article studies Prussian blue as a complex formed by the action of light in cyanotype. According to Sir J. Herschel's recipe, photographic wedges with different optical densities were prepared. A homogeneous image was obtained only while using Whatman paper with a surface pH = 5,1. Prussian blue fades in the light. However, this is a reversible reaction, if the pigment has an access to air, oxygen can slowly reoxidise Prussian white to blue again. Based on this fact, the influence of temperature and low-temperature ADRE plasma on the return of blue colour of the photographic image of the cyanotype was studied. It was found that elevated temperature does not affect image relaxation, but plasma treatment of cyanotypes can accelerate it. Changes during the relaxation were monitored by colorimetry, densitometry and FTIR spectroscopy.

Key words: cyanotype, Prussian blue, ADRE plasma, colorimetry, FTIR spectroscopy

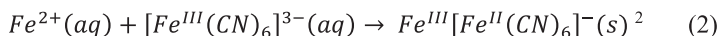
Úvod

Princíp kyanotypie objavil britský vedec Sir John Herschel a predstavil vo svojom príspevku *On the Action of the Rays of the Solar Spectrum on Vegetable Colours and on Some New Photographic Processes*, ktorý bol predložený Kráľovskej spoločnosti v Londýne v roku 1842, len tri roky potom, ako Henry Talbot a Louis Daguerre oddelene oznámili svoje nezávislé objavy striebornej fotografie.¹

Kyanotypia je prvá nestrieborná fotografická technika využívajúca svetloutlivosť solí železa. Kľúčovou zlúčeninou je železitá soľ kyseliny citrónovej alebo šťaveľovej. Účinkom svetla dochádza k fotochemickej redoxnej reakcii v komplexe železa, pričom železo (III) sa redukuje na železo (II) podľa reakcie 1:

Železo (II) potom reaguje s ferrikyanidom a vyzráža pruskú modrú (reakcia 2):

V roku 1843 využila britská botanička Anna Atkins techniku kyanotypie na ilustráciu knihy *Photographs of British Algae: Cyanotype Impressions*, ktorá sa považuje za najskorší príklad knihy ilustrovanej čisto fotografickým procesom.

Kyanotypy sa vo veľkej miere používali pre priemyselné a technické aplikácie. V roku 1872 bol spoločnosťou Marion et Cie v Paríži vyrobený prvý komerčný „modrotlačový“ papier pod názvom *Papier Ferro-Prussiate*. V 80. rokoch 19. storočia sa tento typ papiera používal na kopírovanie technických a architektonických výkresov. Kyanotypia zostala preferovaným procesom priemyselnej reprodukcie až do 50. rokov 20. storočia, keď bola nahradená diazom a neskôr elektrografickými metódami. Vzhľadom na jednoduchosť a nízku toxicitu procesu však naďalej ostáva obľúbenou alternatívnou fotografickou technikou amatérskych fotografov.¹

OBRÁZOK 1 – Fotografia z archívneho fondu Premonštráti v Jasove, uložená v Slovenskom národnom archíve.

Foto: Roman Zelený.

Molekulová štruktúra pruskej modrej

Pruská modrá, alebo hexakyanoželeznatan železitý, je známy dvomi úplne odlišnými chemickými vlastnosťami: farbou v dôsledku zmiešaných oxidačných stavov železa a zeolytickým charakterom, čo je dôsledok otvorenej štruktúry kryštálovej mriežky.

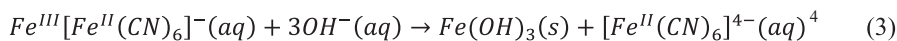
Všetky zlúčeniny pruskej modrej majú podobnú štruktúru. Existujú celkom štyri možnosti kombinácie železitých alebo železnatých solí s ferrikyanidom (červená krv-

ná soľ) alebo ferrokyanidom (žltá krvná soľ). Vlastnosti výsledných látok sú zhrnuté v tabuľke 1.³

TABUĽKA 1 – Varianty komplexov Fe/CN^{3,4}

	$[\text{Fe}^{\text{III}}(\text{CN})_6]^{3-}$	$[\text{Fe}^{\text{II}}(\text{CN})_6]^{4-}$
Fe^{3+}	<p>Hexakynoželezitan železitý (<i>Ferric ferricyanide</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • pruská žltá (berlínska hnedá) • rozpustná • silný oxidant • redukovaná na pruskú modrú 	<p>Hexakynoželezitan železitý (<i>Ferric ferrocyanide</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • pruská modrá (berlínska modrá) • vysoko rozpustná • najintenzívnejšie zafarbená • najstabilnejšia
Fe^{2+}	<p>Hexakynoželezitan železnatý (<i>Ferrous ferricyanide</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • vysoko nestabilná zlúčenina, ktorá sa okamžite vracia na pruskú modrú (takto vytvorená sa často nazýva Turnbullova modrá) 	<p>Hexakynoželezitan železnatý (<i>Ferrous ferrocyanide</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • pruská biela (Everittova soľ, Williamsonova soľ, berlínska biela) • nerozpustná • oxidovaná vzduchom na pruskú modrú

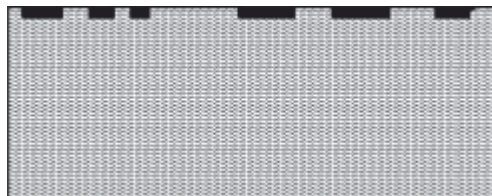
Nevýhodou pruskej modrej je náchylnosť na alkalickú hydrolyzu, ktorá úplne zničí modrú farbu konverziou pruskej modrej na hydroxid železitý a ferrokyanid (rovni- ca 3):

Štruktúra kyanotypu

Väčšina fotografických materiálov pozostáva z podložky (nosiča) a svetlocitlivej vrstvy, medzi ktorými sa môže nachádzať substrátová vrstva.

Podložka kyanotypu môže mať anorganický (sklo) alebo organický charakter (papier, textilie). Svetlocitlivú vrstvu kyanotypov tvorí svetlocitlivá látka (soli kovov) rozpustená vo vodnom roztoku, ktorá sa pri niektorých nestrieborných historických technikách aplikuje priamo na podložku, pričom sa svetlocitlivé soli kovov zachytávajú medzi vlákna papiera alebo tkaniny.⁵ Obraz kyanotypov je tvorený len vrstvou mod-

→ Modré pigmentové častice zapustené do vrchnej vrstvy papierových vlákien

→ Papierový substrát

OBRÁZOK 2 – Schematický prierez fotografického obrazu kyanotypu.³

Zdroj: autorka.

rych pigmentových častíc zachytených v papieri, vďaka čomu je fotografický obraz kyanotypov matný (obrázok 2).

Vizuálna charakteristika kyanotypov

Kyanotypy sa môžu zdať na základe svojej farby zo všetkých fotografických procesov najľahšie identifikovateľné. Malo by sa však dbať na to, aby sa odlišili od iných druhov fotografií, ktoré je možné tiež vyhotoviť podobnou modrou farbou (uhlíkové tlače, modro tónované želatínové výtlačky, plus novšie možnosti, ktoré ponúka atramentová tlačiareň).

Podstatným rozlišovacím znakom je, že všetky tradičné procesy zahŕňajú spojivovú vrstvu želatíny, držiacu pigment, ktorý leží na povrchu papiera a poskytuje určitý lesk alebo odrazivosť; zatiaľ čo kyanotyp je úplne matný, jednovrstvový výtlačok, v ktorom je pigment obsiahnutý v povrchových vláknach papiera, ktoré by mali byť zreteľne viditeľné pri zväčšení (obrázok 3). Niektoré, najmä moderné kyanotypy majú jasne viditeľné znaky ručného ťahu štetcom v obraze.^{2,3}

OBRÁZOK 3 – Priblíženie fotografie z archívneho fondu Premonštráti v Jasove, uloženej v Slovenskom národnom archíve.

Foto: Roman Zelený.

Identifikácia FTIR

Analýza pomocou FTIR spektroskopie potvrdzuje prítomnosť komplexu prúskej modrej nielen v typickom kyanotype, ale aj v modifikovaných alebo tónovaných kyanotypoch, ktoré nemajú modrý podpis procesu. Najdôležitejším znakom vo FTIR spektre je prítomnosť dobre definovaného pásu $\nu(\text{CN})$ pri približne 2071 cm^{-1} . Pás je ľahko lokalizovateľný a identifikovateľný, pretože táto časť IČ spektra nevykazuje žiadne dôležité spektrálne pásy.³

Skladovanie kyanotypov

Kyanotypy by sa mali uchovávať za podobných podmienok ako produkty iných fotografických procesov (relatívna vlhkosť vzduchu 30 – 45 %; teplota $20 \text{ }^\circ\text{C}$), pričom

je ideálne skladovať ich v obalovom materiáli, ktorý je nepriehľadný, ale relatívne pórovitý, čo znamená, že bude mať požadované vlastnosti na tlmenie svetla a prepúšťanie vzduchu. Objem vzduchu potrebný na uskutočnenie reoxidácie je prekvapivo malý: pre typický kyanotyp s rozmermi 10 × 8 palcov sa počíta s tým, že by stačil menej ako jeden cm³ vzduchu.²

Chémia reoxidácie pruskej bielej vzdušnou cestou nevyhnutne vyžaduje tvorbu hydroxidového iónu, ktorý je schopný hydrolyzou permanentne ničiť pruskú modrú. Extrémna citlivosť kyanotypov na zásady naznačuje, že pri ich skladovaní sú preferované mierne kyslé podmienky, aj keď to nie je považované za ideálne pre papierový substrát.²

Ciele práce

- Optimalizácia prípravy fotografického obrazu technikou kyanotypie podľa receptu Sira J. Herschela, zahŕňajúca výber vhodnej papierovej podložky a zistenie adekvátnych podmienok scitlivovania a expozície fotografického obrazu.
- Štúdium obnovenia fotografického obrazu kyanotypu a jeho porovnanie pri laboratórnej teplote, zvýšenej teplote v sušiarňi pri 40 °C, 65 °C a 100 °C a po opracovaní plazmou.

Urýchlené starnutie

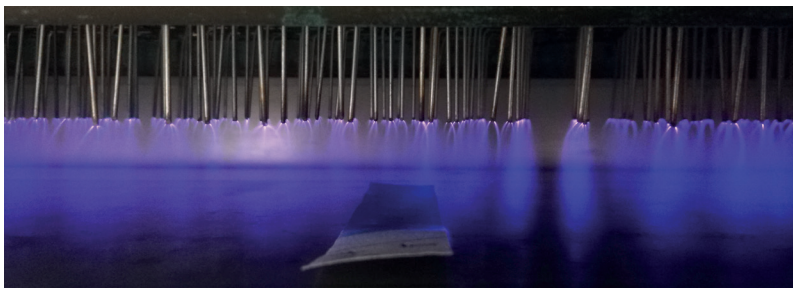
Vzorky pripravených kyanotypov boli vystavené účinku urýchleného svetelného starnutia v zariadení Q-SUN xenon test chamber. Starnutie prebiehalo pri teplote čierneho telesa 65 °C; v podmienkach interiérového režimu (window glass filter); s intenzitou žiarenia (pri 420 nm) 1,1 W.m⁻² a intenzitou osvetlenia 89 klx.

Pre štúdium účinku teploty na relaxáciu modrej farby boli vzorky umiestnené v sušiarňi Binder, ATP Line Series s ventiláciou.

Ošetrovanie vzoriek plazmou

Plazmové úpravy sa aplikujú v ochrane objektov a materiálov kultúrneho dedičstva napríklad na mikrobiálne kontaminovaný historický papier (kde sa sledujú možnosti dezinfekcie a sterilizácie papierov), na zvýšenie pevnosti a stability starého papiera aj na dekontamináciu povrchových vrstiev a zlepšenie kontrastu vyblednutých starých fotografií.

V tomto príspevku bola použitá nízkotepelná ADRE plazma. ADRE plazma (Atmospheric Discharge with Runaway Electrons) – atmosférický výboj s unikajúcimi elektrónmi, je nízkotepelná plazma, ktorá je generovaná pri atmosférickom tlaku. Nízkotepelnú plazmu (NTP) je možné ľahko generovať pomocou rôznych druhov elektrických výbojov v plynoch pod nízkym tlakom alebo pri atmosférickom tlaku. Najčastejšie pri atmosfére prírodného alebo syntetického vzduchu, kyslíka, dusíka, vodíka, argónu, hélia alebo ich prímiesí. Keďže materiály prichádzajúce do styku s nízkotepelnou plazmou nie sú zahrievané, umožňuje opracovanie aj teplotne citlivých materiálov.⁶

OBRÁZOK 4 – Vzorka v priebehu opracovania NTP ADRE plazmou.

Foto: autorka.

Metódy merania

Na meranie súradníc L^* , a^* , b^* a optickej hustoty bol použitý spektrokolorimeter a denzitometer SpectroDens (TECHKON) ovládaný programom Spectro Connect 2.4. Celková farebná odchýlka ΔE^*_{ab} bola počítaná podľa rovnice CIE 1976 (rovnička 4):

$$\Delta E^*_{ab} = \sqrt{(L^* - L^*_{ref})^2 + (a^* - a^*_{ref})^2 + (b^* - b^*_{ref})^2} \quad (4)$$

FTIR spektrá boli merané pomocou spektrofotometra (EXCALIBUR Series Digi-lab) s nadstavcom pre techniku ATR. Nastavenia prístroja boli nasledovné:

- rozsah merania: 4000 – 600 cm^{-1} (voči vzduchu)
- citlivosť: 8
- počet skenov jedného merania: 30

Chemikálie potrebné na prípravu svetlocitlivého roztoku

- citrát železito-amónny, zelená forma (25 g)
- ferrikyanid draselný (10 g)
- destilovaná voda (200 ml)

Recept

Príprava svetlocitlivého roztoku spočíva v zarobení dvoch zásobných roztokov, ktoré sa v ekvivalentnom množstve zmiešajú (v čo najtemnejšom prostredí). V prípade dlhšieho skladovania je vhodné použiť tymol. Vzorky boli exponované pod UV lampou a vypierané vo vode.

Zásobný roztok 1	Zásobný roztok 2
25 g zelenej formy citrátu železito-amónneho rozpustiť v 70 ml destilovanej vody	10 g ferrikyanidu draselného rozpustiť v 80 ml destilovanej vody
doplniť destilovanou vodou na celkový objem 100 ml	doplniť destilovanou vodou na celkový objem 100 ml

Optimalizácia prípravy fotografického obrazu kyanotypu

Použité papiere:

Papier Whatman

- 88 g/m²
- pH = 5,10

Akvarelový papier

- 90 g/m²
- pH = 6,49

Esquisse papier

- 96 g/m²
- pH = 7,10

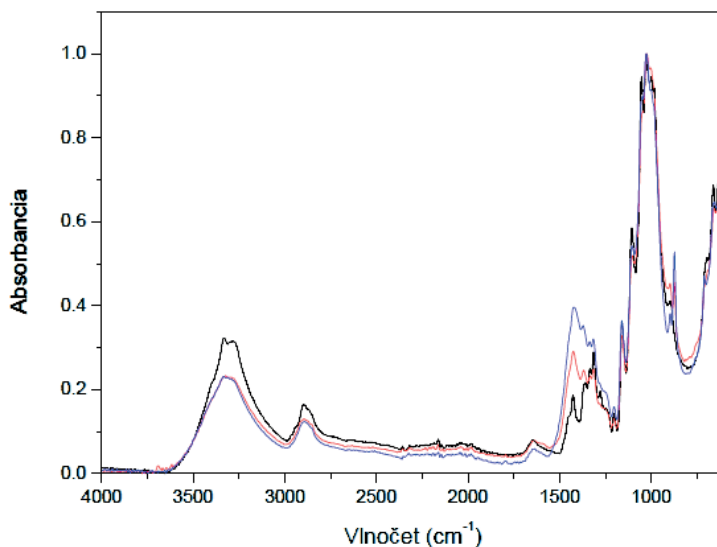

OBRÁZOK 5 – Porovnanie exponovaného a nevymytého akvarelového papiera (naľavo), Whatman (uprostred) a papiera Esquisse (napravo).

Zdroj: autorka.

Homogénny obraz bol dosiahnutý v celom rozsahu fotografického klinu iba na papieri Whatman s pH = 5,10 (obrázok 5).

Príčinou vzniknutých škvŕn môže byť aj fakt, že zatiaľ čo IČ spektrum papiera Whatman zodpovedá čistej celulóze, zvyšné dva papiere obsahujú pásy navyše, pravdepodobne v dôsledku pridávania aditív (napríklad glejidiel) (graf 1).

GRAF 1 – FTIR spektrum papiera Whatman (čierna), akvarelového papiera (červená) a papiera Esquisse (modrá).

Zdroj: autorka.

Ako je vidieť z tabuľky 2, ďalším výsledkom optimalizácie prípravy kyanotypu je fakt, že pre vyššie hodnoty optickej hustoty fotografického obrazu kyanotypu je vhodné nechať svetlocitlivý roztok „odstáť“ minimálne 5 hodín od jeho prípravy a scitlivené papiere uložiť v tme aspoň na 24 hodín pred expozíciou.

Vzhľadom na uvedené výsledky sme pri ďalších experimentoch používali papier Whatman. Vzorky boli scitlivené 96 h od zmiešania roztokov a scitlivené papiere boli uložené v tme minimálne 72 h pred expozíciou, ktorá trvala 10 minút.

TABUĽKA 2 – Porovnanie optickej hustoty vzoriek papierov (*W* – Whatman, *90* – akvarelový papier, *E* – Esquisse) v závislosti od času scitlivenia papiera (*S*) po príprave svetlomitlivého roztoku (0 – 168 h) a následnej expozície (*E*) po 1 – 168 h uloženia scitlivenej vzorky v tme.

S po →	0 h			5 h			24 h			168 h		
E po ↓	W	90	E	W	90	E	W	90	E	W	90	E
1 h	1,90	1,88	1,70	1,72	1,84	1,75	1,99	1,43	1,47	2,15	1,59	1,56
4 h	2,03	1,83	1,73	1,83	1,60	1,68	2,14	1,74	1,50	2,04	1,31	1,16
24 h	1,98	1,92	1,77	2,04	2,00	1,83	2,01	2,05	2,18	2,22	1,94	1,71
48 h	1,92	1,92	1,90	2,10	2,29	2,17	2,12	2,25	2,13	2,10	2,17	2,03
168 h	2,05	2,23	2,08	2,11	2,15	2,08	2,12	2,23	2,18	2,10	2,16	2,16

Relaxácia fotografického obrazu kyanotypu

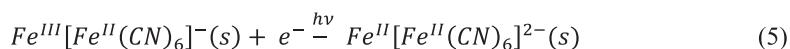
Je všeobecne známe, že kyanotypy vplyvom svetla blednú, čo súvisí s fotoredukciou prúskej modrej na bielu. Na kolorimetrických parametroch sa toto tvrdenie prejavuje nárastom súradníc L^* a b^* a poklesom súradnice a^* , čím vzorky pôsobia viac dojomom zeleno-modrej, a to najmä v oblasti polotieňov (viditeľné aj na obrázku 6).

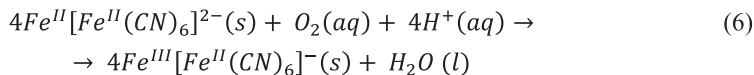
OBRÁZOK 6 – Nestarnutá vzorka (horný obrázok), vzorka starnutá 72 h v komore Q-SUN, odfotená 3 h po vybratí z komory Q-SUN (uprostred) a 7 dní (dolný obrázok) po vybratí z komory Q-SUN (keď bola uložená v tme).

Zdroj: autorka.

Blednutie svetlom je v podstate fotoredukcia prúskej modrej na pruskú bielu, inak známú ako Everittova soľ alebo Williamsonova biela (rovnica 5):

Ide však o reverzibilnú reakciu. Stačí, ak má pigment prístup k vzduchu, keď kyslík pomaly reoxiduje pruskú bielu na modrú (rovnica 6):

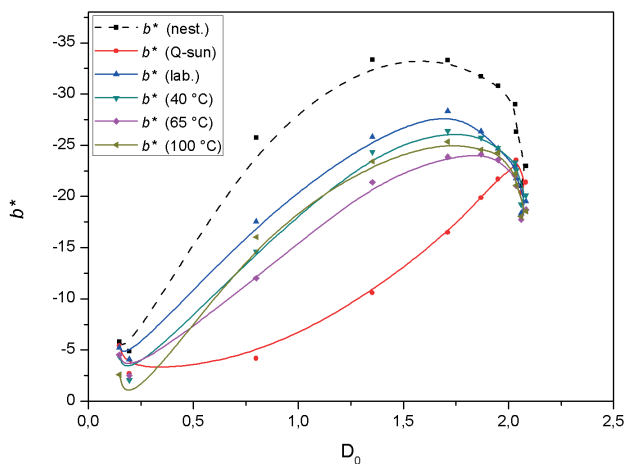

Na základe tejto skutočnosti boli sledované účinky tepla a nízko-plotnej ADRE plazmy na návrat modrej farby kyanotypu.

Vplyv teploty

Prípravené fotografické kliny boli exponované 24 h v komore Q-SUN a následne uložené v tme pri laboratórnej teplote a v sušiarňi pri teplotách 40 °C, 65 °C a 100 °C.

Štúdium vplyvu tepla na fotografický obraz pripravených kyanotypov poukázal na nevýrazné zmeny. Zvýšená teplota nemá vplyv na návrat modrej farby fotografického obrazu, skôr naopak, spomaľuje ho, čo dobre koreluje aj so zmenami súradnice b^* (viditeľné na grafe 2). Vyššia teplota má skôr degradačný účinok na papierovú podložku (nárast hodnoty súradnice b^*).

GRAF 2 – Vývoj súradnice b^* v závislosti od optickej hustoty D_0 nestarnutej vzorky (čierna prerušovaná čiara), vzorky po 24 h expozícii v komore Q-SUN (červená) a následnom uložení v tme na 7 dní pri laboratórnej teplote (modrá) a v sušiarňi pri teplotách 40 °C (zelená), 65 °C (purpurová) a 100 °C (tmavožltá).
Zdroj: autorka.

Vplyv plazmy

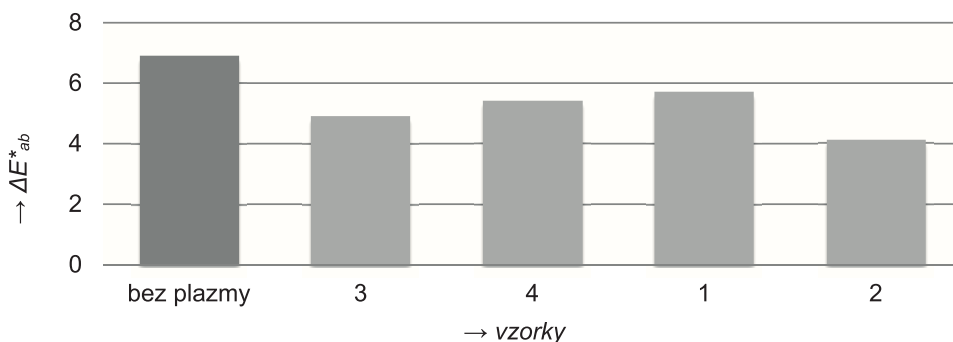
Vzorky fotografických klinov s rôznou optickou hustotou boli po expozícii v komore Q-SUN ošetrené NTP ADRE plazmou v atmosfére dusíka a vzduchu; v oboch prípadoch bola použitá expozičná dávka 1200 J/cm². Časť vzoriek bola vystavená účinku plazmy bezprostredne po ich vybratí z komory Q-SUN (vzorky 3 a 4, kde boli exponované 24 h) a časť po 24 hodinách od ukončenia starnutia (vzorky 1 a 2, počas ktorých boli uložené v tme pri laboratórnej teplote). Kolorimetrické parametre boli

merané ihneď po pôsobení plazmy a opakované po piatich dňoch od ošetrenia plazmou, počas ktorých boli vzorky uložené v tme. Hodnoty ΔE_{ab}^* boli vypočítané pre vzorky po piatich dňoch od ukončenia starnutia v komore Q-SUN.

Označenie vzoriek:

- 1 – expozícia v komore Q-SUN → 24 h uložené v tme → opracovanie plazmou v atmosfére N_2
- 2 – expozícia v komore Q-SUN → 24 h uložené v tme → opracovanie plazmou v atmosfére **vzduchu**
- 3 – expozícia v komore Q-SUN → ihneď opracovanie plazmou v atmosfére N_2
- 4 – expozícia v komore Q-SUN → ihneď opracovanie plazmou v atmosfére **vzduchu**

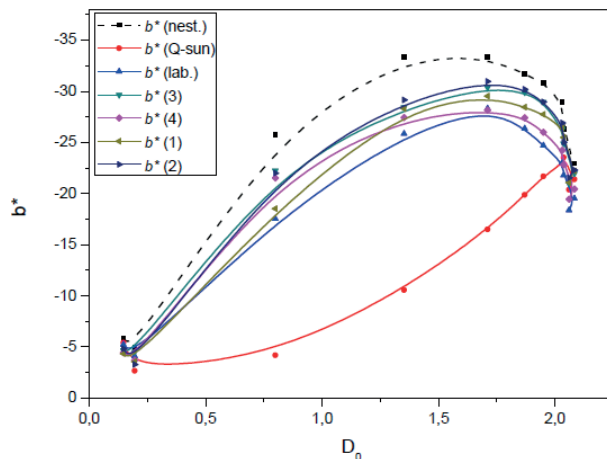
V oblasti stredných tónov bola hodnota ΔE_{ab}^* vzoriek opracovaných plazmou vo všetkých prípadoch nižšia ako pri vzorke, ktorá po starnutí v komore Q-SUN plazmou ošetrená nebola, čo dokazuje, že účinok plazmy napomáha relaxácii obrazu (graf 3). Najnižšia hodnota ΔE_{ab}^* bola zaznamenaná pri použití plazmy v atmosfére vzduchu, keď bola aplikovaná 24 h po ukončení urýchlenu starnutia v komore Q-SUN (vzorka 2).

GRAF 3 – Porovnanie hodnôt ΔE_{ab}^* v oblasti stredných tónov vzoriek opracovaných plazmou (1, 2, 3 a 4) a vzorky bez ošetrenia plazmou.

Zdroj: autorka.

Bola sledovaná aj závislosť súradnice b^* od optickej hustoty nestarnej vzorky, odmeranej po piatich dňoch od ukončenia starnutia pre všetky v tejto časti popísané vzorky 1 – 4. Hodnoty boli porovnané s hodnotami súradnice b^* vzorky meranej ihneď po starnutí v komore Q-SUN a vzorky uloženej po starnutí v tme bez ošetrenia plazmou, rovnako odmeranej po piatich dňoch. Ako vidieť z grafu 4, pri všetkých vzorkách, kde bola použitá po svetelnom starnutí plazma, boli hodnoty súradnice b^* bližšie k súradnici b^* nestarnej vzorky, čo koreluje s tvrdením, že aplikácia plazmy napomáha relaxácii obrazu.

GRAF 4 – Vývoj súradnice b^* nestarnej vzorky (čierna prerušovaná), vzorky exponovanej 24 h v komore Q-SUN, meraná ihneď po expozícii (červená), vzorky meranej po 5 dňoch od expozície v komore Q-SUN (bez plazmy), uložená v tme pri laboratórnej teplote (modrá čiara) a vzoriek 3, 4, 1, 2 meraných po 5 dňoch. Zdroj: autorka.

Záver

Predkladaný príspevok skúma pruskú modrú ako komplex vznikajúci pôsobením svetla, ktorý okrem iného využitia tvorí aj fotografický obraz kyanotypov. Princíp kyanotypie je známy od roku 1842, vďaka Sirovi J. Herschelovi, ktorý svoj objav neobmedzil patentom.

Úvod experimentálnej časti bol orientovaný na výber vhodnej papierovej podložky a optimalizáciu procesu jej scitlivenia. Boli študované tri papiere (Whatman, akvarelový papier a papier Esquisse) s rôznou plošnou hmotnosťou a povrchovým pH. Po nanosení svetlocitlivého roztoku na papier bol homogénny obraz dosiahnutý iba na papieri Whatman s $\text{pH} = 5,1$.

Na základe skutočnosti, že blednutie pruskéj modrej je reverzibilný dej, bol študovaný vplyv teplôt (laboratórnej, $40\text{ }^\circ\text{C}$, $65\text{ }^\circ\text{C}$ a $100\text{ }^\circ\text{C}$) a nízkoteplotnej ADRE plazmy (v atmosfére dusíka a vzduchu s expozičnou dávkou 1200 J/cm^2) na návrat modrej farby fotografického obrazu kyanotypu. Priblíženie sa hodnôt súradnice b^* k pôvodným hodnotám nestarnej vzorky poukazuje na návrat pôvodného obrazu po jeho zostarnutí. Zistilo sa, že teplota nemá pozitívny vplyv na návrat modrej farby. K najrýchlejšej „regenerácii“ modrej dochádzalo pri laboratórnej teplote, čo koreluje aj s vypočítanými hodnotami ΔE^*_{ab} , ktoré boli v prípade relaxácie obrazu pri laboratórnej teplote najnižšie. Z kolorimetrických meraní možno povedať, že ošetrenie svetelne starnej obrazovej vrstvy kyanotypu plazmou napomáha relaxácii obrazu, pričom k pôvodnému obrazu sa najviac priblížila vzorka opracovaná plazmou v atmosfére vzduchu po 24 h od ukončenia starnutia v komore Q-SUN (keď bola uložená v tme).

Je možné, že dlhšie uloženie svetelne zostarnutých vzoriek v tme pred ich opracovaním plazmou, prípadne iná expozičná dávka plazmy v atmosfére vzduchu či v atmo-

sfére iného plynu (kyslíka) by mohla prispieť k rýchlejšej „regenerácii“ modrej farby kyanotypu.

Literatúra

1. STULIK, Dušan – KAPLAN, Art. *The Atlas of Analytical Signatures of Photographic Processes CYANOTYPE*. Los Angeles : Getty Conservation Institute, 2013.
2. WARE, Mike. *CYANOMICON History, Science and Art of Cyanotype: photographic printing in Prussian blue*. Revised & Illustrated, 2016.
3. GREŠOVÁ, Dušana. *Stabilita fotografií zhotovených technikou kyanotypie*. Diplomová práca. Bratislava : Slovenská technická univerzita, 2019, 82 s.
4. WARE, Mike. Prussian Blue: Artists' Pigment and Chemist Sponge. In *Journal of Chemical Education*, vol 85, No 5, 2008.
5. MACHATOVÁ, Zuzana. *Štúdium vlastností farebných štruktúr v kolorovanej fotografii*. Dizertačná práca. Bratislava: Slovenská technická univerzita, 2016, 194 s.
6. ŠÍPOŠOVÁ, Nikola – VIZÁROVÁ, Katarína – TIŇO, Radko – KALIŇÁKOVÁ, Barbora. *Dezinfekčné účinky nízkoteplotnej atmosférickej plazmy na papierové nosiče informácií a dedičstva. Literárny prieskum* (2017).

CYANOTYPE – A HISTORICAL PHOTOGRAPHY TECHNIQUE

GREŠOVÁ, Dušana

The paper examines Prussian blue as a complex created by the action of light, which among other uses, forms a photographic image of cyanotypes. The principle of cyanotype has been known since 1842, thanks to Sir J. Herschel who didn't patent his discovery. The introduction of the experimental part was focused on the selection of a suitable paper pad and optimisation of the process of its sensitisation. Three papers (Whatman, watercolour paper and Esquisse paper) with different basis weights and surface pH were examined. After applying the light-sensitive solution to the paper, there was a homogenous image only on Whatman's paper with pH = 5,1. Based on the fact that fading of Prussian blue is reversible, the effect of temperatures (laboratory, 40 °C, 65 °C and 100 °C) and low-temperature ADRE plasma (in nitrogen and air atmosphere of exposure dose 1200 J/cm²) on return of blue cyanotype photographic image were studied. The approximation of the values of the b^* coordination to the original values of the non-aged sample shows the return of the original image after its aging. It was found that the temperature doesn't have positive effect on the return of the blue colour. The quickest „regeneration“ of blue was at laboratory temperature which also correlates with the calculated values ΔE^*_{ab} , that were of the lowest value in the image relaxation at laboratory temperature. From colorimetric measurements, it can be said that the treatment of the light-aged cyanotype image layer with plasma helps the relaxation of the image, while the plasma-treated sample in the air atmosphere 24 hours after finishing the aging process in the Q-sun chamber (when stored in the dark) came closest to the original image. It is possible, that the longer storage of the light-aged samples in the dark before their treatment in plasma or other exposure dose of plasma in the air atmosphere or other gas (oxygen) could contribute to the quicker „regeneration“ of the cyanotype blue.

Translated by Jana Kafúnová

LISTY KAROLA ŠTÚRA NA OBRANU SLOVENČINY V MODRANSKOM GYMNÁZIU¹

EVA KOWALSKÁ – KAROL KANTEK

Kowalská, E. – Kantek, K.: Letters of Karol Štúr on the Defense of the Slovak Language in the Grammar School in Modra. *Slovenská archivistika*, Vol. 51, 2021, No 2, p. 81-96.

Correspondence of the rector and parish priest of Modra, Karol Štúr, is preserved only in torsion, some of which are letters of official nature. One letter is a comprehensive explanation addressed to the inspector general of the Evangelical Church of the Augsburg Confession and schools Karol Zay from the 6th of July 1845. In that letter, Štúr defends the existence of a platform for teaching the Slovak language („biblical“) on Lutheran Grammar School in Modra. He responds to the efforts, supported by Karol Zay, to abolish these extra lessons under the pretext of banning student societies. Another official note by Karol Štúr testifies to a thorough position in favour of maintaining the teaching of *lingua slavica* in Modra. The study presents both letters in original and in the Slovak translation, puts them in the context of events within the Lutheran church community and lists the previously known correspondence of Karol Štúr.

Key words: Correspondence, Karol Štúr, Modra, Slovak language, Lutheran Schools

Zachovaná korešpondencia Karola Štúra (25. 3. 1811 – 13. 1. 1851) je v porovnaní s korešpondenciou jeho mladšieho brata Ludevíta/Ludovíta početne veľmi skromná. Zozbieraná Ludovítova korešpondencia dnes pozostáva z 966 jednotiek, z ktorých väčšina je uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, kde je uložený jeho osobný fond (evidovaný pod signatúrami 26 a M 101); malá časť sa nachádza v Památníku národného písemnictví v Prahe v osobnom fonde Ludovíta Štúra. Doteraz evidovaná korešpondencia Karola Štúra² je však na rozdiel od nej počtom doslova nepatrná: uložená je prevažne v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, listy úradného charakteru sa nachádzajú vo fonde rodu Zay v Slovenskom národnom archíve. Z listov, ktoré dostal od cudzích pisateľov, boli zatiaľ známe dva exempláre – od Karola Zayho z 8. októbra 1840³ a od Václava Aloisa

¹ Výskum k štúdiu bol realizovaný počas doby riešenia projektu APVV 15 – 0554 (INDED). Za odborné posúdenie prekladu ďakujeme Dr. Ivone Kollárovej.

² Zoznam dochovaných jednotiek aj so signatúrami je uvedený v prílohe tejto štúdie.

³ List vydal AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ludovíta Štúra I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 490-491.

Šemberu z 12. júla 1844.⁴ V tejto súvislosti treba pripomenúť fakt, že Karolova korešpondencia vedená s mladším bratom Ľudovítom, ktorá by mohla pomôcť autenticky osvetliť viaceré dôležité kapitoly slovenského národného hnutia polovice 19. storočia, sa nezachovala ani len čiastočne, pričom mohla byť zrejme úmyselne znehodnocovaná. Možno oprávnene predpokladať, že počas svojho aktívneho života, či ešte ako študent, neskôr ako profesor a rektor modranského gymnázia alebo farár modranskej evanjelickej a. v. cirkvi Karol Štúr napísal i dostal oveľa viac listov, ktoré sa však nezachovali.

Okrem skromne dochovanej osobnej korešpondencie a niekoľkých literárnych či publicistických príspevkov Karola Štúra sa zachovalo aj niekoľko ním zostavených úradných písomností, súvisiacich s jeho pedagogickým a kňazským pôsobením. Korpus tejto korešpondencie sa nachádza najmä v archívnom fonde Karola Zayho, ktorý bol de facto Štúrovým najvyšším nadriadeným. Prevažnú väčšinu tvoria krátke sprievodné listy, ktorými Štúr, v tom čase profesor a rektor nižšieho evanjelického gymnázia v Modre, avizoval generálnemu inšpektorovi evanjelickej a. v. cirkvi a škôl v Uhorsku zaslanie obligátnych semestrálnych výkazov. Niekoľkoriadkové príписy sú zostavené v latinčine, resp. maďarčine a neobsahujú osobne ladené poznámky. Výnimku tvoria dva nižšie uvedené a doposiaľ nepublikované listy Karola Štúra generálnemu inšpektorovi evanjelickej a. v. cirkvi a škôl v Uhorsku, grófovi Karolovi Zaymu z 26. februára 1841 a 26. júla 1845. Oba dokumenty sú cennými výpoveďami približujúcimi kultúrno-historické pozadie činnosti slovenských národovcov v predrevolučnom období v Uhorsku. Prinášajú bližší pohľad na fungovanie modranského gymnázia a osvetľujú aj okolnosti sporu ohľadne zachovania, resp. obmedzovania vyučovania slovenského jazyka.⁵ Vzhľadom na význam oboch listov predkladáme ich plný text v slovenskom preklade aj latinskom origináli.

* * *

Z doteraz poznanej korešpondencie Karola Štúra je určite najznámejší a najcitovanejší už spomenutý list od grófa Karola Zayho, ktorý mu zaslal 8. októbra 1840 zo svojho kaštieľa v Bučanoch. Karol Štúr v tom čase pôsobil ako rektor modranského

⁴ List A. V. Šemberu K. Štúrovi z 12. 7. 1844. Slovenská národná knižnica (ďalej len SNK) – Literárny archív (ďalej len LA) v Martine, A 1475. Odpis listu sa nachádza aj v *Dennjku Ústawu slowenského na ewangelických školách augsburského wznánj v Modře*, šk. rok 1843/44. SNK – LA, E/Spoločnosť Modra.

⁵ Evanjelici a. v. sa tradične pridžžali nielen v liturgii, ale aj kultivovaných prejavoch a tlačiach varianty pôvodnej bibličtiny, kodifikovanej najprv Tobiašom Masniciom (1696) a neskôr Danielom Krmanom, resp. Pavlom Doležalom (1746). Tento typ jazyka, označovaný za *lingua slavo-bohemica*, považovali až do štúrovskej kodifikácie za svoj domáci – vernakulárny a spisovný jazyk, v kontexte svojho spoločenstva za *slovenčinu*. ĎUROVIČ, Lubomír. Pôvod a podoby češtiny ako spisovného jazyka Slovákov (Niektoré závery z filologickej analýzy Bardejovského katechizmu). In ĎUROVIČ, Lubomír. *Predhistória spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2018, s. 33-53. ISBN 978-80-224-1680-1.

gymnázia⁶ a súčasne i ako „prednosta“ študentského združenia Ústav reči a literatury československé, ktoré založil krátko po svojom príchode do Modry. Spadá teda do obdobia, keď uhorský snem prijal v roku 1840 zákonný článok č. 6 o zavedení maďarčiny ako krajinského jazyka a jeho rozšírenia nielen do sfér školstva a úradov, ale aj cirkvi. Práve Karol Zay sa v danom čase už prezentoval ako jeden z popredných zástancov tohto maďarizačného smerovania, ktoré však z pohľadu slovenských evanjelikov a. v. zatiaľ len potenciálne ohrozovalo dva piliere slovenskosti: jazyk i cirkev, fungujúcu na princípe samosprávy, ktorá umožňovala používanie domáceho jazyka v rôznych sférach cirkevného života. Zay sa zároveň výrazne angažoval v prospech vytvorenia únie medzi evanjelikmi a kalvíni, čo sa stalo rovnako kontroverzným problémom.

List Karola Zayho modranskému rektorovi práve preto predstavuje významné svedectvo o vzťahu k obom Štúrovcom, Karolovi aj Ľudovítovi. Mesiac pred jeho napísaním, počas generálneho konventu ECAV v Pešti 9. – 11. septembra 1840, bol Zay zvolený za najvyššieho svetského reprezentanta cirkvi – generálneho inšpektora. Zay pri nástupe do funkcie verejne deklaroval svoju snahu o nekompromisnú maďarizáciu všetkých obyvateľov Uhorska a z pozície svojej novej funkcie sa zasadzoval o jej rýchle a jednoznačné presadenie v cirkevnej i školskej oblasti.⁷ Odôvodňoval to tým, že v rečovom a náboženskom zjednotení občanov vidí jedinú možnosť záchrany nielen svojej (uhorskej) vlasti, ale aj evanjelického náboženstva pred hrozbou zo strany slovanského cárskeho pravoslávneho Ruska a tiež pred katolíckou supremáciou. Konvent v jeho réžii sa uzniesol na povinnosti písať matriky v maďarčine i v nemaďarských zboroch, na koordinácii škôl prostredníctvom zjednotenia učebných poriadkov, stanovil maďarský jazyk ako vyučovací predmet na všetkých školách a rokoval tiež o prešporskom Slovanskom ústave.⁸ Zay sa následne listom obrátil na Karola Štúra⁹ v situácii, keď sa jeho brat Ľudovít vrátil zo štúdií na univerzite v Halle a usiloval sa získať stále miesto námestníka profesorátu na katedre slovanskej reči na prešporskom evanjelickom lýceu. Táto pozícia by mu umožnila znovu aktívne pracovať so študentmi v Slovanskom ústave, do ktorého sa transformovala Spoločnosť česko-slovanská, zrušená 5. apríla 1837 pre študentské nepokoje.¹⁰ Keďže prešporské lýceum spadalo

⁶ Pozvanie – vokátor – pre Karola Štúra bol vystavený 18. februára 1839. Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor Preddunajského dištriktu ev. a. v., č. 1-74, šk. 146, fol. 67.

Poznámka redakcie: V citáciách je použitý oficiálny názov archívneho fondu podľa evidenčného listu archívneho fondu s podobou mena Zai. V ostatných prípadoch je rešpektovaná forma mena Zay podľa rozhodnutia autorov štúdie.

⁷ *Řeč, kterouž hrábe Karel Zay z Csömöru, dědičný pán na Zayovském Uhrovci [...] w Pešti roku 1840 dne 10. září [...] držel. S.l., s.d., s. 3-4.*

⁸ RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Díel Prvý*. Turčiansky Sv. Martin, 1943, s. 22.

⁹ Pozri zoznam listov Karola Štúra, príloha č. 3.

¹⁰ Podnetom k tomuto opatreniu bol „tumult“, ktorý sa odohral priamo medzi študentmi prešporského ev. gymnázia 29. 12. 1836. Následné vyšetrenie je zaznamenané v dokumentoch Ústredného archívu ECAV Bratislava: Protokol ev. cirkevného zboru v Bratislave (A pozsonyi ág.h.v. evangélikus Egyházközség Levéltárában található Okmányok és irományok Jegyzéke, 1870), K Fasc. XXVIII Historica, no. 69 (1836); no. 70 (1838).

do grófovej kompetencie a Karola Štúra dobre poznal už od jeho detstva,¹¹ domnieval sa, že práve on by mohol svojho mladšieho brata Ľudovíta odhovoríť od jeho proslovenských aktivít, ktoré vnímal vzhľadom na ich pan-slovanské smerovanie ako spoločensky veľmi nebezpečné, hoci formálne neodporovali krajinským zákonom. Generálny inšpektor preto požiadal Karola, aby primäl svojho mladšieho brata ustúpiť od zámeru zriadiť na prešporskom lýceu riadnu slovanskú katedru a odporúčať na tento cieľ využiť radšej niektorú z okolitých krajín.¹² Jeho list však nenašiel odozvu, a tak sa na začiatku februára 1841 začalo na Zayho príkaz vyšetrowanie Slovánskeho ústavu v Prešporoku,¹³ čo v konečnom dôsledku viedlo k zamedzeniu Ľudovítovej pedagogickej kariéry a vlastne prispelo k tomu, že sa vydal na politickú dráhu.

Zayho ambíciou však nebola len jazyková unifikácia verejného priestoru, ale aj dôkladná reforma evanjelického školstva, ktoré už niekoľko desaťročí neprešlo významnejšími zmenami. V platnosti bol plán usporiadania školstva Lajosa (Ludwiga) Schedia,¹⁴ v cirkvi sa však už pociťovala potreba reformovať klasicky a humanitne orientované vzdelávanie a zosúladiť ho s potrebami doby – rozvoja vied aj priemyslu. Istú úlohu zohrávalo aj porovnávanie so školami reformovaných, ktorých úroveň sa považovala všeobecne za vyššiu. Zay preto zaviedol systém pravidelných porád učiteľstva vyšších škôl, na ktorých sa malo diskutovať nielen o aktuálnych problémoch, ale aj celkovej reforme školstva. Išlo o zásadnú novinku, ktorá do veľkej miery pozdvihla význam a prestíž učiteľského stavu v organizačnom „systéme“ evanjelickej a. v. cirkvi. Na obvyklé konventy jednotlivých dištriktov či seniorátov boli učitelia totiž prizývaní, nie však všetci, a popri svetských patrónoch, funkcionároch a, samozrejme, duchovných bývali v nepatrnej menšine. Zriadenie pravidelných učiteľských

¹¹ K tomu, ako pôvodne priaznivý vzťah Karola Zayho k rodine Štúrovcov prerástol v maďarsko-slovenský konflikt, pozri KOWALSKÁ, Eva. *Audiatur et altera pars: Vzťahy a prepojenia rodín Zayovcov a Štúrovcov*. In MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela (eds.). *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život – dielo – doba verus historická pamäť*. Bratislava : Veda, 2015, s. 33-52. ISBN 978-80-224-1454-8.

¹² VESZTRÓCZY, Zsolt. Bratislava ako centrum slovenského politického života v prvej polovici 19. storočia. In *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 328. ISBN 80-7149-803-3.

¹³ HUČKO, Ján. *Život a dielo Ľudovíta Štúra*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 85. Karol Zay sa 27. 4. 1841 obrátil na prešporský konvent s otázkou, či sa profesor Palkovics/Palkovič vzdáva katedry a či ho má nahradiť kandidát profesúry Štúr. Keď sa Palkovič vyslovil, že sa nemieni vzdať, Štúr bol de facto z úvah o zmene na profesorskom poste vyradený. Pozri list členov konventu v Prešporoku Józsefa Bajcsyho a Ernesta Hausera z 9. 5. 1841 Karolovi Zaymu. SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, č. 80, šk. 150, fol. 7.

¹⁴ Pôvodný plán *Systema rei scholasticae Evangelicorum Aug. Confessionis in Hungaria* (1806) Schedius r. 1834 prepracoval a následne sa o ňom rokovalo na viacerých úrovniach. V potiskom dištrikte bol uvedený do života r. 1836 ako *Ratio institutionis et educationis in Superintendentia Tibiscana publica totius Districtus auctoritate anno 1836 introducta*. Skúsenosti a pripomienky k nemu boli roku 1838 zhrnuté do podoby obsiahlych *Reflexiones nostrae circa studiorum systema*, ktoré boli 20. 5. 1841 predložené najprv dištriktuálnemu konventu a následne sa stali na podnet Karola Zayho bodom rokovania na školskom konvente v Uhrovcí 20. 7. 1841. SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor Preddunajského dištriktu ev. a. v., č. 80, šk. 150, fol. 82-84.

porád, na ktorých sa ostatne pravidelne zúčastňoval aj Karol Štúr, pokiaľ bol rektorom, preto bolo významným krokom smerom k emancipácii učiteľského stavu a zvýšeniu jeho spoločenskej prestíže.

Vznik Štúrovho listu však súvisel takisto s procesom pokračujúcej maďarizácie v uhorskej evanjelickej cirkvi a školách. Už 20. júla 1841 bola jedným z hlavných rokovacích bodov týždeň trvajúcej porady profesorov všetkých evanjelických a. v. škôl v Uhorsku, popri otázkach potrebnej modernizácie a centralizácie výučby, aj otázka upevnenia maďarčiny na evanjelických školách, kde mala postupne nahradiť dovtedy obvyklú latinčinu. Formy jej etablovania boli pritom rôznorodé: týkali sa nielen zavádzania učebníc a riadnych vyučovacích hodín, resp. výučby predmetov v maďarčine, ale aj vedenia školskej agendy už nie v latinčine, ale v maďarčine. V tomto bode sa však ukázalo, že situácia nie je ani zďaleka tak priaznivo naklonená Zayho zámerom, ako by sa zdalo. Karol Štúr dlhšie než ostatní vytrvalo viedol úradnú korešpondenciu a dokonca školskú evidenciu (matriky, výkazy) v latinčine a na zdôvodnenie tohto kroku dokázal použiť vhodný – ekonomický argument. V sprievodnom liste k obvyklému semestrálnemu výkazu, ktorý poslal Zaymu 26. februára 1841, sa vopred vymedzoval proti tomu, aby dostal napomenutie za nedodržanie príkazu viesť úradné záznamy a príписы v maďarčine. Odvolal sa na nedostatok zdrojov na to, aby si škola dala vytlačiť nové predpísané formuláre, do ktorých sa mali zaznamenávať požadované údaje o žiakoch, vyučovaní aj vyučujúcich. Avizoval dokonca, že v škole majú ešte zásobu dovtedy používaných latinských výkazov. Nebol však sám, kto sa priecil ovládnutiu úradnej školskej komunikácie maďarčinou: vylúčenie latinčiny z evanjelických škôl vnímal ako nebezpečné o niečo neskôr napr. aj inšpektor evanjelických ľudových škôl v Gemerí József Dlhányi, ktorý v liste z 5. februára 1845 Zayho varoval, že to prinesie úbytok žiakov, ktorí môžu kvôli latinčine preferovať katolícke školy.¹⁵

Výsledky porady, na ktorej Karol Štúr ako jediný, podporený iba Danielom Lichardom, otvorene hájil potrebu výučby slovenského jazyka, boli zakomponované do učebných osnov vydaných v roku 1842 pod názvom Školský poriadok evanjelikov augsburského vyznania uhorskej vlasti.¹⁶ Predstavoval prvý jednotne uplatňovaný učebný plán na uhorských evanjelických a. v. školách, posilnil klasické smerovanie gymnázií a stanovil rozšírené používanie maďarského jazyka, čo vyplývalo zo Zaym presadzovanej koncepcie. Aj ďalšia porada, ktorú zvolal Karol Zay na 15. – 18. júla roku 1845, a na ktorú znovu dostal pozvánku aj Karol Štúr, mala za cieľ prerokovať mnohé dôležité otázky prebiehajúcej reformy v evanjelickom školstve. Jedným z podkladov bolo kráľovské nariadenie sformulované v Smerniciach pre uhorské elementárne školy (*Magyarország elemei tanodáinak szabályai*) vydaných 16. júla 1845

¹⁵ Dlhányi navyše prízvukoval, že počas 24-ročnej služby nikdy a od nikoho nepocítil ohrozenie panslavizmom. SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor Preddunajského dištriktu ev. a. v., č. 1-74, šk. 146, fol. 139-140.

¹⁶ RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. II. Dokumenty. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943. Dokument č. 63: Porada v Uhrovci 20. – 27. júla 1841 k novému učebnému poriadku, s. 246-249. Analýzu poriadku uverejnil aj profesor Juraj Palkovič v *Tatranka. Spis pokračujcy rozlicneho obsahu, pro vcene, prevcene y nevcene, Djl II, Svazek 2*. W Presspurku, 1842, s. 49-56.

Uhorskou kráľovskou miestodržiteľskou radou v Budíne. Rokovať sa však malo nielen o závažnej reforme základných škôl, ale aj o ďalšej reforme gymnázií i o problémoch so zavádzaním maďarčiny na školách. V tejto súvislosti sa musel uviesť do života aj opätovný zákaz študentských spolkov na gymnáziách,¹⁷ čo sa osobne dotýkalo práve Karola Štúra, ktorý už roky úspešne viedol na modranskom nižšom gymnáziu študentský *Slowenský ústav*.

Otázka zákazu študentských spoločností a spolkov na evanjelických školách v Uhorsku nebola nová. Nariadenia obmedzujúce spolčovanie a celkove spoločenský život študentov vychádzali v závislosti od aktuálnej politickej situácie už od konca 18. storočia, vždy sa však napokon našiel spôsob, ako dané regulácie obísť, a školská vrchnosť viac-menej tolerovala isté formy študentského spolčovania. Priestor sa našiel v platforme samovzdelávacích krúžkov, ktoré pôsobili pod vedením miestnych profesorov. Členom jedného z nich, nemeckého literárneho združenia na šopronskom gymnáziu, bol od roku 1811 napokon i samotný Karol Zay. Študentské spolkové aktivity však predsa len postupne presahovali múry škôl a mohli nadobudnúť aj charakter utajovaného združenia.¹⁸ Práve proti nim sa obrátil zákaz z 20. septembra 1836,¹⁹ no realita bola taká, že študentské spolky sa jednoducho transformovali späť do podoby literárnych zoskupení a pôsobili pri školách naďalej. V tomto zmysle možno chápať rozhodnutie Karola Štúra obrátiť sa listom na generálneho inšpektora Karola Zayho, svojho svetského školského nadriadeného, pretože jeho postoj k prerokovávaným otázkam bol rozhodujúci.

Dôvody, pre ktoré sa za danej situácie Karol Štúr obrátil listom na grófa Karola Zayho boli zrejme minimálne dvojaké. Všeobecný možno hľadať v postupnej radikalizácii verejného diskurzu, v ktorom mali nemalé slovo práve študenti, stále hlasnejšie vystupujúci v prospech liberálneho hnutia, ktoré v Uhorsku začalo dominovať na politickej scéne. Excesy študentov boli už dávno v pozornosti polície: zatiaľ čo v predošlom desaťročí sa napr. na Kráľovskej akadémii v Prešporku riešili skôr prehršky voči školskému poriadku, od začiatku 40. rokov prišlo k výraznejšej politizácii, ktorá sa prejavovala zrejme ostrými diskusiami priamo počas vyučovania.²⁰ O to viac

¹⁷ Nariadenie Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady (ďalej len KMR) č. 19 509 z 3. 6. 1845.

¹⁸ Spolok študentov Vzájomnosť sa považuje za takýto typ utajovaného združenia. K nemu bližšie BUTVIN, Jozef. Tajný politický spolok Vzájomnosť (1837 – 1840). In *Sborník FF UH Historica* 14 (1963), s. 3-40.

¹⁹ Nariadenie KMR č. 28 380 z 20. 9. 1836 zakazovalo činnosť všetkým študentským spoločnostiam a zároveň riaditeľom a inšpektorom ukladalo, aby nepripustili na verejných skúškach recitovanie či deklamovanie prác s politickým obsahom (*quorum themata objecta politica involvunt*). Zákaz mal byť inkorporovaný aj do všetkých školských zákonov (pravidiel). SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, č. 84, šk. 154, fol. 355, v odpise aj fol. 360, 365.

²⁰ Len roku 1841 muselo Kráľovskú akadémiu v Prešporku opustiť 21 študentov, z nich štyroch vylúčili výslovne za rušenie prednášok zo štatistiky (štátovedy) a šírenie revolučných spisov počas vyučovania. K politickej aktivizácii študentov pozri KOWALSKÁ, Eva. Tradície študentských revolt na bratislavských vyšších školách. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 40-47. ISBN 80-7090-404-6.

sa vedenie polície – a nielen v Uhorsku, ale v rámci celej monarchie – obávalo radikalizácie študentov²¹ a najmä študentských spolkov, ktoré sa od 20. rokov 19. storočia etablovali na lýceách aj akadémiách. V nich sa oficiálne pestovanie materinských jazykov (teda nielen slovenčiny, ale aj nemčiny, maďarčiny, príp. srbčiny²²) stávalo platformou na kultúrne aktivity na základe etnického/národného povedomia. To všetko sa pritom dialo v čase vyostrovania snemových debát, ktoré v Modre mohli sledovať takmer bezprostredne. Nielen polícia, ale aj verejnosť mohla (do značnej miery oprávnené) vnímať študentské spolky ako radikalizujúce sa združenia, potenciálne ohrozujúce (stále ťažšie udržiavaný) verejný poriadok.²³ Mieru znepokojenia ilustruje napr. vyšetovanie deklamácie študenta židovského pôvodu, ktorý na skúške lýcea v Levoči 27. júna 1841 predniesol nemeckú reč s údajne politickým podtónom.²⁴ Podobne spolok študentov v Levoči, pestujúci literárne aktivity v slovenčine pod vedením prof. Michala Hlaváčka, sa stal predmetom škandalizovania, najmä preto, lebo si „dovolil“ predstaviť svoju prácu verejnosti v podobe tlačou vydaného literárneho almanachu.²⁵ Rozsiahle diskusie o tejto kauze v tlači i v súkromnej korešpondencii²⁶ nadobudli ostrý tón a naladili mienku politických elít (aj v rámci cirkvi) proti vzdelávacím iniciatívam slovenských entuziastov. Štúrovým konkrétnym cieľom preto bolo ochrániť platformu pre výučbu slovenského jazyka a vysvetliť, že jedine na pôde študentského združenia je priestor na pestovanie slovenského jazyka v modranskom gymnáziu, keďže rozvrh vyučovania nepočítal s riadnymi hodinami pre výučbu slovenčiny. Jazyková príprava v materinskom (slovenskom) jazyku bola pre K. Štúra zároveň základným predpokladom na kultiváciu spôsobu myslenia, kultiváciu poznania aj mravov. Rozhodnutie predložiť písomné stanovisko k činnosti slovenskej

²¹ CHVOJKA, Michal. *Josef Graf Sedlnitzky als Präsident der Polizei- und Zensurhofstelle in Wien (1817 – 1848). Ein Beitrag zur Geschichte des Staatspolizei in der Habsburgermonarchie*. Frankfurt a. M. : Peter Lang 2010, s. 229-231. ISBN-10: 3631595840

²² KONJEVIĆ, Branislava R. Značaj Kežmarskog Liceja za istoriju srpskog školstva. In *Baština* 44 (2018), s. 331-342. DOI: 10.5937/bastina1844331K

²³ CHVOJKA, Michal. Študenti, obchodníci, obchodní cestujúci a remeselníci tovariši pod drobnohľadom habsburskej pasovej politiky v rokoch 1815 – 1848. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 415-437, tu najmä s. 417-18. ISSN 0018-2575.

²⁴ SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, šk. 150, fol. 251: prednes literárnych diel s politickým podtónom zakazovalo nariadenie KMR č. 1 189 z 29. 8. 1836. Podľa členov konventu Imreho Andaházyho a Károlya Vébera (tamže, fol. 306) však študent Löbenstein vo svojej reči len uviedol paralely medzi Sokratom a Kristom a nijako sa nedotýkal nejakých politických otázok.

²⁵ K aktivitám M. Hlaváčka HLEBA, Edmund. *Michal Hlaváček a levočské literárne tradície*. Bratislava : SPN, 1974. Rukopisný almanach študentských prác z roku 1832, zachovaný v zbierke rukopisov knižnice Evanjelického a. v. kostola v Levoči, sa však predmetom dobovej kritiky nestal, napriek tomu, že obsahuje viaceré príspevky (prevažne básne) s tematikou národnej agitácie.

²⁶ Na margo Hlaváčkových aktivít sa vyjadrili viacerí korešpondenční partneri Karola Zayho. Pozri listy notára peštianskeho konventu Lajosa Füredyho (16. 11. 1840), superintendenta Pavla Jozeffyho (12. 12. 1840), resp. riaditeľa ev. gymnázia v Miskolci Pála Némethyho (11. 3. 1841). SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, šk. 149, fol. 70; 140-141; 328-329.

študentskej literárnej spoločnosti i zdôvodnenie potreby vzdelávania sa slovenských študentov v rodnom jazyku vychádzalo zrejme aj z obavy, že pre svoj zhoršujúci sa zdravotný stav sa možno nebude môcť avizovanej porady zúčastniť. Na druhej strane práve táto písomná forma umožnila lepšie a koncíznejšie formulovanie argumentov v prospech sledovaného cieľa, možno lepšie, než by sa to podarilo len priamou prezentáciou počas samotného rokovania.

Karol Štúr bol napokon na júlovej porade v Uhrovci prítomný a známy je aj jeho názor na jej výsledky. Na prvom zasadnutí ústavu v školskom roku 1845/46 informoval svojich študentov o rokovaní nasledovne: „*Ponevadž kráľovským rozkazom ústavu v Uhorsku všetky zničili, Uhrovské pak zhromáždění Profesorů 1845 roku rádné cvičení se v mateřinských jazycích vo všetkých školách evan. a. v. řadilo, ba za povinnost vyhlásilo.*“²⁷ Je viac ako zřejmé, že kultivovaná analýza činnosti a zdôvodnenie existencie jazykovej prípravy v slovenčine potrebou sprostredkovať znalosť jazyka, ktorým sa budú v budúcnosti obracať duchovní na svojich poslucháčov, bola argumentom, ktorý musel akceptovať aj Karol Zay. V tomto bode de facto ustúpil, i keď treba pripustiť, že uznával potrebu dôkladnej náboženskej prípravy ľudových vrstiev a dokonca aktívne podporil aj distribúciu zodpovedajúcej lektúry.²⁸ Význam zachovania študentskej spoločnosti ako platformy pre kultiváciu jazyka však dodatočne potvrdzuje aj sťažnosť mestskej rady v Modre z 27. januára 1847²⁹ smerovaná k dištriktuálnemu inšpektorovi barónovi Jánovi Jeszenákovi, že študenti napriek zákazu v uplynulom roku predviedli divadelnú hru *Kocúrkovo* v slovenčine.³⁰ Nielen, že sa tak potvrdzuje rozširovanie aktivít študentov a vedenia spoločnosti smerom k mestskej aj vznikajúcej širšej národnej komunite, ale jej fungovanie zrejme umožnilo i posun v orientácii jazykovej prípravy: v publikovanej správe o predstavení sa totiž už explicitne uvádza predvedenie hry v „*našom slovenskom nárečí*“, pod ktorým publicista v *Orle Tatránskom* myslel Ľudovítom Štúrom kodifikovaný typ slovenčiny, odlišnej od jej tradičnej „biblickej“ podoby.³¹ Na základe uvedeného možno konštatovať, že zachovanie existencie študentskej spoločnosti v Modre treba hodnotiť ako významný krok v rozvoji

²⁷ ROSENBAUM, Karol. *Karol Štúr. Náčrt tvorby a života*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2000, s. 28. ISBN: 80-8061-094-0.

²⁸ Karol Zay vydal svoje pojednanie o únii *Navrzení podvýboru Unie, způsobu a prostředků k spojení protestantů obojího vyznání v Království uherském* aj po slovensky (1846) a pri distribúcii (do Liptovského Mikuláša) využil dokonca ako prostredníka Ľudovíta Štúra. SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, č. 85-86, šk. 155, fasc. rok 1846/č. 1, fol. 255. Karol Zay pritom aktívne ovládal spisovný jazyk slovenských evanjelikov a dokázal sa v ňom vyjadrovať aj písomne – pozri jeho vlastnoručne napísané rozhodnutie o príspevkoch na zaopatrenie sirôt po břešovi Adamovi Šmantovi (Schmanta) z Uhrovca z 18. 12. 1849. SNA, f. Zai – prefekt inšpektor panstiev rodu Zai, Hospodárske účty, Uhrovecké panstvo, rôzne, šk. 405, fol. 216.

²⁹ SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor Preddunajského dištriktu ev. a. v., šk. 147, č. 76, Jegyző Könyv 1847, fol. 8.

³⁰ Pozri ŽUDEĽ, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kol. *Dejiny Modry*. Modra : Mestský úrad Modry, 2006, s. 199-200. ISBN 80-969550-3-9.

³¹ *Orol tatránski*, roč. 1 (1846), č. 33, 19. 6. 1846, s. 262-263.

národnej agitácie, o ktorý sa zaslúžil práve Karol Štúr svojim nebojácnym a nekompromisným postojom, jasne artikulovaným v liste Karolovi Zaymu.

Záver

Obsah prípisov Karola Štúra generálnemu inšpektorovi evanjelickej cirkvi a. v. Karolovi Zaymu možno vnímať aj interpretovať viacvrstvovo. V každom prípade sú svedectvom jedinečného vzťahu dvoch osobností, členov dvoch dlhoročne si blízkych rodín rôzneho spoločenského postavenia, ktorých životné osudy boli späté s komplikovanými a rýchlo sa meniacimi udalosťami pred vypuknutím revolučných udalostí v Uhorsku v rokoch 1848 – 1849. Pisateľ i adresát, hoci často stáli na opačných stranách ideových barikád a neraz aj proti sebe ostro vystupovali, sa vzájomne rešpektovali a ctili. Nie je to prekvapujúci fakt, keďže medzi nimi existoval vzťah nadriadený/podriadený a, pochopiteľne, dobre sa poznali už od detstva a mladosti. Otec Karola i Ľudovíta Štúrovcov, Samuel, bol totiž nielen dlhoročným rektorom uhroveckej školy, do ktorej ho prijal otec Karola Zayho, barón Imrich II. Zay. Súčasne bol aj dlhoročným organistom a kantorom v evanjelickom a. v. kostole v Uhrovci, ktorý sa v tom čase nachádzal priamo v zayovskom kaštieli. Karol Zay považoval Karola Štúra za veľmi seriózneho človeka, preto sa na neho obrátil aj v prípade „neposlušnosti“ jeho mladšieho brata Ľudovíta, ktorého schopnosti ostatne vysoko oceňoval.³² Mienka vynikajúceho a rozhladeného pedagóga, ktorého jeho nadriadený akceptoval, tak na istý čas dokázala v Modre zachovať platformu pre rozvíjanie aktivít, podporujúcich či smerujúcich k artikulovaniu programu národného hnutia.³³ Svojím významom tento akt presiahol hranice mesta a nadobudol význam pre celé formujúce sa národné spoločenstvo.

³² Pozri list Karola Zayho Pavlovi Jozeffymu z 27. 1. 1844. Publikovala VYVÍJALOVÁ, Mária. *Slovenské národné noviny. Boje o ich povolenie*. Martin : Osveta, 1972, s. 194-195.

³³ Podobnou platformou sa usilovalo byť aj slovenské meštianske kasíno v Modre, ktorého členom bol okrem Karola Štúra aj Ján Kalinčiak. K tomu KOWALSKÁ, Eva. ...*Tito malomeštania na niečo také ešte nedorástli...* Kasína v Modre – neznáma súčasť kasínového hnutia a procesu „národného prebúdzania“. In *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 1, s. 23-32.

PRÍLOHA 1

Výkaz o semestrálnej skúške na gymnáziu v Modre
SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian, Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkvi
a škôl, č. 79, šk. 149, fol. 276

Illustrissime Domine Comes, Domine Generalis Inspector mihi Gratosissime!

Tabulas Censorias Gymnasii Evangelicorum A. C. Modrensis Anni scholastici 1840/41 Semestris 1^{mi} in duplici Exemplari ad Illustritatem Tuam expedio. Quod easdem, ut a Posoniensibus factum, idiomate hungarico concinnatas non submittam, ratio est paupertas nostra, utopte qui pro hisce denuo imprimendis nullum fundum possidemus. Ecclesiae nostrae, quae latinas hasce sat aegre nobis concesserunt, et quibus pro pluribus annis provisi sumus, novas imprimi curare minime valent. Quod tamen hocce semestri praestare non valemus, idem fortasse sequiori tempore, si Ecclesiae ad id assensum suum praebuerint, praestabimus. Ordinem scholarum nostrarum, prout et Informationem de Viris institutis nostris literariis praefectis semestri secundo submittere non negligam, Ceterum experis aestumatissimis favoribus ac gratiis commendatus, omni cum venerationis cultu sum.

Illustritati Tuae Domini mihi Gratosissimi

*Humillimus cliens, et cultor
Carolus Štúr, Rector ac Prof.
Modrae d. 26 Febr. 1841*

Najosvietenejší pán gróf, pán generálny inšpektor mne najmilostivejší!

Odosielam Tvojej osvietenosti v dvoch exemplároch skúšobné výkazy evanjelického a. v. gymnázia v Modre za 1. semester školského roku 1840/41. Že ich nepredkladám, ako to urobili Prešporčania, vyplnené v maďarskom jazyku, má príčinu v našej chudobe, pretože nedisponujeme fondom, z ktorého by sme zaplatili ich vytlačenie. Naše cirkvi,³⁴ ktoré nám ich (formuláre) poskytli v hojnom počte v latinčine a ktorých máme dostatok na viac rokov, nemali najmenšiu chuť starať sa o vydanie nových. Takže hoci v tomto semestri nemôžeme, o to viac sa budeme o to usilovať v budúcnosti, ak s tým cirkvi vyslovia súhlas. Nezapudnem poslať náš školský poriadok,³⁵ ako aj informáciu o vyučujúcich za druhý semester. V ostatnom sa odporúčam do najvrelšej náklonnosti a priazne a ostávam s úctou,

Tvojej osvietenosti, mne najmilostivejšiemu pánovi

Najponíženejší služobník
Karol Štúr, rektor a profesor
V Modre dňa 26. februára 1841

³⁴ V Modre pôsobili v rámci cirkevného zboru dve samostatné, aj finančne oddelené „cirkvi“ (časti) – slovenská a nemecká.

³⁵ Usporiadanie vyučovania.

PRÍLOHA 2

List Karola Štúra so stanoviskom k vyučovaniu slovenčiny
SNA, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian. Karol Zay – inšpektor ev. a. v., šk. 154,
fol. 251-252.

*Illustrissime Domine Comes,
Ampissime Domine Generalis Inspector!*

Lecto ac relecto Gratoso Intimato de dato 3 mensis Junii, nro 19.509, societates quaspiam in nominatis ibidem scholis conditas concernente, reperi, eodem Intimato Gymnasium curae meae concreditum minime tangi. Est quidem apud nos institutum, seu potius hora discendae ac cognoscendae linguae slavicae quoque dicata, quod tamen institutum, cui etiam me praeesse voluerunt societatem neutiquam efficit, aut vero si talem format, id eo tantum sensu, quo sensu relatio inter docentem et discentes, in horis ordinariis conspicua quoque societatem, nempe scholasticam constituit. Quaestio tamen hic oriri potest: adest ne cognoscendae slavicae linguae indigentia et necessitas? tum vero: quis sit studii huiusce linguae finis? De affirmanda priori quaestione nemo qui impopulationem nostrae patriae respexerit; qui prolibus rectam educationem, hominibus religionem genuinam necessariam esse judicaverit, qui cumque senserit, amorem ad illud „suum“ non tantum naturalem, verum etiam rationalem esse, dubitare potest. E Gymnasio nostro, in specie vero e classibus meis abeunt plerique, qui aut Theologi aut vero Scholae Docentes sunt futuri, qui Slavi ipsi, cum slavicas quoque ecclesias habeant exspectandas, cognitione illius saltem linguae, in qua unice munus suum rite administrare possunt, imbuti esse debent. Aut datur hic alia quaepiam argumentatio? Nulla certe, imo suapte patet, rebus nostris, omni ex respectu, optime consultum iri, si quemadmodum pro lingua hungarica adsunt pariter et pro aliis vernaculis slavica nempe et germanica ordinariae horae constituerentur; sic esset scientia nostra subtilior sic character nostrorum et educatorum et educandorum solidior. Ab illa etenim sententia, apud nos et scientiam et characterem duos illos humanitatis factores, pessima conditione esse positos, nemo quidem me abducat. Studia classica, e quibus unice limpida scientia illa haurienda esset, ubi aeterna characteris nobilissimi ac plastici intueri ac admirari possemus monumenta, penitus fere prostrata jacent; linguae vernaculae excepta hungarica lege tenus stabilita, negliguntur, in quibus tantum solis quisque se ipsum intueri, se ipsum ex asse intelligere, et ope illarum ad intimos rerum extra se positarum recessus optime penetrare par est. Relinquitur nobis mechanismus, quid mirum, quod tam scientia nostra, quam cultura characteris mechanismo contineantur? quod tam in scientiis, quam in moribus tantum mechanici simus? Inter causas, quod vita scholastica cum vita publica non satis cohaereat, seu quod inter hanc et illam non satis efficax, reciprocatio observetur et reapse obtineat, certe etiam illa continetur, prout studia sic dicta realia ita etiam culturam linguarum vernacularum in scholis nostris negligi, adeo ut, prout scholae nostrae in vitam publicam, vim non sufficientem exerant, ita vicissim vita publica scholarum nostrarum non eam habeat rationem, quam eandem habere oporteret. Si autem verum est, quod tam multorum doctorum sententia confirmatur, rem literariam

esse libellam, qua cujuscumque civitatis gradus culturae mensuratur; aut si potius libet, civitatis culturam pendere a conditione scholarum; viris quibus res scholastica concredita est, summopere incumbit, ut indigentiarum incolarum alicujus civitatis habeatur ratio, ut genius culturae in omnes venas corporis alicujus civitatis agere possit quam efficacissime, quod absque cognitione linguarum vernacularum ad effectum deduci nequit. Haec est vera scholarum destinatio! His rationibus ductus, ego quoque iam a quatuor annorum spatio, in studio linguae slavicae auditoribus meis impertivi institutionem, quam cum fine muneris docendi sanctissimo coincidere, mihi persvadebam; ut id quod in horis extraordinariis deest, at cujus simul necessitas summa est, horis saltem extraordinariis quadamtenus pensaretur. Finis autem studii huiusce linguae, iam nunc e praecedentibus sponte elucescit, prout ex omnibus illisque horis huic linguae dicalis agebamus. Quavis septimana cognitioni huius linguae, una duaeve horae extraordinariae consecratae sunt, ita ut in praelectionibus his tantum illi caperent partem, qui supplicibus precibus me rogarunt, ut iisdem institutionem hanc, cuius necessitatem iam ipsi summam introspicerent, impertirem, quod interpellata conscientia mea, hisce e meliori luto fictis pectoribus denegare non valebam. Proponebatur autem iis linguae huius Grammatica, ita ut exercitia quoque practica, tanquam applicationes ad Grammaticam haberentur. Nos de argumentis et obiectis politicis neque somniamus; et si ubique ita parum obiecta politica ventillentur, ac apud nos, tunc vel omnis admonitio ex hac parte superflua esset. Cura itaque huiusce linguae vernaculae apud nos conspicua adminiculi instar consideranda est ad fines nobilissimos assequendos qui sunt: recta civium educatio, pietas in religionem quae est hominis cujusvis momentum praecipuum; cultura omnis generis, a qua ex justitia et aequitate neminem excludere possumus; flos patriae et salus civium, quos fines ab ipso Excelso Consilio tanquam nobilissimos agnosci, quis non videat? Idcirco etiam memini, scholam nostram Benigno-Gratioso hocce Intimato minime tangi, cum neque nomine tenus expressa habeatur. Equidem si Confessui D. Professorum, ad quem officiosis literis per Illustrissimum Dominum Comitem, Amplissimum Dominum Generalem Inspectorem, Zay-Ugroczinum invitati sumus, interesse possem, pro linguis vernaculis omnibus in patria nostra usitatis, horas ordinarias constituendas esse omnibus viribus contenderem, cui tamen ob debilitatem corporis e morbo taedioso manantem interesse non potuero, ac tantum pro honore mihi praestitato, Illustritati TUAE, summis gratiis me obstrictum esse sentio.

Submitto etiam, humillime Illustritati TUAE solitarum Tabularum Censoriarum duo Exemplaria, simul cum informatione de Docentibus, Conspectu scientiarum – hoc semestri pertractatarum, et denique Conspectu summario iuventutis nostrae scholasticae, quo sic, me vices officii in hac parte rite explevisse censeo. – Ceterum expertis aestumatissimis ac gratiosissimis favoribus devotus, omni cum venerationis cultu sum

*Illustrissimi Domini Comitis
Amplissimi Domini Generalis Inspectoris
Modrae d. 6 m. Iulii 1845*

*humillimus cliens
Carolus Stúr
Gymn. ev. Modr. Rector ac prof. m. p.*

Najosvietenejší Pán Gróf,
Najvznešenejší Pán Generálny Inšpektor!

Opätovne čítajúc milostivý intimát z 3. 6. (1845) nro.19.509 týkajúci sa spoločností v školách v tam menovaných mestách som zistil, že sa len minimálne týka gymnázia, ktoré je zverené pod moje vedenie. Funguje totiž u nás inštitút, či skôr hodiny vyučovania a oboznamovania sa so slovenčinou (*lingua slavica*³⁶), no tento inštitút, ku ktorému chceli moje vedenie, nikdy nepredstavoval *societas* (spolok); ak by taký mal predstavovať, tak len v tom zmysle, aký tvorí vzťah medzi učiteľom a žiakmi. Počas riadnych hodín sa totiž neutvorí nejaká podozrivá spoločnosť, ale len školská. Otázku však možno položiť tak, či nie je učenie sa slovenčine (*slavicae linguae*) potrebou a nevyhnutnosťou? Ved' čo je účelom štúdia tejto reči? Súhlas s predošlou otázkou nemôže spochybniť nikto, kto rešpektuje obyvateľstvo našej vlasti; prisudzuje deťom pravé vzdelanie, ľudom potrebné pravé náboženstvo, ktokoľvek bude vnímať lásku k tomu „svojmu“ nielen ako prirodzenú, ale aj racionálnu. Z nášho gymnázia, najmä z mojich tried, vyšli mnohí, ktorí sú alebo budú teológovia alebo učители škôl, od ktorých očakávajú títo Slováci (*Slavi*), spolu s ich cirkvami také ovládanie reči, aby jedine v nej mohli riadne vykonávať svoj úrad. Alebo je tu ešte iná argumentácia? Istotne nie, predsa sa patrí, aby sme čo najlepšie dostáli našim veciam už z toho ohľadu, že ak bude teda pre maďarský jazyk stanovený rovnaký počet riadnych hodín ako pre ďalšie domáce jazyky, totiž slovenčinu a nemčinu, o to bude naše poznanie presnejšie a tým aj charakter nás, aj našich učiteľov, aj učiacich sa, (bude) pevnejší. Od tejto myšlienky ma nikto neodvedie, že totiž u nás sú tieto dva faktory humanity, vzdelanie (*scientia*) a charakter, vo veľmi zlom stave. Klasické štúdiá, z ktorých jedine má toto čisté poznanie prameniť, kde môžeme vnímať a obdivovať večné pomníky najvznešenejšieho rytca a tvorcu, ležia takmer zničené; domáce jazyky s výnimkou maďarčiny, podporenej zákonom, sú zanedbávané, a v nich predsa môžeme zahliadnuť slnko a pochopiť samých seba a rovnako cez ne sa dajú dôkladne pochopiť veci okolo nás. Zostáva nám mechanizmus, ktorý by bol jedinečný tým, že v mechanickej podmienenosti sú v ňom prepojené poznatky tak a na druhej strane kultivovanosť charakteru? Alebo sme len konštruktérmi (mechanikmi) poznatkov a mravov? Medzi príčinami toho, že školský život nedostatočne súvisí s verejným, resp. že medzi nimi sa nedá pozorovať dostatočná vzájomnosť je istotne to, že tzv. reálne štúdium zanedbáva v našich školách pestovanie domácich jazykov. Teda ak naše školy nevykazujú dostatočnú silu vo verejnom živote, tak na druhej strane verejné pôsobenie našich škôl nemá opodstatnenie, aké by malo mať. Ak je potom pravdou, čo aj potvrdzujú výroky mnohých učencov, že vzdelanie (*res literaria*) je jednotkou, ktorou sa meria stupeň

³⁶ Hoci latinské pomenovanie nešpecifikuje typ jazyka, v danej dobe sa takto ešte stále označoval jazyk používaný v liturgickej a vzdelaneckej komunikačnej praxi evanjelických a. v. vzdelancov, normovaný gramatikou Pavla Doležala. K tomu ĐUROVIČ, Lubomír. Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica. (Pri trojstom výročí narodenia 1700 – 2000). In *Slovenská reč*, 2000, roč. 65, s. 22-32. Na problémy s pomenovaním a identifikáciou jazyka v danom období poukazuje aj MAXWELL, Alexander. Latin as Panslavic Language. 1790 – 1848. In ALMÁSI, Gábor – ŠUBARIĆ, Lav (eds.), *Latin at the Crossroads of Identity. The Evolution of Linguistic Nationalism in the Kingdom of Hungary*. Leiden, 2015 (Central and Eastern Europe, 5), s. 237-255.

kultúry každej spoločnosti, alebo lepšie, kultúra spoločnosti závisí od podmienok škôl, mužom, ktorým je zverené školstvo o to viac prináleží (zabezpečiť), aby malo význam pre domácich obyvateľov každého mesta a génus kultúry mohol čo najúčinnejšie pôsobiť vo všetkých žilách tela akejkolvek spoločnosti, a to nejde dosiahnuť bez poznania domácich³⁷ jazykov. To je pravé určenie škôl! Vedený týmito dôvodmi už po dobu štyroch rokov poskytujem svojim poslucháčom výučbu slovenčiny (*lingua slavica*), čo sa prekrýva s najposvätejším cieľom učiteľského povolania, ktorému som sa oddal. A tak to, čo chýba v rámci riadnych hodín, no čo je veľmi potrebné, doháňa sa potom v rámci mimoriadnych hodín. Účel štúdia tejto reči jasne vyplýva už z predchádzajúceho, ako aj z toho všetkého, čím sa zaoberáme na hodinách spomínaného jazyka. Každý týždeň sa výučbe tejto reči venuje jedna alebo dve mimoriadne hodiny, tak, aby sa na hodinách prebrali tie časti, o ktoré som prosbami (študentov) požiadaný, teda aby som ich zasvätil do toho, čo je pre nich najdôležitejšie, čo moje vzrušené svedomie nedokáže odmietnuť. Vyučuje sa však aj gramatika tohto jazyka, tak, aby z nej mali cvičenia jednak praktické, jednak aby ju vedeli aplikovať. Nikdy ani len nesnívame o argumentoch alebo veciach politických. Ak sa aj niekde nejakých pár vecí z politiky ventilovalo, aj pre nás, tak ako pre všetkých, by z toho malo vyplynúť napomenutie. Či nie je vidno, že starostlivosť o tento domáci jazyk je u nás verejná, podporujúca a berúca do úvahy najvznešenejšie ciele, ktorými sú: pravé vzdelanie občanov; zbožnosť v náboženstve, ktoré má pre každého človeka zvláštny význam; kultúra všetkého druhu, z ktorej nesmieme podľa spravodlivosti a rovnosti nikoho vylučovať; rozkvet vlasti a blaho občanov, ktorý cieľ som zbadal aj u vznešenej Rady?³⁸ Pamätám si totiž, že onen vznešený milostivý intimát sa len minimálne týka našej školy a nikde ju menovite nespomínal. Rovnako, že som vyznal profesorom, že sme pozvaní oficiálnou pozvánkou najosvietenejším pánom grófom, pánom generálnym inšpektorom do Zay-Uhrovca a že tam môžem prísť a budem sa usilovať zo všetkých síl o zriadenie riadnych hodín pre domáce jazyky užívané v našej vlasti; ak však pre telesnú slabosť či vážnu chorobu nebudem môcť byť prítomný a nevyužijem túto mne preukázanú poctu, nech Tvoja osvietenosť vezme na vedomie moju najväčšiu vďaku.

Posielam tiež ponížene Tvojej Osvietenosti exempláre výkazov o skúškach, ako aj informáciu o vyučujúcich, prehľad vyučovacích predmetov za tento semester a napokon, sumárny zoznam³⁹ našej školskej mládeže, čo považujem za riadne splnenie povinností môjho úradu. – Ďalej dovoľávajúc sa najoceňovanejšej a najmilostivejšej priazne ostávam oddaný a s preukázaním úcty

Osvietenému pánu grófovi

Najvznešenejšiemu pánu generálnemu inšpektorovi

d.(ňa) 6. m.(esiaca) júla 1845

Ponížený služobník

Karol Štúr

rektor a profesor ev. gymnázia v Modre, vl. r.

³⁷ Vernakulárnych, používaných v Uhorsku.

³⁸ Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada

³⁹ Menoslov.

PRÍLOHA 3

Zoznam zachovaných listov a písomností Karola Štúra

Slovenská národná knižnica – Literárny archív⁴⁰

Korešpondencia odoslaná Karolom Štúrom:

- A 1529 Čendekovič, Pavol, 1833 – 1835, 6 jd.
J 1953 Hodža, Michal Miloslav, b. d., 1 jd.
A 1529 Jozeffy, Pavol, 1842, 1 jd.
M 104 G 35 Jozeffy, Pavol, 1844, 1 jd.
A 1529 Nezistený, 1846, b. d., 3 jd.
A 1529 Škultéty, August Horislav, 1839 – 1849, 2 jd.
26 H 25 (Štúr, Karol) ?, b. d., 1 jd.

Korešpondencia prijatá Karolom Štúrom:

- J 1953 Ďurček, Ondrej B., b. d., 1 jd.
A 1475 Šembera, Alois V., 1844, 1 jd.
32 F 95 Zay, Karol, 1840, 1 jd.

Práce Karola Štúra:

- 29 M 37 *Řeč, kterou při úvodu svém do cirkvi slovensko-evanjelické dne 8-ho listopadu 1846 pověděl Karel Štúr slova božího kazatel, kázeň*, 1 jd.
M 120 E 29 *Reč ku pohřební počtě cné a šlechtné panny Karolíny Štúr... , pohřebná řeč*, 1 jd.
26 C 9 *Slza, báseň prepísaná E. Štúrom*, 2 jd.

Práce o Karolovi Štúrovi:

- 26 C 9 Štúr, Ľudovít: *Data k životopisu K. Š.*, rkp., 1 jd.

Dokumentárny materiál týkajúci sa Karola Štúra:

- 101 Z 101 Biografické údaje, poznámkový materiál Ivana Staneka, rkp., 1 jd.

Slovenský národný archív, f. Zai – Archív Zaiovcov z Bučian:

Karol Zay – inšpektor Preddunajského dištriktu ev. a. v., č. 75 – 77, šk. 147, č. 76:
Fol. 7, No. 98: výkaz – správa Karola Štúra o žiakoch gymnázia v Modre, 28. 2. 1841.
Fol. 9, No. 111: výkaz – správa Karola Štúra o profesoroch gymnázia v Modre, 10. 3. 1841.

⁴⁰ Za spracovanie zoznamu dokumentov v zbierke korešpondencie a rukopisov v LA SNK ďakujeme vedúcej tohto pracoviska, Mgr. Karin Šišmišovej a Mgr. Miroslave Trnovskej.

1842, 1843, 1844 (1845) és 1846^{ik} években sött levelek sorjegyzéke:
Fol. 24, No. 10: Karol Štúr oznamuje zaslanie výkazov o škole, Modra, 10. 2. 1844.
Fol. 27, No. 64: Karol Štúr oznamuje zaslanie výkazov o škole, Modra, 5. 7. 1844.
Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkví a škôl, č.79, šk. 149:
Fol. 276: Karol Štúr predkladá výkaz o semestrálnej skúške na gymnáziu v Modre,
26. 2. 1841.
Karol Zay – inšpektor ev. a. v. cirkví a škôl, č. 82, šk. 151:
Fol. 73: Karol Štúr oznamuje zaslanie výsledkov skúšok žiakov gymnázia v Modre,
14. 3. 1843.
Karol Zay – Inšpektor ev. a. v. cirkví a škôl, šk. 154:
Fol. 251-252: list Karola Štúra so stanoviskom k vyučovaniu slovenčiny, 6. 7. 1845.

LETTRES DE KAROL ŠTÚR SUR LA DÉFENSE DE LA LANGUE SLOVAQUE AU LYCÉE DE MODRA

KOWALSKÁ, Eva – KANTEK, Karol

Seule une partie de la correspondance du recteur et pasteur de Modra Karol Štúr a été conservée dont des lettres à caractère officiel. L'une d'entre elles contient une communication détaillée, datée du 6 juillet 1845, adressée à l'inspecteur général de l'église luthérienne et des écoles Karol Zay. Dans cette lettre, Štúr défend l'existence d'une vitrine pour l'enseignement de la langue slovaque (*lingua slavica*) au lycée luthérien de Modra. La lettre est une réaction aux tentatives, soutenues également par K. Zay, de mettre fin à ces cours exceptionnels sous couvert d'une interdiction de sociétés étudiantes. Cette initiative était basée d'une part sur les tentatives de suppression d'activités qui pourraient devenir politiquement inacceptables et dont étaient soupçonnés les étudiants dans toute la Hongrie et la monarchie des Habsbourg. D'autre part, l'initiative reflétait les efforts de Karol Zay d'imposer de façon plus ferme la magyarisation, en limitant l'enseignement des langues vernaculaires (à l'exception du hongrois).

Une autre communication officielle de Karol Štúr témoigne de son approche systématique en faveur du maintien de l'utilisation de la *lingua slavica* au lycée de Modra. Les deux documents font partie des rares lettres conservées de Karol Štúr, personnage clé du mouvement national slovaque de la première moitié du 19ème siècle. L'étude présente la version originale ainsi qu'une traduction en slovaque, les situant dans le contexte des événements au sein de la communauté religieuse des luthériens, et présente également une liste de la correspondance de Karol Štúr connue à ce jour.

Traduit par Stephanie Staffen

LEGISLATÍVNE ZMENY PRI PRÍSTUPE K ARCHÍVNÝM DOKUMENTOM OBSAHUJÚCIM OSOBNÉ ÚDAJE

Ochrana fyzických osôb v súvislosti so spracúvaním osobných údajov patrí medzi základné ľudské práva. Na Slovensku zaručuje ochranu osobných údajov hierarchicky najvyššie postavený právny predpis, ktorým je Ústava Slovenskej republiky. Podľa nej má každý právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena; právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života; právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.¹

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)², známe ako *GDPR*, je záväzným nariadením v celom rozsahu vo všetkých členských štátoch Európskej únie a uplatňuje sa od 25. mája 2018.

Povinnosť transponovať Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov) si Slovenská republika splnila schválením zákona č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o ochrane osobných údajov“).

Prijatý zákon o ochrane osobných údajov ovplyvnil aj podmienky prístupu k archívnym dokumentom obsahujúcim osobné údaje. V § 7 sa totiž uvádza, že osobné údaje sa môžu získavať len na konkrétne určený, výslovne uvedený a oprávnený účel a nesmú sa ďalej spracúvať spôsobom, ktorý nie je zlučiteľný s týmto účelom; ďalšie spracúvanie osobných údajov na účel archivácie, na vedecký účel, na účel historického výskumu alebo na štatistický účel, ak je v súlade s osobitným predpisom³ a ak sú dodržané primerané záruky ochrany práv dotknutej osoby podľa § 78 ods. 8, sa nepovažuje za nezlučiteľné s pôvodným účelom.

¹ § 19 zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=celex:32016R0679>.

³ Napríklad zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov, zákon č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike v znení neskorších predpisov, zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov alebo zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) v znení neskorších predpisov.

Zákon o ochrane osobných údajov novelizoval zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o archívoch a registratúrach“), a to konkrétne § 13 ods. 5 písm. c), podľa ktorého prístup k osobným údajom v archívnych dokumentoch je možný, ak účelom využitia archívneho dokumentu je historický výskum alebo iný vedecký výskum. Z uvedeného vyplýva, že ak bádateľ požiadal archív o predloženie archívnych dokumentov s osobnými údajmi, pričom však išlo o archívne dokumenty mladšie ako 90 rokov a uviedol, že účelom ich využitia je historický výskum alebo vedecký výskum, archív bol povinný ich predložiť. Archív podľa takto platného znenia zákona o archívoch a registratúrach nemal žiadne kompetencie skúmať alebo kontrolovať, či požiadavka bádateľa na predloženie konkrétnych archívnych dokumentov obsahujúcich osobné údaje korešponduje s možnosťou ich štúdia za účelom historického alebo vedeckého výskumu. A v týchto prípadoch ani nedisponoval zákonnými možnosťami obmedziť prístup k archívnym dokumentom obsahujúcim osobné údaje.

Aplikačná prax však ukázala, že dochádzalo k zneužívaniu tejto skutočnosti a účel historického alebo vedeckého výskumu sa uvádzal ako dôvod predloženia archívnych dokumentov najmä za účelom získavania informácií o majetkovo-právnych záležitostiach občanov a pod. Z uvedeného dôvodu a najmä za účelom ochrany osobných údajov u osôb, ktorých informácie sa nachádzajú v archívoch, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky zákonom č. 364/2020 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o archívoch a registratúrach, upravilo podmienky prístupu k archívnym dokumentom. Podľa § 12 ods. 6 žiadateľ o prístup k archívnym dokumentom na účel historického výskumu alebo iného vedeckého výskumu predloží písomné potvrdenie subjektu, pre ktorý výskum realizuje; ak žiadateľ písomné potvrdenie nepredloží, archív žiadateľovi prístup k archívnym dokumentom obmedzí.

Doplnením vyššie uvedeného znenia § 12 ods. 6 zákona o archívoch a registratúrach nie je v žiadnom prípade dotknuté právo na prístup k archívnym dokumentom ako takým. Naďalej platí, že každý má právo na prístup k archívnym dokumentom uloženým v archíve, ak zákon o archívoch a registratúrach neustanovuje inak. Archívy boli a sú verejnými inštitúciami, ktoré tvoria základný pilier vedy, osvetu a kultúry a patria medzi významné činitele verejnej správy. Povinnosť predložiť písomné potvrdenie sa týka iba tej skupiny bádateľov, ktorá požaduje predložiť archívne dokumenty s osobnými údajmi, pričom tieto archívne dokumenty sú mladšie ako 90 rokov.

Vzhľadom na citlivosť informácií a osobných údajov obsiahnutých v archívnych dokumentoch predkladaných bádateľom za účelom historického a vedeckého účelu výskumu Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vydalo usmernenie upravujúce predkladanie archívnych dokumentov obsahujúcich osobné údaje na historický výskum alebo iný vedecký výskum.⁴ Bádateľ, ktorý žiada predložiť archívne dokumenty obsahujúce osobné údaje, je povinný čestne vyhlásiť, že získané informácie z archívnych dokumentov bude spracovávať a využívať tak, aby zachoval súkromie,

⁴ POCISK, Jozef. Predkladanie archívnych dokumentov obsahujúcich osobné údaje na historický výskum alebo iný vedecký výskum. In *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 155-158. ISSN 0231-6722.

ľudskú dôstojnosť, osobnú česť a dobrú povesť dotknutých osôb a ich spracovaním nezasiahol do ich súkromného a osobného života.

Bežná prax a informácie zo strany archívov dokazujú, že snahy o získanie informácií o majetkových pomeroch a iných osobných údajov z archívnych dokumentov „pod rúškom historického a vedeckého účelu výskumu“ pretrvávajú. Archívy však v týchto prípadoch majú aspoň určité zákonné kompetencie na zabránenie nelegálneho nahliadnutia do osobných údajov.

V kontexte prijatých všeobecne záväzných právnych predpisov a zásad pri umožňovaní prístupu k osobným údajom je zaujímavá snaha skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky z augusta 2021 o úpravu zákona o ochrane osobných údajov tak, aby sa tento zákon nevzťahoval na spracúvanie osobných údajov zosnulých osôb, a to bez výnimky. Navrhovanú úpravu odôvodnili snahou o budovanie pietnych pamätníkov osôb padlých v bojoch, zachovanie úcty obetiam holokaustu, zločinov proti ľudskej či genocídy. Odbor archívov a registratúr s takto navrhovanou úpravou nesúhlasil a uplatnil k uvedenému návrhu zákona zásadnú pripomienku. Prijatím nasledovne formulovanej úpravy zákona o ochrane osobných údajov by sa totiž otvorila možnosť spracúvať a poskytovať osobné údaje všetkých zosnulých osôb bez obmedzenia, aj takých, ktoré nepadli v bojoch, neboli obeťami zločinov proti ľudskej a podobne. Novela je v súčasnosti v procese vyhodnotenia medzirezortného pripomienkového konania.

Monika Péková
odbor archívov a registratúr MV SR

PRÁVNE POZADIE ARCHÍVNEHO VÝSKUMU V MAĎARSKU

V Maďarsku oblasť archívov na najvyššej úrovni od roku 1995 usmerňuje v štruktúre nezmenený, ale textovo už viackrát novelizovaný zákon č. LXVI z roku 1995 o „verejných dokumentoch, verejných archívoch a ochrane dokumentov súkromných archívov“. Na základe splnomocnenia zakotveného v zákone je najsmereodajnejším právnym predpisom Nariadenie vlády č. 335/2005 (XII. 29.) o základných požiadavkách na správu registratúry orgánov s verejnými úlohami. Pôsobenie archívov upravuje nariadenie č. 27/2015 (V. 27.) EMMI o odborných požiadavkách súvisiacich s činnosťou verejných a súkromných archívov. V platnosti je aj niekoľko právnych predpisov, ktoré dopĺňajú tieto tri právne pramene, upravujú najmä elektronickú správu dokumentov.

V oblasti archivácie najväčšiu výzvu v posledných rokoch – popri prijatí elektronickej správy dokumentov, úlohách súvisiacich s elektronickými spismi a dlhodobom uchovávaní elektronických spisov – zapríčinil rastúci dôraz na aspekty ochrany údajov. V časoch stranického štátu pred rokom 1990 bol výskum v mnohých smeroch podmienený povoleniami, tie však venovali malú pozornosť ochrane osobných údajov. Po roku 1990 stranické obmedzenia rýchlo ustúpili do úzadia, zatiaľ čo priestor dostala ochrana údajov. Jednou z príčin vzniku zákona o archívoch v roku 1995 bolo nasmerovanie štúdia do priestoru vymedzeného právnymi predpismi.

Dokumenty uchovávané vo verejných archívoch môže podľa hlavného predpisu študovať každý v zákonom stanovenej lehote. Štúdium je individuálne právo, po podaní žiadosti o štúdium je s návštevým lístkom štúdiom archívnych dokumentov, na ktoré sa nevzťahuje obmedzenie, v bádateľni bezplatné. Zákon o archívoch stanovil pri vstúpení do platnosti vo svojom texte odlišnú úpravu vzťahujúcu sa na dokumenty vzniknuté pred 2. májom 1990 a po ňom.

Pri tvorbe zákona bola všeobecná lehota sprístupnenia stanovená na 15 rokov pre dokumenty, ktoré vznikli pred prvými slobodnými voľbami, teda pred 2. májom 1990. V súčasnosti je to už prekonané, preto sa od 1. júla 2020 v zákone o archívoch nachádza už len lehota sprístupnenia 30 rokov. Archívne dokumenty, vytvorené pred viac ako 30 rokmi môže študovať každá fyzická osoba a z predložených archívnych dokumentov si môže dať za poplatok urobiť kópie. V prípade dokumentov mladších ako 30 rokov môže štúdium povoliť orgán, ktorý dokument odovzdal do archívu, nie je to však jeho povinnosť. Iným prípadom je uloženie dokumentu už zaniknutého orgánu bez právneho nástupcu do archívu. V tomto prípade je povolenie štúdia právom daného verejného archívu. V prípade obchodných orgánov (podnikov), združení a pod., ktoré zanikli bez právneho nástupcu, je povolenie alebo zamietnutie štúdia zodpovednosťou archívu.

Ani v prípade dokumentov, ktoré vznikli pred viac ako 30 rokmi, nie je štúdium neobmedzené, keďže existujú dva hlavné okruhy zákonných ustanovení, ktoré štúdium obmedzujú. Jedným z okruhov obmedzení zákona je zákaz v prípade spisov obsahujúcich utajované skutočnosti (predtým sa používal výraz štátne tajomstvo), ktoré môže zrušiť len osoba vykonávajúca odtajnenie, a tiež v prípade spisov vytvorených v rámci medzinárodného záväzku, ktoré odovzdáva zahraničný orgán alebo oso-

ba, pri ktorom je zákaz stanovený v medzinárodnej zmluve alebo pri odovzdávaní na stanovenú dobu. Druhý, väčší okruh obmedzení slúži na ochranu osobných údajov, ale k tomu sa vrátíme neskôr.

Štúdium môže byť obmedzené aj z hľadiska ochrany stavu dokumentov, ak ho z dôvodu zlého fyzického stavu archívnych dokumentov nie je možné sprístupniť bádateľovi alebo stránke. V tomto prípade verejný archív vyhovie požiadavke vyhotovením kópie na vlastné náklady, ak vyhotovením kópie nevznikne nebezpečenstvo ďalšieho poškodenia alebo zničenia originálu archívneho dokumentu, resp. nevzniknú náklady presahujúce päťnásobok štandardného poplatku za kopírovanie. V poslednom prípade však, ak žiadateľ zaplatí za dodatočne vzniknuté náklady, je verejný archív povinný vyhotoviť kópiu.

Dôležitým právom, ktoré bádateľom priznáva zákon, je povinnosť archívu písomne zdôvodniť zamietnutie žiadosti o štúdium, pričom odôvodnenie je možné napadnúť súdnou cestou. Takýto prípad od nadobudnutia účinnosti zákona o archívoch ešte nastal.

Štúdium je občianskym právom, ale občianskym právom je aj ochrana osobných údajov jednotlivca. Právo na štúdium a právo na ochranu osobných údajov sú dve základné ústavné práva, ktoré si v praxi často konkurujú a dokonca sú v rozpore.¹ Archív je v oblasti povolenia štúdia v objektívnej pozícii, nemá právomoc zvažovať. Ak bádateľ spĺňa podmienky stanovené zákonom o archívoch a neexistuje žiadne z vyššie uvedených obmedzení, tak štúdium už nemá prekážku.

Zároveň zákonodarca v Maďarsku zaviedol rozlišovanie okruhu osôb oprávnených k archívnemu bádaniu na viacero typov, čo zaraďuje maďarských aj zahraničných občanov do dvoch kategórií. Vedecký pracovník disponuje rozšíreným oprávnením v porovnaní s osobou, ktorá nie je vedeckým pracovníkom. Obsahové a formálne náležitosti postavenia vedeckého pracovníka určuje zákon o archívoch. V prípade výskumu na vedecké účely musí bádateľ na začiatku štúdia priložiť k bádateľskému listu aj podporné stanovisko verejnoprávnej organizácie oprávnenej vykonávať vedecký výskum podľa podrobného študijného plánu bádateľa. Ak je toto podporné stanovisko z hľadiska obsahu a formy v poriadku, archív nemá právo a ani možnosť prešetriť, či štúdium skutočne slúži na vedecké účely alebo nie, bádateľovi sa musia poskytnúť všetky výhody, na ktoré má nárok vedecký pracovník. Ochrana osobných údajov zistených počas výskumu musí zabezpečiť bádateľ, prenos údajov medzi archívom a bádateľom je legálny, za všetky ďalšie prenosy údajov, prípadne zverejnenie zodpovedá bádateľ. Prakticky to znamená, že osoba vykonávajúca vedecký výskum môže skúmať akýkoľvek dokument, ktorý obsahuje osobné údaje (vrátane ich špeciálnych kategórií, ako sú zdravotné a kriminálne osobné údaje), ktoré vznikli pred viac ako 30 rokmi, a z týchto si na vlastné náklady môže vyhotoviť aj kópie. Ak pôvodca odovzdávajúci dokument udelí povolenie, tak aj v prípade dokumentov, od vzniku ktorých neuplynulo 30 rokov a nachádzajú sa v archívnej úschove, je štúdium možné za tých istých podmienok.

¹ HARASZTI Viktor. Adatvédelem és nyilvánosság – Szemelvények a személyes adatok védelme és a levéltári kutatás, nyilvánosság konfliktusai köréből. In *Levéltári Szemle*, 2018, roč. 68, č. 3, s. 5-26.

Dodržiavanie predpisov o ochrane údajov je jednou z najväčších výziev pri bádani. Základné ústavné právo na ochranu osobných údajov pochádza už z 90. rokov minulého storočia, avšak nariadenia o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ako aj nariadenie o zrušení smernice 95/46/ES na základe nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 (GDPR) viedli k ďalším zmenám pre archívy. Prvoradým cieľom zostalo aj naďalej zabezpečenie podmienok pre účel vedeckého výskumu tak, aby publikovanie osobných údajov bolo v súlade s platnými pravidlami ochrany údajov. Zákon o archívoch teda musí definovať podmienky štúdiá, z hľadiska zverejňovania sú smerodajné platné ustanovenia o ochrane údajov, v súčasnosti predovšetkým GDPR a infozákon.²

Pravidlá o ochrannej dobe sa od 1. júla 2020 nezmenili v tom, že stále musí uplynúť 30 rokov od úmrtia dotknutej osoby, ak toto nie je známe, potom 90 rokov odo dňa narodenia. Ak nie je známy ani jeden údaj, potom 60 rokov od dátumu vzniku dokumentu k tomu, aby bol dokument voľne dostupný na štúdium pre kohokoľvek. Rovnako ako v minulosti je povinnosťou archívov, ktoré dokument predkladajú na štúdium, určiť uplynutie ochrannej doby. Podstata zmeny oproti predchádzajúcej úprave spočíva v tom, že pre dátum úmrtia aj pre dátum narodenia bol text právnej úpravy doplnený o formuláciu, že ak nie je známy alebo „by ho bolo možné zistiť len s neprimerane veľkým úsilím“. Doplnenie bolo nevyhnutné, pretože na účely GDPR sú osobnými údajmi akékoľvek informácie týkajúce sa akejkoľvek identifikovanej alebo identifikovateľnej fyzickej osoby (ďalej len „dotknutá osoba“). Identifikovateľnosť nemusí byť priama, ale rozumie sa ňou aj prípad, ak ju možno vykonať akýmkoľvek nepriamym spôsobom, hoci aj zdĺhavou výskumnou prácou.

V prípade archívnych záznamov by si to vyžadovalo rozsiahly výskum o každom jednotlivcovi v danom zázname, v ktorom nie sú dostupné údaje o úmrtí (a tieto údaje vo väčšine archívnych dokumentov chýbajú). Navyše bol potrebný rovnaký postup aj pri dátume narodenia, v záujme toho, aby bol v prípade možnosti sprístupniť ich komukoľvek v plnej miere vylúčený incident s ochranou údajov. To je v praxi neuskutočiteľné. O definícii toho, čo predstavuje „neprimerané úsilie“, sa v odborných kruhoch diskutovalo, no všeobecne platná, podrobnejšia úprava tejto problematiky, ktorá by bola správna aj po legislatívnej stránke, je ťažko realizovateľná. Totožne znejúce slovné spojenie používa GDPR aj nemecký spolkový zákon o archívoch.³

Aby si archív mohol s preukázateľným primeraným úsilím splniť svoju kontrolnú povinnosť vzťahujúcu sa na dátum úmrtia alebo narodenia, ktoré nemožno zistiť z dokumentov, zákon o archívoch svojimi modifikáciami z 1. júla 2020 ustanovuje možnosť, aby „orgán, ktorý vedie register osobných údajov a adries“, ktorým je ministerstvo vnútra, mohol poskytnúť údaje o dátume úmrtia osôb identifikovateľných v archívnom dokumente na základe žiadosti archívu na určenie uplynutia ochranných lehôt. Ak daný dokument spadá do ochrannej doby, je možné vyžiadať si údaje z registra adries o uplynutí ochrannej doby na základe obsahu údajov o osobách v ňom figurujujúcich. Samozrejme, nemusí to byť účinné vo všetkých situáciách, ale ak vyšetru-

² Zákon CXII. z roku 2011 o práve informačného sebaurčenia a slobode informácií.

³ Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz – BArchG).

vane odhalí, že dotknutá osoba zomrela pred 30 rokmi, dokument obsahujúci osobné údaje môže byť predložený bádateľovi.

Zákon o archívoch umožňuje štúdium v archíve aj pred uplynutím ochrannej doby všetkým nevedeckým bádateľom, ak sa štúdium môže uskutočniť – na náklady žiadateľa – anonymizovanou kópiou⁴ alebo s tým súhlasí dotknutá osoba, respektíve po jej smrti ktorýkoľvek, jej dedič, rodinný príslušník alebo registrovaný partner v zmysle Občianskeho zákonníka.⁵

Boli spresnené aj pravidlá pre osoby uskutočňujúce vedecký výskum. Tieto osoby sa aj naďalej môžu oboznámiť s dokumentmi (údajmi), na ktoré sa vzťahuje ochranná doba. Úprava však jasne stanovuje zodpovednosť takéhoto bádateľa publikovať, resp. zverejniť spoznané údaje iba v súlade s platnými predpismi o ochrane osobných údajov. Osoba vykonávajúca vedecký výskum musí pred začatím výskumu podpísať príslušné vyhlásenie, čím nesie jednoznačnú zodpovednosť za akékoľvek následné porušenie práva. Vedeckí pracovníci by mali naďalej disponovať podporným stanoviskom verejnoprávnej inštitúcie vykonávajúcej vedecký výskum. Pravidlá pre zahraničných výskumníkov sa zmenili v tom zmysle, že kým predtým bolo pre zahraničných bádateľov vykonávajúcich vedecký výskum potrebné aj akceptačné vyhlásenie od Maďarskej akadémie vied, táto klauzula je teraz zrušená. V súlade s ustanoveniami GDPR musia zahraniční bádatelia splňať rovnaké podmienky ako maďarskí bádatelia, aby bolo možné povoliť vedecký výskum bádateľovi z krajiny s primeranou úrovňou osobných údajov za rovnakých podmienok, aké majú domáci bádatelia.

V súvislosti s touto modifikáciou vzniká otázka, ktoré krajiny majú primeranú úroveň ochrany údajov a zároveň akým spôsobom má archív posúdiť potvrdenie v prípade zahraničných vysielajúcich inštitúcií. Za krajiny poskytujúce primeranú ochranu sa považujú krajiny aplikujúce GDPR, teda členské štáty Európskeho hospodárskeho priestoru (členské štáty EÚ, Island, Lichtenštajnsko a Nórsko), ako aj štáty vyhovujúce kritériám článkov 45 až 49 nariadenia o GDPR, ktoré sa podľa týchto kritérií považujú za tretie krajiny. Ak sa krajina kvalifikuje ako krajina poskytujúca dostatočnú úroveň ochrany podľa osobitného rozhodnutia Európskej komisie, možno postupovať podľa rovnakých pravidiel ako pri vnútroštátnom spracovaní údajov.

Ak bádateľ pochádza z krajiny, ktorá neposkytuje rovnakú ochranu, potom je na základe nariadenia o GDPR možnosť zabezpečenia vedeckého bádania pracovníkom zahraničných výskumných ústavov v rámci inštitucionálnej spolupráce, zatiaľ sa to však v praxi neuskutočnilo, keďže kvôli pandémie väčšina zahraničných bádateľov do krajiny nepricestovala.

Viktor Haraszti
Archív hlavného mesta Budapešť

Preklad z maďarského jazyka: Agentúra ACRA

⁴ Vysvetlenie tohto odseku má za výsledok najväčšiu právnu diskusiu posledných rokov, ktorá trvá od roku 2015 a nie je uzatvorená do dnešného dňa. Podrobnejšie viď: HARASZTI, Viktor : Adatvédelem és nyilvánosság – ismét A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítóprobája: a Kiss-ügy. In *Levéltári Szemle*, 2019, roč. 69, č. 3, s. 57-81.

⁵ Zákon V. z roku 2013. o občianskom zákonníku.

A LEVÉLTÁRI KUTATÁS JOGSZABÁLYI HÁTTERE MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a levéltári területet legmagasabb szinten az 1995 óta szerkezetében változatlan, de szövegében többször módosult „a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény” (Ltv.) szabályozza. A törvényben foglalt felhatalmazás alapján az iratkezelés vonatkozásában legmeghatározóbb jogszabály a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről szóló 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet. A levéltárak működését a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet határozza meg. Az említett három jogforrást kiegészítő több, főként az elektronikus iratkezelés szabályozását biztosító jogszabály is hatályban van.

A levéltári területen az elektronikus iratkezelés levéltári elfogadása, az elektronikus iratokkal kapcsolatos levéltári feladatok, az elektronikus iratok hosszú távú megőrzése mellett az utóbbi évek legnagyobb kihívását az adatvédelmi szempontok egyre inkább előtérbe kerülése okozta. Az 1990 előtti pártállami időkben a kutatások sokféle szempontú engedélyekhez voltak kötöttek, de ezek kevésbé vették figyelembe a személyes adatok védelmét. 1990 után pártállami korlátozások gyorsan háttérbe szorultak, míg az adatvédelmi teret nyertek. A kutatások jogszabályok által meghatározott mederbe terelése volt az egyik oka az 1995-ös levéltári törvény megszületésének is.

A közlevéltárban őrzött iratanyag főszabály szerint bárki számára szabadon kutatható, a törvényben meghatározott időbeli megkötésekkel. A kutatás alanyi jog, a kutatási kérelem benyújtása után a korlátozás alá nem eső levéltári iratanyagban látogatói jegy birtokában a kutatóteremben a kutatás ingyenes. Az Ltv. hatályba lépéskori szövege eltérő szabályozást állapított meg az 1990. május 2. előtt és után keletkezett iratokra vonatkozóan. A törvény megalkotásakor az első szabad választások előtti, azaz 1990. május 2. előtt keletkezett iratok esetében 15 évben állapították meg az általános kutatási időhatárt, mára ez túlhaladottá vált, így 2020. július 1-jétől már a levéltári törvényben csak a 30 éves időhatár szerepel. A 30 évnél régebben keletkezett levéltári iratokban bármely természetes személy szabadon kutathat és a megkapott levéltári anyagról másolatot is készíthet, térítés fejében. A 30 éven belül keletkezett iratok esetében a kutatást az iratot a levéltárnak átadó szerv engedélyezheti, de erre kötelezettsége nincs. Egy másik eset, ha megszűnt szerv irata kerül a levéltárba, melynek nincs jogutódja. Ebben az esetben az adott közlevéltár joga a kutatás engedélyezése. A jogutód nélkül megszűnt gazdálkodó szervek (vállalatok), egyesületek stb. esetében tehát a levéltár felelőssége a kutatás engedélyezése vagy megtagadása.

A 30 évnél régebben keletkezett iratok esetében sem korlátlan a kutatás, hiszen két nagyobb, a kutatást korlátozó jogszabályi rendelkezéskör van. A törvény egyik korlátozási köre tilalmat tartalmaz a minősített adatot tartalmazó (korábbi szóhasználatban államtitkot tartalmazó) iratok esetében, melyet csak az irat minősítője oldhat fel, illetve a nemzetközi kötelezettségvállalás körében keletkezett, vagy külföldi szerv vagy személy által átadott iratokban a nemzetközi szerződésben vagy az átadó által megha-

tározott ideig, míg a másik nagyobb korlátozási kör a személyes adatok védelmét szolgálja, erre később visszatérek.

A kutatást állományvédelmi szempont is korlátozhatja, ha a levéltári anyag fizikai állapota miatt nem bocsátható a kutató vagy ügyfél rendelkezésére. Ez esetben a közlevéltár – saját költségére – másolat készítésével teljesíti a kérelmet, abban az esetben, ha a másolat készítése nem jár az eredeti levéltári anyag további megrongálódásának vagy megsemmisülésének veszélyével vagy a szokványos másolatkészítési díj ötszörösét meghaladó költséggel. Utóbbi esetben azonban, ha a kérelmező a többletköltséget megfizeti, a közlevéltár köteles a másolat készítésére.

A törvényben biztosított fontos jog a kutatók részére, hogy a kutatási kérelem megtagadásának okát írásban kell indokolni és ez az indoklás bíróság előtt megtámadható. Ilyen eset a levéltári törvény hatálya lépése óta nem történt.

A kutatás tehát állampolgári jog, de szintúgy állampolgári jog az egyén személyes adatainak védelme. A kutatáshoz való jog és a személyes adatok védelmének joga két alkotmányos alapjog, mely a gyakorlatban sokszor konkurál, sőt összeütközik egymással.¹ A levéltár a kutatás engedélyezése terén objektív helyzetben van, nincs mérlegelési jogköre. Ha a kutató a levéltári törvényben rögzített feltételeknek megfelel és nem áll fenn az említett kutatási korlátozások egyike se, akkor a kutatásnak nincs akadálya.

Ugyanakkor a jogalkotó Magyarországon a kutatásra jogosultak körén belül megkülönböztetést tett, ami a kutatni vágyó magyar és külföldi állampolgárokat két kategóriába sorolja: a tudományos kutató többlet-jogosultságokkal rendelkezik, mint az a személy, aki nem tudományos kutató. A tudományos kutató státusz tartalmi és formai elemeit a levéltári törvény határozza meg. Tudományos célú kutatás esetén a kutatónak a kutatás kezdetekor a kutatói adatlap mellé csatolni kell a tudományos kutatást rendeltetésszerűen végző, közfeladatot ellátó szervnek – a kutató részletes kutatási terve alapján megadott – támogató állásfoglalását. Amennyiben ez a támogató állásfoglalás tartalmi és formai szempontból rendben van, a levéltárnak nincs joga és lehetősége vizsgálni, hogy a kutatás valóban tudományos célú-e vagy sem, a kutatónak meg kell adni mindazon kedvezményeket, melyek a tudományos kutatót megilletik. A kutatás során a kutató tudomására jutott személyes adatok védelmét a kutatónak kell biztosítani, a levéltár és a kutató közti adattovábbítás jogszerű, minden további adattovábbítás, esetleg nyilvánosságra hozatal a kutató felelőssége. Azaz gyakorlatilag tudományos kutatóként minden 30 évnél régebben keletkezett személyes adatot (beleértve azok különleges kategóriáit, így az egészségügyi és a bűnügyi személyes adatot is) tartalmazó irat kutatható, azokról a kutató saját költségén másolatot is készíthet. Ha az iratot átadó szerv engedélyezi, akkor a 30 éven belül keletkezett és levéltári őrizetben lévő iratok esetében is ugyanezen feltételekkel lehetséges a kutatás,

A kutatások során az adatvédelmi előírások betartása az egyik legnagyobb kihívás. A személyes adatok védelmének alkotmányos alapjoga már az 1990-es években megjelent, de a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében törté-

¹ HARASZTI, Viktor: Adatvédelem és nyilvánosság – Szemelvények a személyes adatok védelme és a levéltári kutatás, nyilvánosság konfliktusai köréből. In *Levéltári Szemle*, 2018, 68. évfolyam, 3. szám, 5-26. l.

nő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i (EU) 2016/679 európai parlamenti és tanácsi rendelet (GDPR) rendelkezései a levéltárak részére további változásokat eredményeztek. Elsődleges cél volt továbbra is a tudományos kutatás feltételeinek biztosítása, oly módon, hogy a személyes adatok publikálhatóságának a mindenkori adatvédelmi szabályoknak megfelelően kell történnie. Vagyis az Ltv. a kutathatóság feltételrendszerét kell meghatározni, a nyilvánosságra hozatal tekintetében a hatályos adatvédelmi szabályok, jelenleg elsődlegesen a GDPR és az Info tv.² az irányadóak.

A védelmi időre vonatkozó szabályozás 2020. július 1-jétől abban a tekintetben nem változott, hogy továbbra is az érintett halálától számított 30, ha ez nem ismert, akkor a születésétől számított 90, ha egyik sem ismert, akkor az irat keletkezésétől számított 60 évnek kell eltelnie ahhoz, hogy a dokumentum bárki számára szabadon kutathatóvá váljon. A védelmi idő leteltének megállapítása – ahogy eddig is – az iratot kiadó levéltár felelőssége. A szakaszt érintő változás lényegét a korábbi szabályozáshoz képest az jelenti, hogy mind a halálozási dátum, mind a születési dátum esetében a jogszabály szövege kiegészült azzal a kitételrel, hogy ha az nem ismert, vagy „az csak aránytalanul nagy erőfeszítéssel volna megállapítható”. A kiegészítés azért volt szükséges mert a GDPR alkalmazásában személyes adat minden azonosított vagy azonosítható természetes személyre („érintett”) vonatkozó bármely információ. Az azonosíthatóságnak nem kell közvetlennek lennie, hanem ide értendő az az eset is, ha bármilyen közvetett módon, akár hosszas kutatómunkával az elvégezhető.

A levéltári iratanyag esetében ez minden egyes, egy adott iratban szereplő személy esetében, ahol a halálozásra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre (és a levéltári iratok nagy részéből épp ez az adat hiányzik), kiterjedt kutatómunkát igényelt volna. Sőt, eredménytelenség esetén ugyanez a születési dátumra vonatkozóan is elvégzendő lett volna, annak érdekében, hogy azok bárki számára történő kutathatósága esetén az adatvédelmi incidens teljes körűen kizárható legyen. Ez a gyakorlatban megvalósíthatatlan. Szakmai körökben vitát okozott annak meghatározása, hogy mi tekinthető „aránytalanul nagy erőfeszítésnek”, azonban általános érvényű, jogszabályi szinten is helytálló részletesebb szabályozás erre a kérdésre vonatkozóan nehezen valósítható meg. Mind a GDPR, mind a német szövetségi levéltári törvény³ alkalmaz ezzel azonos értelmű szófordulatot.

Annak érdekében, hogy a levéltárak igazolható arányos mértékű erőfeszítéssel teljesíthessék az iratokból nem megállapítható halálozási vagy születési dátumra vonatkozó ellenőrzési kötelezettségüket az Ltv. 2020. július 1-jei módosításaival biztosított az a lehetőség, hogy a „személyiadat- és lakcímnnyilvántartást kezelő szerv”, a Belügyminisztérium a levéltári anyagban azonosítható személyek elhalálozásának időpontjáról a levéltár kérelmére adatot szolgáltatson a védelmi idők leteltének megállapítására. Amennyiben egy adott iratnál felmerül, hogy az a védelmi idő hatálya alá esik, akkor az abban szereplő egyes személyekre vonatkozó adattartalom alapján a lakcímnnyilvántartótól lehetőség van a védelmi idő leteltére vonatkozó adat

² 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

³ Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz – BArchG)

szolgáltatás kérésére. Természetesen, ez nem minden esetben lehet eredményes, de ha a vizsgálat nyomán kiderül, hogy az érintett 30 éve elhunyt, akkor a személyes adatot tartalmazó irat a kutatónak kidható.

Az Ltv.-ben a védelmi idő lejárta előtt is megengedi a levéltári kutatást mindazoknak akik nem tudományos kutatók, ha a kutatás – a kérelmező költségére – anonimizált másolattal is megvalósítható⁴ vagy a kutatáshoz az érintett, vagy annak halálát követően bármely örököse, a Polgári Törvénykönyv⁵ szerinti hozzátartozója vagy bejegyzett élettársa a kutató kérésére hozzájárult.

A tudományos kutatókra vonatkozó szabályozás is pontosításra került. A tudományos kutató továbbra is megismerheti a védelmi idő hatálya alá eső iratokat (adatok) is, de a módosítás egyértelműsíti felelősségét, hogy a megismert adatok publikálását, illetve közzétételét csak a hatályos adatvédelmi szabályok betartásával tehesse meg. Erről a kutatás megkezdését megelőzően nyilatkoznia kell, így az esetleges későbbi jogsértés egyértelműen a tudományos kutató felelőssége. A tudományos kutatóknak továbbra is rendelkezniük kell tudományos kutatást rendeltetészerűen végző, közfeladatot ellátó szerv támogató állásfoglalásával. A külföldi tudományos kutatókra vonatkozó szabályok abban a tekintetben változtak meg, hogy míg külföldi kutatók esetében korábban az Magyar Tudományos Akadémia befogadó nyilatkozata is szükséges volt, addig ez kitétel most megszűnt. A GDPR előírásaival összhangban a külföldi kutatóknak a magyar kutatókéval megegyező feltételeknek kell eleget tenniük, oly módon, hogy a tudományos kutatás a személyes adatok megfelelő szintű védelmét biztosító ország kutatója számára a hazai kutatókkal azonos feltételek alapján engedélyezhető.

A módosítás kapcsán felmerül, hogy mely országok esetében valósul meg az adatok megfelelő szintű védelme, más részt külföldi támogató intézmény esetében milyen módon kell a levéltárnak elbírálnia a támogató okmányt. Megfelelő védelmet biztosító országnak tekintendő minden a GDPR-t alkalmazó állam, tehát az Európai Gazdasági Térség (EU tagállamok, Izland, Lichtenstein és Norvégia) tagállamai, valamint a GDPR 45–49. cikkében foglalt kritériumnak megfelelő, annak szóhasználatában harmadik országnak számító államok. Ha az adott ország az Európai Bizottság külön határozata alapján megfelelő szintű védelmet biztosító országnak minősül, akkor a belföldi adatkezeléssel azonos szabályok szerint lehet eljárni.

Amennyiben azonos védelmet nem biztosító országból érkezik a kutató, úgy a GDPR alapján lehetőség van intézményi együttműködés keretében külön szerződés alapján a külföldi kutatóintézetek munkatársai részére biztosítani a tudományos kutatás lehetőségét, de ennek még nem alakult ki a gyakorlata, mivel a világjárvány miatt a külföldi kutatók nagyobb részt elmaradtak.

Viktor Haraszti
Budapest Főváros Levéltára

⁴ Ennek a szakasznak az értelmezése az utóbbi évek legnagyobb port felvert jogvitáját eredményezte, mely 2015 óta tart és a mai napig nincs lezárva. Bővebben ld. Haraszti Viktor : Adatvédelem és nyilvánosság – ismét A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítóp próbája: a Kiss-ügy. In *Levéltári Szemle*, 2019, 69. évfolyam, 3. szám, 57-81. l.

⁵ 2013. évi V. tv. a polgári törvénykönyvről

PÁR VIET K SLOVENSKEJ ARCHÍVNEJ TERMINOLÓGII (DISKUSNÝ PRÍSPEVOK)

Otázka archívnej terminológie rezonuje v našom prostredí už dlhodobo a dosiaľ nenadobudla definitívne riešenie, čoho dôsledkom je aj absencia oficiálneho archívneho terminologického slovníka. Problematika nedostatočnej definície pojmov často vedie k odchýlkam a privádza k nesúladu medzi teóriou a praxou. V súčasnosti platný zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o archívoch a registratúrach“) a metodická príručka *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*¹ poskytujú len čiastočné vymedzenie jednotlivých pojmov. Predstavujú základ, ktorý však nedokáže uspokojivo stanoviť hranice pri posudzovaní niektorých konkrétnych pojmov. Potreba komplexného riešenia tejto otázky sa následne o to väčšmi prejavuje v konfrontácii s termínmi príbuzných odborov (muzeológia, knižničná veda a pod.), čo v konečnom dôsledku ústi do kompetenčných sporov v rámci zbernej oblasti medzi archívmi a ostatnými pamäťovými inštitúciami. Cieľom tohto príspevku nie je vyriešiť terminologické otázky konkrétnych pojmov, ale zámerom je otvoriť diskusiu na tému slovenskej archívnej terminológie. Preto sa zo všetkých termínov pristavíme pri archívnom dokumente ako základnej jednotke archívneho fondu, ktorý predstavuje predmet archivistiky.

Už od počiatkov formovania archívnej teórie patrilo k hlavným úlohám archivárov úsilie vypracovať archívnu terminológiu s cieľom odlíšiť historicky významné dokumenty od menejcenných a takisto od múzejných a galerijných predmetov či knižničných dokumentov. Táto snaha sa na medzinárodnej úrovni pretavila do prvého viacjazyčného archívneho slovníka, ktorý vyšiel v roku 1964,² či prvého medzinárodného archívneho slovníka, ktorý publikovala Medzinárodná rada archívov v roku 1984.³

V našom prostredí sa otázky archívnej terminológie dotklo viacero teoretikov. V roku 1968 vyšla v periodiku Slovenská archivistika štúdia Michala Kušíka *Archívnictvo v klasifikácii vedy*. Ide o akýsi medzník, keďže v nej autor ako prvý na Slovensku prezentoval teoretické úvahy a pozastavil sa aj pri základných vlastnostiach archívnej terminológie, teda činnosti spojenej s kodifikáciou archívneho názvoslovía. Podľa jeho názoru je to práca svojím predmetom i metódou zakotvená v archivistike. Má vedecký charakter podložený formou abstrakcie a je hodnotením bežného názvoslovía. Musí rešpektovať princípy formálnej logiky, hláskoslovné a slovotvorné zákony spisovného jazyka.⁴

¹ *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1988, 204 s.

² *Elsevier's lexicon of archive terminology*. Amsterdam – London – New York : Elsevier, 1964, 83 s.

³ *Dictionary of Archival Terminology*. München – New York – London – Paris : International Council on Archives : K. G. Saur, 1984, 226 s.

⁴ KUŠÍK, Michal. Archívnictvo v klasifikácii vedy. In *Slovenská archivistika*, 1968, roč. 3, č. 1, s. 3-21.

K tejto téme sa neskôr vrátil aj v štúdií *Slovenské archívne názvoslovie*. V úvode predstavil vývoj slovenskej terminológie ako takej, najmä vo vzťahu k cudzím jazykom, v minulosti používaným na území dnešného Slovenska.⁵ Obzvlášť vo vzťahu k českému jazyku, s ktorým si je slovenčina blízka pôvodom, genetickou príbuznosťou a fonetickou, slovotvornou, tvaroslovnou i syntaktickou štruktúrou. Široký úvod, ako následne vysvetlil, si vyžiadala skutočnosť, že odborné názvoslovie potrebuje dôslednú teoretickú prípravu. Jej nedostatok sa prejavil napríklad v pláne vydať slovenské archívne názvoslovie začiatkom prvej archívnej päťročnice (1956 – 1960).

Každý pokus súvisiaci s tvorbou archívnej terminológie v danom období narážal na problematiku maďarskej terminológie. Pred rokom 1918 totiž nemožno hovoriť o slovenskej administratíve, a teda ani o archívnej terminológii. Avšak maďarskí archivári v tom období ešte nezavřšili proces tvorby archívnej terminológie, a slovenským archivárom tak neposkytli „odrazový mostík“. So záujmom bol preto prijatý základný náčrt nemeckej archívnej terminológie, ktorý vyšiel v roku 1960.⁶ Tento návrh smeroval k úspešnému dovřšeniu procesu, čo naznačovalo aj jeho citovanie v zahraničnej literatúre takmer ako hotového diela. Muselo sa k nemu prihliadať aj pri novo sa tvoriacom archívnom názvosloví, s čím počítala i slovenská terminológia.

V priebehu 20. storočia jej vývoj najviac ovplyvňovala česká archívna terminológia. Už v roku 1953 vyšiel *Slovníček archivní terminologie*, ktorý obsahoval termíny bývalej úradnej a dobovej archívnej praxe. Išlo skôr o vysvetľovanie než vedecké určovanie termínov. Jeho autori si uvedomovali, že odborné názvoslovie je záležitosťou národného jazyka, a preto hneď v úvode vysvetlili, že vzhľadom na špecifiká správneho vývoja na Slovensku bude potrebné vydať príslušný slovník pre Slovensko.⁷ V šesťdesiatych rokoch prebehlo u nás oživenie metodickej a edičnej oblasti. Okrem toho sa v Prahe pripravovala *Archivní příručka* (1965). V tejto súvislosti sa opäť dostávali do popredia otázky archívnej terminológie, ktorá sa stala predmetom rokovania Slovenskej vedeckej archívnej rady (1963). Myšlienka slovenskej archívnej terminológie bola spracovaná do súhrnného námetu, ktorý sa usiloval vymedziť predmet a ciele názvoslovia a predvídať metodické postupy pri jeho príprave. Osobitne sa zdôraznila povinnosť rešpektovať normy spisovného jazyka. Slovenská vedecká archívna rada námietku prijala a odporučila konkrétny postup prípravy.⁸ Proces nedosiahol svoj cieľ, a to z dvoch dôvodov. Narazil na obsahový maximalizmus a neoficiálnosť celej akcie. Hoci sa potreba slovníka zdôrazňovala, nebol stanovený reálny program pracovných plánov, ktorých priestor sa z dôvodu iných úloh stále zužoval, až sa napokon dostal do úzadia. V ďalšom vývoji sme sa stali skôr pozorovateľmi cudzích vzorov.⁹ Slovenskí archivári prinášali postrehy a komentáre napríklad k vyššie

⁵ KUŠÍK, Michal. Slovenské archívne názvoslovie. In *Slovenská archivistika*, 1974, roč. 9, č. 1, s. 20-28.

⁶ MEISNER, Heinrich Otto – LEESCH, Wolfgang. Grundzüge einer deutschen Archivterminologie, Referentenentwurf des Archivschusses für deutsche Archivsprache, Neubearbeitung. In *Archivmitteilungen*, 1960, č. 4, s. 134-152.

⁷ KUŠÍK, ref. 5, s. 30.

⁸ KUŠÍK, ref. 5, s. 34.

⁹ KUŠÍK, ref. 5, s. 35.

spomenutému viacjazyčnému slovníku,¹⁰ alebo sovietskemu archívnemu názvosloviu,¹¹ k slovníku archívnej terminológie Juhooslávie¹² či k dielam nemeckých archívárov.¹³

V poslednej časti štúdie Michal Kušík pripojil svoje myšlienky k téme archívnej terminológie, pričom zdôraznil, že slovník je náročnou príručkou archívnej teórie a praxe, ktorá v zredukovanej podobe uverejňuje výsledok teoretickej práce. Terminologický slovník je teda vedeckou prácou, zhrnutou do jej praktického zakončenia. Má byť prioritnou úlohou a nie vedľajšou. Archívna terminológia má charakter normy. Už samotné latinské slovo „termín“ v sebe nesie znak ohraničenia, vymedzenia, inými slovami vedeckého určenia. Príprava názvoslovia do konečnej podoby je dlhodobou záležitosťou kolektívu autorov pracujúcich podľa stanovených zásad. Nakoniec Michal Kušík upozornil na fakt, že aj relatívne ustálené archívne termíny sú v pohybe a môžu byť podrobené kritike s novými postrehmi. Taktiež vyjadril presvedčenie, že do celej prípravy treba zapojiť veľa úsilia a odborníkov. Podľa neho ľudia s úlohami odborne rastú. Preto veril, že zvyšovaním odbornej a vzájomnej komunikácie sa zvýši aj odbornosť archívárov.¹⁴ Uvedené výzvy zostávajú aktuálne i pre súčasnú generáciu archívárov.

V ďalšom období vývoja slovenskej archívnej terminológie sa dostávali do popredia skôr úvahy a štúdie jednotlivcov publikované v periodikách. Medzi dôležité diela patrí štúdia českej archivárky Milady Wurmovej *Archiv jako instituce*, ktorá prináša zaujímavé podnety i pre slovenské archívne názvoslovie. Už spomínaný Michal Kušík zdôraznil autorkin kritický pohľad na zaužívané definície vo vzťahu k pojmu archív. Zamyslela sa aj nad pojmom archívny fond, archívna zbierka a archívny materiál v kontexte vývoja a priniesla nové postrehy a formulácie.¹⁵

Z pera ďalšieho významného českého archivára Zdenka Šambergera pochádza štúdia *Poznámky k základním archivním pojmům*, v ktorej načrtol terminologickú problematiku a potrebu vymedziť hranice jednotlivých pojmov vo vzťahu k príbuzným odborom. Vyjadril presvedčenie, že princíp proveniencie je pre archívnu terminológiu východiskovým metodologickým postulátom.¹⁶ Autor sa v štúdiu pristavil pri jednotlivých termínoch a rozobral ich z hľadiska domácej a zahraničnej terminológie. Na základe historického a teoretického vývinu pojmov priniesol vlastné úvahy a formulácie pre každý z nich. V súvislosti s definíciou archívneho dokumentu objasnil hlavný

¹⁰ Elsevier's *Lexicon of Archive Terminology*. Amsterdam – London – New York : Elsevier, 1964, 83 s.

¹¹ *Kratkij slovar archivnoj terminologii*. Moskva, 1968, 57 s.

¹² *Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije*. Zagreb : Savez Drustava Arhivskih Radnika Jugoslavije, 1972, 77 s.

¹³ MEISNER, Heinrich Otto. *Archivalienkunde*. Leipzig, 1969, 366 s. a *Lexikon – Archivwesen der DDR*, ako rukopis. Potsdam, 1973, 268 s. O väčšine z nich informoval Michal Kušík.

¹⁴ KUŠÍK, ref. 5, s. 37.

¹⁵ WURMOVÁ, Milada. Archiv jako instituce. In *Sborník archivních prací*, 1969, roč. 19, č. 1, s. 3-40.

¹⁶ ŠAMBERGER, Zdeněk. Poznámky k základním archivním pojmům: Příspěvek ke stavu naší archivní terminologie. In *Slovenská archivistka*, 1976, roč. 11, č. 2, s. 56.

rozdiel medzi ním a pojmom archivália. V zásade ide o totožné pojmy, no rozdiel spočíva skôr v prístupe k nim, než v ich kvalite. Podľa neho má archivália potenciálny význam, teda môže v sebe obsiahnuť aj dokumenty, ktoré sa v archíve ešte nenachádzajú, ale svojou povahou do neho patria. Archivný dokument už preukázateľne tvorí súčasť archivného bohatstva. Archiváliu možno považovať za archivný dokument aj v prípade, že chceme zdôrazniť právnu povahu archivného uloženia.¹⁷ V súčasnej českej terminológii sa termín archivália udomácnil viac ako pojem archivný dokument a podľa platného zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů je archivália taký dokument, ktorý bol vzhľadom na dobu vzniku, obsah, pôvod, vonkajšie znaky a trvalú hodnotu danú politickým, hospodárskym, právnym, historickým, kultúrnym, vedeckým alebo informačným významom vybraný vo verejnom záujme na trvalé uchovanie a bol vzatý do evidencie archiválií; archiváliami sú aj pečatidlá, pečiatky a iné hmotné predmety súvisiace s archivným fondom či archivnou zbierkou, ktoré boli vzhľadom na dobu vzniku, obsah, pôvod, vonkajšie znaky a trvalú hodnotu danú politickým, právnym, historickým, kultúrnym, vedeckým alebo informačným významom vybrané a vzaté do evidencie.¹⁸ V slovenskej terminológii pojem archivália nemá svoje miesto a považuje sa za anachronizmus, s ktorým sa v praxi môžeme stretnúť, ale už len ako s pozostatkom dlhoročnej spolupráce dvoch národov v spoločnom štátnom zriadení.¹⁹ Práve vzhľadom na vzájomný vplyv českej a slovenskej archivistiky v druhej polovici 20. storočia možno spomenuté práce českých archivárov, aj napriek špecifikám národných jazykov, považovať za kľúčové i pre vývoj slovenskej archivnej terminológie.

V priebehu osemdesiatych rokov 20. storočia vychádzali štúdie zamerané na konkrétne terminologické otázky súvisiace s jednotlivými pojmami a ich riešeniami. Komplexné riešenie problematiky sa nezavŕšilo, ale naďalej patrilo k úlohám archivnej vedy a venovali sa jej aj ďalšie príspevky na niektorých vedeckých sympóziách.²⁰ Výsledok archivno-teoretického snaženia slovenských archivárov sa pretavil do príručky *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archivných dokumentov*, ktorá v úvode prináša vysvetlenie základných pojmov používaných v praxi. Príručka vychádzala z platného zákona Slovenskej národnej rady (ďalej len SNR) č. 149/1975 Zb. o archivnictve a na dlhé obdobie sa stala smerodajnou pomôckou pri ochrane, sprístupňovaní a využívaní archivných dokumentov. Vydala ju Archivna správa Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky v roku 1988 a na jej vzniku sa podieľali archivári Vladimír Horváth, Peter Kartous, Jozef Watzka a ďalší.

¹⁷ ŠAMBERGER, ref. 16, s. 89.

¹⁸ Podľa § 2 ods. f) zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

¹⁹ V múzejnej praxi sa tiež vyskytuje slovné spojenie „predmet archivnej povahy“.

²⁰ RIPKOVÁ, Gabriela. Sympóziu Archivnictvo a úlohy súčasnej vedy. In *Slovenská archivistika*, 1988, roč. 23, č. 1, s. 214-218; RIPKOVÁ, Gabriela. Sympóziu Nové druhy archivných dokumentov. In *Slovenská archivistika*, 1989, roč. 24, č. 1, s. 156-159. V rámci tohto sympózia sa otvorila aj otázka terminológie nových druhov archivných dokumentov a na záver prvého čísla Slovenskej archivistiky z roku 1989 sa pripojili i príspevky zahraničných archivárov na danú tému, ktoré odzneli na XI. medzinárodnom kongrese archívov v Paríži v roku 1988.

V tomto období došlo na medzinárodnom poli k vyvrcholeniu problematiky archívnej terminológie, keď v roku 1984 vyšla prvá edícia Slovníka archívnej terminológie, ktorého vydanie iniciovala Medzinárodná rada archívov. Správu o tom priniesol Peter Kartous v druhom čísle 20. ročníka Slovenskej archivistiky.²¹ Neskôr sa k slovníku vrátil aj Zdeněk Šamberger a pripojil poznámky k jeho chápaniu a prínosu.²² Úlohou nového medzinárodného slovníka bolo nahradiť starší viacjazyčný slovník *Elsevier's Lexicon of Archive Terminology*, vydaný v roku 1964. Ten už totiž neobsahoval pojmy vznikajúce v dôsledku technického pokroku. Rozšíril sa aj celkový záber archívnej starostlivosti a väčšia pozornosť sa venovala predarchívnej starostlivosti. Obsahoval 500 najčastejšie používaných archívnych pojmov. Slovník sa staval skôr do roviny výkladového, než by sa usiloval o nové definície. Dôvodom bola neprekonateľná rozdielnosť medzi pojmami v jednotlivých jazykoch, pričom sa ich nedalo prekladať presne vystihnúť. Nehovoriac o rôznom vývoji týchto pojmov v jednotlivých krajinách a vplyve pojmov z príbuzných odborov. Okrem toho sa archívna terminológia silno viazala na právnu a administratívnu tradíciu. A to často viedlo nielen k nejednotnej definícii pojmov medzi krajinami, ale aj v rámci jednej krajiny. Tvorcovia slovníka však boli nútení definovať základné termíny týkajúce sa archívov a dokumentov v nich širšie, teda tak, aby dostatočne pokryli navzájom rozdielne formulácie platné v jednotlivých jazykoch. Ak sa uvádzali pojmy z iných odborov, napr. z informatiky, preberali sa normalizované definície. Slovník teda predstavoval akúsi porovnávaciu pomôcku na pochopenie adekvátnosti a rozdielnosti pojmov. V zásade išlo skôr o výkladový slovník, než prekladový v pravom zmysle slova. Oproti predchádzajúcemu lexikónu archívnych pojmov nevychádzal len z európskej praxe, ale prihliadal aj na anglosaské skúsenosti, vrátane tých amerických. Ďalší zásadný rozdiel spočíval aj v triedení termínov. Už ich neusporiadal podľa odvetví archívnej činnosti alebo funkcií pojmov, ale zaradil ich abecedne za sebou. Pre inštruktívnejších používateľov pojmy stratili vzájomnú súvislosť. V ďalšej časti príspevku Zdeněk Šamberger poskytol prekladové ukážky k vybraným pojmom, čím naznačil poslanie a prínos slovníka.²³

O štyri roky vyšla druhá edícia Medzinárodného slovníka archívnej terminológie, v ktorom sa na základe skúseností a vývoja posledného desaťročia opravili chyby z prvého vydania, spresnili a prepísali sa existujúce definície. Niektoré pojmy sa vypustili a pridali sa nové. V druhom vydaní sa objavili vedľa nemeckých ekvivalentov aj termíny špecifické pre Rakúsko, osobitne označené skratkou Oes.²⁴ V roku 1999 Medzinárodná rada archívov pripravovala tretiu edíciu slovníka, v ktorej chcela predstaviť pojmy a definície v angličtine, nemčine, francúzštine, ruštine a španielčine. Vytvorila online koncept so zoznamami pojmov podľa jednotlivých jazykov. Zoznamy obsahovali približne 300 výrazov v každej reči s definíciami a ich ekvivalentmi alebo

²¹ KARTOUS, Peter. Dictionnaire de terminologie archivistique. In *Slovenská archivistika*, 1985, roč. 20, č. 2, s. 138-139.

²² ŠAMBERGER, Zdeněk. Medzinárodní slovník archivní terminologie. Poznámky k jeho pojetí a přínosu. In *Slovenská archivistika*, 1987, roč. 22, č. 1, s. 3-23.

²³ ŠAMBERGER, ref. 22, s. 3-23.

²⁴ *Dictionary of Archival Terminology*. München – New York – London – Paris : International Council of Archive : K. G. Saur, 1988, 212 p.

prekladmi.²⁵ Vydaním medzinárodných slovníkov sa, pochopiteľne, téma terminologického rozpracovania na medzinárodnej úrovni nekončí. Tak ako je to viditeľné na edíciách a ako to už bolo spomenuté, ide o živú problematiku v neustálom pohybe, ktorou sa na základe širšej diskusie uľahčuje komunikácia a porozumenie a ktorá slúži archívnej praxi a výskumu.

Práve preto sa ako veľmi prínosný javí projekt Luciany Duranti z Univerzity Britskej Kolumbie v Kanade s názvom *Viacjazyčná archívna terminológia*. Ide o online databázu používanej archívnej terminológie, ktorá s využitím moderných technológií reaguje na dynamickú tendenciu terminológie. Databáza odráža národné, resp. regionálne tradície a definície pojmov. Hoci vychádza pôvodne z 320 anglických výrazov, ktoré boli následne preložené do ďalších jazykov, zohľadňuje jazykové špecifiká danej reči. Dosahuje to účasťou odborníkov z rôznych kútov sveta (obsahuje celkovo 25 jazykov). Registrovaní používatelia do nej môžu pridávať pojmy, definície, odkazy a komentáre. Databáza má potenciál rásť, keďže sa stáva praktickým a aktuálnym zdrojom.²⁶ V budúcnosti bude určite prínosnou výzvou podieľať sa na rozšírení slovníka a obohatiť ho o slovenskú terminológiu.

Ako už bolo spomenuté, v čase vydania druhej edície Medzinárodného slovníka archívnej terminológie vyšla na Slovensku príručka *Ochrana, prístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*, v ktorej autori zhrnuli metodické postupy a návody spojené s prácou v archívoch, teda s preberaním, spracúvaním, využívaním a ochranou archívnych dokumentov. Zostavovatelia spresnili a zdokonalili vtedajšiu metodiku odborných prác a reagovali na vznik nových záznamov súvisiacich s modernou technológiou v archívniectve. V úvode zhrnuli prehľad základných pojmov v abecednom poradí.²⁷

V nasledujúcom období však došlo k zmenám spoločenských pomerov a prijatiu novely zákona SNR č. 571/1991 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal zákon SNR č. 149/1975 Zb. o archívniectve. Touto novelou sa reagovalo na nové formovanie a organizáciu sústavy orgánov miestnej štátnej správy a samosprávy. Vo všeobecných ustanoveniach sa v § 2 ods. 1 archívne dokumenty považujú za „písomné, obrazové, zvukové a iné záznamy pochádzajúce z činnosti štátnych orgánov, obcí a iných právnických osôb i z činnosti fyzických osôb, ktoré so zreteľom na svoj historický, politický, hospodársky alebo kultúrny význam majú trvalú dokumentárnu hodnotu“. Znamená to, že z pôvodného ustanovenia sa vypustilo slovo iných orgánov a nahradilo sa slovami „obcí a iných právnických osôb“. Jednotlivcov nahradili fyzické osoby. V ďalších odsekoch sa vypustilo slovo „socialistickej“ a pod. Vo vymedzení pojmov sa teda nemenil a v znení neskorších predpisov zákon platil až do roku 2002, keď sa zavŕšil legislatívny proces novej právnej úpravy a vstúpil do platnosti súčasný zákon.

²⁵ *Dictionary of Archival Terminology III: Draft*. [online] Dostupné na internete: <https://internet.archivschule.uni-marburg.de/datii/index.html> [cit. 2021-06-04].

²⁶ *Multilingual Archival Terminology*, Section on Archival Education (SAE). [online] Dostupné na internete: <https://www.ica.org/en/online-resource-centre/multilingual-archival-terminology> [cit. 2021-06-04].

²⁷ *Ochrana, prístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1988, 204 s.

Jednotlivé archívne termíny podrobil kritike v priebehu 90. rokov archivár Elemír Rákoš. V príspevku *Proveniencia a pertinencia v archíve* predstavil definície týchto pojmov v medzinárodných slovníkoch a zhodnotil využívanie provenienčného princípu v archívnej teórii a praxi.²⁸ Teórii archívneho fondu venoval niekoľko štúdií, ktoré zároveň predstavujú zásadný prínos pre slovenskú archivistiku. Elemír Rákoš v nich zdôvodnil existenciu archívnych fondov, vplyv právnych noriem, analyzoval vznik a vývoj archívnych kategórií, spracoval teóriu spisu, definoval archívny fond a určil jeho vzťah k ostatným kategóriám.²⁹ Legislatívny výklad pojmu archívny dokument z roku 1975 zhodnotil v štúdiu *Teória archívnych dokumentov* ako nedostatočný a v závere načrtol vlastnú definíciu. Za archívne dokumenty považoval písomné, tlačené, obrazové, zvukové alebo iné dokumenty vyznačujúce sa historicko-dokumentárnou hodnotou, provenienciou a archivitou. Historicko-dokumentárna hodnota vyjadruje historický, politický, hospodársky, kultúrny, vedecký, vojenský, právny, súdny, administratívny význam dokumentu, pričom vyzdvihuje jeho historicitu, teda hodnotu dokumentu ako prameňa pre skúmanie dejín. Proveniencia znamená pôvod, príslušnosť a vzťahovú väzbu medzi dokumentom a archívnym fondom. Archivitou Elemír Rákoš myslel archívnu hodnotu, archívnu zrelosť, archívnu príslušnosť a trvalé archívne uloženie.³⁰ Práve historicko-dokumentárna hodnota, proveniencia a archivita sú tými základnými vlastnosťami, ktoré majú závisle od seba schopnosť odlišiť archívny dokument od ktoréhokoľvek iného predmetu kultúrnej hodnoty.³¹

V nasledujúcom legislatívnom procese sa postrehy Elemíra Rákoša nevyužili a vytvorila sa celkom nová definícia, ktorá nezodpovedá ani predchádzajúcemu zákonu a nevychádza ani z metodickéj príručky. Prvý návrh znenia zákona o archívoch a registratúrach predstavil Peter Kartous na zasadnutí Vedeckej archívnej rady v roku 2002. Vysvetlil, že až v roku 1998 sa zaradenie novej právnej úpravy dostalo do plánu

²⁸ RÁKOŠ, Elo. Proveniencia a pertinencia v archíve. In *Slovenská archivistika*, 1989, roč. 24, č. 1, s. 9-29.

²⁹ RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 1 : Úvod : Filozofické aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1994, roč. 29, č. 2, s. 3-19; RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 2 : Právne aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 1, s. 9-24; RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 3 : Historické aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 1, s. 3-24; RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 4 : Archívne aspekty – genéza. In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 3-21; RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 5 : Archívne aspekty – analýza. In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 2, s. 3-19; RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho fondu 6 : Archívne aspekty – syntéza. In *Slovenská archivistika*, 1998, roč. 33, č. 2, s. 3-18. Jeho osobe a tvorbe bol venovaný seminár, z ktorého vzišiel *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Zostavil Štefan Hrivňák – Henrieta Žažová. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, 356 s.

³⁰ RÁKOŠ, Elo. Teória archívneho dokumentu. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 9-12, 16.

³¹ K teórii archívneho dokumentu Elemíra Rákoša sa neskôr vrátil aj Robert Gregor Mareta v svojom príspevku na seminári venovanom osobe Elemíra Rákoša, v ktorom zhodnotil túto teóriu ako najviac výstižnú pre archívny dokument. MARETTA, Robert Gregor. Elemír Rákoš a teória archívnych dokumentov. In *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Zostavil Štefan Hrivňák – Henrieta Žažová. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 54.

legislatívnych úloh vlády Slovenskej republiky na rok 2001. Ministerstvo vnútra zhromažďovalo a hodnotilo relevantné právne predpisy európskych krajín, právne a metodické materiály Európskej únie, Rady Európy a Medzinárodnej rady archívov. Na zostavení prvého návrhu sa podieľala desaťčlenná skupina zložená zo „zamestnancov odboru archívniectva a spisovej služby, všetkých typov štátnych archívov, jednotlivých úsekov archívnych činností, činností na úseku správy registratúry, členov Spoločnosti slovenských archivarov a zástupcov legislatívneho a správneho odboru“. Nová úprava mala rešpektovať právny poriadok v súlade s právnymi predpismi upravujúcimi príbuzné oblasti. Jeho súčasťou malo byť optimálne riešenie základných otázok terminologického charakteru. Počas zasadnutia Vedeckej archívnej rady sa pristúpilo k diskusií, ktorá bola vecná a konštruktívna a dotkla sa aj základných pojmov. Správa konkrétne poznámky neuvádza.³² Počas druhého zasadnutia Vedeckej archívnej rady bol predložený návrh zákona o archívoch a registratúrach, ktorý sa odlišoval od prvého zásadnými úpravami rešpektujúcimi návrhy vychádzajúce z diskusie a písomné pripomienky. Účastníci zasadnutia boli požiadaní o predloženie písomných pripomienok a námietok, aby sa mohli včas zapracovať do textu ešte pred jeho predložením na rezortné a medzirezortné pripomienkové konanie. Diskusia bola aj v tomto prípade konštruktívna.³³ Na ďalšom zasadnutí členovia Vedeckej archívnej rady už iba prerokovali znenie schváleného zákona o archívoch a registratúrach. V diskusií sa zamerali predovšetkým na otázky archívnej terminológie, nejasnosti niektorých pojmov vo vyhláske, terminologické problémy v súvislosti s informatikou či konfrontáciu terminológie s legislatívou. Neopomenuli ani zdĺhavú prípravu Slovníka slovenskej archívnej terminológie, čomu pripísali nezrozumiteľnosť niektorých pojmov v zákone aj vo vyhláske. Na záver porady bola podaná správa o stave prípravy Slovníka slovenskej archívnej terminológie. Detaily nie sú v správe uvedené.³⁴

Nový zákon reflektoval viaceré skutočnosti a mali sa ním vyriešiť zásadné otázky. Obsah zákona a jeho porovnateľnosť s právnymi úpravami štátov s vyspelou archívnu kultúrou ocenili aj experti Európskej únie. Zákon definoval základné pojmy archívniectva a správy registratúry, vymedzil aj základné odborné činnosti, no ako uviedol Peter Kartous vo svojom príspevku o novom zákone, nevyčerpávajúcim spôsobom.³⁵

V § 2 ods. 4 zákona o archívoch a registratúrach sa archívny dokument definuje ako záznam, ktorý má trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov. Archívnym dokumentom je aj filmový alebo zvukový záznam, ktorý vznikol do roku 1950.³⁶ Uvedená charakteristika je jednoduchá a môže sa javiť ako zrozumiteľná, no napriek tomu vzbudzuje niekoľko nejasností, kvôli ktorým sa stáva proble-

³² STIEBEROVÁ, Mária. Zo zasadnutia vedeckej archívnej rady. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 2, s. 212-214.

³³ STIEBEROVÁ, Mária. Zo zasadnutia vedeckej archívnej rady. In *Slovenská archivistika*, 2001, roč. 36, č. 2, s. 198-201.

³⁴ STIEBEROVÁ, Mária. Zo zasadnutia vedeckej archívnej rady. In *Slovenská archivistika*, 2003, roč. 38, č. 1, s. 239-241.

³⁵ KARTOUS, Peter. Nový zákon o archívoch a registratúrach v Slovenskej republike. In *Slovenská archivistika*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 6-12.

³⁶ Podľa § 2 ods. 4 zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

matickou. V prvom rade pojem záznam, ktorý sa objavil už v predchádzajúcom zákone, môže vyjadrovať iba časť archívneho dokumentu, teda zaznamenanú informáciu. Upozornil na to Robert Gregor Maretta,³⁷ pričom reagoval na myšlienky Elemíra Rákoša, ktorý archívny dokument nedefinoval ako záznam, ale jednoducho ako dokument so špecifickými vlastnosťami. Taktiež ohraničenie archívneho dokumentu ako záznamu, ktorý má trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov sa javí ako neopodstatnené. Hoci zákon ďalej definuje aj cudzí archívny dokument, podľa nášho názoru je vhodnejšie v popise nekonkretizovať význam archívneho dokumentu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov, a teda nerozlišovať cudzí archívny dokument. Archívny dokument má trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín bez ohľadu na územie či etnicitu a to stačí.³⁸ Aj samotné slovné spojenie trvalá dokumentárna hodnota vyvoláva nejasnosti, a to predovšetkým vo vzťahu k príbuzným odborom. Aj múzejný alebo galerijný zbierkový predmet či historický knižničný dokument, pochopiteľne, majú trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín. Takéto vymedzenie archívneho dokumentu teda nepomáha pri rozlišovaní archívneho dokumentu od iných predmetov kultúrnej hodnoty, a teda nerieši kompetenčné otázky pamäťových inštitúcií. Je preto nevyhnutné v zákone zrozumiteľne pomenovať tie vlastnosti archívneho dokumentu, ktoré ho jednoznačne vymedzia.³⁹ Napokon je potrebné pristaviť sa pri poslednom bode definície, ktorý považuje za archívny dokument filmový alebo zvukový záznam vzniknutý do roku 1950. Žiaľ, ani pri poslednej novele zákona v roku 2020 sa tento bod neupravil, čo je na škodu všetkých filmových a zvukových záznamov s historicko-dokumentárnou hodnotou, ktoré boli vyhotovené po roku 1950. K uvedenej definícii nebola publikovaná žiadna teoretická úvaha, ktorá by ju zdôvodnila a obhájila.

Za najpresnejšiu, a teda dodnes neprekonanú považujeme definíciu Elemíra Rákoša, ktorá zvýraznila práve provenienciu, teda pôvod archívneho dokumentu, jeho vzťahovú väzbu s archívnym fondom, v rámci ktorého vytvára zmysluplný celok. A archivitu, teda archívnu hodnotu dokumentu, tzn. jeho význam pre archívne účely z hľadiska funkčnosti a účelovosti. Archivita odlišuje archívne dokumenty od ostatných historických predmetov tým, že vyžaduje zvláštne, archívnymi metódami sa riadiace spravovanie, a teda aj spracúvanie a sprístupňovanie. Súčasťou archivity je aj právna hodnota dokumentu. A napokon Elemír Rákoš zvýraznil historicko-dokumentárnu hodnotu, teda bádateľské využitie. Tieto tri znaky spoločne predstavujú kritériá hod-

³⁷ MARETTA, ref. 31, s. 52.

³⁸ Ani právne predpisy susedných krajín, ale aj napr. Nemecka či Holandska, geografický a etnický význam archívneho dokumentu nevyzdvihujú.

³⁹ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť výskyt zbierkového predmetu archívnej povahy, s ktorým sa stretávame v múzejnej praxi na Slovensku. Často ide o archívne dokumenty z rôznych dôvodov vyňaté z príslušných archívnych fondov. Ide o ukázkový príklad chýbajúcej slovenskej terminológie, tak archívnej, ako aj múzejnej. Na túto skutočnosť reagovala Elena Machajdíkova vo svojej štúdií, v ktorej sprostredkovala základné princípy v prístupe k archívnym dokumentom, pričom upozornila na zásadné rozdiely v starostlivosti o archívne dokumenty v porovnaní s múzejnými zbierkovými predmetmi. MACHAJDÍKOVÁ, Elena. Archívny dokument = zbierkový predmet? alebo Starostlivosť o archívne dokumenty v slovenských múzeách. In *Múzeum*, 1998, roč. 43, č. 2, s. 11-14.

notenia archívnych dokumentov.⁴⁰ Pri odlišovaní od ostatných dokumentov sú kľúčové.

Z praxe však vyplýva, že nie vždy je možné jasne definovať uvedené kritériá. Týka sa to predovšetkým predmetov, ktoré by za určitých okolností mohli byť považované za múzejné a galerijné zbierkové predmety či knižničné dokumenty. Ide napríklad o pohľadnice alebo fotografie. Fondová príslušnosť dokumentu je smerodajná, no zároveň aj jeho prínos. Pokiaľ ide o predmet s umeleckou hodnotou, ktorá zároveň prevyšuje jeho informačný charakter, nejde, podľa nášho názoru, o archívny dokument. Najmä pokiaľ ide o multiplikát. Niektorí nemeckí archivári považovali práve jedinečnosť za jeden zo základných atribútov archívneho dokumentu.⁴¹ Tento znak teda môže byť pomôckou pri definovaní nejednoznačného predmetu. Zároveň však treba poznamenať, že hovoríme predovšetkým o tzv. dvojrozmerných predmetoch. Tzv. trojrozmerné predmety – teraz nehovoríme o nosiči – podľa nášho názoru nie sú typickými archívnymi dokumentmi. Vonkajšiu formu predmetu považovali niektorí archivári v minulosti za rozhodujúcu.⁴² Pri tomto tvrdení by sme zotrvali, no zvýraznili by sme jeho vzťahovú príslušnosť k archívnemu fondu. Typickým príkladom sú pečatidlá, pečiatky, ktoré sú trojrozmerné a môžu byť zaradené aj do múzejného zbierkového fondu, avšak zároveň predstavujú istý druh nosiča, a teda sú považované aj za archívny dokument.

Ďalším fenoménom, s ktorým sa v praxi stretávame, je prítomnosť archívnych dokumentov v múzejných zbierkových fondoch či v archívnych zbierkach. Táto situácia nastala v dôsledku zmien spoločenských pomerov a turbulentného 20. storočia, keď došlo k rozbitiu fondov a ich fragmentácii. S cieľom zachrániť ich pre budúce generácie niektoré odkupovali múzeá, iné neskôr aj archívy či súkromní zberatelia.⁴³ Výsledok tejto činnosti je určite zásluhný, no z dnešného pohľadu vyústil do potreby sceliť rozdelené archívne fondy a nepokračovať v ich ďalšom rozbiťaní. Aby archívny dokument efektívne plnil svoje poslanie, má byť súčasťou takého archívneho fondu, kam organicky patrí. Iná situácia nastáva pri archívnych dokumentoch, ktorých proveniencia sa nedá identifikovať. V takomto prípade má byť archívny dokument zaradený do archívnej zbierky príslušného archívu. Archívna zbierka by teda mala obsahovať len také archívne dokumenty, ktorých pôvod už nie je možné určiť.

Vychádzajúc z myšlienok Elemíra Rákoša a vývoja archívnej praxe, považujeme archívny dokument za dokument, ktorý môže mať písomnú, tlačенú, obrazovú, zvukovú, audiovizuálnu alebo elektronickú podobu. Vyznačuje sa provenienciou, teda príslušnosťou k určitému pôvodcovi, z ktorého činnosti pochádza. Vychádza z jeho registratúry, pričom zavŕšil svoje registratúrne využitie. Prestal byť živou registratúrou, ale z jeho obsahu vyplýva historicko-dokumentárna hodnota, teda hodnota historického

⁴⁰ RÁKOŠ, ref. 30, s. 12-13.

⁴¹ BRACHMANN, Botho a kol. *Archivwesen der Deutschen Demokratischen Republik. Theorie und Praxis*. Berlin : Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1984, s. 152-161.

⁴² FIALA, Zdeněk. Pojem archivu. In *Archivní časopis*, 1951, s. 104-108 a WURMOVÁ Milada. Vztah archivů k muzeím a knihovnám. In *Sborník archivních prací*, 1969, roč. 19, č. 2, s. 317.

⁴³ JERŠOVÁ, Mária. Archívy v múzeách. In *Odborné práce v múzeách. Pokyny pre správcov múzeí*. Turčiansky Sv. Martin : Sväz slovenských múzeí v Turčianskom Sv. Martine, 1942, s. 23.

prameňa, ktorý nemá iba význam dokumentačný, ale aj právny, súdny, administratívny, politický, hospodársky, kultúrny, vedecký alebo vojenský. Takýto dokument si vyžaduje osobitné spracovanie a sprístupnenie. Slúži na bádateľské účely. V porovnaní s predmetmi historicko-dokumentárnej hodnoty, ktoré mapujú dejiny spoločnosti, etník, regiónov, lokalít a iné oblasti záujmu, sa vyznačuje jedinečnosťou. Jeho výpovednú hodnotu zároveň neprevyšuje umelecká hodnota.

V rámci terminológie by sme teda využili nasledujúcu definíciu: „*Archívne dokumenty sú písomné, tlačené, obrazové, zvukové, audiovizuálne alebo elektronické dokumenty vyznačujúce sa historicko-dokumentárnou hodnotou, provenienciou a archivitou*“, ktorá zahŕňa všetky uvedené kritériá.

Taktiež by sme pristúpili k zmene súčasnej definície archívnej zbierky a považovali by sme ju za „*umelo vytvorený súbor archívnych dokumentov, ktorých provenienciu nie je možné identifikovať*“.

Otázka definície pojmov, a teda archívnej terminológie, nie je záležitosťou niekoľkých štúdií, úvah či konferencií, ale ide o oveľa zložitejšiu problematiku. Dokazuje to aj skutočnosť, že napriek snahám sa vydanie slovenského archívneho terminologického slovníka doposiaľ nedosiahlo. Na prelome 20. a 21. storočia vyšlo v našich periodikách len niekoľko príspevkov na danú tému. Prvý variant heslára Slovenskej archívnej terminológie, ktorý s kolektívom zostavil Marián Zemene, bol publikovaný ešte v roku 1996 v Slovenskej archivistike, ale neobsahoval definície jednotlivých pojmov.⁴⁴ V roku 1999 vydal Viliam Mruškovič Slovník literárnoarchívnej terminológie, ktorý vyšiel pre potreby literárneho archívu. Autor v úvode priznal, že slovník je otvoreným dielom, a veril, že archivári prispedia svojimi pripomienkami a pomôžu odstrániť prípadné nedostatky. Jeho prvoradým prínosom je skutočnosť, že vôbec vznikol, slovami autora: „prvý krok bol učinенý.“⁴⁵

Na terminologickú nejasnosť v archívnej praxi nepriamo poukázal zborník z konferencie XV. archívne dni v Slovenskej republike, ktorý otvoril otázku archívnych zbierok.⁴⁶ Teoretické úvahy na danú tému a riešenie problematiky predstavili predovšetkým Veronika Nováková a Vladimír Wolfshörndl. Ostatné príspevky prinášali skôr správu o stave archívnych zbierok v konkrétnych archívoch, čím poukázali na súčasný stav a taktiež potrebu rozriešenia i tejto problematiky.⁴⁷

⁴⁴ ZEMENE, Marián (ed.). Slovenská archívna terminológia. Prvý variant heslára 1996. In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 2, s. 189-227.

⁴⁵ MRUŠKOVIČ, Viliam. *Slovník literárnoarchívnej terminológie*. Martin : Matica slovenská, 1999, 197 s.

⁴⁶ *Zbierky v archívoch*. Zostavila Júlia Ragačová. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2012, 172 s.

⁴⁷ NOVÁKOVÁ, Veronika. Sú na Slovensku archívne fondy fondmi a archívne zbierky zbierkami? In *Zbierky v archívoch*. Zostavila Júlia Ragačová. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2012, s. 13-25; WOLFSHÖRNDL, Vladimír. Archívna zbierka – analýza problematiky a pokus o syntézu. In *Zbierky v archívoch*. Zostavila Júlia Ragačová. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2012, s. 26-35.

Dlhodobu pripravovaný archívny terminologický slovník sa síce dočkal dvoch rukopisov,⁴⁸ ale tieto si vyžadovali ďalšie prepracovania. Obnovená Vedecká archívna rada v roku 2018 preto prijala úlohu vydať Slovník archívnej terminológie ako jedno z prvých uznesení. Cieľ predpokladala splniť v priebehu roka 2019 a plánovala jednotlivé termíny sprístupniť aj elektronicke v Slovenskej terminologickej databáze.

V tomto prípade sa ukazujú slová Michala Kušíka ako stále aktuálne. Zdôraznil, že terminologický slovník je náročnou vedeckou prácou, je príručkou archívnej teórie a praxe a vyžaduje si veľa síl, odbornosti a času. Je to kolektívna činnosť, ktorá musí byť podrobená kritike a vzájomnej konzultácii. Zároveň nemôže byť chápaná ako vedľajšia úloha.

Veríme, že vďaka opätovnému vydávaniu periodika Slovenská archivistika sa rozprúdi ďalšia odborná diskusia na tému archívnej terminológie a archivistiky ako takej a jednotliví archivári prispedia svojimi postrehmi, úvahami a praktickými skúsenosťami k teoretickému riešeniu konkrétnych otázok a tém. Môžu tak napomôcť v poradí tretej riešiteľskej skupine k úspešnému završeniu príprav a vydaniu Slovníka archívnej terminológie.

Adriána Klincová
Archív Slovenského národného múzea

⁴⁸ STIEBEROVÁ, Mária. Zo zasadnutia vedeckej archívnej rady. In *Slovenská archivistika*, 2004, roč. 39, č. 1, s. 167-169; KERESTEŠ, Peter. Obnovenie prác na vydaní slovníka archívnej terminológie. In *Fórum archivárov*, 2019, roč. 28, č. 1, s. 26. [online] Dostupné na internete: http://www.archivari.sk/phocadownload/forum_archivarov/FA_2019_01.pdf [cit. 2021-06-04].

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

BODNÁROVÁ, Miloslava. *ČINNOSŤ HODNOVERNÉHO MIESTA JASOVSKÝ KONVENT DO ROKU 1350*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2019, 336 s. ISBN 978-80-5552400-9.

V predloženej práci, ako jasne hovorí jej názov, sa Miloslava Bodnárová zamerala na činnosť hodnoverného miesta pri Jasovskom kláštore. Dalo by sa povedať, že publikácia istým spôsobom uzatvára autorkin dlhodobý záujem o hodnoverné miesto Jasov, ktorý sa začal ešte počas jej vysokoškolského štúdia písaním diplomovej a neskôr aj rigoróznejšej práce o jeho činnosti. Veľmi dobre si preto uvedomuje úskalia, ktoré boli pred rokom 1989 spájané so sprístupnením a spracovaním prameňnej základne vyplývajúcej z činnosti cirkevných inštitúcií. Zmieňuje sa o tom aj v úvode, kde sa kriticky vyrovnala s prácami, ktoré systematickejšie skúmali činnosť hodnoverných miest na území Uhorska. Stručne sa vyjadřila k starším, najmä maďarským prácam, pripomenula práce všeobecnejšieho charakteru z pera slovenských historikov staršej i mladšej generácie a neopomenula uviesť ani literatúru, ktorá sa venuje konkrétnym hodnoverným miestam na Slovensku, prípadne sa týka oblastí, ktoré s činnosťou hodnoverných miest bližšie súvisia.

Celá práca je rozdelená na dve časti. Prvá kapitola prvej časti predstavuje činnosť hodnoverného miesta pri premonštrátskom konvente v Jasove zasadeného do štruktúry týchto pre Uhorsko veľmi špecifických inštitúcií. Osvetľuje dôvody vzniku takéhoto typu inštitúcií súvisiace so zvýšeným nárastom diplomatickej produkcie, potrebou zabezpečiť výkon právnych, notárskych a vyšetrovacích aktivít a v neposlednej miere i s postupným zánikom činnosti pristalda. Na konci 13. storočia popri hodnoverných miestach vykonávali právne úkony aj iné cirkevné inštitúcie. Uhorskí panovníci boli nútení ich činnosť regulovať a presne vymedziť kompetencie hodnoverných miest, aby sa predišlo ich zneužitiu. Nakoniec sa počet hodnoverných miest ustálil na deväť, medzi ktoré patrilo i hodnoverné miesto pri Jasovskom kláštore. Presnejšie sa definovali úkony, ktoré mohli hodnoverné miesta vykonať a zároveň sa určila ich územná pôsobnosť, pričom sa jednotlivé oblasti navzájom prekrývali. Miloslava Bodnárová ďalej upriamila pozornosť na stručné dejiny premonštrátskeho kláštora v Jasove. Skúma jeho začiatky, pričom zakladateľ ani rok založenia kláštora nie sú známe. Sama autorka sa k tejto otázke jednoznačne nevyjadřuje, ale prezentuje momentálne prevlá-

dajúci názor o Kolomanovi Haličskom, mladšom bratovi uhorského kráľa Bela IV., ako o fundátorovi kláštora. V tejto súvislosti sa objavuje aj istá terminologická nejednotnosť, keď Kolomana na niektorých miestach autorka označuje za knieža, inde za vojvodu. Po nejednoznačných začiatkoch mapuje významné udalosti v dejinách kláštora po tatárskom (mongolskom) vpáde, keď boli zničené budovy kláštora a jeho písomnosti, zaoberá sa jeho obnovou a výsadným postavením pod právomocou ostrihomského arcibiskupa. Lokalizuje pozemkové vlastníctvo kláštora a osvetľuje jeho hospodárske zázemie a výsady, ktoré kláštor získal od uhorských panovníkov.

V druhej kapitole autorka zameriava pozornosť na notársku činnosť hodnoverného miesta. V prvom rade ponúka diplomatický rozbor listín. Listiny rozdeľuje do niekoľkých skupín – na rôzne typy privilégií, patenty, relácie, ktoré podrobne analyzuje, pričom pozornosť venuje i dorzálnym poznámkam. Ďalej skúma datovanie listín prostredníctvom stálych a pohyblivých kresťanských sviatkov. Po diplomatickom nasleduje paleografický rozbor listín s osobitným dôrazom na súbor použitých skratiek. Nakoniec Miloslava Bodnárová rozoberá spôsoby spečatenia vydaných listín a pozastavuje sa aj nad kancelárskou činnosťou hodnoverného miesta. Tretia kapitola rozoberá písomnosti po obsahovej stránke. Listiny vydané hodnoverným miestom sú rozdelené do troch väčších skupín na dosvedčovacie listiny (*litterae fassionales*), relácie (*litterae relatoriae*) a tranzumpty, teda odpisy originálov listín. Každá zo skupín je charakterizovaná a podrobnejšie priblížená na konkrétnych príkladoch s odkazmi v poznámkach. Prvá časť uzatvára sumarizácia zhromaždených a analyzovaných poznatkov, vrátane stručného nemeckého resumé.

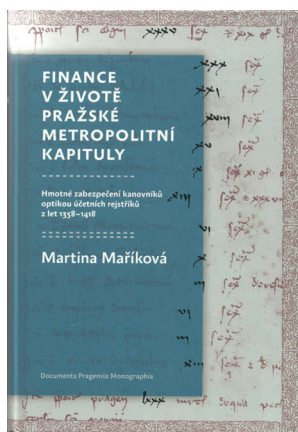
Druhá časť je edíciou listín vydaných hodnoverným miestom do roku 1350. Obsahuje 217 jednotiek, ktoré sú zoradené chronologicky podľa denného dátumu vydania. Každá z listín má svoj záhlavový regist v slovenskom jazyku. V prípade, že listina už bola vydaná v inej edícii, jej obsah je uvedený len v záhlavovom regeste bez uverejnenia celej listiny. V publikácii sa tak v skutočnosti nachádzajú texty 151 doteraz v edíciách nepublikovaných latinských listín z viacerých slovenských archívov a Krajského archívu Maďarského národného archívu (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) v Budapešti, vrátane online databáz. Ich prehľad spolu s použitými edíciami prameňov a literatúry je uvedený v závere práce. Vo vedeckom aparáte pri každej jednotke sú uvedené informácie o mieste uloženia, rozmeroch, stave listiny, dorzálnych poznámkach, prípadnej publikácii v konkrétnej edícii. V úvode druhej časti Miloslava Bodnárová vysvetlila použitie transkripčných pravidiel zaužívaných v prácach slovenských vydavateľov a dodržiavanie modernej interpunkcie. Výnimku tvoria prepisy vlastných mien a miestnych názvov, ktoré zachovávajú originálny zápis, pričom v textových poznámkach sa nachádzajú doplnujúce informácie vrátane identifikácie väčšiny miestnych názvov. Na lepšiu orientáciu je edícia v závere doplnená menným a miestnym registrom.

Predložená edícia komplexne a kriticky spracováva diplomatickú produkciu hodnoverného miesta pri Jasovskom kláštore do roku 1350. Prostredníctvom úvodných kapitol poskytuje náhľad do činnosti hodnoverných miest v Uhorsku, ktorej rozsah a rozmanitosť autorka jednoznačne demonštruje na publikovaných archívnych dokumentoch z Jasovského kláštora. V závere s ňou môžeme súhlasiť, že publikované

listiny poslúžia nielen ako prameň pre právne a hospodárske dejiny, ale budú prínosom aj pre ďalšie oblasti historického výskumu.

Daniela Hrnčiarová
Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

MAŘÍKOVÁ, Martina. *FINANCE V ŽIVOTĚ PRAŽSKÉ METROPOLITNÍ KAPITULY. HMOTNÉ ZABEZPEČENÍ KANOVNÍKŮ OPTIKOU ÚČETNÍCH REJSTRÁKŮ Z LET 1358 – 1418* (= *Documenta Pragensia Monographia Volumen 35*). Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2018, 782 s. ISBN 978-80-86852-77-5.

Poznanie majetkov stredovekých kapitúl, ich hospodárskej správy a hmotného zabezpečenia ich členov predstavuje v doterajšom výskume týchto inštitúcií v porovnaní so stavom poznania ostatných aspektov ich života stále len deziderátum. Anotovaná práca si kladie za cieľ túto medzeru vyplniť a pritiahnúť pozornosť k doposiaľ opomínaným finančným otázkam spojeným s každodennou prevádzkou katedrálnych kostolov a zaopatrením ich duchovenstva. Zo širokého spektra tém, ktoré táto problematika zahŕňa, sa autorka vo svojom výskume na príklade pražskej metropolitnej kapituly zamerala na tri okruhy: 1. mechanizmy využívané pri správe kapitulských dôchodkov a majetkov, 2. podobu a veľkosť hmotného zabezpečenia jednotlivých kategórií duchovných a 3. vplyv

rôznych typov príjmov na frekvenciu účasti kanonikov na spoločnej kapitulskej liturgii. Základným prameňom pre zodpovedanie týchto otázok sa stal súbor šiestich účtovných registrov z rokov 1358 – 1418, ktorý autorka nielen dôsledne vyťažila, ale zároveň ho sprístupnila formou kritickej edície s príslušným aparátom.

Publikácia je rozdelená na deväť nerovnako dlhých častí, počnúc úvodom a končiac prílohami v podobe tabuliek. V *Úvode* autorka nielen špecifikuje ciele práce a pramennú základňu, ale tiež sumarizuje stav bádania v Čechách a na Morave, v susedných krajinách (nemecký priestor, Poľsko, Uhorsko) a v menšej miere tiež v Anglicku. Konštatuje pritom, že domáca historiografia v porovnaní s inými zaostáva v poznaní pomeru kapitúl k cirkevným a svetským vládcom, v poznaní ich liturgického života, vývoja personálnej skladby, kariérnych modelov, vzdelania členov a v neposlednom rade správy kapitulských majetkov, i keď v niektorých otázkach došlo v poslednom období k posunu.

V kapitole *Správa majetkú pražské metropolitní kapituly* sú charakterizované jednotlivé kapitulské statky a rôzne spôsoby ich správy. Priestor pritom nie je venovaný podrobnému výpočtu majetkov a ich vývoju v skúmanom období, čo by podstatne presiahlo rámec práce – pražská kapitula sa totiž radila medzi najvýznamnejšie (a teda aj najmajetnejšie) cirkevné inštitúcie v krajine a žiaden dobový súpis všetkých majet-

kov neexistuje. Výskum majetkovej držby komplikuje aj ďalší faktor – pri pražskom kostole pôsobil početný zbor duchovných rozličných kategórií, približne 280 osôb (z toho štyria preláti – prepošt, dekan, pražský archidiakon a scholastik, 28 prebendovaných kanonikov, a desiatky oltárikov, kazateľov, svedníkov, žaltárikov atď.), ku ktorému treba ešte pripočítať pomocných služobníkov (zvonári, pisár a pod.). Ich hmotné zabezpečenie bolo zaistené prostredníctvom rôznych typov majetkov definovaných podľa účelu, ku ktorému boli konkrétne príjmy využívané. Pre každý z týchto majetkov, resp. pre jeho správcu boli stanovené odlišné povinnosti vo vzťahu ku kapitule – išlo buď o odvádzanie stanovenej ročnej sumy, alebo určenej časti z výnosu spravovaného statku do kapitulskej pokladnice, alebo o povinnosť zaopatriť niektorých ďalších príslušníkov kostola. V kapitole sa rozoberajú majetky podľa jednotlivých kategórií – zaopatrenie (čes. *nadání*) prelátov, zaopatrenie služobníkov kostola, oltárne fundácie, kanonické prebendy, obediencie (t. j. statky prináležiace kapitule ako celku, zverované do správy jednotlivých kanonikov alebo tiež prenajímané) a spoločný kapitulský majetok v užšom slova zmysle. Pri každej z kategórií je opísaný (v rámci možností daných prameňmi) pôvod príslušného majetku, veľkosť z neho plynúcich príjmov a povinnosti jeho správcu či držiteľa pri správe. Pri opise správy spoločného kapitulského majetku v užšom slova zmysle je poskytnutý tiež opis fungovania spoločnej kapitulskej pokladne – tú spravovali dvaja na to určené divízori (*divisores*), ktorých si kapitula ustanovovala zo svojho stredu, zrejme každoročne. Ich povinnosťou bolo nielen prijímať príspevky plynúce z majetkov a dôchodkov, sledovať dodržiavanie termínov a výšky platieb, ale tiež vynakladať prostriedky na údržbu spoločného majetku, preplácať výdavky realizované v záujme kapituly a v neposlednom rade rozdeľovať podľa stanovených pravidiel porcie medzi kanonikov a ostatných príslušníkov kostola. Za ich prácu im prislúchala odmena.

Kapitola *Společně spravované příjmy* opisuje jednotlivé typy majetkov z opačného pohľadu – aké príjmy z nich plynuli kapitule ako celku do spoločnej pokladne. Okrem kategórií známych už z predošlej kapitoly (prepošt, obediencie) je osobitná pozornosť venovaná príjmom z Týnskeho dvora, strieborných baní pri Kutnej Hore a aniverzárijských zaopatrení, resp. fundácií. Najmä analýza príjmov z aniverzárijských predstavuje mimoriadne zaujímavú sondu nielen do finančného, ale najmä do liturgického života kapituly. Na základe zachovaných prameňov bolo možné identifikovať až 352 aniverzárijských, z ktorých mali príjmy kanonici, pričom aj toto číslo považuje autorka s ohľadom na nedokončenosť kľúčových edícií skôr za hypotetické. Z hľadiska skladby osôb, za ktoré sa príslušné obrady konali, išlo v 55 % o osoby späté s kostolom (kanonici a hodnostári, služobníci, ich príbuzní a spol.) a zvyšných 45 % reprezentujú duchovní pôsobiaci mimo kostola, šľachta, príslušníci panovníckeho rodu a niekoľko neurčených osôb (všetky skupiny v približne rovnakom pomere).

Najväčší priestor je venovaný téme nastolenej už v názve knihy – hmotnému zabezpečeniu kanonikov – a to prostredníctvom state *Výdaje ve prospěch kapituly jako celku a rezidujících kanovníků*. Kanonici získavali financie a chlieb zo spoločnej pokladne formou rozdeľovania podielov (čes. *podělování*), ktoré boli viazané na ich osobnú prítomnosť na liturgii. V sledovanom období existovali tri druhy rozdeľovania podielov – každodenné (napriek názvu išlo o asi 260 termínov počas roka), týždenné (každú nedeľu – práve jeho súčasťou boli prídely chleba) a rozdeľovanie podielov

prelátov a kanonikov (trikrát ročne). Rozdeľovanie sa vykonávalo priamo po skončení príslušného obradu a často priamo z rúk celebranta, čím dochádzalo k prekvapivo úzkemu vzťahu medzi liturgickou a materiálnou stránkou života. Každé rozdeľovanie je podrobne spracované nielen textovou a tabuľkovou formou, ale v menšej miere tiež pomocou grafov, čo čitateľovi pomáha zorientovať sa v ohromnom množstve nazhromaždených údajov. Výdavky v prospech kapituly ako celku zahŕňali najmä výdavky na prácu na kapitulských viniciach a niektoré jednorazové a nepravidelné výdavky (medzi nimi napr. aj také základné položky ako metly, ruže na rozsýpanie pri procesiách, nádoby na svätenú vodu alebo výdavky na opravu paramentov, z výnimočnejších výdavkov napr. prestavba náhrobku sv. Václava a Kaplnky sv. Žigmunda). V texte tejto kapitoly sa mihne aj ľahko prehliadateľná drobnosť – špecifické radenie osôb v registroch (bez zohľadnenia dignity) a ich rozdelenie do dvoch rovnako veľkých skupín dovoľuje predpokladať, že poradie zoznamu rešpektuje miesta, ktoré tieto osoby získali v presbytériu kostola pri uvádzaní medzi členov kapituly.

S témou hmotného zabezpečenia sú priamo previazané piata kapitola *Hmotné zabezpečení kanovníků a jeho vliv na rezidenci* a šiesta kapitola *Význam společně spravovaného majetku pro soudržnost kapituly jako celku*. Všeobecne rozšírený názor o pomeroch v cirkvi v neskorom stredoveku okrem iného predpokladá, že v dôsledku mnohoobročnícťa a celkového úpadku spoločného života v kapitulách sa zvyšovala neprítomnosť členov kapitúl a narastala frekvencia ich zastupovania vikármi. Autorka si stanovila neľahkú, ale iste zaujímavú otázku, či systém, ktorý rozdeľovanie podielov viazal na osobnú účasť (t. j. bez možnosti zástupu vikárom) na kapitulskej omši a kánonických hodinkách, mal vplyv na trvalú rezidenciu duchovenstva. O tom, o akú náročnú úlohu pri tom išlo, svedčí konštatovanie, že za 58 podchytených rokov nebol ani dvakrát vyplatený rovnaký objem peňazí. Záver analýzy je prekvapujúci – množstvo pravidelne rezidujúcich členov dosahovalo 70 – 89 % a pod spodnú hranicu kleslo v sledovaných rokoch len trikrát! K tomu ešte treba pripočítať kategóriu „príležitostne rezidujúcich“ členov v rozmedzí 6 – 15 %. Pokus o verifikovanie týchto údajov v porovnaní s inými českými a moravskými kapitulami nebol možný pre absenciu podobných prameňov, preto sú závery porovnané so situáciou v iných krajinách, a to s výsledkom, že v prípade Prahy ide o pomerne výnimočný prípad. Priestor je následne venovaný hľadaniu dôvodov tohto stavu (napr. zastávanie postov na kráľovskom dvore a pod.).

Všetkým úvodným kapitolám je treba vyčítať jeden technický nedostatok – citácie v poznámkach sú s výnimkou prvej zmienky uvádzané vždy v skrátenej podobe. Takýto spôsob citovania je bezproblémový pri notoricky známých skratkách edícií, periodík, archívov a archívnych fondov a pod. Keďže ale v publikácii chýba súhrnný zoznam použitých prameňov a literatúry, problematická je identifikácia menej známych zdrojov informácií – tie čitateľ dokáže identifikovať len dohľadáním prvej zmienky, čo môže predstavovať listovanie aj desiatok strán.

Po krátkom *Závěre* nasleduje gros práce – *Edícia*. Jej súčasťou je úvodná štúdia venovaná obsahovej charakteristike účtovných registrov, ich opisu, spôsobom datovania, používanej mene a minciam, spôsobu vedenia registrov, použitej účtovnej technike a miestu registrov v kontexte ďalších hospodárskych písomností kapituly. Texty sú opäť pravidelne sprevádzané tabuľkami. Edičné pravidlá sú opísané v podrobnejšej

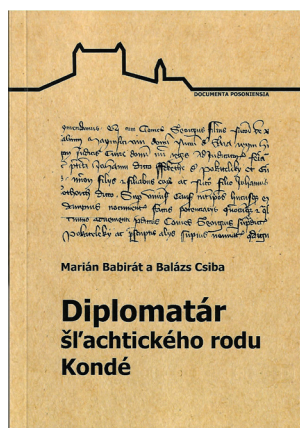
Edičnej poznámke, zodpovedajú nárokom na modernú kritickú edíciu. Každý do edície zaradený register je uvedený celostránkovou fotografiou, žiaľ, čiernobiely. Edovaný text je zalomený do dvoch stĺpcov – vnútorný je venovaný textu prameňa, do vonkajšieho stĺpca je umiestnený údaj o foliácii a netradične aj dátum prevedený do moderného spôsobu datovania (teda dátum nie je, ako býva zvykom, umiestnený v poznámkach). Identifikácia osôb a lokalít je s ohľadom na časté opakovania z poznámkového aparátu vypustená a presunutá do pripojeného menného a miestneho registra. Textovo-kritické poznámky sú umiestnené klasicky pod čiarou, priebežne v texte (nie na konci edovanej jednotliviny), ale netradične sú značené číslami. Netradičné je tiež číslovanie poznámok priebežne v celej edícii a nie samostatné pre každú jednotlivinu. Pre ilustráciu – na 386 strán edície pripadá 1028 poznámok. Táto časť publikácie je pre ľahšiu orientáciu odlišená tlačou na papier sivej farby. Nevyhnutnou súčasťou edície sú podrobné registre – menný a miestny. Do menného registra sú zaradené aj heslá, ktoré osoby označujú len funkciou, bez uvedenia mena (napr. *zlatník* alebo *veřejný notář*). Ak je osoba v texte prameňa označená len funkciou, ale je jednoznačne identifikovateľná, je do registra zaradená podľa mena, ktoré je ale umiestnené v hranatých zátvorkách (napr. [*Jan z Malešic*] (*d. scholasticus* ...) *scholastik pražského kostela* ...). Vecný register chýba, čo je škoda, pretože by podstatne rozšíril možnosti využitia edície. Na strane druhej jeho podrobné spracovanie by si už zrejme vyžiadalo rozdelenie publikácie do dvoch zväzkov.

Na úplnom konci práce sú zaradené tabuľky, ktoré priamo súvisia s úvodnými kapitolami, no nemohli byť zaradené priamo do textu pre svoj rozsah. Všetkých 43 tabuliek opätovne svedčí o podrobnej práci s prameňmi a námahe venovanej ich analýze. Okrem podrobných finančných prehľadov je sem zaradený aj prehľad zistených aniverzárií slúžených v Katedrále sv. Víta či tabuľky dokladujúce zistené závery o rezidencii členov kapituly.

Anotovaná publikácia predstavuje významný príspevok k poznaniu života stredovekých kapitúl. Nielenže podstatne dopĺňa doposiaľ známe informácie, ale viackrát ich aj opravuje. Úroveň spracovania môže slúžiť ako vzor podobne zameraným prácam. Oceniť treba nielen podrobné analýzy, minuciózne dokladovanie záverov prameňmi či prehľadné tabuľky, ale tiež úroveň spracovania edície a pripojených registrov.

Rastislav Luz
Slovenský národný archív

BABIRÁT, Marián – CSIBA, Balázs (eds.) *DIPLOMATÁR ŠLACHTICKÉHO RODU KONDÉ* (= Documenta Posoniensia II). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 289 s. ISBN 978-80-223-4637-5.

Publikácia s názvom *Diplomatár šľachtického rodu Kondé* z rúk dvoch mladých historikov Mariána Babiráta (30 %) a Balázsa Csibu (70 %) je v poradí druhým výstupom edičného radu *Documenta Posoniensia*. Cieľom edície je publikovanie historických prameňov najmä diplomatického charakteru súvisiacich s dejinami mesta Bratislavy i jej širšieho okolia a takýmto spôsobom ich priblížiť najmä odbornej, ale aj laickej verejnosti. Vydávanie diplomatárov (edícií historických prameňov) na Slovensku v posledných desaťročiach stagnovalo z rôznych príčin. Treba oceniť iniciatívu editorov, pretože za systematickou prípravou takejto publikácie je skrytých množstvo hodín náročnej práce. Dielo M. Babiráta a B. Csibu možno tiež považovať za ojedinelé, z určitého

aspektu aj za prelomové, pretože podľa vedomostí autora tohto príspevku ide o prvý komplexný diplomatár svojho druhu na Slovensku. Prvým editorom diplomatára šľachtického rodu (pravdepodobne doteraz jediným) bol Alexander Húščava, zakladateľ slovenského archívnictva, ktorý v roku 1943 spracoval neúplný listinný archív rodu Okoličaniovcov (*Archív zemianskeho rodu z Okoličného*, Bratislava : 1943, 188 s.). Balázs Csiba ako skúsený odborník stredovekár – medievalista sa už dlhoročne venuje problematike, keďže podobným spôsobom spracoval stredoveký listinný archív rodu Olgyay (tiež pôvodom zo Žitného ostrova ako rod Kondé). Diplomatár rodu Olgyay (spolu 148 listín z rokov 1250 – 1526) publikoval v troch etapách v rokoch 2015, 2017 a 2020 v maďarskom odbornom periodiku *Fons* zameranom na výskum prameňov a pomocné vedy historické.

Pomerne významný žitnoostrovský rod Kondé je zaujímavý najmä tým, že sa na rozdiel od mnohých iných tamojších šľachtických rodov zachoval jeho rodový archív. To bolo zrejme aj podnetom pre autorov na tvorbu archívnej pomôcky vo forme diplomatára k tomuto rodu. Diplomatár analyzuje a formou vedeckej publikácie sprístupňuje až 264 stredovekých listín z archívu šľachtického rodu Kondé z Pókateleku, ktorého cieľom bolo podľa možnosti čo najúplnejšie „zrekonštruovať“ stredoveký listinný fond rodu. V úvode autori edície popisujú zachovanosť fondu. Čitateľ sa okrem iného dozvie, že súčasťou fondu je i jedna z mála zachovaných stredovekých erbových listín. Rodový archív Kondéovcov sa dostal ešte v 19. storočí do archívu niekdajšej Bratislavskej stolice a v súčasnosti je uložený v Štátnom archíve v Bratislave pod názvom *Rodina Kondé z Blažova* s použitím nesprávneho prídومku rodu, čo autor úvodu (B. Csiba) vysvetľuje na strane 12. Stredoveká sekcia fondu obsahuje 160 inventárnych jednotiek, okrem nich i dve písomnosti pri usporadúvaní fondu omylom zaradené medzi novoveké. Celok stredovekých prameňov diplomatického charakteru z obdobia 1252 – 1525 tvorí 159 originálov listín, 35 inzertov, 3 novoveké kópie, 66 deperdit (stratené, nezachované listiny, ale v iných prameňoch sa o nich zachoval

obsahový prepis alebo zmienka o existencii). Posledným je ako príloha pod číslom 264 text listiny vydané v roku 1333 konventom ostrihomských križiakov. Bola pôvodne súčasťou fondu Kondé. Miesto jej uloženia dnes nie je známe, text dokumentu však publikoval v roku 1910 Mór Wertner, preto jej znenie mohli editori tiež zaradiť.

Po predhovore a úvode sa čitateľ môže oboznámiť so stručnými dejinami rodu Kondé od najstarších zmienok po koniec stredoveku, aj s dvoma vypracovanými genealogickými tabuľkami na konci kapitoly. Nasledujú vysvetlenia k edičným pravidlám (konzultované v medzinárodnom meradle), vysvetlivky k použitým skratkám, taktiež súhrn použitých databáz, prameňov a literatúry. Hlavnú časť publikácie tvorí samotná pramenná edícia dokumentov (s. 27 až 244), ktorej texty sú zverejnené v plnom znení. Deperditá sú z pochopiteľného dôvodu iba vo forme registrov. Väčšinu textov písomností prepisoval Marián Babirát, odborný pracovník vyššie spomínaného archívu, kde je fond rodu uchovávaný. Balázs Csiba texty listín korigoval, obohatil kritickým aparátom a vytvoril k jednotlivým písomnostiam registry v slovenskom jazyku. Posledný z menovaných editorov zostavil aj veľmi kvalitne vypracované a rozsiahle indexy k pramenej edícii (menný, miestny a vecný index).

Edícia je veľkým prínosom predovšetkým pre výskum regionálnej histórie západnej časti Žitného ostrova, pretože väčšia časť stredovekých listín z fondu doteraz nebola publikovaná, respektíve ak sa niektoré z nich dostali do starších edícií, boli zle interpretované, nesprávne zregistrované či datované. Presvedčil sa o tom i autor tejto anotácie pri hľadaní jednej listiny súvisiacej s históriou obce Hamuliakovo. Listina bola publikovaná v staršej edícii s chybným datovaním rokom 1222 (FEJÉR, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae...*, 1829, Tom. III., vol. 1., s. 364), pričom listina pochádza až z roku 1322 a pod číslom 19 je tiež súčasťou *Diplomatára rodu Kondé*. Diplomatár je pramennou bázou nielen na poznanie rodu Kondé a cenných údajov o ich majetkoch, ale hlavne ako zdroj poznania sídel na území Žitného ostrova v období stredoveku. Vzácnymi sú z hľadiska historickej geografie najmä texty metačných listín (vo fonde rodu sa zachovalo až 11 kusov), obsahujúce množstvo zaujímavých informácií o historickej krajine v širšom zázemí Bratislavy. Zopár tlačových chýb a preklepov určite neuberá významu tohto diela. Dúfajme, že *Diplomatár šľachtického rodu Kondé* bude inšpiráciou pre kolegov a edícia podobne kvalitných prác bude naďalej pokračovať.

Ladislav Jurányi
Archív Slovenskej akadémie vied

BYSTRICKÝ, Peter – HUDÁČEK, Pavol a kol. (zost.). *GESTÁ, SYMBOLY, CEREMÓNIE A RITUÁLY V STREDOVEKU*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019, 264 s. ISBN 978-80-224-1787-7.

Zborník dvanástich príspevkov, alebo podľa jeho zostavovateľov „kolektívna monografia“, je výsledkom výskumov, podporených viacerými grantmi, vďaka ktorým sa čitateľskej obci dostáva do rúk publikácia v pevnej knižnej väzbe, v jednoduchom, no výstižnom a príjemnom grafickom spracovaní. Prvý dojem nezmenšuje ani použitie len čiernobielych ilustrácií.

Úvod editora Petra Bystrického veľmi dobre vystihuje obsahovú stránku jednotlivých štúdií (v zmysle kolektívnej monografie – kapitol), ktoré sa primárne mali venovať významu a účelu rituálov a symbolov, no nie v každej práci je tento jednotiaci úmysel zrejмый. Napriek tomu publikácia prináša pútavé rozprávanie o vybraných aspektoch stredovekého života. Nemôžeme však hovoriť o „každodennosti“, pretože predmetom výskumu sa stali práve výnimočné udalosti (festivity), ktorým sa skúsená autorská zostava historikov venuje už niekoľko rokov, čo je zjavné z poctivého spracovania literatúry a dôsledného opisu prameňov.

Niektoré štúdie môžu priniesť zaujímavé doplnujúce informácie aj v oblastiach výskumu, ktorým sa prevažne venujú archivári — diplomatika a sfragistika (M. Glejtek), dejiny správy (P. Hudáček, Ž. Lysá, M. Nodl), chronológia a kodikológia (E. Veselovská).

Miriam Hlavačková nás vo svojej práci *K hrobom apoštolov. Rituály uhorských pútnikov do Ríma* postupne privádza do večného mesta Rím, opisuje jednotlivé pútnické miesta a sporadicky odkazuje i na konkrétne prípady z nášho alebo uhorského prostredia. Výklad sprevádza primeraným počtom ilustrácií, z ktorých iste zaujme pútnická mapa z roku 1500 so zakreslenými mestami Bratislava, Kremnica a Trenčín (s. 14).

Diplomaticko-sfragisticky ladená práca Miroslava Glejtky *Zvyklosti pri príprave listín a ich pečatení v prostredí stredovekých hodnoverných miest vo svetle kapitulských štatútov* vychádza, pre nedostatok iných prameňov, z kapitulských štatútov a kánonických vizitácií kapitúl v Záhrebe, Veľkom Varadíne, Ostrihome (s. 25) pochádzajúcich zo 14. storočia, a tiež zo štatútov Bratislavskej kolegiálnej kapituly z roku 1521 (s. 34-35). Sleduje najmä uchovávanie pečatí a pravidiel a postup ich používania.

Príspevok Evy Veselovskej *Sväťice a ich symboly v stredovekých notovaných rukopisoch z územia Slovenska* (37 – 50) podrobne opisuje pramennú bázu svojho výskumu so zameraním sa na formu vyhotovenia záznamov v zachovaných hudobniách. Z hľadiska chronológie zaujme prehľad vývoja svätenia sviatkov spojených s Pannou Máriou v uhorskom prostredí (s. 42, pozn. 25).

Martin Nodl vo svojej štúdií *Ďetské korunovacie: blasfémie rituálu* venuje pozornosť negatívne dobovému vnímaniu korunovacie ďalších osôb ešte počas života panovníka. Korunováciu predstavuje skôr ako sakrálno-rituálny než právny akt, ktorej vý-

znam od polovice 15. storočia začal ustupovať voľbe, čo ilustruje na mnohých konkrétnych prípadoch korunovácií z uhorského, českého i poľského prostredia.

Najmä vizuálne zobrazenie porážky Avarov a Slovanov v zálive Zlatého Rohu pri obliehaní Konštantínopola analyzuje Martin Hurbanič v práci *Symbole triumfu zvečnené v obrazoch. Ikonografia avarskeho obliehania Konštantínopola z roku 626*. Podrobne opisuje zachované fresky v juhovýchodnej Európe a Moskovskej Rusi a tiež prenikanie ikonografických prvkov zobrazenia tohto obliehania (ponorenie plášt'a Bohorodičky do mora, ktoré sa rozbúrilo a zmietlo lode obliehateľ'ov), zachovaného v Kostole sv. Petra v Golem Grade (Prespa) do vizuálneho stvárnenia neskorších obliehaní, a tiež do náboženských cyklov a tradícií (Akathist, zázraky archanjela Michala).

Dušan Zupka v príspevku *Križ a meč: vojenské rituály kresťanských vojsk v boji s pohanmi* tiež spomína obliehanie Konštantínopola v roku 626 (s. 90), no venuje svoju pozornosť najskôr postupnému ideovému ospravedlneniu služby kresťanov vo vojsku od čias obrátenia cisára Konštantína, ktoré sa plne rozvinulo v čase krížových výprav ako boj proti nepriateľom viery. Víťazstvo mali zabezpečiť nielen náboženské obrady, ale aj kreovanie a uctievanie „vojenských“ svätcov v uhorskom prostredí, svätých kráľov Štefana, Imricha a Ladislava. V závere podrobuje kritike zachované svedectvá kronikárov, zväčša klerikov a kladie si otázku, do akej miery ich opisy reálne zachytili rituály „liturgie vojny“.

Peter Bystrický v práci *Pes v rytierskej epike. Tristan and Châtelaine de Vergi* sa okrem podrobného súpisu zachovaných literárnych útvarov a vizuálneho stvárňovania postáv Tristana a Izoldy venuje aj vnímaniu psov stredovekou spoločnosťou.

Tri štúdie Pavla Hudáčka „*Kráľ v sedle*“. *Arpádovci a Itinerant Kingship (Reisekönigtum), Ostrihom, Stoličný Belehrad a Starý Budín. Medium regni a iter regis* a napokon *Iter regis, kráľovské paláce, kláštory a listiny* zdôrazňujú, že v arpádovskom období sídlo kráľovskej správy nebolo stále a „presúvalo“ sa spolu s osobou kráľa a jeho dvora po krajine, pričom kladie dôraz najmä na centrálnu časť (medium regni), v ktorej sa arpádovskí panovníci pohybovali najčastejšie. Venuje pozornosť pravidlám, podľa akých kráľ a jeho dvor vstupovali na rôzne miesta, demonštroval svoju moc i súdne právomoci, a tiež povinnosti, najmä pohosteniu, ktoré mu poskytovali v „komitátoch“, na majetkoch šľachty, klerikov alebo v mestách. Zhromaždením sporadických záznamov o pohybe rekonštruje infraštruktúru siete mocensko-sakrálnych centier – kráľovských palácov, hospodárskych dvorcov, kláštorov, ale i lokalít spojených s poľovačkou.

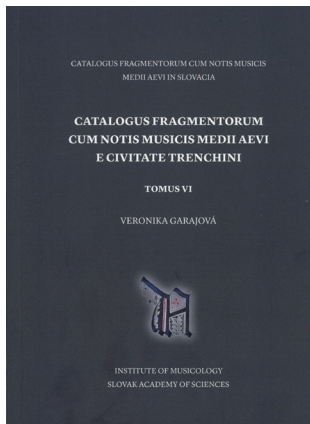
Žofia Lysá sa vo svojej práci *Rituály a gestá v práve stredovekého mesta* zameriava najmä na priebeh súvisiaci so súdnymi procesmi, skladaniu prísah, vynášaní trestov a iných udalostí v stredovekej Bratislave, Žiline, Banskej Štiavnici i Budíne.

Tomáš Homola sa vo svojom príspevku *Prezentácia moci uhorského kráľa Mateja Korvína pri slávnostných vstupoch do miest* zameriava na opisy vstupu či triumfálnych vjazdov posledného stredovekého uhorského víťaziaceho panovníka do Budína (1458), Vroclavi (1469), Budína (1464), Viedne (1485), Egenburgu (1486) a Viedenského Nového Mesta (1487), pričom upozorňuje na selektívny prístup jednotlivých kronikárov, ktorí pri opisoch udalostí zjavne sledovali určité ideologické ciele.

Anglické resumé jednotlivých prác sa nachádzajú spoločne za príspevkami (*Summary*). Nasleduje zoznam skratiek a značiek (s. 213-214), ktorý je prínosný už pri priebežnom sledovaní svojsky citovaných odkazov v poznámkovom aparáte. Rozsiahly zoznam prameňov a literatúry sa nachádza na s. 215-252. Praktickou pomôckou pri práci s publikáciou je výberový register, spoločný pre všetky publikované štúdie. Časť o autoroch obsahuje aj odkazy na ich publikačnú činnosť (academia.edu), ktorú je možné zobrazit' načítaním QR-kódu.

Miroslav Martinický
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči

GARAJOVÁ, Veronika. *CATALOGUS FRAGMENTORUM CUM NOTIS MUSICIS MEDII AEVI E CIVITATE TRENCHINI* (= *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus VI*). Bratislava : Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences, 2020, 135 s. ISBN 978-80-89135-44-8.

Kodikologický výskum na Slovensku je limitovaný skutočnosťou, že do súčasnosti sa na našom území v celistvosti zachovalo len minimum stredovekých rukopisov. Osobitne to platí pre oblasť výskumu zameranú na notované rukopisy, pretože týchto sa v našich archívoch a knižniciach zachovalo len 17, a to v šiestich lokalitách – Bratislave, Spišskej Kapitule, Martine, Košiciach, Prešove a Nitre. Liturgické rukopisy zo zvyšku územia Slovenska je teda možné skúmať len prostredníctvom kodikologických zlomkov zachovaných zväčša na väzbách mladších kníh. Sprístupňovaniu takýchto fragmentov vo forme katalógov sa od roku 2008 venuje edičný rad *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia* zastrešený Ústavom

hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied. Po zväzkoch venovaných fragmentom z Modry a Svätého Jura (2008), Banskej Štiavnice (2011), Slovenského národného archívu (2014), Trnavy (2015) a Kežmarku (2019) (autorkou všetkých týchto zväzkov je Eva Veselovská) sprístupňuje ostatný, v poradí už šiesty zväzok fragmenty z mesta Trenčín. Okrem zmeny autorky, ktorou je tentokrát Veronika Garajová, sa od predošlých častí edície tento zväzok líši aj použitým jazykom – kým predošlé boli spracované v nemčine, teraz je jazykom práce angličtina.

Katalóg je rozdelený na šesť klasických častí – historický úvod, hudobno-paleografická analýza, obsahovo-melodická analýza, edícia, pomocný aparát a napokon obrazová príloha. V prvej kapitole úvodnej štúdie *Historical assumptions of the formation of notated fragments in Považie* (Historické predpoklady vzniku notovaných fragmentov na Považí) autorka upozorňuje, že zo skúmaného regiónu sa nezachoval

ani jediný úplný rukopis, a to napriek tomu, že v ňom pôsobili významné cirkevné inštitúcie, ako napr. benediktínsky kláštor na Skalke pri Trenčíne alebo augustiniánsky kláštor v Novom Meste nad Váhom, a bola tam tiež rozvinutá farská sieť. V texte na základe doterajšej literatúry a pramenných edícií sumarizuje dejiny jednotlivých cirkevných inštitúcií, prehľad je doplnený mapami farskej siete.

Rozsahom krátka kapitola *Music – palaeography analysis of notated fragments of State archive of Trenčín* (Hudobno-paleografická analýza notovaných fragmentov zo Štátneho archívu v Trenčíne) prináša zásadné poznatky o fragmentoch identifikovaných počas výskumu. Spolu 23 identifikovaných zlomkov je dnes uložených v archívnom fonde Magistrát mesta Trenčín (17 ks) a v Zbierke hudobnín rôznej proveniencie (5 ks) Štátneho archívu v Trenčíne, posledný fragment je uložený v Slovenskej národnej knižnici. V rámci fondu Magistrát mesta Trenčín sa nachádzajú fragmenty, ktoré autorka v texte štúdie síce datuje do obdobia od konca 14. až do prvej polovice 16. storočia, podľa katalógu ale všetky pochádzajú z 15. storočia. Okrem jedného sú všetky notované českou notáciou, čo predstavuje v sieti slovenských archívov výnimočný súbor. Fragmenty tvoria obal mestských úradných kníh mesta Trenčín z rokov 1601 – 1662 (podľa údajov v katalógu však z rokov 1596 – 1664). Autorka z nich vytvorila dve väčšie skupiny. Skupina A (jedenásť zlomkov) predstavuje fragmenty pochádzajúce z jedného rukopisu – antifonáru z prvej polovice 15. storočia. K týmto fragmentom na základe komparácie dokázala priradiť aj ďalší, dnes uložený v archíve Spolku svätého Vojtecha v Trnave. Skupinu G tvorí päť zlomkov pochádzajúcich z graduálu z rovnakého časového obdobia. Posledný zlomok z tohto fondu predstavuje fragment antifonáru z prvej štvrtiny 15. storočia notovaný métsko-gotickou notáciou. Zlomky uložené v Zbierke hudobnín rôznej proveniencie, tiež datované do 15. storočia, pochádzajú z misálu (métsko-gotická notácia), graduálu (česká notácia), antifonáru (jeden s kvadratickou notáciou a druhý síce s notovou osnovou, ale bez vpísanej notácie!) a napokon z breviáru (métsko-gotická notácia). Fragment graduálu pochádzajúci z Trenčína a dnes uložený v Slovenskej národnej knižnici síce autorka krátko charakterizuje, inak však do katalógu zaradený nie je.

Najrozsiahlejšou časťou úvodnej štúdie je kapitola *An analysis of fragments in terms of content and melody* (Analýza fragmentov z hľadiska obsahu a melódie). Každý zo skúmaných zlomkov je tu charakterizovaný z hľadiska obsahu – t. j. zaradenie k príslušnému sviatku, identifikácia spevov podľa databázy Cantus Index (uvádzané ako čísla v zátvorkách priebežne v celom texte) a komparácia obsahu najmä s typickou skladbou ostrihomského a pražského rítu, ale tiež s rukopismi z Klosterneuburgu a výnimočne aj s ďalšími (napr. dominikánsky antifonár z British Library). I keď liturgická skladba nevykazuje absolútnu zhodu so žiadnym z porovnávaných rítov, najviac zlomkov smeruje k pražskej alebo augustiniánskej liturgickej tradícii. Obdobne je vykonané aj porovnanie zapísaných melódií. Text je doplnený tabuľkovými prehľadmi, osobitne pre každý zlomok.

Po slovenskom a anglickom zhrnutí nasleduje jadro práce, i keď rozsahom pomerne malé – samotný katalóg. Každý katalogizačný záznam tvorí záhlavie a kodikologický opis s uvedením všetkých tradične zaznamenaných informácií – poradové číslo, druh liturgického rukopisu, jeho signatúra, datovanie, písacia látka, počet fólií, *liber tradens*, rozmery fólia a rozmery textového zrkadla, výška notovej osnovy, rozmer

punkta, písmo, výzdoba, notácia a predpokladaná proveniencia. Za tým už nasleduje plnotextová edícia, pričom text je upravený vždy do štandardizovanej formy latinčiny a uvádza opäť aj identifikáciu podľa databázy Cantus Index. V poznámkach sa upozorňuje na prípadné odchýlky od obvyklých textov spevov. Edíciu by podľa správnosti mali predchádzať edičné pravidlá, ktoré sú síce spoločné pre celý edičný rad, no ich prítomnosť v každom zväzku považujeme za nevyhnutnosť.

Pomocný aparát edície tvoria registre (podľa notácie, typu liturgického kódexu, predpokladanej proveniencie, rozsiahly register incipitov, miestny register), zoznam skratiek a bibliografia (literatúra, edície a použité skratky prác, internetové zdroje). Chýba tu však zoznam použitých archívnych súborov, ich identifikáciu sa tak čitateľ dozvedá len z textu úvodnej štúdie alebo zo zoznamu skratiek. Rovnako chýba zoznam použitých archívnych pomôcok.

Prácu uzatvára obrazová príloha, ktorá obsahuje úplné fotografie všetkých skúmaných zlomkov. Je treba zdôrazniť jej vysokú úroveň – fotografie sú nielen farebné, ale tiež také kvalitné, že aj po ich nevyhnutnom zmenšení sú všetky rukopisy plne čitateľné.

Katalóg predstavuje dôležitý prínos pre poznanie hudobného dedičstva jednohlasného liturgického spevu, tzv. gregoriánskeho chorálu (lat. cantus planus), ale tiež pre poznanie kodikologických zlomkov ako často opomínaných súčastí (najmä úradných) rukopisov uložených v našich archívoch.

Rastislav Luz
Slovenský národný archív

LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *ŽENA V STREDOVEKOM A NOVOVEKOM UHORSKU. PRÁVNE POSTAVENIE ŠLACHTIČNEJ V OBLASTI DEDIČSKÝCH A MAJETKOVÝCH PRÁV*. Praha : Leges, 2020, 146 s. ISBN 978-80-7502-458-9.

Autorky anotovanej publikácie pôsobia na Katedre dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Obe sú okrem vlastných kníh uvedených v ich biografickom profile v závere knihy zároveň spoluautorkami aj prvých dvoch zväzkov *Prameňov práva na území Slovenska I. a II.*

V prezentovanej monografii sa venujú dosiaľ v slovenskej historiografii nespracovanej tematike a ňou je právne postavenie ženy v stredovekom a novovekom Uhorsku, ktorého súčasťou bolo aj dnešné územie Slovenska.

Monografia sa snaží predstaviť právne východiská majetkovoprávneho postavenia ženy privilegovaného stavu – šľachtickej – v pozícii dcéry, manželky alebo

vdovy v stredovekom a novovekom Uhorsku. Ponúka ucelený pohľad na právne postavenie ženy cez súbor jej osobitných majetkových a taktiež dedičských práv. Vychádza z relevantnej právnej úpravy (právne obyčaje, zákonné články) a osobitne z vtedajšej právnej zbierky *Tripartitum* (1514), ktorá konzervovala a pre celý novovek zakotvila práva uhorskej šľachty. Podobne ako v stredoveku, aj v novovekej spoločnosti žena naďalej zotrvala na ustálenej, podriadenej pozícii „slabšieho“ pohlavia.

Autorky rozčlenili knihu do troch kapitol, z ktorých najrozsiahlejšia, tretia kapitola je členená na sedem podkapitol. Prvá kapitola prináša všeobecný prehľad právneho postavenia žien v stredovekom a novovekom Uhorsku. Právne postavenie a spoľahlivosť na právne úkony u ženy (šľachtickej) priamo určovali rôzne faktory, akými podľa autoriek boli: vek, nespôsobilosť nadobúdať donačné majetky a práva, podriadenie žien poručníctvu otca alebo manžela, zásadná nemožnosť disponovať mocou podobnou otcovskej moci, obmedzená procesná spôsobilosť žien, osobitná ochrana žien v trestnom práve a súbor osobitných ženských práv. Autorky podrobne rozoberajú jednotlivé kategórie na základe množstva dobových prameňov a literatúry.

Druhá kapitola analyzuje dedičské právo šľachty s ohľadom na právne postavenie ženy. Rozoberá dedenie potomkov (*successio descendentium*) i dedenie manželov (*successio coniugalis*). Základným rysom dedenia potomkov v stredovekom aj novovekom období bola právom garantovaná prednosť dedičov mužského pohlavia. Donačný majetok dedili výhradne synovia (nikdy nie dcéry) a ich mužskí potomkovia.

Najobsiahlejšou časťou publikácie je tretia kapitola zaoberajúca sa osobitnými právami žien v úprave uhorského krajinského šľachtického práva. Jednotlivé podkapitoly rozoberajú dievčenskú štvrtinu, vlasové právo, obvenenie, parafernálny majetok, veno, vdovské právo a vdovské dedenie. Dievčenská štvrtina (*ius quartae puellaris*) bola jediným dedičským nárokom dcéry vo vzťahu k otcovskému donačnému majetku vyhradenému zásadne zákonným dedičom mužského pohlavia. Vlasové právo (*ius capillare*) vychádzalo z povinnosti rodičov starať sa a vychovávať svoje potomstvo. Spočívalo v časovo ohraničenom nároku dcéry (od smrti otca až do jej vydaja) na bývanie v otcovskom dome, na stavovsky primerané zaopatrenie a primeranú výbavu v prípade uzavretia manželstva.

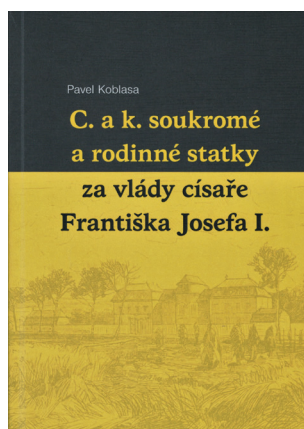
Obvenenie (*dos*) sa chápalo ako majetok patriaci legitímnej manželke (vdove) z majetku manžela. Bolo akousi odmenou legitímnej manželky z majetku a majetkových práv manžela za plnenie manželských povinností. Parafernálny majetok (*paraphernum*) tvorili hnutelné veci, ktoré pri príležitosti uzavretia manželstva darovala žene jej rodina, manžel, rodina manžela alebo širšie príbuzenstvo. Výlučným majetkom ženy v tomto význame bola vždy výbava, pozostávajúca spravidla zo ženských odevov, šperkov a vecí potrebných na vybavenie domácnosti a tiež z hotovosti. Venno (*allatura*) tvorilo majetok, ktorý do manželstva priniesla manželka bez ohľadu na druh vecí, teda veci hnutelné aj nehnuteľné. Veci tvoriace predmet vena zostávali po celý čas trvania manželstva vo výhradnom vlastníctve manželky, manžel tieto veci len spravoval a mal k nim užívacie a požívacie právo. Kapitulu uzatvárajú témy vdovského práva (*ius viduale*) a vdovského dedenia (*successio vidualis*).

V závere publikácie sa nachádza zoznam použitých archívnych prameňov a edícií prameňov nasledovaný zoznamom literatúry. Napriek tomu, že monografia nedosahuje ani 150 strán, autorky veľmi bohato využívali množstvo prameňov a literatúry, čoho

dôkazom je až 479 citačných odkazov. Obrazovú prílohu knihy tvoria fotografie ženských portrétov z proveniencie Slovenskej národnej galérie.

Marián Babirát
Štátny archív v Bratislave

KOBLASA, Pavel. *C. A K. SOUKROMÉ A RODINNÉ STATKY ZA VLÁDY CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA I.* Praha : Národní archiv, 2019, 151 s. ISBN 978-80-7469-089-1.

Autor si v anotovanej publikácii stanovil za cieľ predložiť prehľad majetku rakúskej cisárskej rodiny, načrtnúť jeho vývoj v podunajskej monarchii a opísať systém správy týchto majetkov. Keďže ide o veľmi rozsiahlu tému, časovo jej výskum vymedzil rokmi 1875, smrťou cisára Ferdinanda V., ktorý odkázal rozsiahle majetky v Čechách synovcovi Františkovi Jozefovi I., a rokom 1916, keď zomrel cisár František Jozef I.

Publikáciu tvorí sedem kapitol, pričom prvá je venovaná vzniku a vývoju rodinného majetku. V nej autor približuje zriadenie rodinného zaopatrovacieho fondu, ktorého počiatky možno vidieť v testamente rímsko-nemeckého cisára Františka I. Štefana, manžela Márie Terézie, z roku 1751. V rokoch 1798 – 1799 bol zriadený tzv. patrimonálny fond a existoval i avitikálny fond. Autor sleduje postupné nadobúdanie jednotlivých majetkov, uvádza ich kúpnu cenu i výnosy. Rozoberá rodinný štatút vydaný Ferdinandom I. v roku 1839, upravujúci vnútorné záležitosti rodiny a definujúci práva a povinnosti hlavy rodiny a jej jednotlivých príslušníkov. Osobitne sa zaoberá prevzatím majetkov toskánskych veľkvojvodov v Čechách do vlastníctva rakúskeho cisára (1847 – 1848). Cisár Ferdinand I. si aj po abdikácii vydržoval početný dvor a jeho trvalým sídlom bol Pražský hrad. České majetky vlastnil až do svojej smrti v roku 1875. V testamente ich odkázal, ako bolo už spomenuté, cisárovi Františkovi Jozefovi I. Ďalším osobitným vlastníctvom bol tzv. falkensteinský fideikomis. Pôvodne získali grófstvo Falkenstein vo Falcku po svadbe František Štefan Lotrinský s Máriou Teréziou ako zvláštny patrimonálny majetok. Rodina oň prišla počas napoleonských vojen, bola však odškodnená tzv. falkensteinským ekvivalentom v hodnote 1,2 milióna zlatých viedenskej meny a práve jeho časť slúžila na zriadenie uvedeného fideikomisu. Autor mapuje majetky cisárskej rodiny aj na základe testamentov Ferdinanda I. a Františka Jozefa I. Na základe druhého z nich bol zriadený korunný fideikomis arcidomu Habsbursko-Lotrinského. Ako zaujímavosť možno uviesť, že následníkovi trónu Františkovi Ferdinandovi d'Este cisár nezanechal dedičský podiel. V závere kapitoly je ozrejmý legislatívny rámec konfiškácie habsburských majetkov v jednotlivých nástupníckych štátoch a stručne vymenovaný

majetok základných vedľajších rodových línií Habsburgovcov (toskánska, modenská, uhorská, línia arcivojvodu Karola a línia archivojvodu Rainera).

Ďalšie tri kapitoly sú zamerané geograficky podľa toho, v ktorej časti monarchie sa majetky cisárskej rodiny nachádzali. V poradí druhá kapitola sa pritom zaoberá súkromnými a rodinnými majetkami v rakúskych krajinách. Išlo o nasledujúce majetky: Blühnbach, Eisenrz, Klein-Krampen, Krieau, Laxenburg-Vösendorf, Mattighofen, Orth, Pöggstall, Rorregg, Sankt Petersberg, Scharfenegg zu Mannersdorf, Weinzierl, Sankt Leonhard am Forst, Wolfpassing. Tretia kapitola je venovaná majetkom v Čechách, ktorých bolo pred vypuknutím prvej svetovej vojny spolu 11, a to: Bezno, Buštěhrad, Bystřé, Hodonín, Kácov, Korunní Poříčí, Ploskovice, Smiřice, Tachlovice, Zákupy-Horní Police, Zvoleněves. Ploskovice spolu so Zákupami boli letným sídlom abdikovaného cisára Ferdinanda I. V Uhorsku patrili cisárskej rodine iba tri panstvá, konkrétne išlo o Holíč, Šaštín a Ráckeve, o ktorých sa dozvedáme vo štvrtnej kapitole. Nasledujúca piata kapitola prináša informácie o ďalších nehnuteľnostiach cisárskej rodiny, roztrúsených po monarchii i mimo nej. Spomína sa Achilleion – zámok cisárovnej Alžbety na Korfu, ktorý po jej smrti zdedila dcéra Gizela a v roku 1907 ho predala nemeckému cisárovi Wilhelmovi II. Ďalej Bad Gastein a Böhstein (obce v Soľnohradsku), Bad Ischl, nehnuteľnosti v Budapešti, Hermesvilla (lovecké obydlie neďaleko Viedne), Kleissheim (lovecký zámok patriaci od roku 1866 cisárovmu bratovi Ľudovítovi Viktorovi), Lokrum (ostrov pri Dubrovniku, ktorý kúpil korunný princ Rudolf), Mayerlinghof (patril Rudolfovi, v roku 1891 František Jozef rozhodol o prestavbe loveckého zámku na kláštor a venoval ho rádu karmelitánok), Mürzsteg (lovecká vila v Štajersku), Nagyág a Thallern (bane), Penzing (cisársky dom pri Viedni), Podturn (dnes súčasť Ľubľany, istý čas ho užíval maršal Jozef Radecký), Praha, Viedeň, Wallsee. Posledný spomenutý majetok kúpila cisárova dcéra Mária Valéria, a keďže sa po rozpade Rakúsko-Uhorska vzdala s rodinou nároku na trón, majetok si mohla ponechať. Dodnes patrí Wallsee príslušníkom habsbursko-lotrinskej dynastie.

Pri jednotlivých majetkoch sleduje autor ich rozlohu, kúpnu cenu, majetkové prevody medzi jednotlivými príslušníkmi rodu alebo predaj, úradníctvo, stavebné aktivity a tiež existenciu priemyselných podnikov. V každej z týchto kapitol porovnáva veľkosť cisárskeho majetku s majetkom ostatných aristokratov v krajine. V korunnej zemi Dolné Rakúsko obsadil cisár začiatkom 20. storočia tretie miesto medzi aristokratmi, čo sa týka pozemkového vlastníctva. V Čechách bol na šiestom a na Morave na štvrtom mieste medzi najväčšími pozemkovými vlastníkmi a v Uhorsku mu v rebríčku uhorských šľachtických veľkostatkárov patrila trinásta priečka.

V šiestej kapitole približuje autor vývoj ústrednej správy cisárskych majetkov. Pod názvami C. k. riaditeľstvo súkromných a rodinných majetkov vo Viedni a C. k. riaditeľstvo súkromných a rodinných majetkov v Prahe pracovali od roku 1877, resp. 1882 ústredné správne orgány pre rakúske, české, uhorské a moravské majetky. V Prahe istú dobu fungovali špeciálne ústredné orgány – C. a k. vrchná správa cisárskych súkromných majetkov a baní v Čechách a C. a k. riaditeľstvo súkromných baní v Čechách. V roku 1898 rozhodol cisár o vzniku C. a k. inšpekcie cisárskych rodinných majetkov v Hodoníne, ktorá spravovala moravské panstvo Hodonín a uhorské panstvá Holíč a Šaštín. S účinnosťou od 1. 1. 1902 bola zriadená C. a k. inšpekcia rodinných majetkov v Smiřiciach, ktorá kontrolovala správy majetkov Smiřice a Bezno. V roku

1912 boli obe inšpekcie na základe rozhodnutia cisára zrušené ako nadbytočné štruktúry. Posledným orgánom ústrednej správy cisárskych majetkov bola c. a k. súkromná a rodinná fideikomisná knižnica. Kapitulu ukončuje prehľad vedúcich úradníkov jednotlivých orgánov ústrednej správy. V tabuľkách sú prehľadne spracované údaje o výške plátov úradníkov ústrednej správy cisárskych majetkov i hospodárskych služobníkov a lesného personálu na rodinných majetkoch.

V poslednej kapitole skúma autor rozsah erárneho majetku (dvorský erár) v monarchii, pre ktorého správu bol kľúčovým úrad najvyššieho dvorského hofmajstra. Dvorský erár bol úplne k dispozícii cisárovi a ďalším členom panujúcej dynastie, avšak pri jeho využívaní platili presne stanovené pravidlá. Cisárska rodina mohla erárne reality využívať len na základe platných nájomných zmlúv. Československo získalo z majetku rakúsko-uhorského dvorského eráru kráľovský hrad v Prahe, hrad Karlštejn, žrebčiny Kladruby a Františkov.

Publikácia v závere obsahuje resumé, zoznam použitých skratiek, zoznam vyobrazení, použitých prameňov a literatúry, mapu monarchie s vyznačením majetkov a rezidencií cisárskej rodiny a obrazovú prílohu.

Problematike správy cisárskych majetkov v poslednej tretine 19. storočia a na začiatku 20. storočia nebola v slovenskej historiografii venovaná doteraz takmer žiadna pozornosť, preto veľmi oceňujeme prácu P. Koblasu, ktorý túto tému svojou prácou otvoril. Jeho publikácia môže slúžiť ako dobrý základ pre ďalší výskum v tejto oblasti.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

KAZBUNDA, Karel. *MÉ ARCHIVNÍ POSLÁNÍ VE VÍDNI 1919–1923*. Kahuda, Jan (ed.). Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny – Národní archiv, 2020, 336 s. ISBN978-80-7422-635-9 (NLN), 978-80-88304-28-9 (MÚA), 978-80-7469-095-2 (NA).

Jednou z pozoruhodných a pre mnohých českých, slovenských či rakúskych archivárov možno aj očakávaných archívno-historických publikácií posledného obdobia sa stalo nedávne vydanie pamäti Karla Kazbundu, jedného z popredných českých archivárov a historikov polovice 20. storočia. Okrem najvýznamnejších Kazbundových historických prác, zaoberajúcich sa prevažne výučbou dejín na Karlovej univerzite v rokoch 1746 – 1918, životopisom predstaviteľa českého národného hnutia Karla Havlíčka Borovského (1821 – 1856) či kontroverznou postavou Karla Sabinu (1813 – 1877), ktoré boli širšej verejnosti známe väčšinou od druhej polovice 20. storočia, sa v užších odborných kruhoch vedelo, že archivár zanechal rozsiahle pamäti z obdobia archívnej rozluky medzi Českoslo-

venskom a Rakúskom po prvej svetovej vojne, ktorej bol niekoľko rokov vo Viedni priamym účastníkom. Vedelo sa tiež, že pamäti boli súčasťou Kazbundovej pozostalosti v archíve Českého národného múzea v Prahe, podobne ako niektoré jeho ďalšie rukopisné práce. Úzky okruh bádateľov z radov historikov a archivárov tak k nim síce mal prístup a niektorí z nich aj citovali, ale keďže neboli publikované, širšia verejnosť (predovšetkým slovenská, pre ktorú by boli mali význam napríklad v čase delenia Česko-Slovenska) o nich prakticky nevedela.

Túto situáciu využila dvojica skúsených archivárov Jan Hálek z Masarykovho ústavu a Archívu Akadémie vied Českej republiky, ktorý napísal úvodnú životopisnú štúdiu *Karel Kazbunda – historik archivář fascinovaný Vídni*, a samotný editor Kazbundovho rukopisu Jan Kahuda z Národného archívu v Prahe, v ktorom sa v rámci fondu *Archivní registratura – Ústřední archiv Ministerstva vnitra 1918 – 1934* nachádzajú aj dokumenty komisie majúcej na starosti archívnu rozluku medzi Československom a Rakúskom, neskoršie i s Maďarskom.

V súlade s jej názvom začína Jan Hálek svoju úvodnú štúdiu Kazbundovými spomienkami na Viedeň a jeho vyjadrením ľútosti nad ukončením epochy delenia archívov v dôsledku medzinárodno-politických zmien po roku 1935. Po štandardnom opise mladosti, štúdií a osudov počas prvej svetovej vojny prechádza Hálek k samotnej charakteristike Kazbundovho profesijného zamerania, pričom táto u neho osciluje medzi Kazbundom archivárom a Kazbundom historikom. Obe zamerania sa podľa Háleka spájajú v Kazbundových vedeckých dielach, ktoré sú prísne faktografické a bohato vybavené poznámkovým aparátom vrátane podrobných citácií archívnych prameňov.

V úvode samotných svojich spomienok Kazbunda pomerne stručne načrtáva vývoj najvýznamnejších štátnych úradov bývalej rakúsko-uhorskej monarchie a ich archívov umiestnených vo Viedni vrátane vymenovania niekoľkých najvýznamnejších archívnych fondov a obmedzeného prístupu k nim. Stručne sa venuje aj personálnemu obsadeniu týchto archívov a nevynecháva ani samotný spôsob kariérneho obsadzovania vyšších archívnych pozícií za bývalej monarchie, v ktorých mali zástupcovia ostatných národností (okrem Rakúšanov, prípadne Maďarov), prirodzene, značne obmedzené zastúpenie.

Nasledujúce dve kapitoly Československo-rakúska archívna a *spisová rozluka pred uzatvorením mierovej zmluvy a počas parížskej mierovej konferencie* sú v súlade s chronologickým členením pamätí venované prvým krokom českých zástupcov vo Viedni od úvodných rozsiahlych plánov na delenie cisárskych archívov, cez snahu o koordinovaný postup so zástupcami ďalších následníckych štátov až po stanovenie základných pravidiel v rámci rokovaní Parížskej mierovej konferencie. Práve jej nepríliš jasné a dokonca viac ráz pozmenené formulácie v archívnej a registratúrnej oblasti, ktoré Kazbunda mimochodom pripisuje zásahom talianskej diplomacie priaznivo naklonenej rakúskej strane, zrejme umožnili rakúskym archivárom značné lavírovanie pri nasledovných rokovaníach.

Ťažisková šiesta kapitola *Pražská archívna dohoda a cesta k jej uzavretiu* je už venovaná priamo príprave a následnej realizácii československo-rakúskych rokovaní, ktoré 18. mája 1920 vyvrcholili podpisom *Archívnej zmluvy republiky československej s republikou rakúskou* v Prahe, známej tiež ako tzv. *Pražská archívna dohoda*. Kaz-

bunda následne vymenováva archívne fondy českej proveniencie vydávané postupne Československu podľa zmienenej zmluvy a pre úplnosť cituje jej kompletnú *Prílohu č. 1*, podrobne uvádzajúcu jednotlivé archívy a archívne fondy v nich, ktoré mali byť delimitované československej strane. Nie je možné sa na tomto mieste nezmieniť, že medzi vymenovanými fondmi sa nevyskytuje prakticky ani jeden fond slovenskej proveniencie s výnimkou podľa Kazbundu: „*historicky bezvýznamných účtovných dokladov ... juhomoravských cisárskych statkov Holič, Šaštín...*“. Zaujímavá je tiež skutočnosť, že medzi množstvom priamych účastníkov rokovaní o zmluve (z československej strany ich bolo celkom 34) Kazbunda neuvádza ani jedného slovenského zástupcu. V tejto časti sa Kazbunda stručne venuje aj zmluvne ustanoveným zásadám pre prístup československej strany do viedenských archívov k ostatným archívnym dokumentom.

V kapitole *Organizácia a napĺňanie archívnej a spisovej rozluky* sa Kazbunda venuje predovšetkým ustanoveniu a personálnemu zloženiu akejsi archívnej skupiny realizujúcej priamo vo Viedni praktické napĺňanie uzatvorenej zmluvy, pričom podrobne opisuje aj svoje vlastné zapojenie sa do nej z pozície pôvodného úradníka vojenského oddelenia československého veľvyslanectva.

Kapitola *Prvé úlohy a prvé bádateľské úspechy v Domácom, dvorskom a štátnom archíve* obsahuje naopak podrobné personálne charakteristiky popredných rakúskych archívárov, zamestnancov tohto štátneho archívu vo Viedni. Autor sa venuje i stručnému popisu ich vzájomnej spolupráce počas jeho pôsobenia v archíve a pri niektorých archívároch opisuje aj ich ďalšie osudy.

Ďalšie dve kapitoly sú venované výberu a deleniu „politckej registratúry“ rakúsko-uhorského ministerstva zahraničných vecí. Vzhľadom na to, že išlo väčšinou o písomnosti týkajúce sa slovanského hnutia, teda písomnosti týkajúce sa aj iných nástupníckych štátov, neboli tieto priamo fyzicky delené. Sám Kazbunda z nich prevažne osobne vyhotovoval výpisy a odpisy. Opačným príkladom bolo vydanie originálov listín bývalých cirkevných inštitúcií zrušených Jozefom II. na území Čiech a Moravy. Na tomto mieste sa autor zaoberá aj zložitými snahami o vydanie niektorých medzinárodných zmlúv týkajúcich sa opäť len územia Čiech a Moravy. Zmlúv aj so súvisiacou dokumentáciou sa v origináloch napokon podarilo získať celkom 67 a všetky boli následne zaslané do Archívu Ministerstva zahraničných vecí ČSR.

Ako Kazbunda v ďalšej kapitole otvorene píše, popri výbere dokumentov pre československé archívy bolo predmetom jeho osobitného záujmu aj polouhradné štúdium dokumentov rôznych okruhov súvisiacich s jeho vlastným historickým výskumom. Osobitne sa napríklad venuje dokumentom súvisiacim s niekdajšími snahami o česko-rakúske vyrovnanie (na podobnej báze ako realizované rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867) a na niekoľko dní sa mu napríklad podarilo vybaviť aj štúdium dokumentov o pobyte Karla Havlíčka Borovského v Brixene, ktoré sa nachádzali v Innsbruckom miestodržiteľskom archíve.

Po ďalších osobných spomienkach, zaoberajúcich sa vlastnými personálnymi otázkami presunu z rezortu školstva na trvalý post archívára Ministerstva zahraničných vecí ČSR s dočasným umiestnením vo Viedni a niekoľkými rodinnými záležitosťami, sa k téme autor vracia v kapitole *Rozluky ďalších fondov Domáceho, dvorského a štátneho archívu a kompenzačné rokovania*. Odlišný vývoj mali rokovania o jednotlivých

pre Československo najvýznamnejších častiach archívu Dvorskej komory, keď sa z fondu označeného *Böhmen* podarilo väčšinu získať a odviezť do Prahy, zatiaľ čo v prípade časti označenej ako *Ungarn* československá strana iba žiadala, aby ostala v pôvodnom uložení vo Viedni.

V nasledovných štyroch kratších kapitolách autor opisuje pokračovanie delimitačných prác, zrušenie úradu reparačného komisára, organizačné zmeny v samotnej archívnej a spisovej rozluke až po vymenovanie a príchod nového veľvyslanca Kamila Kroftu (osobe tohto veľvyslanca je venovaná aj celá jedna z ďalších kapitol).

Slovenskému čitateľovi prinesie značné sklamanie kapitola s nádejúcim názvom *Uhorské fondy v Domácom, dvorskom a štátnom archíve*. Kazbunda v nej totiž opäť opisuje iba určitú snahu československých zástupcov vo Viedni o „nevvydanie“ dvoch fondov, tzv. *Košútovho archívu a Generálneho guvernamentu Ungarn* z revolučného obdobia a následného absolutizmu maďarskej strane s odvolaním sa na ustanovenia tzv. Pražskej archívnej dohody. Podľa týchto ustanovení by sa nemali vydávať fondy týkajúce sa aj tretej strany. Keďže však sám autor konštatuje provenienčnú príslušnosť oboch fondov do Budapešti, nepochybuje o ich budúcom vydaní Maďarsku a následne dodáva, že sa tak po rakúsko-maďarskom zblížení v tridsiatych rokoch 20. storočia skutočne stalo. Touto snahou a spísaním nižšie uvedeného spisu sa zrejme do značnej miery Kazbundove aktivity v smere k získaniu možných slovaciek v tomto archíve vyčerpali, a to aj napriek jeho proklamovanej výučbe maďarčiny a popisu dôležitosti vyššie zmienených dvoch fondov pre jeho prácu České hnutie roku 1848.

Širší rámec pre historický a archívny výskum vo Viedni poskytne kapitola *Maďarský historický výskum a návrh na zriadenie Československého historického ústavu vo Viedni*, ktorú Kazbunda začína opisom niekdajších maďarských snáh o vyrovnanie aj v prostredí viedenských cisárskych archívov vrátane vymenovania viacerých maďarských archivárov do funkcií v nich. Tieto pomery, ale napríklad aj vlastníctvo viacerých budov vo Viedni, následne priniesli maďarskému štátu nesporné výhody pri povojnových archívnych rokovaniach, ako aj pri budovaní maďarského historického ústavu. Pri nasledujúcich zdôvodneniach do ČSR zaslaného memoranda o potrebe vytvorenia podobného československého historického ústavu si Kazbunda opäť vypomáha opisom maďarských aktivít, medzi ktorými (prostredníctvom článku Václava Chaloupeckého) pripomína aj záujem maďarských historikov o slovenské dejiny. Pripomína tiež význam niekdajšieho rakúsko-uhorského historického výskumného pracoviska v Ríme. Bez bližšieho vysvetlenia a s jasne citeľným sklamaním Kazbunda následne snahu o zriadenie československého historického ústavu vo Viedni označuje ako nevypočutú.

V niekoľkých nasledujúcich kratších kapitolách je pozornosť autora opäť venovaná rozlukovým prácam a rokovaniam v registratúre viedenského ministerstva zahraničných vecí, v archíve ministerstva vnútra (predovšetkým v jeho častiach tzv. *Šľachtický archív* a *Česká dvorská kancelária*), ako aj v registratúre niekdajšieho Prezídia ministerskej rady. Práve pri tejto registratúre je okrem iného opísaný prípad časti (niekoľko stoviek) spisov dôverného charakteru, ktoré mali v rámci rozluky ostať utajené pred československou stranou – išlo o dôvernú korešpondenciu medzi niekdajšou ministerskou radou a miestodržiteľstvom v Prahe. Po náhodnom objavení ju nakoniec dostala česká strana k dispozícii bez ďalšieho zdržovania. Z rozluky archívu niekdajšieho

ministerstva vnútra Kazbunda opäť pripomína predovšetkým písomnosti týkajúce sa Karla Havlíčka Borovského.

Záverečné kapitoly pamätí sú venované spisovej rozluke menších, prípadne menej významných archívnych fondov, z ktorých boli pre potreby československej strany väčšinou vyhotovované odpisy či fotografie jednotlivých dokumentov alebo celých spisov. Autor v niektorých prípadoch uvádza i miesto následného uloženia kópií v konkrétnych československých archívoch, niekedy aj ich ďalšie osudy a pripomína tiež význam vyhotovenia tých kópií, ktorých originály boli neskôr zničené počas veľkého požiaru justičného paláca vo Viedni v roku 1927 či v časoch druhej svetovej vojny.

Do posledných stránok autor nahustil stručné vymenovanie množstva originálnych spisov z rôznych archívnych fondov získaných formou extradície v zmysle Pražskej archívnej dohody. Medzi nimi sa Kazbunda iba v krátkosti vracia k „pramennému materiálu slovenskému“ pochádzajúcemu z vyššie spomenutého *Domáceho dvorského archívu, Košútovho archívu a z tzv. Generálneho guvernamentu Ungarn*. Kazbunda tomuto materiálu podľa pamätí venoval „zvláštny pamätný spis“, ktorý však na rozdiel od iných dokumentov práve na tomto mieste nie je autorom nijako bližšie citovaný. Svoje pamäti Kazbunda končí krátkou pripomienkou pokračovania opisu jeho výskumov vo Viedni v druhom diele, ktorý však, žiaľ, nikdy nedokončil.

Napriek svojmu zaradovaniu do skupiny tzv. pozitivistických historikov sa Kazbunda vo svojich spomienkach, na rozdiel od svojich vedeckých prác, azda až príliš venuje personálnym charakteristikám viacerých osôb vyskytujúcich sa v texte. Viac ráz sa dokonca odhodlal k uvádzaniu tzv. informácií z počutia, ktoré sa v niektorých prípadoch nevyhýbajú až nekritickejmu obdivu či, naopak, takmer hraničia s ohováraním. I keď sčasti možno ide o realitu, poukazovanie na niektoré formy údajnej „protektie“ nebýva bežným zvykom. Tento prístup môže čiastočne vyplývať aj z neľahkých Kazbundom prežitých peripetií v päťdesiatych rokoch 20. storočia, avšak do značnej miery i z dobového ponímania archívnej pomôcky, v ktorej aj niektorí archivári žiadali uvádzať osobné a životopisné dáta samotných úradníkov (bližšie sám Kazbunda v závere kapitoly *Štátny archív pre vnútro a spravodlivosť*). Ako však aj editor Ján Kahuda upozorňuje v edičnej poznámke, Kazbunda priamo v liste Antonínovi Markusovi uvádza, že „*spomienky by nemali byť uhladené...museli by byť predsa len subjektívne, sympatie a antipatie otvorene vyslovené*“. Na druhej strane Kazbunda takýmto spôsobom prispieva k detailnému poznaniu osadenstva a pomerov ako vo viedenských archívoch, tak aj v dobovom československom úradnom aparáte. Na odlišnosť popisovaných pamätí od Kazbundových odborných prác čitateľa upozornia tiež viaceré opisy rodinných dovolení či jeho návštev viedenskej opery, ktoré okrem určitého spes-trenia môžu poslúžiť aj na dokreslenie poznania dobových pomerov.

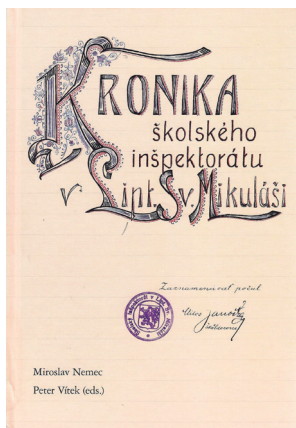
Napriek tomu, že slovenský archívár či historik by od práce mohol očakávať väčšiu pozornosť samotným slovacikám, sú Kazbundove spomienky nesporným prínosom pre českú a slovenskú historiografiu zaoberajúcu sa obdobím vzniku Československa a predovšetkým záujemcom o problematiku delenia archívov približujú reálnu situáciu i časť pozadia tejto viac ako dvojročnej viedenskej archívnej anabázy.

Záverom nemožno nepochváliť editora Jana Kahudu, ktorému práca aj vzhľadom na rozsiahly autorský poznámkový aparát a používanú dobovú terminológiu priam

nanútila rozsiahlu tvorbu svojho vlastného – vysvetľujúceho poznámkového aparátu (spoločných viac ako 920 poznámok v nepríliš rozsiahlej práci hovorí samo za seba). V editorsky precízne odvedenej práci nechýbajú, samozrejme, ani rozsiahle zoznamy prameňov, literatúry a skratiek. Orientovať sa v spomenutom množstve uvádzaných archivárov, historikov, úradníkov či politikov (prevažne českých a rakúskych) pomôže čitateľovi aj podrobný menný register a znalcov poteší tiež zaujímavá obrazová príloha. Prehľadávajme archívy, aby sme takýchto spomienok ešte zopár našli.

Ivan Tichý
Slovenský národný archív

NEMEC, Miroslav – VÍTEK, Peter (eds.). *KRONIKA ŠKOLSKÉHO INŠPEKTORÁTU V LIPTOVSKOM SVÄTOM MIKULÁŠI*. Ružomberok : Society for Human studies, 2020, 198 s. ISBN 978-80-972913-6-5.

Anotovaná publikácia formou akejsi popularizačnej edície prináša čitateľom rukopis Kroniky školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši. Kronika je zaujímavá najmä z pohľadu dejín školstva, ale i celkovo dejín regiónu Liptova v medzivojnovom období. Pôvodný rukopis kroniky je zviazaný v zošite s tvrdými doskami s rozmermi 33,7 × 21,5 cm. Obsahuje 166 strán, z ktorých je 126 zapísaných. Podľa pôvodného inventárneho čísla, ktorým je kronika označená, zostavovatelia predpokladajú, že pravdepodobne bola súčasťou archívu školského inšpektorátu, a na základe niektorých zápisov je jasné, že boli robené s odstupom viacerých rokov.

Publikácia obsahuje krátky úvod, ktorý je akýmsi predhovorom zostavovateľov, nasledujú dve pomerne rozsiahle úvodné štúdiá, samotná edícia Kroniky školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši, obrazová príloha a krátka edičná poznámka. Ďalej publikáciu dopĺňa zoznam použitých skratiek, zoznam použitých archívnych prameňov prevažne zo slovenských archívov a rozsiahly zoznam použitej literatúry, v ktorom však takmer jednu štvrtinu tvorí produkcia samotných zostavovateľov. Nechýba ani menný a miestny register a krátka informácia o zostavovateľoch.

Prvá z úvodných štúdií z pera Petra Víteka sa venuje dejinám školstva v Liptove. Prechádza od stredovekej vzdelanosti a samotných predpokladov na vznik škôl, cez vznik farských škôl v 16. a 17. storočí v jednotlivých liptovských obciach a mestečkách. V 18. a 19. storočí po potlačení posledného protihabsburského povstania sa postupne školy vrátili do rúk katolíckej cirkvi a aj v Liptove sa prudko rozvíjalo cirkevné školstvo. Autor štúdie sa podrobne venuje dejinám jednotlivých, najmä katolíckych, ale i protestantských či evanjelických škôl, ktoré ostali fungovať v sídlach artikulárnych

škôl aj v období rekatolizácie. V 19. storočí sa v Liptove objavili vyššie štátne školy, konkrétne Lesnícka (a hospodárska) škola v Liptovskom Hrádku, ktorej sa autor štúdie nevyhol. Pomyselná druhá polovica úvodnej štúdie sa zaoberá školským systémom ako takým a jeho modernizáciou v druhej polovici 19. storočia. V závere sú informácie o vzniku štátneho gymnázia v Liptovskom Mikuláši a tiež organizácii školstva v Uhorsku, ale najmä v Liptove od konca 18. storočia. Tu nájde čitateľ podrobné informácie o školskom obvode, respektíve neskôr škôldozornom úrade či školskom inšpektoráte na území Liptovskej župy až do zániku školských inšpektorátov v roku 1949. Autor Peter Vítek v sebe nezaprie archivára a v úplnom závere štúdie podáva stručnú informáciu aj o osude archívnych dokumentov po zániku inšpektorátu.

Druhá úvodná štúdia, ktorej autorom je Miroslav Nemeč, podrobne opisuje život a dielo autora samotnej kroniky, Miloša Janoška. Tento muž zastával post liptovsko-svätomikuláškého školského inšpektora počas takmer celého medzivojnového obdobia a okrem toho, že celý svoj profesionálny život pôsobil v školstve, bol tiež významnou osobnosťou slovenskej turistiky, jaskyniarstva a zborového spevu. Štúdia prechádza od jeho mladosti a učiteľských začiatkov až po jeho záujmy. Samostatná časť je venovaná jeho rodinnému a, samozrejme, aj pracovnému životu. Rovnako ako prvá, i druhá úvodná štúdia je doplnená rozsiahlym poznámkovým aparátom, ktorý čitateľovi v prípade záujmu umožňuje dostať sa hlbšie do problematiky.

Jadro publikácie tvorí samotná edícia Kroniky školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši, ktorej autorom je už spomínaný Miloš Janoška. Mapuje obdobie rokov 1919 až 1937. Rok 1938 je len ozdobne nakreslený a na tomto mieste je rukopis pôvodnej kroniky ukončený. Úvod tvorí krátky retrospektívny pohľad do obdobia pred rokom 1918 a pred vznikom Československej republiky. Venuje sa hlavne otázke maďarizácie, Apponyiho zákonom z roku 1907 a ich uplatňovaní v liptovskom školstve, ale i výstavbe nových škôl pred prvou svetovou vojnou, prevratu a organizácii školstva tesne po vzniku Československej republiky. V celej tejto časti publikácie sa ukazuje kus práce zostavovateľov, ktorí množstvom poznámok pod čiarou vysvetľujú základné, známe i menej známe termíny, aktualizujú zemepisné názvy, ale podávajú aj základné životopisné údaje o každej zmienenej osobe, ktorých sa v kronike spomínajú desiatky. Primárne sa kronika školského inšpektorátu na nasledujúcich stranách venuje udalostiam liptovského školstva tak, ako nasledovali v jednotlivých rokoch, avšak v nemalej miere zachytáva aj ducha svojej doby. Nachádzajú sa tu informácie nielen z liptovského regiónu, ale podáva správy aj o udalostiach celoštátneho a niekedy i medzinárodného významu. Väčšina ročníkov je vhodne dopĺňaná tabuľkami so štatistikou počtu škôl, učiteľov, študentov, ich národnosti či náboženstva, čo môže byť zaujímavým zdrojom pre regionálne dejiny.

Zostavovatelia sa snažili priblížiť čitateľovi aj pôvodný formát kroniky a zápisy jednotlivých ročníkov sa začínajú ozdobnou iniciálou odkazujúcou na pôvodný text. V pôvodnej kronike bolo nalepených 12 fotografií, ktoré vhodne ilustrovali text. Na dvoch miestach však fotky chýbali. Zostavovatelia chýbajúce fotografie nahradili, dá sa však len dedukovať, o ktoré fotografie presne ide. Ďalších 25 kusov fotografií, ktoré boli v kronike voľne vložené, tvorí obrazovú prílohu. Na týchto fotografiách sú zobrazené prevažne školské budovy a život v školách, pričom sa podarilo identifikovať a popísať všetky fotografie okrem jednej. Poslednú stranu obrazovej prílohy tvorí

ukážka pôvodného rukopisu Kroniky školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši.

Krátka edičná poznámka vysvetľuje čitateľovi nevyhnutné úpravy, ktoré v texte vzhľadom na jeho dobový charakter museli zostavovatelia vykonať. Ide o štandardné edičné úpravy, ako zjednotenie spôsobu písania čísiel, doplnenie chýbajúcich slov, oprava pravopisu, náhrada bohemizmov, avšak napríklad aj chyby v dátumoch, ktoré zostavovatelia opravovali priamo v texte a pôvodný (chybný) dátum uviedli len v poznámke pod čiarou. Záver celej publikácie tvorí už spomínaný pomocný aparát.

Edícia Kroniky školského inšpektorátu v Liptovskom Svätom Mikuláši ponúka vizuálne zaujímavým a lákavým spôsobom tento druh archívneho dokumentu priamo širokej verejnosti, pričom si v nej nájdú hodnotné pramenné zdroje aj odborníci venujúci sa regionálnym dejinám. Aj napriek niektorým osobitostiam, ktoré ju radia niekam medzi populárno-náučnú a odbornú publikáciu, je to hodnotný kúsok do každej domácej a určite i školskej knižnice.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

HOVORKA, Ján a kolektív. *MATRIKA SLOVENSKEHO KOMLÓŠA*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2020, 383 s. ISBN 978-973-107-158-9.

Anotovaná publikácia Matrika Slovenského Komlôša je výsledkom niekoľkoročnej činnosti skupiny autorov a dobrovoľníkov, ktorí si za cieľ vytýčili indexáciu a analýzu zachovaných matrik evanjelickej náboženskej obce na pomedzí dnešného Srbska, Rumunska a Maďarska z rokov 1746 – 1947. Vydanie publikácie podporil Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí a recenzovali ju Ján Botík a Miroslav Kmeť.

Autori a dobrovoľníci v priebehu štyroch rokov zindexovali takmer 137-tisíc záznamov z 31 matrik narodených, sobášnených a zomretých. Na základe indexácie a navrhnutého počítačového programu vytvorili prehľadnú a dostupnú pomôcku na vyhľadanie predkov či analýzu rodinných väzieb a vzťahov. Aký bol dôvod a motivácia autorov a dobrovoľníkov venovať čas a pozornosť obci, ktorá je mimo slovenského územia?

Dejiny obce Slovenský Komlôš, ako nám už napovedá jej názov, sú úzko späté s územím Slovenska. Kataster tejto obce bol znovuosídlený 24. apríla 1746 (po takmer 150 rokoch od osmanského pustošenia) slovenskými prisťahovalcami na základe zmluvného vzťahu s barónom Rudňanským. Slovenskí prisťahovalci položili základy obce, v ktorej prežili politické a spoločenské zmeny v rámci monarchie i zlomové ro-

ky 1918 a 1945. Po skončení druhej svetovej vojny iniciovala ČSR kampaň za návrat Slovákov do pôvodnej vlasti z území bývalého Rakúska-Uhorska. Po podpísaní dvojstrannej dohody medzi ČSR a Maďarskou republikou o vzájomnej výmene obyvateľstva v roku 1946 ponuku na presídlenie využilo približne 3 200 Komlóšanov, ktorí sa usadili v obciach južného Slovenska po vysídlených občanoch maďarskej národnosti (napr. v obciach Matúškovo, Čierna Voda, Dolné a Horné Saliby, Kajal, Topoľnica či Galanta).

Repatrianti zanechali v pôvodnej obci nielen rodinných príslušníkov, ale aj časť svojej rodinnej histórie. Mnohí po rokoch prejavili záujem pátrať po svojich predkoch žijúcich v Slovenskom Komlóši. Potenciálni bádatelia sa však potýkali nielen so vzdialenosťou (viac ako 300 km zo Slovenska), ale v prípade migrácie predkov v rámci priestoru majoritne slovenských evanjelických obcí na Dolnej zemi aj s rôznymi podmienkami bádania v matričných záznamoch (matriky sa nachádzajú na území viacerých štátov – Maďarska, Rumunska, Srbska – s rôznymi podmienkami sprístupnenia matričných záznamov). Práve iniciatíva spracovania a analýzy matrik Slovenského Komlóša poskytla bádateľom jednoduchší prístup k údajom a možnosť kontinuitne pátrať po predkoch aj v matrikách zo slovenského územia pred rokom 1746 (teda pred odchodom predkov do Slovenského Komlóša). Publikácia tak slúži nielen pre potreby na Slovensku žijúcich potomkov Komlóšanov, ale aj pre komunitu žijúcu naďalej v Maďarsku.

Publikácia je univerzálne použiteľná pre akýchkoľvek záujemcov o bádanie v matrikách i v rámci Slovenska – či už pre začiatočníkov, ktorí sa oboznámia s pravidlami vedenia matričných záznamov v 18. a 19. storočí, ale aj pre profesionálnych genealógov. V šiestich kapitolách je komplexne popísaná prax vedenia matrik v cirkevnom prostredí v Uhorsku, ktorá sa menila pod vplyvom politickej situácie v monarchii i zavádzaných tereziánskych a jozefinských reforiem v druhej polovici 18. storočia a neskôr v druhej polovici 19. storočia. Texty sú doplnené obrazovým materiálom a ukážkami textov s ich prepismi.

Autori publikáciu formálne rozčlenili do troch celkov na základe používaného jazyka, v ktorom boli matriky vedené: od roku 1746 do 1837 v latinčine, od roku 1837 do 1945 v maďarčine a po skončení druhej svetovej vojny súběžne v maďarčine a slovenčine.

V prvých dvoch kapitolách, zameraných na obdobie od znovuosídlenia obce do roku 1837, sa dozvedáme o migračných pohyboch v rámci tzv. prvotnej a druhej kolonizácie Dolnej zeme a ich odraze vo vedení matričných záznamov obce. Autori na základe porovnávania matričných záznamov a sekundárnych archívnych dokumentov zrekonštruovali napr. menoslov rodín kolonizujúcich Slovenský Komláš v prvej vlne. Analýzou matričných záznamov z iných okolitých obcí – napr. z Békešskej Čaby či Sarvaša boli identifikované vzájomné väzby medzi etnicky, kultúrne, nábožensky a jazykovo totožnými enklávami. Štúdium matričných záznamov tak poskytuje ucelený obraz o postupnom osídľovaní, ktorý nám bežne nedajú iné zachované archívne dokumenty. Napríklad v prípade migračných vln pauperizovaných vrstiev – bírešov či pastierov, ktorých priezviská sa nenachádzajú v súpisoch obyvateľstva, sa v matrikách už o nich a ich rodinných príslušníkoch záznamy nachádzajú. Pod vplyvom hospodárskeho rastu a vyčerpaním možností získať novú pôdu dochádzalo po-

stupne k odlevu obyvateľstva zakladaním nových obcí – napr. Nového Slovenského Komlóša, Nadlaku či Pitvaroša. Aj z tohto dôvodu na pôvodný výskum nadväzuje indexácia matrik celého regiónu okolo Slovenského Komlóša – obcí Veľký Banhedeš, Nadlak, Pitvaroš, Čanádalberti či Ambrózfalvi, ktorá zjednoduší bádateľom prístup k matričným záznamom daných obcí a rekonštrukciu ich rodinných väzieb.

Matričné záznamy z prvej polovice 18. storočia, vedené v riadkovej textovej forme v latinskom jazyku, obsahujú len minimum údajov, čo sťažuje bádateľom rekonštrukciu rodinných väzieb. Zápisy narodenia sú bez priezviska matky, ale obsahujú mená krstných rodičov, ktoré sa stávajú identifikátorom pri určovaní členov rodiny. Autori ponúkajú niekoľko pravidiel výberu a zápisu krstných rodičov v rôznych rodinných situáciách spolu s príkladmi a ukážkami textového zápisu a využitia daných údajov.

Špecifickou témou sú zmeny priezvisk osídlencov najmä z dôvodu obáv pred trestami zo strany pôvodných zemepánov z územia Slovenska. Rovnako aj v tomto prípade je zápis mien a priezvisk krstných rodičov pomôckou, ktorá má napomôcť identifikácii pôvodného i nového priezviska hlavy rodiny. Na základe indexácie sa podarilo autorom spísať ako pomôcku ucelený zoznam pôvodných a zmenených priezvisk obyvateľov obce.

Pre komplexnejší pohľad na život Komlóšanov v 18. až 20. storočí sú do textov zapracované aj popisy zvykov a tradícií viažucich sa k jednotlivým životným situáciám – napr. príprava a priebeh sobášov od súhlasov rodičov, cez ohlášky až po samotné niekoľkodňové konanie svadby.

Tretia a štvrtá kapitola sú zamerané na obdobie od roku 1837 do 1945, keď sa presadila prax viesť matriky v maďarskom jazyku. Práve v tomto období pribudli v matrikách krstov poznámky o príslušnosti k etniku, dátum narodenia, miesto, meno kňaza či dátum úmrtia. Autori sa v tejto časti sústredili najmä na štatistické vyhodnotenie a zdôvodnenie niektorých sledovaných javov – napr. vývoja natality, ktorá dosiahla maximum v rokoch 1844 a 1884 (527 a 526 detí narodených v daných rokoch) a minimum v roku 1916 (157 detí); vývoja mortality, keď v cholerový rok 1831 výrazne stúpila úmrtnosť; mieru úmrtnosti v ženskej populácii; vývoj a ukazovatele sobášnosti; priemerný vek snúbencov, sobáše medzi príslušníkmi rôznych konfesíí či viacnásobné vydaje a ženby.

Do piatej kapitoly sú zaradené čiastkové sondy zamerané na problematiku ne-manželských detí, civilných sobášov, pomadžarčovania mien a priezvisk či vývoja a špecifik priezvisk. Samostatná časť je venovaná aj cintorinom Slovenského Komlóša a možnostiam využitia záznamov na pomníkoch a náhrobkoch ako doplnkového zdroja údajov k matričným záznamom.

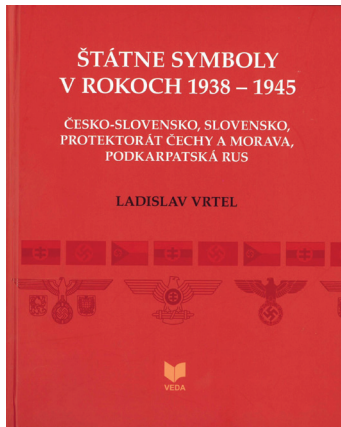
Šiesta kapitola je zameraná na posledné zo skúmaných období, roky 1914 až 1947, keď obe svetové vojny násilne zasiahli do života komunity. Po prvej svetovej vojne a rozpade monarchie pripadla obec Maďarskej republike, ktorej predstavitelia pristúpili k násilnej asimilácii menšín. Neskoršie povojnové presídlenie obyvateľov do ČSR prebiehalo v rokoch 1947 a 1948 s rôznymi peripetiami, ktorých popis čitateľom ozrejmi rozsah a uskutočnenie celej akcie na oboch stranách hranice.

K publikácii je priložená elektronická príloha – DVD nosič s databázovým programovým spracovaním prepísaných genealogických údajov zo skenov matričných záznamov, ktoré boli následne niekoľkokrát porovnávané a verifikované autormi. Prí-

loha je poskytnutá vo dvoch jazykových mutáciách – slovenskej a maďarskej, na maximálne využitie zo strany slovenských i maďarských bádateľov. Publikácia zároveň obsahuje 12 príloh, ktoré sú koncipované tak, aby čo najviac pomohli bádateľom pri využití údajov z pripojeného DVD nosiča.

Lenka Bernátová
Archív 365.bank

VRTEL, Ladislav. *ŠTÁTNE SYMBOLY V ROKOCH 1938 – 1945. Česko-Slovensko, Slovensko, Protektorát Čechy a Morava, Podkarpatská Rus*. Bratislava : VEDA, 2020, 311 s. ISBN 978-80-224-1835-5.

Štátna symbolika je téma, ktorá stále rezonuje aj v našej spoločnosti. Stačí spomenúť kauzu loga Zväzu slovenskej hokejovej reprezentácie a jeho použitia na medzinárodných súťažiach nášho národného tímu¹ alebo problém s logom parlamentnej politickej strany Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko, ktorá mala rovnaký vizuál zdvojeného kríža v kruhu, aký používali príslušníci Hlinkovej gardy.²

Ladislav Vrteľ, známy slovenský heraldik, ktorý sa vyjadroval aj k spomínaným témam, napísal knihu mapujúcu vznik a vývoj štátnych symbolov Česko-Slovenska, Slovenska, protektorátu Čechy a Morava a Podkarpatskej Rusi.

Anotovaná publikácia je rozdelená do dvoch kapitol a viacerých podkapitol. Prvá kapitola je venovaná vzniku československých štátnych symbolov v rokoch 1914 – 1938. Toto začlenenie, hoci úplne nekorešponduje s časovým vymedzením v názve knihy, je logické, pretože ide o obdobie, keď sa po prvýkrát na štátoprávnej úrovni tvorila symbolika Slovenska a Slovákov. Autor stručne zmapoval pomerne dobre známu problematiku reprezentatívnych znakov československých légii a tvorbu štátnych symbolov novovzniknutého česko-slovenského štátu.

V druhej kapitole sa zaoberá problematikou štátnej symboliky po faktickom rozpade Česko-Slovenska. Opäť stručne, ale s prehľadom, ponúka chronologický prehľad tvorby štátnej symboliky v tejto turbulentnej dobe. Otázka tvorby štátnych symbolov

¹ TASR. Ozvala sa katedra Univerzity Komenského. Odmieťa nové logo na dresoch. In *Hospodárske noviny* [online]. Dostupné na: <https://slovensko.hnonline.sk/1823698-ozvala-sa-katedra-univerzity-komenskeho-odmieta-nove-logo-na-dresoch>. [cit. 16-08-2021].

² Pozri napr. KOVÁČ, Peter. Heraldik: Odkaz kotlebovcov na gardistov je nepochybný. In *Sme* [online]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/20520699/heraldik-odkaz-kotlebovcov-na-gardistov-je-nepochybyny.html/>. [cit. 16-08-2021].

bola veľmi dôležitá, a heraldici preto vytvárali rôzne návrhy, hoci nebolo isté, ako bude republika vyzerat' na druhý deň. Autor sa nezameriava len na symboliku Česko-Slovenska či Protektorátu Čechy a Morava, ale aj na symboly autonómnej a následne samostatnej Karpatskej Ukrajiny. Z pohľadu tvorby osobitnej symboliky Slovenského štátu sú i z celospoločenského hľadiska zaujímavé pokusy o prijatie štátnej symboliky po vzore symbolov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Hlinkovej gardy, ktoré boli inšpirované symbolmi Hitlerovej NSDAP. Autor tu vyzdvihuje snahy Alexandra Húščavu, ktorý bol v tých časoch tým najkompetentnejším odborníkom, presadzujúcim historicky najkorektnjšie prijatie trojvršia a dvojitého kríža ako najcharakteristickejších symbolov Slovenska. Vrtel predpokladá, že práve Húščava a český heraldik Břetislav Štorm boli autormi prijatého znaku, vlajky a pečate Slovenského štátu (1939). Na ich prijatie mala dosah aj heraldická komisia pri ministerstve vnútra, ktorej členmi, okrem Húščavu, boli i jeho kolega z univerzity Branislav Varsík a prednosta Vedeckých ústavov mesta Bratislavy Ovídius Faust. Zaujímavá je tiež problematika štátnej hymny. Hoci je za takúto považovaná pieseň *Hej, Slováci*, tá nikdy nebola oficiálne prijatá a potvrdená zákonom.

Autor v týchto staciach dopľňa a opravuje niektoré staršie tvrdenia Jozefa Nováka. Zároveň však musíme podotknúť, že niektoré témy zostávajú nedopovedané, napríklad angažovanosť ministra vnútra Alexandra Macha a najmä historika a poslanca Slovenského snemu Františka Hrušovského. Možno to však pripísať najmä formátu knihy, ktorá je predovšetkým katalógom návrhov štátnych symbolov s úvodnou štúdiou, nie vyčerpávajúcim spracovaním problematiky.

Ladislav Vrtel sa vo svojej knihe venuje aj symbolike používanej československými vojakmi v zahraničí a počas Slovenského národného povstania. Po ukončení druhej svetovej vojny sa zmena štátnej symboliky opäť dostáva na „program dňa“. Problém bol najmä v prípade štátneho znaku, pretože Podkarpatská Rus vyjadrená v pôvodnom znaku ČSR už nebola súčasťou obnoveného štátu. Z návrhov na riešenie tejto situácie zaujme najmä neobyčajný návrh veľkého štátneho znaku ČSR od Jiřího Loudu.

Po Vrtelovej úvodnej štúdií nasleduje katalóg. Na ľavej strane je štruktúrovaný popis obsahujúci názov, blazón či opis, prípadné používanie a právny predpis, autora a signatúru. Vpravo je grafické znázornenie návrhu. Na konci publikácie sa nachádzajú textové prílohy – najdôležitejšie vládne nariadenia a zákony viažuce sa k predmetnej téme.

Knihá Ladislava Vrtela je dozaista cenným príspevkom k dejinám slovenskej heraldiky. Je postavená na výbornej znalosti problematiky a minucióznom archívnom výskume. Autor v nej otvára niektoré nové otázky dotýkajúce sa napríklad aj známych slovenských archívnych a heraldických elít.

Verím, že L. Vrtel neostane len pri katalógu, ale v dohľadnej dobe bude publikovať rozsiahlejšie textové dielo venujúce sa problematike štátnych symbolov aj so zameraním na obdobie rokov 1938 – 1945.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

ŠTVERÁK, František. *SCHEMATISMUS K DĚJINÁM KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. 2. vydanie. Praha : Národní archiv, 2018, 697 s. ISBN 978-80-7469-060-0.

Prvé vydanie knihy pracovníka Národního archívu v Praze Františka Štveráka *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany* vyšlo už v roku 2010. Na toto vydanie nadväzuje druhé, rozšírené vydanie, ktoré taktiež vydal Národní archiv v Prahe v roku 2018. Už samotný názov naznačuje, že publikácia obsahuje zdanlivo nekonečné zoznamy ústredných orgánov a vedúcich predstaviteľov Komunistickej strany Československa.

Po kratšom úvode nasleduje prvá kapitola, v ktorej nájdeme prehľad vedúcich a vrcholných predstaviteľov komunistickej strany v rokoch 1921 – 1992. Táto kapitola obsahuje ako jediná aj úvod, zaoberajúci sa problematikou nie príliš jednoznačného označenia názvu vedúcich predstaviteľov strany v medzivojnovom období. To sa menilo od vzniku komunistickej strany až po jej zánik – mohol ním byť predseda, generálny, ústredný alebo prvý tajomník, prípadne politický sekretár.

V nasledujúcej, najväčšej časti knihy môžeme nájsť prehľad zjazdov strany, stručné údaje o dátume a mieste jeho konania, menný zoznam predsedníctva zjazdu, referentov a delegátov. Okrem toho sa tu ešte nachádza zloženie ústredných výkonných orgánov strany, zloženie užších výkonných orgánov (politické byro, predsedníctvo, sekretariát a organizačný sekretariát) a mená predsedov kontrolných orgánov strany (kontrolná, revízna, ústredná kontrolná komisia).

V ďalšom celku sú uvedené menné zoznamy členov výkonných orgánov strany (užší výkonný výbor, predsedníctvo, politické byro, organizačné byro, politický a organizačný sekretariát, byro pre stranickú prácu v českých krajinách, výbor pre riadenie straníckej práce v ČSR).

Na predchádzajúcu kapitolu nadväzuje časť, ktorá obsahuje prehľady zasadaní výkonných orgánov komunistickej strany (konferencia, konferencia žien, konferencie slovenské, zasadanie ústredného výboru (ďalej len ÚV), politického byra, predsedníctva, sekretariátu, politického a organizačného sekretariátu, organizačného byra, byra pre stranickú prácu v českých krajinách, výboru pre riadenie straníckej práce v ČSR), ako i menné zoznamy členov komisií KSC (komisia ÚV, komisia predsedníctva ÚV, komisia politického byra ÚV a sekretariátu ÚV).

Veľkú časť knihy tvoria zoznamy senátorov a poslancov zvolených na kandidátke komunistickej strany, ktoré sú rozdelené podľa jednotlivých volebných období. Nájdeme tu aj prehľad výsledkov strany vo voľbách do zákonodarných zborov, mená predsedov poslaneckého klubu KSC a zoznam premiérov, ministrov a povereníkov komunistickej strany vo vládach v Československu.

Nasleduje prehľad predstaviteľov vybraných organizácií a inštitúcií, ktorých činnosť súvisela s existenciou komunistickej strany (šéfredaktori Rudého práva, Života strany, Tvorby, Tribúny, riaditelia múzeí a vedeckých ústavov, rektori vysokej školy politickej, velitelia hlavného štábu Ľudových milícií, predstavitelia mládežníckych organizácií, odborového a ženského hnutia, organizácií priateľov ZSSR, kultúrnych, osvetových a telovýchovných organizácií a iných).

Pre slovenského čitateľa najzaujímavejšia kapitola sa venuje Komunistickej strane Slovenska, ktorá bola v rokoch 1948 – 1989 organizačnou súčasťou KSČ. Táto časť však poskytuje len základné údaje, ako výpočet zjazdov, personálne zloženie najvyšších orgánov strany a zoznam vedúcich predstaviteľov.

Ďalšou rozsiahlou časťou publikácie je abecedný prehľad členov ústredného (výkonného) výboru, revíznej komisie, komisie straníckej kontroly a ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČ v rokoch 1921 – 1992. Abecedný zoznam poskytuje informácie o mene a priezvisku, dátume narodenia a úmrtia, prehľade straníckych funkcií a časový údaj o funkciách, ktoré počas členstva v strane dotýčny zastával.

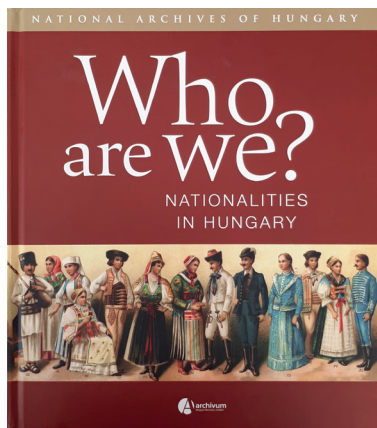
Posledným celkom je obrazová príloha, kde nájdeme abecedne zoradené fotografie významných členov komunistickej strany, fotografie zo zjazdov strany, ako i rôznych významných akcií a udalostí, ktoré sa viažu k histórii KSČ.

Z vyššie uvedeného je jasné, že *Schematismus k dějinám komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany* je naozaj veľmi podrobným výpočtom zoznamov mien, dátumov a orgánov komunistickej strany. Aj keď ide o schematismus KSČ a nie monografiu venovanú dejinám komunistickej strany, tak pri takmer 700-stranovej publikácii by sa určite žiadal väčší ako trojstranový úvod, ktorý čitateľovi neposkytne dostatočný prehľad o problematike histórie komunistickej strany. Veľa informácií nájdeme v rámci poznámkového aparátu, ale na lepší prehľad by sa na začiatku každej kapitoly žiadal text, v ktorom by autor aspoň v krátkosti priblížil súvislosti a vysvetlil by funkciu a vzťahy medzi všetkými predsedníctvami, byrami, komisiami a sekretariátmi. Takýto text je len súčasťou prvej kapitoly. Ešte by možno nebolo na škodu, keby pre lepší prehľad autor jednu kapitolu venoval vývoju organizačnej štruktúry KSČ. Ďalším nedostatkom knihy, ktorá je v podstate celá o zoznamoch mien, je absencia menného registra.

Aj napriek tomu ide z faktografického hľadiska o neoceniteľnú publikáciu, ktorá by nemala chýbať žiadnemu bádateľovi venujúcemu sa dejinám komunizmu a komunistickej strany v Československu. Zo slovenského pohľadu poteší kapitola venovaná KSS, avšak tá neposkytuje také podrobné informácie, ako je to v prípade kapitol, ktoré sa venujú celoštátnej KSČ. Na druhej strane treba dodať, že archívny fond Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska je v archívnej starostlivosti Slovenského národného archívu a aj kniha z pera Františka Štveráka môže byť inšpiráciou pre slovenských archívárov alebo historikov na publikovanie schematismu KSS.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

BALOGH, L. Béni (ed.). *WHO ARE WE? NATIONALITIES IN HUNGARY*. Budapest : Archívum, Magyar Nemzeti Levéltár, 2019, 132 s. ISBN 978-963-631-276-3.

Pracovníci Maďarského národného archívu v Budapešti sa snažia prispievať k lepšiemu pochopeniu minulosti maďarského národa svojimi vedeckými publikačnými a výstavnými činnosťami. Jednou z takýchto aktivít je aj publikácia, ktorá vyšla ako katalóg k rovnomennej výstave *Kto sme? Národnosti v Maďarsku*. Tú si bolo možné prezrieť v Maďarskom národnom archíve v Budapešti od 12. júla 2018 do 31. októbra 2019.¹ Expozícia sa zameriavala na tému spolunažívania Maďarov a Nemaďarov v rámci spoločného štátu.

Katalóg je rozčlenený do jedenástich kapitol, v ktorých zachytáva obdobie približne od 10. storočia až po zmenu pomerov v roku 1989. Jednotli-

vé kapitoly sú doplnené krátkymi textami o postavení etník na území bývalého Uhorska a neskoršieho Maďarska. Taktiež obsahujú bohatú obrazovú prílohu, ktorú tvoria archívne dokumenty viažuce sa k téme danej kapitoly, ako sú listiny, stránky z kroník, ale i fresky a obrazy znázorňujúce jednotlivé výjavy z dejín alebo portréty vtedajších panovníkov či národných dejateľov. Hojné zastúpenie majú aj vyobrazenia ľudových odevov. Archívne dokumenty sú označené referenčným číslom, takže sú pre bádateľov ľahko dohľadateľné. Písomné časti kapitol tvoria aj úryvky z listín, citácie z kníh, úryvky z petícií, zákony, vyhlásenia, uznesenia a pod. Od primárnych textov viažucich sa ku kapitolám sa líšia typom písma, niekedy je to však ťažšie rozpoznateľné.

Prvá časť približuje vývin multietnického charakteru stredovekého Uhorska a postavenie, aké v ňom mali jednotlivé etniká. Novousadlíci boli spočiatku tolerovaní a podporovaní zo strany vrchnosti, čo dokazuje aj známy výňatok z textu napomenutí kráľa Štefana I. synovi Imrichovi, že kráľovstvo jedného jazyka a mravu je biedne a slabé. To sa však vzťahovalo predovšetkým na kňazov, rytierov, staviteľov, ktorých vedomosti a zručnosti boli žiaduce pre kráľovstvo či kresťanskú cirkev. Populácia na území Uhorska v roku 1300 sa podľa odhadov vyšplhala na dva milióny, o dvesto rokov mala vzrásť na približne 3,5 milióna, z čoho Nemaďari mali tvoriť asi tridsať percent. Čo sa týka obrazovej prílohy, zaujímavé je privilegium Ondreja III. v prospech Sedmohradskej kapituly v súvislosti so zdanením 60 rumunských domácností na jeho majetku z roku 1293 alebo listina z roku 1520 s hebrejským záznamom, v ktorej Jakab Mandel, stojaci na čele uhorských Židov, odsúhlasuje platiť uhorskému palatínovi Štefanovi Bátorimu sumu 400 zlatých ročne. O príchode Maďarov do Panónie sa môžeme dozvedieť z Obrázkovej kroniky (okolo roku 1360); z fresky kostola z Veľkej Lomnice, datovanej okolo roku 1420, zas o bitke svätého Ladislava s Kumánmi.

¹ V súčasnosti je ako virtuálna výstava prístupná na webovej stránke Maďarského národného archívu: <https://kiallitas.mnl.gov.hu/leveltar/>.

V 16. a 17. storočí pre boje s Osmanskou ríšou došlo k vyľudneniu niektorých území, prevažne tých rovinatých na Dolnej zemi. Nanovo ich začali osídľovať Nemaďari. Na konci 18. storočia žilo na území Uhorska 9,5 milióna obyvateľov. Z toho Maďari tvorili 3,5 miliónovú skupinu, ďalej to bolo 1,5 milióna Rumunov na území Sedmohradska, Banátu a južnej časti krajiny, vyše milióna Slovákov v hornom Uhorsku a napokon Nemci. Taktiež tu žili južní Slovania, Rusíni v Zakarpatskej oblasti a menšie skupiny Židov a Cigánov. Väčšinu populácie pritom už netvorili Maďari. V obrazovej prílohe nájdeme napríklad dekrét Márie Terézie o zrušení termínu „cigánsky“, reguláciu ich životného štýlu a ich sčítanie zo 4. decembra 1761, zoznam nemeckých usadlíkov z júna 1784, ilustrácie odevov obyvateľov Sedmohradska zo 17. storočia, na ktorých sú vyobrazené aj vtedajšie stereotypy viažuce sa na ich nositeľov (napr. rumunská žena s praslicou v ruke, srbský muž držiaci ruženec a pod.), textové pole dopĺňa zoznam privilégií Gabriela Betlena Židom z roku 1623.

V ďalších častiach sa výstava viac sústreďuje na interetnické vzťahy a verejnú politiku. Posledná štvrtina 18. storočia sa nesie v duchu národného obrodzenia, etnické skupiny žijúce v Uhorsku ako i samotní Maďari sa začali viac vymedzovať na základe jazyka, spoločnej minulosti a formovali sa národné ideológie. Prirodzene sa tieto snahy Maďarov dostali do konfliktu s aspiráciami nemaďarských obyvateľov. Požiadavky menšín na teritoriálnu a politickú autonómiu (s výnimkou Chorvátska) neboli vypočítané, práve naopak, zintenzívnili sa snahy o asimiláciu. Po roku 1867, v období tzv. dualizmu, bolo spolužitie Maďarov a Nemaďarov napäté. Hoci v súkromí mohol každý hovoriť materinským jazykom, vo verejnom živote to bola len maďarčina. Situáciu ilustrujú zákony týkajúce sa používania maďarského jazyka z obdobia rokov 1790 – 1844, úryvok z rukopisu článku Ľudovíta Štúra *Matiaše Korvína list písaný na vrchnost sv. kr. mesta Trnavy* z roku 1840 (vydaného v roku 1842 v Slovenskom pozorníku) a kráľovský diplom v spojení s povolením vydávať *Slovenskje národnje novini* z 23. januára 1845.

Vodcovia najpočetnejších národností vyjadrovali nespokojnosť a formulovali vlastné národné požiadavky. Najextrémnejšie to poňali Chorváti, ktorí chceli rovnaké práva ako od viedenského panovníckeho dvora už dosiahli Maďari. Srbi sa takisto vyhradili ako politicky slobodný a nezávislý národ. Rumuni protestovali proti zjednoteniu Sedmohradska s Uhorskom. Slováci žiadali používať slovenský jazyk v úradnom styku a ako vyučovací jazyk v oblastiach, kde tvorili majoritnú časť obyvateľstva. Napokon, hoci teritoriálnu nezávislosť národnosti nedosiahli, právo používať svoj jazyk im bolo uznané. V kapitole s názvom *Národnosti počas revolúcie a boja za slobodu 1848 – 1949* možno nájsť list Lajosa Kossutha rumunskému predstaviteľovi Ioanovi Dragosovi ohľadom podmienok uhorsko-rumunského zmierenia z 26. apríla 1849, zákon o oslobodení židovského národa z 28. júla 1849, obrazy zachytávajúce srbské či rumunské národné zhromaždenia v roku 1848, úryvok zo žiadosti vedúcich predstaviteľov slovenského národného hnutia na zhromaždení v Liptovskom Mikuláši z 10. mája 1848 či úryvok zo žiadosti delegácie sedmohradských Sasov Viedni z 25. apríla 1848.

Počas obdobia dualizmu sa jazykovo-národnostné pomery zmenili v prospech Maďarov. Kým v roku 1850 bol podiel Maďarov niečo cez 36 %, do roku 1910 vzrástol, vrátane Chorvátska, na 48 %. Toto ovplyvnili tri faktory: väčší počet emigrantov me-

dzi národnosťami, vyššia natalita Maďarov a tiež, že asimiláciou pribudli dva milióny obyvateľov, a tým vzrástol počet Maďarov na 5,3 milióna. Zákon XLIV z roku 1868 o rovnoprávnosti národností poskytoval viacero špeciálnych práv pre národnostné menšiny: založenie kultúrnych či ekonomických združení a národnostných škôl, uznanie autonómie cirkví. Avšak politicky uznával iba jeden národ – maďarský. Národnosti rozhorčili aj tzv. Apponyiho zákony z roku 1907, ktoré stanovovali vlastnecké vzdelanie pre štátne i súkromné školy, maďarský jazyk sa musel vyučovať v predpísanom počte hodín a predmety v škole sa mali zameriavať na posilnenie maďarského národného povedomia. V publikácii možno nahliadnúť do prepisu spomínaných zákonov, etnografická mapa podľa cenzu z roku 1880 ukazuje rozloženie národností v Uhorsku. Rôznorodosť vtedajšieho uhorského obyvateľstva pekne ilustruje dvojstrana kolorovaných fotografií ľudí z rôznych kútov krajiny v krojoch zo začiatku 20. storočia.

V roku 1914 sa rakúsko-uhorská monarchia považovala za jednu z európskych veľmocí, čo sa týka územia a počtu obyvateľov (52 miliónov). Vládnuce národy boli však len menšinou medzi ostatnými etnickými skupinami – monarchia mala desať hlavných národností s počtom vyše milióna. Táto rozmanitosť sa odrážala aj v armáde – v priemere na sto vojakov vychádzalo 24 rakúskych, 20 maďarských, 13 českých, 10 poľských, 8 rusínskych, 6 rumunských, 5 chorvátskych, 4 srbskí, 4 slovenskí, 2 slovinskí, 1 taliansky a 1 bosniacký vojak.

Porážka v prvej svetovej vojne spečatila osud monarchie, v katalógu toto pohnuté obdobie vykresľujú predovšetkým fotografie z frontu z rokov 1916 – 1917, na zorientovanie sa poslúži mapa etník Rakúsko-Uhorska z roku 1910 či mapa Uhorska z obdobia vypuknutia prvej svetovej vojny v roku 1914. Texty dopĺňa prepis manifestu cisára Františka Jozefa I. „K mojím národom“ z 28. júla 1914.

Ďalšia časť sa venuje formovaniu samostatných štátov, čo dokumentuje napr. prepis rozhodnutia Národného zhromaždenia v Gyulafehérvári (Alba Iulia) o pripojení Sedmohradska k Rumunskému kráľovstvu, úryvok z deklarácie Slovenskej národnej rady z 30. októbra 1918 v Martine, nechýba mapa nástupníckych štátov. Nové hranice krajiny určila mierová zmluva podpísaná v Trianonskom paláci vo Versailles 4. júna 1920. Rozsah územia sa zmenšil na tretinu niekdajšieho a počet obyvateľov klesol o polovicu.

Podľa sčítania v Maďarsku z roku 1920 tvorili iné národnosti 10,4 % populácie, najväčšou minoritnou skupinou boli Nemci 6,9 %, potom Slováci, ktorí tvorili 1,8 % obyvateľstva. V ďalších desiatich rokoch mali tieto čísla klesajúcu tendenciu. Dôvody boli viaceré, jednak žili roztrúsene na väčších územiach, čo urýchlilo asimiláciu, jednak veľa z nich, hlavne Srbov a Rumunov, odišlo do svojich domovských krajín. Židia boli braní ako nábožensko-kultúrne spoločenstvá, po roku 1920 sa začali ich podmienky v Maďarsku zhoršovať potom, ako do platnosti vstúpil diskriminačný vzdelávací zákon „*numerus clausus*“ z 26. septembra 1920. V katalógu možno nájsť fotografie Nemcov, Chorvátov, ale i Rómov žijúcich v Maďarsku v medzivojnovom období, taktiež ukážku zo spomínaného zákona.

Téma holokaustu je súčasťou aj maďarskej národnej pamäti a histórie. Už od roku 1938 začali vychádzať protižidovské zákony. Počas druhej svetovej vojny sa viac ako 550-tisíc Židov z vtedajšieho územia Maďarska stalo obeťami holokaustu, rovnako

ako niekoľko desiatok tisíc maďarských Rómov. Obrazovú prílohu tejto kapitoly tvorí, okrem fotografií z koncentračných táborov, napríklad aj list regenta Miklósa Horthyho predsedovi vlády Pálovi Telekimu o rozširovaní sa Strany šípových krížov a ohľadom tzv. židovskej otázky.

Ďalšia stať sa venuje vyhosteniu a populačnej výmene. Koncom decembra 1945 sa vláda dohodla na presídlení maďarského obyvateľstva nemeckej národnosti alebo tých, ktorých materinským jazykom bola nemčina, do Nemecka. V súlade s Postupimskou dohodou tak bolo medzi rokmi 1946 – 1948 vysídlených okolo 170-tisíc Nemcov. Okrem fotografií z týchto odsunov tu možno nájsť aj dokumenty, na ktorých je zachytená výmena poznámok medzi maďarským predsedom vlády a sovietskou, britskou a americkou vládou ohľadom vysídlenia Nemcov z Maďarska. Kapitola sa venuje aj československo-maďarskej obojstrannej výmene obyvateľstva po druhej svetovej vojne. Po podpísaní bilaterálnej dohody v Budapešti 27. februára 1946 bolo do roku 1949 z Československa presídlených okolo 90-tisíc etnických Maďarov a naopak, 60-tisíc etnických Slovákov sa dobrovoľne presťahovalo z Maďarska do Československa.

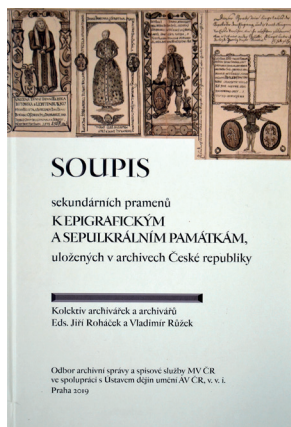
Posledná časť upriamuje pozornosť na národnosti od nástupu éry komunizmu až po zmenu režimu. Ideológia socialistického systému tvrdila, že v komunizme stratia národné a etnické rozdiely svoj význam, avšak tento režim neeliminoval konflikty či predsudky, iba ich umlčal. Oproti sčítaniu z roku 1941, keď sa k Nemcom, južným Slovanom, Rumunom a Slovákom hlásilo 616-tisíc ľudí, klesol ich počet v sčítaní v roku 1949 na 128-tisíc. Tento pokles nespôsobili len straty vo vojne a vysídlenie či výmena obyvateľstva, ale aj fakt, že ľudia sa báli uvádzať svoju etnickú a jazykovú príslušnosť. Rómska populácia mala v týchto rokoch v Maďarsku rastúcu tendenciu. Počas revolúcie v roku 1956 veľa Rómov bojovalo proti sovietskej okupácii. Vybrané dokumenty ukazujú snahy o zlepšenie podmienok pre rómske obyvateľstvo, právne rovnocenný status medzi historickými menšinami však získali až po zmene režimu.

Prílohu ku katalógu tvorí súbor máp etnických skupín rozdelených podľa jednotlivých časových období s krátkym popisom ku každej mape. Na konci publikácie sa nachádza menný register.

Pestrofarebná a oko pútajúca publikácia kolegov z Maďarského národného archívu sa snaží priniesť odpoveď na otázku, *kto sú Maďari*, na pozadí všetkých dôležitých udalostí z histórie od sformovania Uhorského kráľovstva po vznik novodobého Maďarska, pričom vyzdvihuje prínos Maďarov, ale nevyhýba sa pripomenúť ani temnejšie kapitoly z vlastných dejín. Spolužitie s inými národnosťami prináša veľa kompromisov, konfliktných situácií, ale zároveň ponúka priestor na vzájomné obohacovanie sa. História má mnoho príkladov dobrých i zlých rozhodnutí predchodcov, ktorých následky však ovplyvnili celý národ, budúcnosť však majú v rukách súčasníci. Záleží na nás všetkých, ktorým smerom sa ďalej vyberieme.

Jana Kafúnová
Slovenský národný archív

Kolektiv archivárek a archivářů a ROHÁČEK, Jiří – Růžek, Vladimír (eds.). *SOUPIS SEKUNDÁRNÍCH PRAMENŮ K EPIGRAFICKÝM A SEPULKRÁLNÍM PAMÁTKÁM, ULOŽENÝCH V ARCHIVECH ČESKÉ REPUBLIKY*. Praha : Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR ve spolupráci s Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i., 2019 1044 s. (vrátane 26 s. farebnéj obraz. prílohy).

Mimoriadne rozsiahle, viac než tisícstranové dielo formátu približne A5 v tvrdej väzbe je výsledkom veľkej tímovej práce. Na jej začiatku bol jeden človek – doc. PhDr. Jiří Roháček, CSc., z Ústavu dějin umění AV ČR. Už viac než tri desaťročia sa ako jediný v Českej republike venuje primárne postantickej epigrafii (a sepulkrálnemu umeniu). Inicioval a spoluvydáva *Corpus inscriptionum Bohemiae* – ktorým sa okrem iných zdrojov inšpiroval aj náš slovenský *Súpis nápisov zo Slovenska/Corpus inscriptionum Slovaciae* – a každoročne organizuje konferencie, z ktorých vychádzajú zborníky pod názvom *Epigraphica et sepulcralia*. Korpusy historických nápisov, aké vydáva aj Jiří Roháček, majú v zásade dva hlavné zdroje poznatkov: priamy terénny výskum a informácie

z archívnych prameňov (najmä kánonických vizitácií), ktoré zachytávajú texty niekedy aj z už zaniknutých či mimoriadne poškodených a dnes už nečitateľných nosičov nápisov. Jiřímu Roháčkovi sa podarilo získať podporu českého odboru archívnej správy a spisovej služby, ktorý vypísal celoštátnu súpisovú akciu v snahe podporiť domáci epigrafický výskum.

V úvodnej kapitole *Sekundární dochování epigrafických a sepulkrálních památek v České republice a potřeba jejich evidence* J. Roháček – hlavný *spiritus movens* projektu – načrtáva dejiny epigrafických výskumov v českých krajinách (prvý pokus 1943, vznik celoštátnej kartotéky od 1950, samotný projekt CIB od 1996). Argumentuje, prečo v dotazníkovom projekte mali archivári sledovať okrem čisto epigrafických nosičov aj sepulkrálie vo všeobecnosti, teda aj bez prípadných textov (blízkosť oboch kategórií pamiatok). Rozhodnutie sa dá akceptovať, hoci metodicky čistejším riešením by bol len súpis zmienok o nápisoch a ich nosičoch.

V nasledujúcej kapitole *Celostátní soupis sekundárních pramenů k epigrafickým a sepulkrálním památkám uloženým v archivech ČR* vysvetľuje Vladimír Růžek logistiku projektu. Docent Roháček predstavil možný projekt na porade riaditeľov archívov v roku 2010. Následne sa v roku 2011 obrátila archívna správa na archívy so žiadosťou o súpisové práce. Oslovila aj mestské a vybrané špecializované archívy, ako aj súkromný Archív Židovského muzea. Súčasťou oslovenia boli i prílohy (metodika spracovania súpisu a epigrafická príručka vo formáte pdf, ako aj prázdny formulárový list dotazníka programu Word). Archívna správa sa rozhodla, že po skončení projektu výsledky vydá na svoje náklady, čo touto publikáciou aj učinila. Na ukončenie projektu stanovila archívom približne rok. Výsledok akcie bol impozantný, hoci nie úplný – archivári identifikovali a zaslali 2 201 záznamov zo 42 štátnych archívov spadajúcich pod sedem centrálnych, resp. regionálnych archívov (Národný archív, štátne oblastné

archívy, zemské archívy), Archívu mesta Ostravy, Vojenského historického archívu a Archívu Národnej knižnice. Autor kapitoly si v texte ťažká na neochotu niektorých riaditeľov (pri niektorých spomína, že „tradične nereagovali“). Sťažuje sa, že tieto archívy nenapĺňajú svoju „zákonnú povinnosť plniť úlohy vedecko-výskumných pracovísk“. Zároveň uvažuje, že ide aj o dôsledok podľa neho slabnúcej autority archívnej správy. Nakoniec však Vladimír Růžek vyslovuje nádej, že v budúcnosti sa do druhého zväzku pridajú i ďalšie archívy.

Autori ďalej ponúkajú formulár, ktorí archivári vyplňali. Skladá sa zo šiestich základných častí: 1. lokalizácia, 2. forma nosiča, 3. pôvodca a obsah zápisu, 4. vlastný formálny opis záznamu s miestnym registrom, 5. zdroje a autor s dátumom. Nasleduje zoznam archivárov a archivárov, ktorí sú autormi nasledujúcich textov (62 jednotlivcov), ako aj zoznam archívov, ktoré sa do akcie zapojili (celkovo 52 pracovísk). Pri každom autorovi je uvedený aj rozsah jeho príspevkov (niektorí autori majú len po jednej jednotke, najviac majú okolo 30 až 40, niektorí aj 60 a viac, jeden prispel dokonca rovnou tisíckou záznamov).

Nasleduje najrozsiahlejšia časť diela – samotný korpus zmienok o historických nápisoch (a sepulkráliách ako takých) v archívnych prameňoch. Má 2 201 položiek štruktúrovaných podobne ako formulár. Pri lokalizácii je uvedený archív, fond a signatúra. Druhú položku tvorí forma zachytenia informácie (rukopis, tlač, obrazový materiál a pod.). Podstatná je tretia časť záznamu, ktorá predstavuje pôvodcu záznamu a okolnosti zápisu, ako aj detaily k samotnému zápisu. Posledná časť záznamu je venovaná formálnemu opisu archívneho prameňa, pričom končí registrom relevantných lokalít a menom spracúvajúceho autora. Štruktúru nepovažujem za úplne prehľadnú – po lokalizácii mohli nasledovať všetky údaje k formálnej stránke prameňa, potom obsahový opis a za tým prípadná literatúra a meno autora. Uvádzať v hotovom súpise osve pod každou jednotkou aj relevantné lokality (napr. Praha, Jindřichův Hradec a pod.) považujem za zbytočné, pretože každý čitateľ bude aj tak hľadať cez centrálny miestny register na konci celého diela. Za zváženie by uvedenie lokality stálo len v tom prípade, ak ide o presnejšie lokalizovanie opisovaného epigrafického nosiča, resp. sepulkralie (napr. Praha – Chrám sv. Víta – južná loď). Jednotlivé záznamy sa mierne líšia – autor od autora tomu venoval možno iný čas či námahu, k niektorým záznamom mali autori možno viac vedomostí, k iným menej – no celkovo možno konštatovať veľmi dobrú a pomerne vyrovnanú úroveň jednotlivých záznamov – iste aj vďaka zodpovednej práci oboch editorov. Jedinou mojou väčšou výhradou je, že diela podobného súpisového charakteru sú ako stvorené, aby v súčasnej dobe vychádzali už v elektronickej podobe ako databázy alebo súčasť pamäťových portálov (ako napr. slovenská EPaP – Evidencia pečatí a pečatidiel).

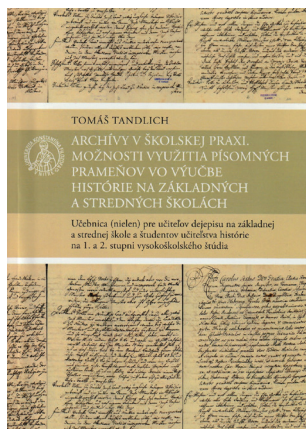
Prácu ukončuje menný a miestny register, anglické a nemecké zhrnutie a zoznam ilustračného materiálu, ako aj samotné vyobrazenia (na kvalitnom kriedovom papieri, viaceré vo farbe). V tejto časti mi trochu chýba vecný register (register nosičov nápisov opisovaných v archívnych prameňoch – napr. zvony, krstiteľnice, oltáre a pod.). Taktiež mi trochu chýba chronologická konkordancia (zoradenie datovaných alebo datovateľných nosičov chronologicky s poukazom na číslo záznamu). Záznamy boli totiž radené podľa archívov, z ktorých ich editori dostávali – kdežto čitateľa by zrejme

skôr zaujímali napríklad všetky nápisy zo 14. storočia (či 15. stor. alebo po 1621 a pod.).

Kniha nie je pre slovenského čitateľa, ktorý by hľadal nejaké priame väzby na naše územie, prvoplánovo zaujímavá. Inšpiratívny je však celý projekt. Na Slovensku sa archivári zúčastnili (alebo aj nie) podobného celoštátneho súpisu pečatí a pečatidiel organizovaného odborom archívov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR. Podobne Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť sa snažila s pomocou archivárov vytvoriť celoštátny súpis armálesov. V zásade všetky podobné projekty – či v Slovenskej republike alebo v Českej republike – narážajú na personálnu poddimenzovanosť vo väčšine archívov, možno aj odborné problémy niektorých jednotlivcov, prípadne i na nechť podieľať sa na niečom naozaj veľkom v prospech vedy, ak z toho okrem slávy (poľnej trávy) nebudem nič mať. O to väčšia úcta patrí z môjho pohľadu tým, ktorí sa na sne jedného vedca podieľali a spolu s jeho spolueditorom vytvorili dielo, aké našim západným susedom právom závidia epigrafii vo všetkých susedných štátoch.

Juraj Šedivý
Katedra archívniectva a PVH
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

TANDLICH, Tomáš. *ARCHÍVY V ŠKOLSKEJ PRAXI. MOŽNOSTI VYUŽITIA PÍ SOMNÝCH PRAMENOV VO VÝUČBE HISTÓRIE NA ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKOLÁCH. Učebnica (nielen) pre učiteľov dejepisu na základnej a strednej škole a študentov učiteľstva histórie na 1. a 2. stupni vysokoškolského štúdia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2021, 113 s. ISBN 978-80-558-1673-9.

Útla, stotrinásť stranová publikácia Tomáša Tandlichia je výstupom projektu VEGA riešeného na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Jej ciele sú zadefinované v podnápise – poslúžiť ako učebnica (nielen) pre učiteľov dejepisu na základnej a strednej škole a študentov učiteľstva histórie na 1. a 2. stupni vysokoškolského štúdia o možnostiach zapojenia archívov a archívnych dokumentov do pedagogického procesu. Možnosti archívnej pedagogiky autor približuje na vybranej téme – cechy a ich pôsobenie v zemepanskom meste Nitra v období novoveku. Ide o veľmi šťastný výber témy, veď na problematike cechov je možné ilustrovať celé spektrum tém od dejín remesiel, života v stredovekom a novovekom meste, cez dobové formy sociálneho zabezpečenia

či vykreslenie vplyvu náboženstva na každodenný život ľudí a ich vzájomnú spätosť, ktorú si dnes už mnohí žiaci nevedia predstaviť. Pramene k dejinám cechov sú teda z hľadiska aplikácie v školskej praxi pomerne univerzálne, učiteľ dejepisu ich môže využiť v priebehu školského roka opakovane.

Učebnica je rozdelená do štyroch kapitol. Prvé tri približujú dejiny archívneho systému na Slovensku a súčasnú štruktúru archívov, sumarizujú možnosti, ktoré sa ponúkajú pedagógovi v prípade záujmu o využívanie archívnych dokumentov v školskej praxi a prinášajú nápady na témy a aktivity pre vzorovú hodinu dejepisu pre 7. ročník. Štvrtá kapitola *Remeselnícke cechy v biskupskom privilegovanom meste Nitra v 16. – 18. storočí. Využitie archívnych dokumentov vo výučbe dejepisu na príklade cechov v Nitre* je členená na šesť podkapitol: Cisár a kráľ Karol VI. (III.) a jeho reforma cechového systému v Uhorsku, Pokus o zavedenie jednotných pravidiel pre cechy v Uhorsku za vlády cisárovnej Márie Terézie, Nitra – biskupské privilegované mesteco. Mesto a biskup ako zemepán v 16. až 18. storočí, Biskupské mesto Nitra a jeho remeselníci, Cechové spoločenstvá v meste v ranom novoveku, Cechové privilégia nitrianskych cechov v 16. – 18. storočí a napokon Murári v Nitre a ich cechové artikuly z roku 1724. Nasledujú prílohy: reprodukcia artikúl murárskeho cechu v Nitre z roku 1724 a reprodukcia zápisu o schválení artikúl Nitrianskou stolicou v roku 1725, ďalej doslovný prepis oboch prameňov a, samozrejme, ich slovenský preklad. Nechýba zoznam použitých prameňov a literatúry.

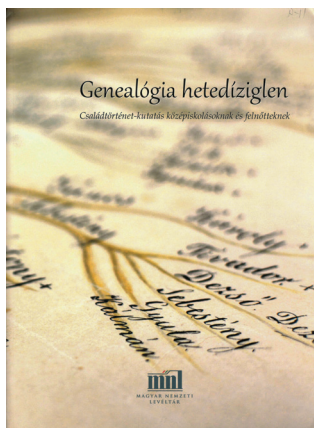
V závere publikácie sa čitateľ dozvedá aj o webovej stránke projektu Archívy v školskej praxi <https://archivyvskolskejpraxi8.webnode.sk/>, ktorá je svojím obsahom v skutočnosti online formátom publikácie. Takéto riešenie si tiež zaslúži uznanie pre svoj potenciálne širší dosah na používateľov a interaktivitu. Najväčší prínos tkvie totiž v kombinácii printovej učebnice s webovým portálom. Fotogaléria na webstránke obsahuje digitálne kópie hneď dvoch cechových artikúl remeselných cechov z územia mesta Nitra a historickej Nitrianskej stolice zo 16. – 18. storočia. Ide o cech murárov v biskupskom meste Nitra a Nitrianskej stolice z roku 1724 a cech kováčov, kolárov a zámočníkov z roku 1726, ktorý v knihe nie je uverejnený. Hoci na portáli zatiaľ nie sú uverejnené prepisy a preklady prameňov, digitálne kópie sú na prípadné využitie na hodinách oveľa vhodnejšie ako zmenšené reprodukcie v publikácii. Pri príprave na vyučovanie má teda učiteľ možnosť kombinovať oba zdroje a využiť výhody každého z nich.

Knihá má však aj niekoľko drobných nedostatkov. Niektoré informácie určené učiteľom recenzentovi prídu ako celkom odvážne a možno by si vyžadovali ďalšie podrobnejšie vysvetlenie. Napríklad tvrdenie autora, že pracovníci archívov sú často aj učiteľmi dejepisu na základnej alebo strednej škole, prípadne tvrdenie, že spolupracujú s učiteľmi dejepisu využívaním matrík na výskum rodinnej histórie každého žiaka formou genealogických rešerší. Text publikácie tiež miestami pôsobí trochu nesúrodno, viaceré informácie sa aj niekoľkokrát opakujú. Pri teoretickom úvode k archívnym dokumentom k dejinám cechov je učiteľ iba veľmi všeobecne a nepriamo navedený na typy archívnych dokumentov, ktoré má v archívoch hľadať na pedagogické účely. Nakoniec text prekladu cechových artikúl do slovenčiny ostal pravdepodobne nedopatrením v minulom čase.

Autor, povolaním archivár a historik, poňal učebnicu ako zdroj faktografických informácií o problematike cechov, ako súbor vedomostí o cechoch a reformách cechového systému v 18. storočí, ktoré majú učiteľovi poskytnúť dostatočný teoretický základ pre následnú prácu s prameňmi. Metodiku aplikácie prameňov do výučby ponecháva viac-menej na samotných pedagógoch. Okrem vhodného výberu nosnej témy je potrebné vyzdvihnúť skutočnosť, že ide o prvý publikačný počín v slovenskom archívniectve zameraný na archívnu pedagogiku. Ak sa dostane do rúk budúcim i súčasným učiteľom dejepisu a inšpiruje ich, určite prispeje k zvýšeniu povedomia širokej verejnosti o archívoch, ich bohatstve a význame, a azda aj k väčšiemu nadšeniu žiakov pri poznávaní histórie.

Kristína Majerová
Archív Slovenskej akadémie vied

CZÉGÉ, Petra Gabriella – KIS, József – SZABÓ, Dorottya. *GENEALÓGIA HETEDÍZIGLEN. Családtörténet-kutatás középiskolásoknak és felnőtteknek*. Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár, 2019, 40 s. ISBN 978-963-631-278-7.

Maďarský národný archív spustil od jesene 2019 viacročný projekt propagácie a podpory výskumu rodinnej histórie. Úvodná prezentácia tohto projektu sa uskutočnila 17. septembra 2019 v Krajinskom archíve Maďarského národného archívu. Projekt vznikol ako výsledok spolupráce niekoľkých župných archivárov a pracovníkov krajinského archívu. Cieľom projektu bolo aj podľa Benceho Rétváriho, štátneho tajomníka ministerstva ľudských zdrojov, aby čo najviac ľudí a čo najhlbšie spoznalo svoju rodinu. S pomocou štátnej podpory pracovníci archívu vytvorili pomôcky, ktoré môžu využívať aj laici. Vedúcou projektu *Hetedízigen*¹ je Eleonóra Kovács, hlavná archivárka MNL. Zámerom bolo prostredníctvom vzdelávacích balíkov poskytnúť východiskový bod pre výskum rodinnej histórie. Pri spustení projektu sa plánovalo s jeho trvaním v dĺžke tri roky. Napriek tomu, že už desaťročia prebiehali rôzne kurzy zaoberajúce sa výskumom rodinnej histórie, odlišnosť projektu *Hetedízigen* je v tom, že sa na ňom zúčastnili všetky súčasti a pracoviská Maďarského národného archívu tak, že záujemcom podávajú informácie prostredníctvom jednotného vzdelávacieho

¹ Výraz „hetedízigen“ znamená: až po siedmu generáciu, respektíve počas siedmich generácií. „Család – történet – kutatás“ možno preložiť ako: Rodina – história – výskum.

materiálu. V rámci projektu sa očakávalo aj vydanie ďalších publikácií – albumov, edícií prameňov a vzdelávacích materiálov.²

Pracovný zošit pre stredoškólakov a dospelých má za cieľ poskytnúť praktický, ale zároveň i teoretický základ genealogického bádania, posilniť rodinné a miestne väzby, ale aj zvýšiť povedomie o význame archívov. Na tento účel poskytuje používateľom konkrétne príklady, ako používať archívne súbory po zozbieraní údajov v rámci rodiny a online vyhľadávani. Pracovníci archívov vytvorili v rámci projektu vzdelávacie materiály použiteľné aj pre laických záujemcov. Výsledkom sú farebné zošity s fotografiami predstavujúce metodickú príručku pre praktické použitie. Obsahujú rozsiahle informácie o nových, ľahko prístupných internetových databázach určených na pomoc pri genealogickom bádani, pri štúdiu matrík a štúdiu v archívoch.

Úvodná kapitola (*Első lépések*) sa zaoberá prvými krokmi na začiatku genealogického bádania (zodpovedanie otázok o vierovyznaní, lokalite výskytu predkov, šľachticom či nešľachticom pôvode, vykonávaných živnostiach, prípadnej štátnej či verejnej službe). Odporúča tiež vyhotovovať skeny dokumentov, ktoré sú v rodine k dispozícii, a vytvoriť virtuálny spoločný „archív“ rodiny. Autori poskytujú bližšie informácie o jednotlivých typoch písomných dokumentov, ktoré tvoria základ genealogického bádania: kópiách výpisov z matrík, kópiách matričných záznamov, formulároch preukazovania pôvodu vystavovaných od r. 1940 (maď. *származási táblázat*), smútočných oznámeniach (oboznamujú o. i. o zbierke mortuárií Krajinskej Széchényiho knižnice, prístupnej na internete, ktorá obsahuje 800 000 smútočných oznámení), záznamoch v rodinných bibliách a modlitebných knižkách, vlastnom písomnom materiáli (rodinná korešpondencia, fotografie, závet, spory a právne prípady, dokumenty súvisiace s nehnuteľnosťami, rodokmene zostavené členmi rodiny), genealogickom bádani príslušníkov rodu v minulosti (napr. korešpondencia s archívmi), portáli Hungaricana (online prístupné vyhľadávanie v novinách, časopisoch a magazínoch) a náhrobných kameňoch na cintorínoch. S takto zhromaždenými údajmi je už potom možné začať štúdium v archívoch, múzeách a knižniciach. K úvodnej kapitole sú vyhotovené pracovné listy a fotografie jednotlivých typov dokumentov.

V kapitole *Adatrögzítés* (zaznamenávanie údajov) sa čitateľ oboznamuje s možnosťami zaevidovania dokumentov a obrázkov (fotografií) týkajúcich sa rodinnej histórie. Predovšetkým sú to notebook, počítač, diktafón (zachytenie spomienok rodinných príslušníkov, z ktorých je možné neskôr urobiť si poznámky), videokamera, digitálny fotoaparát a mobilný telefón. Prácou na zaznamenaní údajov zároveň vyhotovujeme i „bezpečnú kópiu“, ktorú je možné používať spoločne aj s inými členmi rodiny, pričom v prípade straty a poškodenia dokumentov zostáva informácia zachovaná pre budúce generácie. Autori odporúčajú vytvoriť si digitálne kópie a uložiť ich na jedno úložné miesto, ku ktorému sa dostanú aj členovia rodiny žijúci na rôznych miestach sveta. V ďalšom sa kapitola venuje programom na vytváranie rodokmeňa pomocou GEDCOM (akronym z anglického Genealogical Data Communication), súborového formátu pre výmenu genealogických dát medzi genealogickými programami vyvinutými Cirkvou Ježiša Krista Svätých neskorších dní („mormóni“). Súbory GEDCOM

² https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/utjara_indult_a_hetediziglen_mnl_csalad_tortenet_kutatas_projekt.

sú čisto textové a obsahujú genealogické informácie o osobách a metadáta, ktoré spájajú tieto záznamy navzájom. Väčšina genealogických programov podporuje import do alebo export z formátu GEDCOM. Súbor GEDCOM môže obsahovať informácie o udalostiach, ako sú narodenie, úmrtie, záznamy o sčítaní obyvateľov, záznamy o manželstve atď. Súbory GEDCOM môžu tiež obsahovať atribúty, ako je fyzický popis, zamestnanie a celkový počet detí.³

V súvislosti s témou zaznamenania zistených údajov je v ďalšom pozornosť venovaná programom na vytvorenie rodokmeňa (*1. Családfakészítő program*):

1. a. MyHeritage Family Tree Builder je obzvlášť všestranným rozhraním s možnosťou uloženia množstva životných udalostí, súborov a obrázkov. Jeho použitie je pomerne jednoduché. Finálnu podobu rodokmeňa je možné zverejniť pomocou šablón. Nevýhodou je obmedzenie na 250 osôb v rodokmeni zadarmo, za touto hranicou je už spoplatnený. Je to však najpopulárnejší program pre rodinnú históriu na svete.

1. b. Gramps je bezplatný program, udržiavaný dobrovoľníkmi. Charakterizuje ho všestrannosť a množstvo funkcií. Je kompatibilný s GEDCOM-om.

1. c. Ahnenblatt je takisto bezplatný program, prístupný aj v maďarčine. Je to genealogická softvérová aplikácia pre Microsoft Windows, ktorá zahŕňa zadávanie údajov, kontrolu hodnovernosti a vytváranie grafov a správ. Softvér importuje a exportuje súbory GEDCOM a exportuje webové stránky.

1. d. My Family Tree je možné používať len v operačnom systéme Windows, nie je zatiaľ v maďarčine. Používa údaje GEDCOM-u.

1. e. GenoPro je softvérová aplikácia na kreslenie rodokmeňov a genogramov. GenoPro môže ukladať ďalšie informácie, ako sú obrázky, kontakty, miesta, zdroje, históriu povolania a vzdelania pre každého jednotlivca, ako aj dokumentovať vzťahy medzi jednotlivcami. Program je v anglickom jazyku a je vhodný pre pokročilejších.

V ďalšej časti kapitoly o online rodokmeni (*2. Online családfa*) je pozornosť venovaná službám nápomocným pri vytvorení rodokmeňa: MyHeritage, FamilySearch, Geni a Family Echo. Pri online rozhraní MyHeritage je vyzdvihnutá možnosť výskumu DNA, ktorá zbežne zmapuje pôvod našich predkov – kontinent, z ktorého pochádzali, nevýhodou je spoplatnenie od 250 nájdených predkov. Pri FamilySearch nechávajú autori na zváženie, či využiť službu Family Tree, keďže veľkú časť internetového vyhľadávania možno uskutočniť na vyhľadávacej stránke FamilySearch, ale užívateľ je len dovtedy „vlastníkom“ údajov, kým pri nájdenej osobe nezadá úmrtie do systému. Vtedy sa údaje danej osoby stávajú použiteľné pre kohokoľvek. Výhodou webovej stránky Geni je bezplatnosť do rozsahu 100 nájdených osôb, možnosť pripojenia sa k rodokmeňom iných užívateľov či vytlačenia rodokmeňa. Internetová stránka Family Echo je bezplatná a ľahko použiteľná, s možnosťou stiahnuť a vytlačiť rodokmeň.

Kapitola Možnosti online štúdia (*Az online kutatás lehetőségei*) podáva prehľad o možnostiach internetového vyhľadávania:

1. FamilySearch. Podľa údajov mormónskej cirkvi obsahuje viac ako štyri miliardy mien. Autori ozrejmujú pre čitateľa možnosti zúženia výberu pri vyhľadávaní kon-

³ Informácie sú aj z internetovej stránky <https://cs.wikipedia.org/wiki/GEDCOM>.

krétnych osôb a lokalít, pričom upozorňujú na fakt, že nájdené fotografie nie sú originálne obrázky matrik, ale boli vyhotovené z čierneho-bieleho snímku mikrofilmu.

2. Domovská stránka Maďarského národného archívu. Tu možno nájsť informácie o archívnych pomôckach prístupných pre genealógov spolu s oboznámením s najpodstatnejšími genealogickými otázkami, spôsobom bádania a najdôležitejšou odbornou literatúrou. Nachádza sa tu databáza mikrofilmov, ktoré je možné študovať osobne v bádateľni archívu na adrese Budapešť, Óbuda, Lángliliom utca 4. Základný predpis stanovujúci štúdium matrik z hľadiska ochrany osobných údajov (2010. I. zákon – *az anyakönyvi eljárásról szóló törvény*) určuje paragraf 93/A, podľa ktorého je možné študovať osobné údaje dotyčnej osoby 30 rokov po jej úmrtí (ak nie je známy dátum úmrtia, tak 100 rokov po narodení, ak nie je známe ani narodenie, tak 75 rokov po vzniku dokumentu). Maďarský národný archív poskytuje pri bádani matrik účinnú pomoc, keďže v 60. rokoch 20. storočia boli matriky zmikrofilmované na náklady Cirkvi Ježiša Krista Svätých neskorších dní. Databáza je prístupná aj online, ale samotné snímky matrik je možné prezerat len v bádateľniach archívov. V menu internetovej stránky Maďarského národného archívu, v časti venovanej informáciám ku genealogickému výskumu, je možné prezerat tieto pomôcky: zoznam latinských, slovenských a nemeckých výrazov, zoznam latinských vlastných mien a ich maďarských ekvivalentov, staré miery a ich prepočet, osmanské pomôcky (turecký kalendár, vlastné mená písané arabsky), význam latinských výrazov nachádzajúcich sa v súpisoch z čias feudalizmu.

3. Hungaricana. Cieľom tohto portálu je predstaviť výsledky digitalizácie verejných zbierok a poskytnúť spoločný priestor na ich publikovanie. Základom portálu bola Múzejná knižnica (*Múzeumi Könyvtár*) obsahujúca publikácie takmer 50 inštitúcií. K tomuto základu sa pridružil korpus databáz nachádzajúci sa na Maďarskom archívnom portáli (*Magyar Levéltári Portál*) a ďalšie zdigitalizované materiály: miestna tlač, školské vestníky, zoznamy bydlísk. Takto vzniknuté databázy *Közgyűjteményi Könyvtár* a *Levéltári adatbázistár* sprístupňujú digitálne dokumenty na jednom užívateľskom rozhraní. Z Maďarského archívneho portálu sprístupňuje Hungaricana listiny, urbárske súpisy, spisy obvodných notárov, testamentov a máp. Výhodou je vyhľadávanie jedným hľadaním vo všetkých databázach naraz. Cenou súčasťou databáz Hungaricana je zverejnenie historických máp Mapire, ktoré tvoria mapy z Maďarska, Chorvátska a vojenské mapy nachádzajúce sa v Rakúskom štátnom archíve.

4. Adatbázisok Online (AOL). Delí sa na kategórie: genealógia, rodinná história, stredoveká zbierka (listiny, armálesy, kráľovské knihy), zoznamy odvečených do sovietskych gulagov, miestna história (urbáre, súpisy z r. 1715 a 1720 (celokrajinský), súpis z roku 1750 v Sedmohradsku, cechový kataster, databáza spolkov), reformácia, prvá svetová vojna (súpisy odvedených). Databázy slúžia skôr na prípravu pred štúdiom v archíve – zistenie signatúr dokumentov, ktoré chce bádateľ študovať. Najviac využívanou časťou je digitálna zbierka matrik (zmikrofilmované matriky v 60. rokoch 20. storočia boli digitalizované v r. 2013 – 2016). Zbierka obsahuje zväčša cirkevné matriky do roku 1895. Ukazuje však len základné údaje, obrazový materiál na snímkach je prístupný len v bádateľniach.

5. Online prístupné spolpatnené databázy:

5. a. 1. Matricula.hu – spoločné informačné rozhranie cirkevných archívov a registratúr farností s databázou digitalizovaných matrik (zatiaľ nie sú jeho súčasťou databázy všetkých rímskokatolíckych cirkevných archívov, len databázy niektorých diecéz, nachádzajú sa v nej databáza evanjelickej cirkvi, tzv. Óskereső, archív provincie jezuitov v Maďarsku, Archív opátstva v Pannonhalme, Biskupský a kapitulský archív v Stoličnom Belehrade a Vacove). V súvislosti s týmito archívnymi databázami si Krajinský archív Maďarského národného archívu vytýčil cieľ vytvoriť tzv. matričný kataster, ktorý integruje informácie z týchto služieb do jednotného vyhľadávania.

5. b. Databázy Maďarského genealogického združenia (*Magyar Családtörténetkutató Egyesület – MACSE*). Prístup k databázam je viazaný na zaplatenie ročného členského príspevku. Na domovskej stránke MACSE sú prístupné mnohé pomôcky na uľahčenie genealogickej práce (napríklad bibliografia, vysvetlivky pojmov, zoznam povolání, zoznam mesiacov a dní v týždni v rôznych jazykoch, vojenské odborné výrazy, zoznam latinských skratiek s maďarskými a nemeckými ekvivalentmi s ohľadom na súpisy obyvateľstva v 18. storočí, zoznamy odbornej literatúry, knihy, ktoré je možné stiahnuť, slovníky poskytujúce pomoc pri pochopení významu pojmov v cirkevných matrikách pred rokom 1895).

5. b. portál RadixIndex umožňuje vyhľadanie vo svojich deviatich databázach s viac ako piatimi miliónmi údajov. Bezplatné je hľadanie v databáze priezvisk a názvov obcí. Prístup k väčšej časti záznamov s priezviskami je však už spolpatnený.

5. d. Arcanum Digitális Tudománytár predstavuje zbierku tlačených zdrojov obsahujúcich základné informácie k výskumu – noviny, vedecké časopisy, lexikóny, knihy s viac než 10 miliónmi strán, pričom je možné vyhľadanie každého slova danej tlačoviny či zväzku. Zobrazenie dokumentu si však už vyžaduje úhradu predplatného.

6. Fortepan možno charakterizovať ako bezplatný komunitný archív fotografií, v ktorom je možné prezrieť si a stiahnuť viac ako stotisíc archívnych fotografií.

Pracovné listy (príloha č. 2) vysvetľujú na základe konkrétnych príkladov možnosti online vyhľadávania na stránkach: FamilySearch (oboznamujú s rozličnými spôsobmi vyhľadávania na tejto stránke), domovskej stránke Maďarského národného archívu (na príklade používania pomôcok k vyhľadávaniu v matrikách), stránke Hungaricana (napr. správy o padlých vojakoch v tlači), užívateľskom rozhraní Adatbázisok Online (na príklade vyhľadávania údajov o matrikách, pričom upozorňuje čitateľa na to, že digitálny obrazový materiál je možné študovať len v bádateľniach Maďarského národného archívu, z domu je možné len vyhľadanie v databáze matrik bez obrázkov).

Kapitola Pozdrav z archívu (*Üdvözlet a levéltárból*) predstavuje Maďarský národný archív ako inštitúciu a informuje o jeho postavení, úlohách, ochrane archívnych dokumentov a z toho vyplývajúcich podmienkach prístupu k archívnym dokumentom. Oboznamuje s možnosťami vyhľadávania v databázach matrik, v databáze Adatbázisok Online a Hungaricane, v ktorej je možné nájsť mnohé archívne pomôcky a zoznamy. Zmieňuje sa aj o spoločnom archívnom vyhľadávacom rozhraní Scope Query. Keďže Maďarský národný archív a jeho dvadsať župných archívov uchováva svoje písomnosti v rozličných systémoch, je vhodné pred začatím bádania prezrieť si ich štruktúru. V tom je nápomocná spoločná archívna evidencia – Scope Archiv, v ktorej sa dá na jednom mieste nájsť a prehliadať zoznamy archívnych fondov uložených na pracovis-

kách Maďarského národného archívu. Dvojitým kliknutím na jednotlivé položky sa objaví podrobný opis danej jednotky (archívneho fondu či jednotliviny). Po tomto úvode sa autori venujú hlavným typom archívnych dokumentov dôležitým z hľadiska genealogického bádania, pričom poskytujú najpodstatnejšie poznatky o týchto typoch dokumentov: 1. matriky (historický vývoj vedúci k vedeniu matrik ako formy evidencie veriacich a neskôr obyvateľstva), 2. celokrajinské súpisy, najmä krajinské súpisy z rokov 1715, 1720 a 1828 a súpisy Židov z roku 1848 (databázy s možnosťou vyhľadávania prístupné na Adatbázisok Online boli vytvorené k obidvom skorším súpisom z r. 1715 a 1720, súpisy z roku 1828 je možné študovať na mikrofilmoch v Krajinskom archíve Maďarského národného archívu), 3. urbáre, urbárske tabuľky zhotovené na základe nariadenia Márie Terézie z roku 1767 (urbárske tabuľky uchovávané v Krajinskom archíve Maďarského národného archívu pod signatúrou MNL OL C 59 sú prístupné na Hungaricane) a tzv. zbierka urbáriálií a súpisov – *Urbaria et Conscriptioes* (signatúra MNL OL E 156) obsahujúca spisy vzniknuté medzi rokom 1527 a 19. storočím, vhodná k štúdiu poddanských rodín a prístupná na Adatbázisok Online a Hungaricane, 4. župné súpisy (vo všeobecnosti ich je možné nájsť medzi spismi župného výbercu daní a dokumentmi župných kongregácií; takisto napríklad aj tzv. zoznamy kulakov v 20. storočí), 5. sčítacie operáty, zoznamy voličov (väčšinou sú tieto dokumenty prístupné len osobným štúdiom, ale Archív hlavného mesta Budapešť (*Budapest Főváros Levéltára*) umiestnil na rozhranie Hungaricana zoznamy voličov hlavného mesta), 6. žiadosti o zmenu priezviska na základe povolenia ministerstva vnútra prevažne z 19. a 20. storočia (uchovávané sú v archívnych súboroch kráľovskej kancelárie, miestodržiteľskej rady a ministerstva vnútra), 7. nobilitačné listiny, armálesy (v Maďarsku je najviac zachovaných armálesov v Krajinskom archíve Maďarského národného archívu, takmer 2 500 kusov, pod signatúrou MNL OL R 64, ich databáza je prístupná na Adatbázisok Online spolu s digitálnym vyobrazením), 8. kráľovské knihy a zbierky genealogických lístkov (kráľovské knihy, maď. *Királyi Könyvek*, obsahujúce významnejšie listiny vydané v mene kráľa o udelení práv a majetku jednotlivcom, mestám aj obciam, sú uložené takisto v Krajinskom archíve Maďarského národného archívu pod signatúrou MNL OL A 57, MNL OL F 1 a MNL OL K 19 A 9 a sú prístupné na stránke Hungaricana; ďalej tzv. Iléšiho (Illésy) zbierka rodinno-historických cedúľ vyhotovená archivárom a historikom Jánom Iléšim okolo roku 1900 je uložená v Maďarskom národnom archíve pod signatúrou MNL OL A 131; ceduľky zaznamenávajú miesta uloženia pramenných dokumentov), 9. písomnosti župných zhromaždení (nobilitačné listiny bolo potrebné predložiť na kongregácii), 10. potvrdenia o šľachtictve a súpisy šľachty (súpisy šľachty z rokov 1725, 1732 a 1754/55, investigácie šľachtictva nariadením Márie Terézie, po roku 1867 vydávalo potvrdenia o šľachtictve po odbornom stanovisku Krajinského archívu ministerstvo vnútra; v župných archívoch sa šľachtické písomnosti ukladali zvlášť, čo umožňuje ich štúdium v archívoch), 11. kmeňové listy väzňov (na Hungaricane sú prístupné mnohé databázy, napríklad zoznamy väzňov väznených v Krajinskej zbernej väznici v Budapešti z rokov 1873 – 1950; aktuálne prebiehajú práce na digitalizácii kmeňových kníh väzňov vzniknutých po prvej svetovej vojne), 12. zoznamy odvedených vojakov (bola k nim vyhotovená aj zvláštna databáza kategorizovaná podľa archívov, prístupná je na stránke Adatbázisok Online – *Katonaállítási lajstromok gyűjteménye*), 13. zoznamy

vojakov padlých hrdinskou smrťou (spracovaním zápisov v matrikách zomrelých na pracoviskách Maďarského národného archívu vznikla databáza padlých hrdinov v 1. svetovej vojne, tieto databázy sú prístupné na týchto pracoviskách), 14. rodinné archívy (pozostalosti rodín a panstiev sú v úschove krajinského archívu aj župných archívov, na Adatbázisok Online sa nachádzajú jednotlivé databanky poskytujúce údaje k štúdiu rodových archívov), 15. rodinné korešpondencie (*Missiles*, v Adatbázisok Online vznikli v rámci projektu Maďarského národného archívu *Reformáció* dve databanky – *Reformáció kora: MNL OL 1526-1570* a *Reformáció 500-MNL-megyei adatbázis*, tieto je možné prehliadať), 16. smútočné oznámenia (tzv. *szomorúlevelek*, zhotovované od 17. – 18. storočia; okrem zbierky mortuárii v Krajinskej Széchényiho knižnici aj mnohé pracoviská Maďarského národného archívu uchovávajú vlastné zbierky tohto druhu), 17. spisy týkajúce sa osídľovania, vysídľovania a odvlečenia (osídľovanie po skončení osmanskej nadvlády, v 18. storočí do niektorých žúp v rokoch 1781 – 1790, od roku 1880 vysťahovalectvo hlavne do USA, prísťahovanie obyvateľstva z bývalých území Rakúsko-Uhorska po Trianonskej mierovej zmluve, masové vysídľovania po druhej svetovej vojne, evidencie väzňov prichádzajúcich zo sovietskych gulagov cez Rumunsko, databáza vyhotovená Župným archívom Hajducsko-bihárskej župy o navrátilcoch z väzenských táborov⁴), 18. mapy (dôležitým prameňom je medzi nimi databáza Zbierky máp – *Térképtár* – v úschove Krajinského archívu Maďarského národného archívu na stránke Hungaricana a bohaté zbierky máp na pracoviskách Maďarského národného archívu), 19. školské doklady (pisomnosti predchodcov základných a stredných škôl – cirkevných inštitúcií, univerzít, písomnosti škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti žúp, samospráv a cirkví; čo sa týka typu písomností, sú to školské matriky, triedne denníky, zápisnice učiteľského zboru, účtovné spisy), 20. písomnosti týkajúce sa činnosti cechov a živnostníkov (cenné údaje zo skoršieho obdobia sa nachádzajú v kráľovských knihách, na stránke Adatbázisok Online je možné nájsť cechový kataster (*céhkataszter*); v župných archívoch v Maďarsku sa nachádzajú písomnosti cechov, živnostenských spoločenstiev, obchodných a priemyselných komôr, živnostenské oprávnenia, výučné listy a pracovné knižky; významným typom týchto písomností sú zoznamy učňov a vandrovné knižky tovarišov), 21. cestovné doklady (cestovné pasy od 19. storočia, ktoré je možné prezerať osobne v archívoch).

Pracovné listy (príloha č. 3) predstavujú konkrétne aj obrazové príklady dokumentov vymenovaných v kapitole Pozdrav z archívu (*Üdvözlet a levéltárból*).

Čitatelia publikácie majú možnosť skontrolovať si správnosť odpovedí na zadania z pracovných listov k jednotlivým kapitolám v tretej časti publikácie – prílohe Kľúč správnych odpovedí (*Megoldókulcs*).

Predmetná publikácia je určite informačne sýtou i vizuálne príťažlivou príručkou pre všetkých záujemcov o výskum rodinnej histórie, vyžaduje si však aj istú prax a zručnosť pri vyhľadávaní a orientácii na internetových stránkach.

Edina Turanová
Štátny archív v Nitre

⁴ <http://gulag.hbml.hu/emberek-az-embertelensegben/>.

JAKAB, Georgina – KESZTYÜSNÉ CSUTI, Judit – MÁRKUSNÉ VÖRÖS, Hajnalka – PÁL, Ferenc. *HETEDÍZIGLEN. CSALÁDTÖRTÉNET-KUTATÁSRÓL ÁLTALÁNOS ISKOLÁSOKNAK*. Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár, 2019, 14 učebných listov. ISBN 978-963-631-279-4.

Vydanie učebných listov o genealogickom bádani pre žiakov základných škôl sa uskutočnilo v rámci projektu s názvom *Hetedíziglen. Család – történet – kutatás*.¹ Podobne ako pri publikácii určenej stredoškólakom a dospelým je cieľom priblížiť deťom problematiku výskumu rodinnej histórie prostredníctvom konkrétnych príkladov. Autori publikácie kladú dôraz na pochopenie dôležitosti a významu rodiny, rodinných väzieb a života rodiny v minulosti. Pracovné listy nápomocné pri genealogickom bádani sú určené tým školákam, ktorí už majú za sebou prvé roky výučby dejepisu. Učebné listy sú vytvorené na základe poznania, že ak deti dostanú zadania týkajúce sa ich vlastnej rodiny a sú citovo viazané na tematiku, prebudí to v nich zvedavosť a vnímajú tak získavanie informácií ako detektívnu prácu, do ktorej musia zapojiť aj rodinných príslušníkov. Riešením úloh sú deti povzbudené k uchovávaniu rodinných a miestnych hodnôt. Zbierku učebných listov je možné dopĺňať a adaptovať na miestne osobitosti. O tomto rozšírenom obsahu, riešeníach, metodických otázkach a skúsenostiach je potom možné získať informácie na facebookovej stránke projektu.²

Jednotlivé učebné listy (spolu 14) sú pomenované názvami blízkymi deťom (napr. Tajné poklady starej mamy – *Nagyi titkos kincsei* či Rodinná truhlica pokladov – *Családi kincsesláda*). Farebné pracovné listy s množstvom fotografií³ postupne sprevádzajú školákov od dokumentov uchovávaných starými rodičmi (učebný list č. 1) až po výsledok komplexného genealogického bádania – rodokmeň (učebný list č. 14).

Prvý učebný list sa okrem rozhovoru medzi vnukom a jeho starou mamou o najdôležitejších životných udalostiach zaoberá oboznámením s typmi matričných a iných osobných dokladov (krstný list, sobášny list, vysvedčenie, vojenská knižka). Ďalší učebný list zadáva deťom zhotoviť truhlicu pokladov, do ktorej majú vkladať rodinné poklady nájdené u starých rodičov (fotografie, modlitebné knižky, listy, fotografie starých predmetov). Na nasledujúcom učebnom liste č. 3 si deti môžu prezrieť výber starých rodinných fotografií, pričom za úlohu majú pýtať sa rodičov a starých rodičov na osoby a ich život na fotografiách svojich rodín. Štvrtý učebný list oboznamuje deti s problematikou pôvodu z určitého regiónu a veľkých zmenách v živote predkov súvisiacich s vystaňovalectvom a historickými udalosťami 20. storočia ako deportácie

¹ Výraz „hededíziglen“ znamená: až po siedmu generáciu, respektíve počas siedmich generácií. „Család – történet – kutatás“ možno preložiť ako: Rodina – história – výskum.

² <https://www.facebook.com/hetediziglen.mnl>.

³ Použité fotografie sa nachádzajú v úschove Maďarského národného archívu, zbierke fotografií Fortepan a na internetovej stránke <https://www.pexels.com>.

Židov, vysídľovanie Nemcov a výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom. Na príkladoch dvoch rodín v učebnom liste č. 5 môžu deti na fotografiách sledovať životy členov týchto rodín. Učebný list č. 6 potom predstavuje najdôležitejší prameň genealogického výskumu – matriky, s cieľom poukázať na súvislosť medzi záznamami v matrikách a údajmi v rodokmeni, opäť na príklade jednej rodiny. Bližšie sa zápisom v matrikách narodených venuje učebný list s názvom Krstné mená kedysi a dnes (č. 7). Objasňuje zvyky a tradície súvisiace s pomenovaním dieťaťa po narodení, uvádza príklady mužských a ženských mien v latinčine a obsahuje úlohy pre deti z konkrétnej matriky narodených. Aj ďalší, ôsmy učebný list nadväzuje na matričné záznamy – vysvetľuje príčiny zmeny priezvisk v priebehu dejín až po 20. storočie, opäť za pomoci obrazového materiálu – fotografií z matrik a dokladov o zmene priezviska. Učebný list s príznačným názvom Hra na remeselníkov (*Mesterségem címere*) predstavuje na základe fotografií výučných listov, pečatidiel cechov, rôznych účtovných dokladov firiem a živnostníkov remeslá, respektíve povolania v minulosti. Obsahom nasledujúceho učebného listu (č. 10) sú náboženské obrady, respektíve slávnosti zachytené na rodinných fotografiách. Pozornosť je venovaná židovskému náboženskému obradu bar micva, prvému svätému prijímaniu v katolíckej cirkvi, konfirmácii v evanjelickej cirkvi a. v. a reformovanej kresťanskej cirkvi, vysviacke kňazov a sviatku Najsvätejšieho Kristovho tela a krvi (Božie Telo). Učebný list venovaný príbuzenstvu a príbuzenským vzťahom (č. 11) objasňuje význam pomenovaní určujúcich ich vzájomné vzťahy (zať, nevesta, vnuk, švagor, svokor, svokra, bratranec, sesternica, synovec, neter, ujo, teta). Učebný list č. 12 je venovaný chorobám, respektíve zápisom v matrikách zomrelých o dobových, dnes už nepoužívaných názvoch chorôb ako príčin úmrtia, s uvedením ich dnešných ekvivalentov. Predposledný, trinásty učebný list obsahuje informácie o armálesoch, heraldike a erboch. Sériu učebných listov uzatvára učebný list vysvetľujúci tému poddanských pozemkov a vlastníckych zmien v 19. storočí na príklade konkrétnej rodiny v obci Zanaton vo Vaškej župe.

Čitatelia – používatelia publikácie – majú možnosť skontrolovať si správnosť odpovedí na zadania z učebných listov k jednotlivým kapitolám v prílohe Kľúč správnych odpovedí (*Megoldókulcs*). Poslednou prílohou je predtlačená schéma rodokmeňa bez vyplnených políčok pre jednotlivých členov rodiny, určená na samostatný výskum a vyplnenie zistenými údajmi.

Učebné listy sú pre detského čitateľa pútavé a zaujímavé práve vďaka vizuálnej podobe a určite splňajú ciele stanovené autormi projektu *Hetediziglen*.

Edina Turanová
Štátny archív v Nitre

Najnovšie dvojčíslo periodika Genealogicko-heraldický hlas vyšlo s neplánovaným oneskorením, avšak obsahuje viacero zaujímavých a aktuálnych príspevkov, na ktoré sa oplatilo čitateľom počkať. Zároveň je venované zosnulým osobám, ktoré sa výrazne podieľali na formovaní Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti – profesorovi Richardovi Marsinovi a doktorovi Igorovi Graussovi, ale i jubileu čestného predsedu predmetnej spoločnosti – profesora Jozefa Nováka.

V úvode rubriky Štúdie je uvedený príspevok zaoberajúci sa nobilitačným procesom v Uhorsku. Peter Keresteš sa špeciálne zameriava na žiadosti o udelenie šľachtického titulu (suplikácie). Upozorňuje, že napriek ich pomerne vysokej výpovednej hodnote im nebol doposiaľ v historickom výskume venovaný patričný priestor. Autor chronologicky popisuje, ako sa postupne od prelomu 19. – 20. storočia pristupovalo k ich analýze. Ďalej približuje stav zachovania suplikácií a následne sa bližšie venuje uvedenému procesu (popis je vymedzený do prvej štvrtiny 18. storočia). Príspevok je doplnený bohatým obrazovým materiálom.

Nasledujúca štúdia je zameraná na analýzu albumu mariánskeho bratstva ako prosopografického a genealogického prameňa, z ktorého je možné dozvedieť sa viac o spoločenskom stave, funkciách, prípadne povolani jeho členov. Frederik Federmayer venuje priestor informáciám o založení a činnosti Bratstva pánov a mešťanov Nanebovstúpenia Márie pri jezuitskom kolégiu v Uhorsku, následne bližšie špecifikuje členskú základňu v rozpätí rokov 1629 – 1784. Pozornosť špeciálne venuje Antonovi Cagnanovi, poprednému členovi predmetného bratstva, pôvodne pochádzajúcemu z talianskeho mesta Bergamo. Štúdiu dopĺňajú snímky archívnych dokumentov i schéma a zoznamy viažuce sa k predmetnej problematike.

Miroslav Lukáč analyzuje pramennú hodnotu matričných indexov rímskokatolíckej farnosti Krupina, v súčasnosti uložených v Štátnom archíve v Banskej Bystrici. Indexy boli vedené samostatne – v troch zväzkoch. Ide o indexy pokrstených, sobášených a pochovaných. Analýza je zameraná na vzhľad a vnútornú štruktúru, obsahovú stránku, najmä čo sa týka konfesiónálnych pomerov, demografických zmien či záznamov o šľachte.

Štúdia *Rodina Mičkovcov z Veľkej Domaše v zrkadle času*, ktorej autormi sú Katarína Mičková a Ján Mičko, vypovedá o pôvode zmienenej rodiny. Ďalším skúmaným aspektom je geografické rozšírenie mena Mičko, pričom najväčšia pozornosť je venovaná Mičkovcom z Veľkej Domaše. Sleduje obdobie ich pôsobenia od prvej polovice 18. storočia do prvej polovice 20. storočia. Vo väčšej miere poskytuje štúdia informácie o Michalovi Mičkovi (1862 – 1943). Text je doplnený i vyobrazením občianskeho erbu Mičkovcov.

Rubrika *Heraldický album* poskytuje priestor na zamyslenie sa nad podobou a vyobrazením erbu Turčianskej stolice z roku 1709. Autor Tomáš Balhárek opisuje proces

vývoja uvedeného erbu, ktorý možno charakterizovať ako komplikovaný. Prvkami, ktoré v ňom možno badať, sú spojené súčasti erbov Révaiovcov, Rakovských a Okoličaniovcov. K predmetnej problematike je dostupný i vizuálny náhľad, zobrazujúci rôzne typy prameňov, na ktorých bol erb situovaný. V závere článku je uvedená príloha, ktorá obsahuje popis originálu blazónu erbu a následne i jeho preklad.

K prácam, ktoré sú predstavené v rubrike *Anotácie – glosy* patrí monografia *Štátne symboly v rokoch 1939 – 1945. Česko-Slovensko, Slovensko, Protektorát Čechy a Morava, Podkarpatská Rus* (Ladislav Vrtel) a *Spríevodca po niektorých cintorínoch dolného Liptova, po bratislavských cintorínoch a po ružomerskom Hlavnom cintoríne, symbolický cintorín Východné* (Anna Šmelková, Dušan Pagáč).

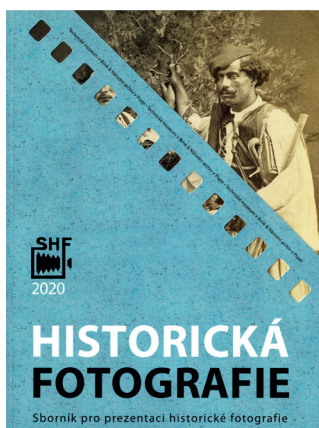
Oral history je témou, ktorej je venovaný priestor v rubrike *Skúsenosti*. Roland Valko sa zameriava na rozhovory s pamätníkmi, pričom skúma možnosti a limity historického výskumu prostredníctvom danej metódy. Konkrétne je rozhovor vedený s Jánom Valkom (1930), ktorý pochádza zo Zakarpatskej Ukrajiny. K témam, o ktorých vypovedá, patrí napr. druhá svetová vojna či príchod na Slovensko v rámci výmeny obyvateľstva so Sovietskym zväzom v roku 1947. Rovnako o svojom živote poskytol informácie už spomenutý profesor Jozef Novák (1930). Podobne spomína na vojnové roky a následne na vývoj na Slovensku v období komunistického režimu, v nemalej miere i na pôsobenie v oblasti archívniectva.

Kamil Cejpek predkladá zaujímavú otázku hodnú diskusie v príspevku *Zažívame krízu autorít?*, ktorým prispel do rubriky *Názory*.

Záverečnú rubriku čísla tvorí spomienka na zosnulého riaditeľa Štátneho archívu v Banskej Bystrici Igora Grausa z pera Mikuláša Čelka.

Silvia Marinová
Slovenský národný archív

HISTORICKÁ FOTOGRAFIE. Sborník pro prezentaci historické fotografie. Brno : Technické museum v Brně; Praha : Národní archiv, 2020, roč. 19, 90 s. ISSN 1213-399X, ISBN 978-80-87896-82-2 (TMB), ISBN 978-80-7469-104-1 (NA).

Devätnáste číslo Sborníka pro prezentaci historické fotografie, ktoré vydáva Technické múzeum v Brne v spolupráci s Národným archívom v Prahe, obsahuje štúdie a články doplnené o fotografie z fondov rôznych inštitúcií a súkromných zbierok; predstavuje aj zaujímavé projekty a poskytuje správy z oblasti fotografie predovšetkým v Česku.

V rubrike Štúdie sa Kateřina Pařízková, autorka prvého príspevku s názvom *Architektura ve fotografiích Václava Mencla. Sbirka fotografického materiálu z osobního fondu Dobroslavy a Václava Menclových v Archivu Národního muzea*, zaoberá osobným fondom manželov Menclových uloženým v Archíve Národného múzea. Okrem písomných archiválií obsahuje pozosta-

losť manželov množstvo fotografického materiálu. Ide o negatívy na sklenenej, tiež ohybnej polymérnej podložke, diapozitívy, ale aj fotografie na papierovom substráte, ktorých obsahom je predovšetkým architektúra Československa z rokov 1925 – 1978.

Vo svojej práci *Chov merinových ovcí na thunovském panství Peruc na fotografiích Wilhelma Horna a v péči inspektora Antona Sünder-Mahlera* sa autor Otto Chmelík venuje súboru dvanástich fotografií z rokov 1860 – 1862. Fotografie zachytávajú chovné kusy stáda merinových oviec na thun-hohensteinskom panstve Peruc. Súbor fotografií je zaujímavý tým, že pravdepodobne ide o jeden z najstaršie zachovaných príkladov komponovanej chovateľskej fotografie.

Autorka poslednej štúdie v tejto rubrike Miroslava Kvášová v príspevku *Regulace Bělé v Pelhřimově – fotoreportáž Josefa Jindřicha Šechtla* popisuje jeden z najvýznamnejších projektov 20. rokov 20. storočia v Pelhřimově, v ktorom išlo o reguláciu koryta riečky Bělá s cieľom zabrániť každoročným záplavám. Pôvodný stav, priebeh regulačných prác a výsledný stav upraveného koryta fotograficky zdokumentoval Tábor Josefa Jindřicha Šechtla.

Nasledujúca rubrika *Historické fotografické techniky* je venovaná príspevku s názvom *Analýza kolorovaných fotografií se sbírky Jindřicha Vávry* od autorky Lucie Horuckovej. Autorka sa vo svojej práci zamerala na výskum rôznych spôsobov kolorovania albumínových fotografií, ktoré za svoj život zhromaždil cestovateľ a zberateľ Jindřich Vávra. Svojím výskumom poukazuje na odlišnosti kolorovania v rôznych kultúrnych okruhoch. Pre porovnanie sú v príspevku zahrnuté kolorované fotografie z rozsiahlej zbierky Jindřicha Vávru pochádzajúce z Grécka, Japonska a Číny, dnes uložené v Etnografickom ústave Moravského zemského múzea v Brne.

Rubrika *Predstavujeme* prináša článok Kláry Lukášovej s názvom *Příběh vídeňského ateliéru Adèle a několik ukázek z fotoarchivu Muzea východních Čech v Hradci Králové*, v ktorom autorka popisuje históriu viedenského ateliéru *Adèle*, doplnenú

o fotografické portréty z druhej polovice 19. storočia. Pozornosť je venovaná sérii fotografií zobrazujúcich *Archduchess M. Thereza*, datovaných okolo roku 1880.

Sylvia Laurincová vo svojom článku *Memoria – projekt, ktorý vráti fotografiám príbeh* prezentuje projekt digitalizovaných fotografií s názvom *Memoria*, ktorý v roku 2019 uviedla Mestská knižnica Kuřim. Článok zahŕňa prvopočiatky projektu, postup práce s fotografiami, spúšťanie internetových stránok projektu a taktiež jeho fungovanie.

Príspevok kurátorky Michaely Zeinerovej Brachtlovej s názvom *Projekt dokumentace současného zemědělství Národního zemědělského muzea* predstavuje dlhodobý projekt dokumentácie súčasného poľnohospodárstva. Tohto projektu sa ujali fotografi ako Jindřich Štreit (výstava *Jindřich Štreit a Cykly*), Karel Cudlín (výstava *400 ASA Prostě dokument...*) a Milan Jaroš.

V záverečnej rubrike *Správy a recenzie* informuje Josef Moucha v článku *Zemědělci Jindřicha Štreita* o dlhobodej expozícii Národného poľnohospodárskeho múzea s názvom *Jindřich Štreit a Cykly*. Vo svojom druhom príspevku *Cestou amatérských fotografů* predstavuje výstavu a katalóg s názvom *Sláva amatérské fotografie. Organizovaná amatérska fotografie v letech 1889 – 1955*.

Príspevok Jiřího Zikmunda je venovaný knižnej publikácii s názvom *Vize modernosti / Visions of Modernity. Rudolf Sandalo (1899 – 1980)*.

Radek Slabotínský predstavuje vo svojom príspevku *Josef Sudek jako významný fotograf moderní architektury* knižnú publikáciu Mariany Kubištovej s názvom *Poetická geometrie: Moderní architektura ve fotografiích Josefa Sudka*. Jeho druhý príspevok *František Fridrich – významná osobnost dějin fotografie v českých zemích* je, ako už naznačuje samotný názov príspevku, venovaný fotografovi Františkovi Fridrichovi (1829 – 1892). Autor tiež predstavuje knižnú publikáciu s názvom *František Fridrich: Vynikající pražský fotograf 19. století* od autorského tria Koliš, Scheufler a Bečková. Publikácia je výsledkom doterajšieho výskumu života fotografa a jeho rozsiahleho diela.

Príspevok Vladimíra Březinu *Výjimečný „amatér“* obsahuje informácie o živote a tvorbe predstaviteľa českej amatérskej fotografie Adolfa Rossiho. Autor sa venuje katalógu s názvom *Fotograf Adolf Rossi. Photographer Adolf Rossi*, ktorý spracoval Lukáš Bártl.

Posledný článok rubriky a zároveň zborníka patrí obrazovej publikácii *Krumlov – město pod věží* od autorského tria Mrázková, Špinar a Hudičák, ktorú popísal Vladimír Březina vo svojom príspevku *Český Krumlov – metropole šumavské fotografie*. Fotografie v knihe zachytávajú historickú podobu mesta, jeho postupné premeny, taktiež obyvateľov od druhej polovice 19. storočia po začiatok 50. rokov 20. storočia.

Dušana Grešová
Slovenský národný archív

MITTEILUNGEN
DES INSTITUTS FÜR
ÖSTERREICHISCHE
GESCHICHTSFORSCHUNG

129. Band

Teilband 2

2021

Böhlau

Prvý diel 129. zväzku periodika Inštitútu pre výskum rakúskych dejín je rozdelený na štyri oddiely. V prvom oddiele je zaradených päť štúdií.

Prvá štúdia s názvom *Patterns of Reception of the Chronicon pontificum et imperatorum by Martin of Opava in the Late Medieval Lands of the Crown of Bohemia* (1-21) pochádza z pera Vojtěcha Bažanta. Autor analyzuje zachovania Kroniky pápežov a cisárov od Martina z Opavy, ktoré sú uložené nielen v českých archívoch a knižniciach, ale sa nachádzajú aj v Poľsku, Nemecku či Taliansku. Najstarší zachovaný exemplár pochádza z konca 13. storočia. Väčšina z 29 zachovaných exemplárov vznikla na konci 14. a počas 15. storočia. Po stručnej charakteristike jednotlivých zachovaní prechádza autor

k ich analýze v kontexte ich pôvodu a použitia. Kronika sa najviac používala v cirkevnom prostredí v 14. a 15. storočí, bola koncipovaná ako historická a právna príručka. Je v nej badať tematické prepojenie na kroniky danej doby so silným zameraním na európske záležitosti a Orient (Svätá zem, kult sv. Tomáša Apoštola v Indii...), pričom dôraz sa viac kladie na dejiny pápežov než na cisárov. Druhá štúdia s názvom *Kaufmannsbücher und -register in den böhmischen Ländern des Mittelalters* (22-53) od Martina Musílka sa zaoberá obchodnými aktivitami v Prahe od konca 14. storočia až do začiatku novoveku a analyzuje zápisy kupeckých kníh a registrov. Privilégium kráľa Václava IV. pre staromestských mešťanov z roku 1393 prikázalo cudzím obchodníkom predávať tovar len v Prahe, čím pražskí mešťania získali fakticky monopol na medzinárodný obchod v rámci krajín Českého kráľovstva. Medzinárodný obchod musel prechádzať cez Prahu a vyňatí z tohto boli len mešťania Vratislavy. Knihy a registre vyhotovovali samotní kupci. Nárast agendy v priebehu času natoľko postúpil, že zápisy do kníh sa pridávali na dennodennej báze. Najstaršie kupecké knihy z českého prostredia pochádzajú z druhej polovice 14. storočia. Autor analyzoval nedávno znovuobjavený fragment kupeckého registra. Na základe tejto analýzy možno fragment datovať do rokov 1394 – 1397, pričom ide na české pomery o unikát. Jeho jedinečnosť tkvie v tom, že je to jediný známy stredoveký český kupecký register vedený jedným kupcom a obsahujúci záznamy o dennodenných obchodných aktivitách pôvodcu. Kupecké knihy obsahovali okrem obchodných záznamov aj poznámky o dlžníkoch. Bohatí kupci si na písárske účely najímali súkromných pisárov, ktorí ich často sprevádzali aj pri kariérnom raste. Stávalo sa, že ak sa kupec stal mešťanostom, nasledoval ho jeho pisár do úradu pisára mešťanostu (notarius iudicis). Martin Šandera je autor ďalšej štúdie s názvom *The League of Zelená Hora and Emperor Frederick III* (54-77). Štúdia sa zaoberá vývojom vzťahov medzi Jednotou zelenohorskou, v ktorej sa spojili šľachtici vzdorujúci kráľovi Jurajovi z Poděbrad, a cisárom Fridrichom III. Hľadaná podpora cisára a pápeža mala Jednote zabezpečiť legitímnosť jej odporu proti kráľovi. Autor poukazuje na záujmy šľachty, ktorá vlastnila majetky v Rakúsku,

a jej napojenie na členov Fridrichovho dvora. Uvažuje nad vplyvom aféry s plánom otráviť Juraja z Poděbrad z roku 1465, do ktorej mali byť zapletení členovia cisárskeho dvora, a nad motívmi jej účastníkov. Podpora cisára nebola dostatočne silná na to, aby došlo k vojenskej intervencii. Z tohto dôvodu ponúkla Jednota český trón uhorskému kráľovi Matejovi Korvínovi. Po smrti Juraja z Poděbrad stratili členovia Jednoty akýkoľvek záujem podporovať cisára, lavírovali medzi cisárom a uhorským kráľom a mohli zabrániť, aby Matej Korvín ťažil z vlastného konfliktu s cisárom Fridrichom III. medzi rokmi 1476 – 1477. Autormi štvrtej štúdie (78-123) sú Andreas Veigl a Marta Melchart. Jej názov je *Seuchen und Seuchenbekämpfung in Wien in der Spätphase des Dreißigjährigen Krieges und im Jahrzehnt danach (ca. 1645 – 1660)*. Autori sa tu zaoberajú otázkami demografie Viedne v polovici 17. storočia. V tomto storočí zaznamenala Viedeň veľký nárast počtu obyvateľstva. Jedným z dôvodov takéhoto demografického vývoja bol aj fakt, že Viedeň v tomto storočí nezažila veľké vojenské obliehania. Populácia však čelila vlnám epidémií v 40. a 50. rokoch 17. storočia, ktoré zapríčinili klesanie a stúpanie populačnej krivky. Výskum autorov sa opiera o protokoly z obhliadok mŕtvych z obdobia rokov 1648 – 1660. Doplnenie informácií našli autori v matričných záznamoch farností a vo vládnych patentoch. Na ich základe mohli zistiť nielen zmeny v počte obyvateľov, ale sledovali aj sociálne a „biopolitické“ následky epidémií. Autori porovnávali zmeny v demografii Viedne aj s údajmi o výnosoch zo žatvy a mohli potvrdiť, že v období s nízkou výnosnosťou úrody bolo obyvateľstvo z dôvodu podvýživy vystavené väčšiemu šíreniu chorôb. Vládne nariadenia a matriky mŕtvych naznačujú striktniejšiu kontrolu nad zavádzaním karantény v 50. rokoch 17. storočia, hlavne v čase vypuknutia morovej epidémie v rokoch 1654/1655. Posledná štúdia s názvom *Die zifra picolominea. Eine Geheimschrift der Habsburger während des Dreißigjährigen Krieges* je z pera Thomasa Ernsta (124-148). Autor predstavuje problematiku šifrovacieho písma, ktoré pravdepodobne zostavil cisár Ferdinand III. a používal ho výlučne v korešpondencii so svojím bratom arcivojvodom Wilhelmom počas posledných rokov tridsaťročnej vojny. Autor predstavuje svoju cestu k rozlúšteniu tejto šifry, ktorá pozostávala z arabských čísiel, čiarok, polkruhov a zo zmesi číselných a grafických symbolov. Aby autor lepšie predstavil čitateľom výsledky svojho výskumu, prináša v rámci svojho príspevku príklad dešifrovania niektorých statí listov cisára Ferdinanda III.

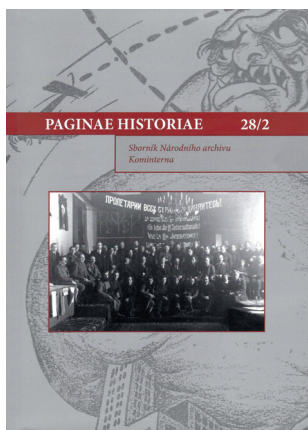
Druhý oddiel s názvom *Kleine Mitteilungen* obsahuje iba jeden príspevok s názvom *Ludwig Traubes Idee von der Biographie lateinischer Schriften* od Matthiasa M. Tischlera (148-154). Autor sa v príspevku venuje zriedkavej téme v oblasti výskumu dejín písma. Ide o biografiu latinského písma v latinskej kultúre medzi antikou a stredovekom, s ktorou prišiel pred sto rokmi zakladateľ modernej latinskej paleografie, mníchovský profesor stredovekej latinčiny Ludwig Traube. Ťažisko príspevku je na téme polounciály, najstaršej knižnej minuskuly používanej na konci antiky a začiatku stredoveku. Autor sumarizuje poznatky výskumu tohto písma publikované počas 20. storočia, prezentuje hlavné výsledky výskumu, niektoré spochybňuje vzhľadom na aplikovanie metodológie.

V oddiele *Rezensionen* (155-230) je celkovo 38 recenzných príspevkov. Predposledný oddiel *Notizen* (230-251) je venovaný anotáciám v počte 20 príspevkov. Posledný oddiel s názvom *Nachrufe* je venovaný štyrom zosnulým členom inštitútu; Haraldovi

Zimmermannovi, Rudolfovi Maurerovi, dominikánovi Wolframovi Hoyerovi a Othmarovi Hagenederovi.

Jozef Meliš
Allianz, a. s.

PAGINAE HISTORIAE. Sborník Národního archivu, 2020, roč. 28, č. 2.

Monotematické číslo *Kominterny* vychádza prevažne z písomnej podoby príspevkov prezentovaných na medzinárodnej konferencii uskutočnenej 3. októbra 2019 v Prahe. Cieľom podujatia bolo pripomenúť a priblížiť dnes pozabudnutú, ale v minulosti o to viac citovanú tému Komunistickej internacionály. Sekciami tohto medzinárodného politického kolosu a predĺzenej ruky Sovietskeho zväzu sa stali komunistické strany štátov, ktoré pri vstupe splnili a prijali určených 21 podmienok, medzi iným aj princíp, že v jednej krajine bude len jedna komunistická strana. V prípade Československa to viedlo k zlúčeniu KSČ a Nemeckej komunistickej strany na jeseň 1921.

Práce zahrnuté v zborníku sú rozdelené do piatich tematických blokov a pochádzajú z pera medzinárodného bádateľského tímu. Spojil historikov a archivárov nielen z Česka a Slovenska, ale aj Estónska, Nemecka, Rakúska, Ruska a Ukrajiny. Problematiku skúmajú v širších historických súvislostiach, sledujú vývin, ideové smery, premeny politiky, satelitné organizácie či významné kauzy od vzniku Kominterny až po jej zánik v priebehu druhej svetovej vojny. Dôsledne analyzujú pokus o povojnovú reinkarnáciu a hľadajú príčiny zlyhania tohto projektu. V zborníku sú zaradené aj články autorov, ktorí z rôznych dôvodov nemohli aktívne vystúpiť na konferencii, ale svojimi podnetnými príspevkami výrazne obohatili výber sledovaných tém.

Prvý blok s názvom *Vznik Kominterny a sovětská zahraniční politika* otvára Emil Voráček štúdiou *Vznik, konec Kominterny a otázka kontinuity její činnosti. Vybrané otázky*. Pozornosť venuje vzťahu moskovskej centrály Komunistickej internacionály s jej sekciami, ktorými boli komunistické strany jednotlivých štátov. Analyzuje spôsoby, akými cez ne ovplyvňovala vnúropolitický vývoj krajín a presadzovala zahranično-politický vplyv ZSSR. Autor konštatuje, že pevné puto, riadené prostredníctvom kódovaného rádiatelegrafického spojenia, sa udržiavalo predovšetkým vďaka štedrým finančným podporám Sovietskeho zväzu. V neskoršom období, po zániku Kominterny, bolo pre zmenu výrazne posilňované pobytom sovietskych vojsk na území satelitných štátov.

Wladislaw Hedeler v článku *Die Gründungsmitglieder der Kommunistischen Internationale* hľadá odpoveď na otázku, kto stál za zrodom Komunistickej internacionály. Porovnáva rôzne zdroje a v nich uvedené počty účastníkov prvého stretnutia. Podľa protokolu zachovaného zo zakladajúceho kongresu sa na ňom stretlo 52 delegátov, ktorí zastupovali 35 politických strán z 21 krajín. Neskoršia literatúra uvádza širšie medzinárodné zloženie a o dosť vyššie počty zúčastnených zástupcov revolučných robotníkov. Autor skúmal tieto nezrovnalosti a po dôkladnej analýze prameňov dospel k záveru, že za manipuláciou s dokumentmi i údajmi stála Komunistická strana Sovietskeho zväzu. Chcela tak posilniť zdanie internacionálnosti a masového zastúpenia Kominterny. Súčasťou bádania bolo aj pátranie po osudoch účastníkov kongresu v neskorších rokoch. Zistil, že mnohí skončili tragicky. Niektorí ukončili životnú púť počas stalinského teroru, iní v nacistických koncentračných táboroch.

Tretia (komunistická) internacionála prešla za necelé štvrtstoročie svojej existencie dynamickým vývojom. Juraj Benko v práci *Kominternu a stredná Európa 1919 – 1922. Od integrácie k disciplinácii a racionalizácii* rozoberá základné organizačné trendy a ideologický vývoj tohto mohutného a všadeprítomného nástroja sovietskej zahraničnej politiky. Skúma spôsoby ideologickej integrácie, disciplinácie, centralizácie, organizačnej racionalizácie a byrokratizácie a zamýšľa sa na tým, ako tieto procesy umožňovali zvyšovanie kontroly Moskvy nad nižšími článkami hnutia.

Rozhlasové vysielanie počas druhej svetovej vojny patrilo k dôležitým aktivitám zahraničného vedenia KSC v Moskve. Možno ho rozdeliť na dve časti. Prvou bol sovietsky štátny rozhlas, v ktorom české relácie tvorili časť obsahu vysielania. Druhou bolo paralelné vysielanie podliehajúce Kominterne. Jan Chadima sa snaží v článku *Rozhlasové vysielanie ze Sovětského svazu během druhé světové války* z torzovitých prameňov zložiť mozaiku, čo najvernejšie zobrazujúcu podobu vysielania a zároveň vystihujúcu úlohy a postavenie členov vedenia KSC pri jeho realizácii.

Druhý blok má názov *Kominternu v Evropě, případové studie*. Otvára ho Miroslav Šepták prácou *Mezi vznikem republiky a anšlusem. Nástin vývoje Komunistické strany Rakouska v letech 1918 – 1938*, v ktorej plasticky zobrazuje fungovanie rakúskeho komunistického hnutia. Komunistickú stranu Nemeckého Rakúska (KPDÖ) založili ľavicoví radikáli sústredení okolo Karla Steinhardta a Paula a Elfriedy Friedländerovcov 3. novembra 1918 vo viedenskej štvrti Favoriten. Prvý zjazd spočiatku malej, bezvýznamnej politickej strany prebehol 9. februára 1919 a za delegáta na ustanovujúce stretnutie Komunistickej internacionály v Moskve menoval Karla Steinhardta. Pri rozširovaní členskej základne rakúski komunisti využili zlú hospodársku situáciu, nezamestnanosť a demobilizáciu armády. V priebehu pol roka sa im politickou agitáciou medzi nespokojným obyvateľstvom podarilo získať 40 000 členov a rozbehnúť sériu demonštrácií a nepokojov. Akcie vyvrcholili 15. júna 1919 neúspešným pokusom o boľševický puč. Po tvrdej kritike rakúskych komunistov na V. zjazde Kominterny v roku 1924 rázne zasiahla do vnútornej štruktúry Komunistickej strany Rakúska (ďalej KPÖ) Moskva. Do vedenia sa dostal jej nominant Johann Kopenig, ktorý v predsedníctve zotrval až do roku 1965. Po neúspechu v parlamentných voľbách v roku 1930 politická strana vsadila na kontaktnú kampaň financovanú Moskvou. Po Dollfussovom prevrate na jar 1933 bola KPÖ v máji 1933 postavená mimo zákona.

Komunisti prešli do ilegality, v ktorej intenzívne bojovali aj proti nemeckému nacizmu.

Florian Ruttner v článku *The Policy of the Comintern in the Light of the "Internatinal Council Correspondence"* analyzuje posudok *Internatinal Council Correspondence (ICC)* o Kominterne. ICC bol časopis malého, nedogmatického protibolševického hnutia marxistov združených okolo Paula Matticka. Spájal sa s takzvaným radovým komunizmom (Rätenkomunismus). V súvislosti s kritikou bolševikov poukazoval na to, že Komintern sa premenila na nástroj moci sovietskeho štátu. Analýzu založil na tvrdení, že ruská revolúcia nebola čisto proletárska, ale predovšetkým protifeudálna. Odôvodňoval tak nielen krízu Kominterny v tridsiatych rokoch 20. storočia, ale aj fetišizovanie robotníckej triedy, rovnako ako určitý druh slepoty voči fašizmu i nacizmu.

Vzťah československých komunistov a moskovskej centrály plasticke zobrazuje tretí blok s názvom *Komintern a KSČ*. Prvým prispievateľom do tejto časti je Nikolaj Stankov. V práci *Dejateľnosť Kominterny i obrozovanie KPČ v dokumentach pervych sovetkich missij v Českoslovakii (1902 – 1921)* skúma aktivity prvých sovietskych misií v Československu v rokoch 1920 – 1921. Šlo predovšetkým o akcie Červeného kríža a obchodných delegácií Sovietskeho Ruska. Medzi delegátmi boli vždy členovia riadiaci sa pokynmi Komunistickej internacionály. Autor realizoval výskum v písomnostiach uložených v Archíve zahraničnej politiky Ruskej federácie (AVP RF) a Ruskom štátnom archíve sociálnych a politických dejín (RGASPI). Objavil v nich zaujímavé informácie o činnosti Kominterny. Zistil, že misie Červeného kríža viedol Solomon I. Gillerson, ktorý bol skeptický voči revolučnému potenciálu Česka. Predsedom obchodných delegácií Sovietskeho Ruska býval Pavel N. Mostovenko kritizujúci činnosť kominternových agentov v Československu. Podľa zachovaných zdrojov sa predstavitelia misií obávali predovšetkým možného ohrozenia československo-sovietskych vzťahov.

Historik Martin Dolejský sa v texte *Komunistická strana Československa v zajetí sociálfašizmu. Vyloučení Josefa Guttmana z KSČ v roce 1933* zaoberá dejinami medzivojnovnej Komunistickej strany Československa, konkrétne vylúčením šéfredaktora Rudého práva a člena ÚV KSČ Josefa Guttmana zo strany. Na tomto exemplárnom príklade demonštruje zmeny postoja československých komunistov k hrozbe fašizmu.

Peter Popálený v príspevku *Lidová fronta a její reálná podoba v Československu* analyzuje premenu politiky direktívne presadzovanej Komunistickou internacionálou po VI. kongrese Kominterny v roku 1928 a následnom V. zjazde KSČ. Po oficiálnom prijatí protifašistickej a protinacistickej stratégie Ľudového frontu bola rétorika o diktatúre proletariátu zmiernená. To umožnilo československým komunistom opustiť najradikálnejšie bolševické dogmy. Následne časť obyvateľov Československa prestala vnímať KSČ ako antisystémovú stranu a pod vplyvom zhoršujúcej sa medzinárodnej i vnútro politickej situácie s ňou začala spolupracovať. Koniec prvej republiky zastihol komunistov ako jedných z najaktívnejších obhajcov zanikajúceho štátu. Dôvodom však nebolo stotožnenie sa s jeho demokratickými ideálmi, ale zužitkovanie nadobudnutých politických a sociologických skúseností na ovplyvňovanie nás.

Jakub Vrba v štúdiu *Komunistická strana Československa na Liberecku mezi lety 1921 – 1935* skúma jednu z volebných báň medzivojnovnej KSČ. Komunistická strana

vznikla v Liberecku v marci 1921. Už od svojich počiatkov sa opierala o širokú členskú základňu a značnú podporu nielen českých, ale aj nemeckých voličov. Korene počiatočného úspechu autor vidí v tom, že dobre nadviazala na staršie tradície robotníckeho hnutia v regióne a radikálnou rétorikou upozorňovala na sociálne nezrovnalosti doby. Okrem toho poskytovala svojim členom kultúrnu i materiálnu podporu. V rokoch 1929 – 1935 čiastočne stratila česko-nemecký charakter. Jedným z dôvodov bol nástup vnútrostraníckej krízy, ďalším paralelné šírenie henleinovského hnutia. Jej príbeh tým však neskončil. Koncom tridsiatych rokov 20. storočia oslabená strana intenzívne vystúpila na obhajobu republiky a počas vojny sa mnoho nemeckých komunistov aktívne zapojilo do odboja.

Štvrtý blok nesie názov *Národnostní, sociální a náboženská politika*. Ako prvý aktivity komunistov počas trvania medzivojnovnej republiky sleduje David Hubený v práci *KSČ na Podkarpatské Rusi v první polovině 30. let 20. století*. Československé úrady venovali komunistickému hnutiu od počiatku veľkú pozornosť. Na Policajnom riaditeľstve v Prahe vznikol dokonca v roku 1933 špecializovaný protikomunistický referát, ktorý koordinoval činnosť jednotlivých bezpečnostných zložiek. Kontroloval nielen činnosť samotnej strany a jej riadiaceho orgánu, teda Komunistickej internacionály, ale aj styky so zahraničím. Okrem toho venoval veľkú pozornosť nepokojnej Podkarpatskej Rusi, po ktorej súčasne poškľovali Maďarsko, Poľsko aj Zväz sovietskych socialistických republík. Pri písaní článku autor využil informácie získané z rozsiahleho dokumentačného materiálu uloženého v Národnom archíve v Prahe. Najviac písomností k študovanej problematike sa nachádza vo fondoch *Ministerstvo vnitra I. – prezidium a Policejní ředitelství – Praha II. – prezidium*. Téma sa venoval veľmi dôsledne a čriepky do mozaiky hľadal dokonca aj v zahraničných archívoch. Po hĺbkovom výskume konštatuje, že podkarpatská KSČ prekonávala v čase medzi voľbami do Národného zhromaždenia v rokoch 1929 a 1935 hlbokú krízu. Volebné neúspechy vyvolávali nespokojnosť samotnej Kominterny aj sovietskych orgánov. Okrem toho sa nad stranou neustále vznášala hrozba trvalého zákazu pre jej protištátnu činnosť. Z poloilegality a sektárstva sa dokázala vymaniť až po VII. kongrese Kominterny, na ktorom Klement Gottwald požadoval vytvorenie jednotného frontu proti fašizmu.

Konstantin Kucov na základe výskumu v archívnych prameňoch v štúdiu *Karpatoukrajinskoe studenčestvo i Kommunističeskaja partija Českoslovakii v mezvojennyj period: zametki i istorii* skúma pôsobenie KSČ na študentov na Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období. Analyzuje spoluprácu študentských aktivistov so straníckymi orgánmi, účasť v prosovietskych organizáciách a podiel na akciách organizovaných s podporou komunistickej strany. Osobitnú pozornosť venuje študentským tlačovinám *Lastivka* a *Podkarpatskaja Rus*. Skúma nielen reakcie československých úradov na hnutie, ale aj postoje profesionálnych študentských asociácií pôsobiacich na Podkarpatskej Rusi.

Anna Marinčenko a Tatjana Ivanova v článku *Komintern v borbe protiv religii (na primere religioznoj politiki v URSR)* rozoberajú vzťah Komunistickej internacionály k náboženstvu. Aj keď pre ňu neboli náboženské otázky prioritou, cirkevné organizácie sa snažila dostať pod kontrolu. Spolupracovala s *Medzinárodnou organizáciou proletárskych štruktúr slobodného myslenia*. V roku 1925 vznikol *Zväz ateistov*, neskôr

premenovaný na *Zväz militantných ateistov*. Autorky monitorujú vývoj situácie na Ukrajine, druhej najväčšej zväzovej republike. Sovietsky režim sa tu spočiatku snažil o zachovanie ukrajinskej národnosti a hlásal slobodu vierovyznania. Tento prístup sa postupom času zmenil. Sledujú premeny spôsobu osláv hlavných náboženských sviatkov, zavádzanie nových symbolov (napríklad novoročného červeného stromčeka) a transformáciu kostolov a synagóg na civilné zariadenia. Proticirkevnú propagandu v tom čase riadilo ministerstvo národného školstva, ktoré podnikalo nielen kroky proti katolíckej cirkvi, ale zosilňovalo aj útoky proti Židom. Tí žili predovšetkým na južnej Ukrajine, kde predstavovali až 13 % populácie.

Jiří Pokorný v texte *Rudá odborová internacionála* skúma význam *Červenej odborovej internacionály (ROI)*. Vo všeobecnosti jej historici venujú menej pozornosti než Kominterne, ale pre komplexné pochopenie politických súvislostí, premien a vývinu medzinárodného komunistického hnutia treba poznať aj jej dejiny.

Medzivojnové Československo patrilo k najviac odborovo organizovaným štátom sveta. Odbory boli rozdelené profesijne, politicky i národnostne. Na jednej strane ich to oslabovalo, na druhej umožňovalo hlboký prienik do všetkých vrstiev spoločnosti. Po založení KSČ a zjednotení jej národných súčastí začal boj o ovládnutie odborov. Podľa podmienok stanovených Komunistickou internacionálou sa komunistickí odborári snažili získať väčšinu členov na svoju stranu. To viedlo k častým sporom a rozkolom vo vnútri OSC, následnému vylučovaniu nespokojencov z členskej základne a aktivizácii nesocialistických odborov.

Jan Slavíček v štúdiu *The cooperative policy of Comintern in Czechoslovakia and its limits: A case study of the cooperative Včela Prague* rozoberá družstevnú politiku Kominterny a KSČ (resp. ľavice v sociálnej demokracii) v rokoch 1918 – 1938. Sleduje aktivity jednotlivých komunistických frakcií v družstvách a vplyv komunistickej stratégie na ich činnosť. Metódou prípadovej štúdie sa zaoberá družstvom *Včela Praha*, ktorého záležitosti sa riešili dokonca na úrovni samotnej Kominterny.

Posledný blok nazvaný *Rozpuštní Kominterny a její reinkarnace* sa venuje obdobiu po druhej svetovej vojne. Otvára ho Vít Smetana analýzou *Strategie Kominterny po jejím rozpuštní a sovětské plánování poválečného světa*. Rozoberá Stalinove predstavy o povojnovom rozdelení sveta a ich postupné uskutočňovanie prostredníctvom aktivít jeho diplomatov. Plasticky zobrazuje vplyv myšlienok a metód Komunistickej internacionály na formovanie sovietskej geostrategickej sféry. Konštatuje, že aj napriek formálnemu rozpusteniu Kominterny sa jej organizačné štruktúry implantovali do zahraničných komunistických strán. Odtiaľ ovplyvňovali vnútornú politiku krajín a uskutočňovali pokyny sovietskeho vedenia.

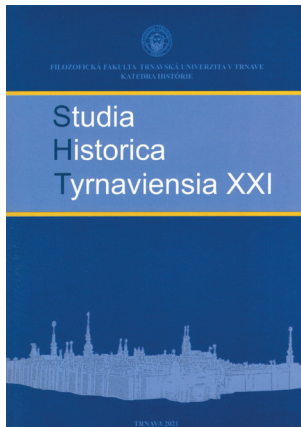
Adam Zítek v článku *Referát Rudolfa Slánského přednesený na prvním zasedání Informačního byra komunistických a dělnických stran ve Sklářské Porubě dne 23. 9. 1947* prezentuje zachovanú dvadsaťštyristranovú strojopisnú verziu referátu Rudolfa Slánského predneseného na tajnom medzinárodnom stretnutí zástupcov komunistických strán v Sklářskej Porube v Poľsku v septembri. 1947. Dokument je uložený v Národnom archíve v Prahe.

Zborník uzatvára ruský archivár Tejmur Agabajevič Džalilov štúdiu *Nasledniki Kominterny: rospusk Kominformbjuro i stanovlenije novoj sistemy podčinenija meždunarodnovo kommunističesko dviženija interesam sovjetskoj politiki*. Rozoberá

metódy, akými po rozpade Informbyra Komunistická strana Sovietskeho zväzu zasahovala do vnútorných záležitostí komunistických strán satelitných štátov s cieľom hospodársky, politicky i vojensky upevniť celý „východný blok“. Autor analyzuje formy efektívnych nástrojov a techník používaných sovietskymi lídrami v rokoch 1956 – 1970. K najvýznamnejším patrili podľa neho neformálne stretnutia a konzultácie zástupcov členských štátov Varšavskej zmluvy, ktoré sa od roku 1970 konali každé leto na Kryme.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA XXI. DEJINY V POHYBE – POHYB V DEJINÁCH, 2021, č. 1, 204 s. ISSN 2729-8760.

V júni 2021 vyšlo ďalšie číslo zborníka *Studia Historica Tyrnaviensia*, tentokrát už s novým podtitulom *Dejiny v pohybe – pohyb v dejinách*. Publikácia je výsledkom riešiteľského projektu VEGA č. 1/0058/18 *Hostia na Slovensku v stredoveku. Migrácia a jej determinanty v kontexte európskeho vývoja*. Ako je už pri tomto zborníku zvykom, obsahuje štúdie z pera mnohých domácich, ale i zahraničných autorov, ďalej recenzie, anotácie a tiež správy z konferencií, sympózií či kolokvií. Tematický zámer zborníka sa rozšíril aj na príbuzné vedné odbory, ako sú napr. klasická archeológia alebo dejiny a teória umenia.

Hlavnú náplň zborníka tvorí celkovo šesť odborných štúdií. V prvej z nich s názvom *Pottery, language and cultural basin: mapping the prehistoric settlement in Central Zagros* sa autori Ahmad Heidari a Lucia Nováková sústreďujú na oblasť západného Iránu, rozdiely a podobnosti v jednotlivých kultúrnych aspektoch v archeologickom kontexte. Ako už názov napovedá, štúdia je písaná v anglickom jazyku a zameriava sa predovšetkým na nálezy keramiky, jazyk a kultúry v prehistorickom období sídla v centrálnom Zagrose. Ide o veľmi zaujímavú tematiku, v ktorej sa autori snažia dokázať, že rôzne kultúrne oblasti s odlišnou keramikou a inými druhmi archeologických nálezov sa zároveň odlišujú aj etnicitou a jazykom. Na tento účel skúmali oblasť stredného Zagrosu s jeho piatimi provinciami (najmä však provinciu Lorestan), pričom pozornosť zamerali na nálezy keramiky a súčasné miestne dialekty. Autori zdôrazňujú vizuálnu stránku jazyka a jeho nárečí. Keramiku považujú za archeologické nálezy s veľkou výpovednou hodnotou, a keďže patrí k najbežnejším, je na základe nej možné zistiť značné množstvo informácií. Ďalej sa autori zameriavajú na štúdie zaoberajúce sa iránskymi kultúrnymi oblasťami, resp. diferenciáciou na jednotlivé územia či zóny, ktoré boli

v tom-ktorom období zaužívané, najmä v súvislosti s distribúciou keramiky, a následne na archeologické prieskumy v oblasti. Zároveň vyzdvihujú potrebu podrobnejšieho skúmania akcentov v každom regióne. Skúmajú tiež prepojenie moderných jazykov na staroveké jazyky a ich vývoj od praveku do súčasnosti. Rozptyl keramiky zase môže naznačovať rozsah tej-ktorej kultúry, a venujú tak pozornosť vzorom na nej a ďalším odlišnostiam. Provinciu Lorestan autori rozoberajú podrobne z viacerých uhlov pohľadu (najmä špecifiká keramiky v súvisle s geografiou) od obdobia neolitu cez všetky jeho fázy až po jednotlivé etapy chalkolitu. Prirodzene, tak ako je pre archeologické štúdie nevyhnuté, aj táto obsahuje bohatú obrazovú prílohu priamo v texte, aby si čitateľ vedel nálezy (v tomto prípade keramiky) vizualizovať. Okrem toho tiež zahŕňa prehľadné mapy jednotlivých oblastí, čo hodnotíme veľmi pozitívne.

Autorom druhej štúdie s názvom „*Hospites nostri, dilecti et fideles*“ *Spoločenská kategória host'ov v stredovekom Uhorsku* je Miloš Marek. V úvode obsiahlej štúdie autor poskytuje najprv rôzne definície pojmu „host'“ v stredovekom ponímaní a následne prehľadne menuje významných historikov z rôznych krajín, ktorí sa tejto téme venovali z viacerých uhlov pohľadu, keďže nejde o neznámu problematiku. Postavenie host'ov nebolo vždy rovnaké, šlo o rôznorodú skupinu obyvateľstva, avšak vo všeobecnosti privilegovanú. A práve táto skutočnosť sa nie vždy stretla s pochopením domáceho obyvateľstva, pričom nespokojnosť sa odrazila aj v jednom z ustanovení Zlatej buly z roku 1222. Marek osvetľuje aj rozdiely v postavení tzv. šľachtických host'ov a nižšie postavených kategórií kráľovských host'ov (*hospites regis*) a hradných host'ov (pôvodne v 11. – 12. storočí *cives*). Po poukázaní na rozdiely sleduje spoločné znaky host'ov a predovšetkým to, čo bolo pre túto novú kategóriu obyvateľstva príznačné – tzv. „*ius hospitum*“, teda vlastné právo, ktoré si hostia prinášali zo svojej domoviny, a teda sa líšilo od domáceho uhorského práva. Ďalšie riadky autor venuje práve rôznym aspektom tohto „host'ovského práva“ a jeho osobitostiam, ktoré dokladá aj konkrétnymi prípadmi a ustanoveniami v poznámkach pod čiarou. Okrem toho sa Marek venoval aj vplyvu host'ov na rozvoj miest, resp. správne upozorňuje, že v 13. storočí ešte nemožno hovoriť o mestskom práve, ale iba o práve host'ov, keďže privilégia boli udeľované host'ovským komunitám, nie samotným mestám (s. 53). Následne sa zameriava aj na národnosť a etnicitu host'ov usádzaných v Uhorsku, najmä však na území dnešného Slovenska. Cieľom autora štúdie bolo zostaviť zoznam lokalít na stredovekom Slovensku, uvedený na konci príspevku, ktorým možno prísúdiť status „host'ovských“. Autorovi sa podarilo nájsť 278 takýchto lokalít. Celkovo je príspevok veľmi pútavo napísaný, obsahuje veľké množstvo referencií a je dôkazom autorovej dokonalej orientácie v téme a dlhodobého vedeckého záujmu o ňu, pričom prináša aj nové poznatky, najmä v podobe prehľadnej tabuľky.

V tematike host'ov pokračoval vo svojom príspevku s názvom *Hostia, migranti a kolonisti na Nitrianskom a Bratislavskom Záhori. Pokus o stručný prehľad migračných vln* aj Ivan Mrva. Sústreďuje sa najprv na geografické vymedzenie a charakteristiku zvolenej oblasti Záhoria, ktorá, ako v úvode štúdie konštatuje, „... prešla od 10. storočia z hladiska viacerých migračných vln mimoriadne zložitým a rovnako aj zaujímavým vývojom.“ (s. 78). Následne venuje svoju pozornosť vývoju tohto regiónu od čias Veľkej Moravy, cez príchod staromaďarských kmeňov, až po

uhorskú etapu dejín a hlavne obdobie, počas ktorého sa Záhorie stalo konfíniom, pohraničnou oblasťou medzi Uhorskom, Moravským markgrófstvom a Rakúskou markou. Pokračuje dejinami tejto oblasti v 13. – 14. storočí, keď už možno dokladať tamojšie osídlenie, a zdôrazňuje význam sikulských sídlisk, keďže práve Sikuli boli poverení obranou a strážnou službou uhorského pohraničia. Autor sa čiastočne dotýka aj filologickej problematiky názvov niektorých lokalít, súvisiacich najmä s Plavcami či Polovcami. Samozrejme, pri tejto tematike nie je možné opomenúť ani vpád Tatárov z roku 1241 a jeho dôsledky, ktoré sa práve na Záhorí prejavili skutočne výrazne, taktiež spor o babenberské dedičstvo a ďalšie konanie uhorského panovníka Bela IV. V tomto období trpela záhorská oblasť vpádmi a plienením Rakúšanov a pohraničné strety neustávali ani koncom 13. storočia. Mrva zároveň dokladá aj postupujúci nemecký vplyv v tejto oblasti, na čo opäť využíva predovšetkým filologickú metódu. Nemci tu prevažovali aj začiatkom 15. storočia, hoci slovenské obyvateľstvo pribúdalo. Ďalej autor pokračuje v mapovaní osídlenia Záhoria aj 16. storočím, ktoré prinieslo morové epidémie a úbytok tamojšieho obyvateľstva, s čím súvisí aj snaha o prilákanie kolonistov za výhodných podmienok. Okrem iného autor dokladá i skoršiu etapu chorvátskej kolonizácie v tejto oblasti, ako je bežne zaužívaná mienka, opäť na základe jazykových znakov a priezvisk obyvateľov. Následne spomína aj ďalšie vlny migrácie, predovšetkým Srbov a neskôr anabaptistov (novokrstencov/habánov), ktorí výrazne ovplyvnili osídlenie, zvyky a charakter Záhoria. Samozrejme, ich usádzanie nebolo bezproblémové a predovšetkým náboženské odlišnosti zohrali veľký vplyv pri vzájomnej interakcii s domácim obyvateľstvom. Migrácia pokračovala príchodom príslušníkov českobratskej cirkvi, a v čase Františka Štefana Lotrinského, manžela uhorskej kráľovnej Márie Terézie, aj Lotrinčanov – Nemcov a Francúzov. Nakoniec sa autor vo svojej štúdií sústredil i na usídľovanie Cigánov a Židov v tejto oblasti. Mrva sa čiastočne pokúšal aj o analýzu matrik a štatistické spracovanie cudzieho obyvateľstva žijúceho v konkrétnych lokalitách na základe priezvisk či iných údajov až po obdobie 20. storočia. Štúdia je tak mimoriadne časovo obsiahla (od Svätoplukovej ríše až po 20. storočie). Napriek tomu je veľmi zrozumiteľným a pútavým prehľadom migračných vln a pohybu obyvateľstva na Záhorí a autor na tento účel využil značné množstvo archívnych dokumentov a odbornej literatúry.

Štvrtá štúdia v poradí, opäť v anglickom jazyku, od autora Zoltana Iusztina sa sústreďuje na mesto Becskerek v období najmä po bitke pri Moháči. Štúdia nesie názov *The City of Becskerek in the second half of the 16th century*. Autor venuje pozornosť veľmi náročnému obdobiu, keď sa ním skúmaná oblasť dostala ako Temešvársky ejálet do vazalského postavenia Osmanov. Iusztin sleduje vývoj mesta Becskerek po mnohých konfliktoch, pričom vychádza predovšetkým z dvoch osmanských zoznamov, tzv. defterov, s rozdielom vypracovania 12 rokov. Štúdia začína stručnou geografiou a históriou mesta Becskerek. Väčší priestor venuje najmä obdobiu vlády Žigmunda Luxemburského a Mateja Korvína a taktiež osobe posledného tamojšieho samovládca (despotu) Juraja Brankoviča. Následne ilustruje pomery v okolí Becskereku po bitke pri Moháči a jeho dobytí Osmanmi a zriadení jedného zo sandžakov na tomto území. V súvislosti s potrebou získať informácie o obyvateľstve a jeho daňových možnostiach vznikli osmanské súpisy daňovníkov, ktoré sú dôležitým zdrojom infor-

mácií. Sčítania boli relatívne podrobné, čo autor využil na analýzu tamojších pomerov z hľadiska počtu domov (resp. port), počtu hláv domácností a ich mužských členov, povolání a podobne. Autor tiež analyzuje priezviská obyvateľov, aby mohol skúmať kontinuitu osídlenia v tejto oblasti. Získané údaje zhŕňa v prehľadnej tabuľke a štúdia zahŕňa aj historické mapy mesta Beeskerek a okolia.

Nasledujúca štúdia autorky Ivany Kvetánovej nesie zaujímavý názov *Album Arcibratstva pásikárov v Chtelnici*. Príspevok prezentuje, resp. sa zaoberá novoobjaveným zoznamom členov laického bratstva tzv. chordigerov či pásikárov v Chtelnici z druhej polovice 18. storočia. Títo členovia „opaskového“ bratstva patrili pod chordigerov z Kláštora sv. Kataríny Alexandrijskej pri Dechticiach (Katarínky). Autorka preto najprv stručne informuje o počiatkoch kláštora a tu usadených františkánoch. V ďalšej časti príspevku sa už zameriava priamo na arcibratstvo pásikárov, teda laické bratstvo uctievané sv. Františka Serafinského a vysvetľuje pôvod tohto označenia aj prvé písomné zmienky o tomto zoskupení a jeho pôsobení. Keďže šlo o laikov, nevyžadoval sa celibát, avšak mali stanovené záväzky, mali dodržiavať určené ustanovenia a riadili sa rôznymi príručkami, ktoré Kvetánová stručne spomína. Následne sa zameriava na obraz a dojem, aký mal z „pásikárov“ Juraj Fándly, ktorý prezentuje aj citovaním pasáže z jeho známeho diela *Dívverná zmlúva medzi mníchom a diablom*. Prostredníctvom Fándlyho tiež objasňuje zvyky a obyčaje bratstva. Napokon sa sústreďuje na hlavnú tému príspevku, a to album, resp. matriku chtelnického arcibratstva chordigerov. Zaujímavý je vyšší počet ženských než mužských členov. Matrika končí rokom 1782, keď boli Jozefom II. zrušené všetky bratstvá v monarchii. Kvetánová sa tiež logicky zaujíma a pýta, kedy vlastne toto bratstvo v Chtelnici vzniklo, keďže istotne existovalo už pred rokom 1749, ktorým matrika začína. Zaoberá sa tiež podnetom na jej spísanie a následne fungovaním a organizáciou bratstva v Chtelnici, vrátane významných postáv a štatistického spracovania členov. Venuje sa tiež spoločenskému zloženiu a hierarchii členov bratstva pásikárov, najmä z urodzených rodín a nakoniec zániku tohto spoločenstva. Štúdiu dopĺňa obrazový materiál priamo v texte, ako aj prehľadná tabuľka a grafy, takže pôsobí veľmi komplexne.

Posledná štúdia autorky Radoslavy Ristovskej s názvom *Farská knižnica v Dolnej Krupej – súčasný stav* sa venuje málo prebádanej problematike farských knižníc na Slovensku. Autorka najprv stručne poukazuje na význam knižníc a ich prirodzené umiestnenie na farách. Potom sa prostredníctvom iných autorov, ktorí sa tematiky knižníc v rôznych kútoch krajiny aspoň okrajovo dotkli, venuje konkrétnym zdrojom informácií, najmä však kanonickým vizitáciám (napr. tzv. Baťániovskej vizitácii Smolenickému dekanátu z roku 1782, ktorá umožňuje zistiť počet knižných titulov v jednotlivých farnostiach dekanátu). Následne plynulo prechádza priamo k obci Dolná Krupá, ktorá je predmetom jej výskumu už dlhšiu dobu a má tak prehľad o najrôznejších aspektoch dejín obce. Primárnym cieľom autorky v tejto štúdií je však na základe rôznych archívnych dokumentov (napr. inventárnych sumárov a zoznamov) poukázať na tamojšiu farskú knižnicu, jej pôvod, tituly, rozsah a v neposlednom rade na jej súčasný stav. Autorka tiež prostredníctvom tabuľky mapuje súčasný počet knižných titulov na fare vrátane obdobia ich vzniku, ako aj chýbajúce tituly, ktoré by sa tam mali nachádzať, avšak ktorých osud je neznámy. Všetmi sa tiež prevládajúci

jazyk kníh, ich vlastníctvo na základe ex libris alebo miesto vydania a tieto údaje sú opäť prehľadne zhrňá v tabuľkách. V tejto súvislosti ponúka aj stručný prehľad o význame knižničiarne v Trnave. Ďalej pomerne podrobne rozoberá žánrový rozptyl knižných titulov v dolnokrupskej farnosti, v ktorej, prirodzene, prevažovala náboženská literatúra. V závere príspevku sa Ristovská zamýšľa nad súčasnou starostlivosťou o vzácne rukopisy, staré tlače a knižné tituly a ich osudmi. Krádeže a vo všeobecnosti neváženie si historických dokumentov, vrátane starých tlačí, je dodnes vážnym problémom. Preto vedno s autorkou dúfame, že čo najskôr dôjde k väčšej ochrane a starostlivosti o naše kultúrne dedičstvo, ktorého súčasťou nepochybne sú aj historické farské knižnice a v nich uchovávané tituly.

Druhá časť zborníka je venovaná recenziám viacerých knižných titulov. Prvou je recenzia Mariána Babiráta na zborník *Fons Tyrnaviensis VIII.* editorov Henriety Žažovej a Mariána Manáka z roku 2020. Nasleduje recenzovanie kolektívnej monografie editorov Mareka Vařeka a Aleša Zážického s názvom *Cisářovna Marie Terezie a střední Evropa (300 let od narození reformátorky)* ešte z roku 2019, ktorej sa ujal Michal Franko. Alena Macková sa v recenziách najprv sústredila na monografiu Jany Magdalény Májekovej s názvom *Prešporskí pekáři a ich speciality* z roku 2020 a potom aj na obsiahlejšiu monografiu *Za bránami sirotincov. Počátky ústavnej starostlivosti o osirelé deti v Uhorsku (1750 – 1815)* z pera Ingrid Kušnierákovéj z roku 2019. Recenziu na publikáciu s názvom *Menová reforma v Československu v roku 1919. Koruna na rázcestí dejín* autorského kolektívu Marcel Pecník – Peter Račko z roku 2019 napísal Michal Petříček.

Tretiu časť zborníka reprezentujú anotácie Ivany Červenkovej na monografiu Henriety Žažovej (ed.) *Sapientia aedificavit sibi domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave* z roku 2020 a Miroslavy Kuracinovej Valovej na publikáciu Ingrid Halászovej *Pred portrétom. Úvahy o obsahoch, významoch, funkciách a reprezentačných stratégiách portrétu v ranom novoveku* z rovnakého roku.

Poslednú časť zborníka tvoria správy a referáty, ktorých sa ujala Radoslava Ristovská. Najprv čitateľov oboznamuje s medzinárodným sympóziom *Hostia a cudzinci na Slovensku v Uhorskom kráľovstve. Migrácia a jej determinanty v kontexte európskeho vývoja*, ktoré sa pod vedením Miloša Mareka konalo online v novembri 2020. Následne informuje o kolokviu k dejinám mlynárstva s názvom *Kolo, kolo mlynské... K dejinám mlynov a mlynárskeho remesla na západnom Slovensku*, ktoré organizovala Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave pod vedením Zuzany Lopatkovej taktiež v novembri 2020 v online priestore.

Zatiaľ najnovší zborník *Studia Historica Tyrnaviensia XXI.* nesklamal svoju dobrú povest' a opäť ponúka čitateľom veľmi zaujímavé príspevky nielen z rôznych vedeckých odborov (klasickej archeológie, histórie, čiastočne demografie a filológie), ale aj na rôzne témy. Hoci je nosnou tematikou čísla osídlenie, migrácia obyvateľstva, status hostí v stredovekom Uhorsku, sú tieto štúdie doplnené o ďalšie zaujímavé výskumy – napr. iránskej keramiky v súvislosti s geografickými, kultúrnymi a jazykovými oblasťami či skúmaním tureckých daňových súpisov v meste Beckserek. Okrem toho zborník ponúka viaceré hodnotné recenzie, anotácie a správy z vedeckých podujatí. Príspevky sú odborné na vysokej úrovni, vychádzajú z výskumu množstva archívnych

dokumentov a literatúry, no napriek tomu sú vhodné ako pre odbornú, tak i laickú verejnosť. Vyzdvihnúť tiež treba prácu autorov s poznámkovým aparátom a doplnujúce ilustrácie, mapy a tabuľky. Autorom týmto prajeme veľa úspechov v ďalšom výskume a publikačnej činnosti.

Alena Macková
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity v Trnave

TURUL, 2020, roč. 93, zošity 1 – 4. ISSN 1216-7258.

V čísle 1/2020 Slovenskej archivistiky sme poskytli stručný prehľad obsahu zošitov vedeckého časopisu *Turul* z roku 2019. V nasledujúcich odsekoch sumarizujeme obsahovú náplň zošitov z roku 2020.

Zošit 1 prináša štúdie predovšetkým z oblasti heraldiky a sfragistiky. Eszter Tarján analyzuje uhorské a slávonske panovnícke erby, zaznamenané v anglických heraldických knihách z konca 13. a zo začiatku 14. storočia (*Magyar vonatkozású címerek a 13. század végi angol címerkönyvekben*, 1-10). Dvojica Tamás Fedeles a Ádám Novák v stručnosti približuje pozoruhodnú kariéru Mikuláša Újlakiho (z Iloku) a jeho pečate, medzi nimi aj tie, ktoré používal ako kráľ Bosny (*Újlaki Miklós pecséthesználata*, 11-17). Anton Avar predstavuje cenný genealogický a heraldický prameň: rodokmeň baróna Alberta Kaasa z roku 1910, ktorý zachytáva v mužskej línii 15 generácií s niekoľkými stovkami erbov tohto rodu dánskeho pôvodu a jeho príbuzných („*Az ősök tisztelétének, az unokák kegyeletének*” – *a Kaas család ősfája*, 18-25). Tamás Bekő načrtáva dejiny a pečate rodu Deák s osobitným zreteľom na jeho už zničený armáles z roku 1665 (*A Deák család címereslevele*, 26-38). Následne Ádám Novák opisuje – tentokrát spolu s Istvánom Pányom – vďaka archeologickým výskumom v obci Jobbágyi objavené a nie príliš vydarené typárium, ktoré zrejme vyhotovili za účelom falšovania listín (*Pecsétnyomó a föld mélyéből*, 39-41). György Németh publikuje rozlúčkový list Ernőa Kissa, jedného z dôstojníkov, ktorých popravili v Arade 6. októbra 1848 (*Kiss Ernő búcsúlevele*, 42-44). Na záver Anikó Schmidt podáva správu o rozširovaní (kúpou alebo darovaním) archívnych dokumentov Maďarského národného archívu v roku 2019 (*A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 2019. évi iratanyag-gyapodása*, 45-48).

Zošit 2. Úvodnou štúdiou zošita 2 je metrologická práca Csabu T. Reisza, v ktorej približuje dejiny prvých prototypov (etalónov) metra a kilogramu v Uhorsku (*Az első nemzetközi mértéketalonok Magyarországon*, 49-57). Gábor Nemes v stručnosti načrtáva kariéru Olufa Hansena Banga, notára Tomáša Bakóca dánskeho pôvodu (*Oluf Hansen Bang, Bakóc Tamás dán jegyzője*, 58-62). Péter Kóta upozorňuje vyšetrovacou listinou Vašvárskej kapituly z roku 1678 na problémy spojené s pravosťou erbovej

listiny kráľovského radcu Gregora Majtényiho (*Nehézségek Majthényi Gergely grófi diplomája körül*, 63-65). Gergely Kunt a Noémi Viskolcz zverejňujú tretiu časť ich príspevku ohľadom dejín bádania archívu kniežacej línie Esterházyovcov, tentokrát sa zameriavajú na obdobie rokov 1901 – 1945 (*Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből 1847–1945. 3. rész 1901–1945*, 66-82). Péter Fricz-Molnár skúma list Márie Mezey (†1988), napísaný okolo roku 1969, v ktorom uvádza množstvo udalostí z dejín jej rodiny. Autor štúdie poukazuje na to, že podobné spomienky môžu predstavovať po komparácii s inými prameňmi cenné genealogické zdroje (*Egy család történeti visszaemlékezés hitelessége más források fényében*, 83-88). Naostatok Tímea Karika zdôrazňuje potenciál dokumentov povojnovej starostlivosti (v prípade invalidity vojaka alebo ovdovenia/osirenia jeho manželky/detí) v genealogickom bádani (*Családok és háborúk – A család történeti kutatás lehetőségei a hadigondozási iratokban*, 89-96).

Zošit 3. V zošite 3 nachádzame publikačné výstupy z projektu zdigitalizovania archívnych dokumentov Maďarského národného archívu z rokov 1526 – 1570. Juliana Orsós načrtáva zmeny v živote dominikánok zo Zajačieho ostrova s osobitným zreteľom na ich právne zastupovanie (*A Nyulak szigeti domonkos apáca kolostor képviselőinek fő vonásai 1548–1526 között*, 97-111). Dávid Faragó približuje dejiny a genealógiu rodu Ormándi/Ormányi z Baranskej stolice v neskorom stredoveku (*A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család a 13–15. században*, 112-122). Csaba Farkas predstavuje fungovanie a funkcionárov Gemerskej stolice v rokoch 1470 – 1570 (*Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése 1470–1570*, 123-134). György Laczlavik píše o kráľovských miestodržiteľoch v pomoháčskom období do roku 1608 (*Királyi helytartók Magyarországon a 16. században 1526–1608*, 135-138). Po týchto štúdiách nasledujú jediné recenzie v zošitoch Turula z roku 2020: Éva Künstlerné Virág hodnotí genealogické monografie Marcella Bauera (*Az isákfalvi Sándor család története*, 2018) a Ferenc Sípósa (*Helytörténeti és családtörténeti kutatásaim. Írások Vállaj, Újfehértő és a Rákóczi-szabadságharc történetéről*, 2019). Predmetný zošit uzatvára referát Györgya Laczlavika o činnosti vyššie zmieneného projektu medzi 1. septembrom 2019 a 31. augustom 2020.

Zošit 4 je z tematického hľadiska najrôznorodjší. Dávid Faragó opäť prispieva jednou genealogickou štúdiou, tentokrát sa zameriavajú na dejiny rodu Márk zo zadunajských stolíc v 15. a 16. storočí (*A Gorbovai/Izsákfalvi Márk család története a 5–16. században*, 145-153). Péter Fricz-Molnár opisuje rolu členov rodiny Fricz v slobodomurárskom hnutí v rokoch 1783 – 1950 (*Páholytörténeti adalékok: szabadságkőművesség a friedenliebi Fritz család történetében*, 154-165). Gábor Soltész Ferenc a Márton Soltész načrtávajú dejiny ocenenia Móra Wahrmana, ktoré sa udeľuje Maďarskou akadémiou vied za významné výsledky v oblasti priemyslu a obchodu (*A Wahrmann Mór jutalmi érem*, 166-176). Csaba T. Reisz skúma nástenné maľby v slávnostnej sieni Vysokej školy telesnej výchovy v Budapešti (*A Testnevelési Főiskola dísztermének falképei*, 177-186). Bálint Károlyi približuje genealógiu grófskej vetvy rodu Zichy v 17. storočí (*A zicsi és vásenkői Zichy család grófi ágának leszármazása a 17. században*, 187-191). Autorom poslednej štúdie je opäť Péter Fricz-

Molnár, ktorý sa v nej zameriava na kmotrovské vzťahy Samuela Mikovíniho a jeho manželky v Banskej Štiavnici medzi rokmi 1736 – 1758 (*Mikoviny Sámuel és felesége selmeci komasági kapcsolattrendszere, 192-196*).

Balázs Csiba
Katedra archívnictva a PVH
Filozofickej fakulty Univerzity
Komenského v Bratislave

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 81, Issue 2, Fall/Winter 2018.

Christopher A. Lee, *The People Part of Archives, From the Editor* (287-289). Editor periodika sumarizuje aktuálne číslo časopisu, ktoré je zamerané na problematiku archívov z pohľadu ľudí a procesov, pričom základnou témou príspevkov sú primárne pramene, uľahčovanie prístupu k audiovizuálnym archívnym dokumentom a presadzovanie konceptov rovnosti, diverzity a inklúzie. Súčasne uvádza jednotlivé príspevky (8 štúdií, 1 recenzná esej a 11 recenzií), ktoré tvoria jeho obsah. – Christy Fic, *Working as an Embedded Archivist in an Undergraduate Course: Transforming Students into Scholars through an Archival Workshop Series* (290-309). Východiskom prípadovej štúdie je poznatok, že archívári, na rozdiel od knihovníkov, doposiaľ nie sú včlenení do učebných programov univerzít ako riadni a plnohodnotní spolupracovníci. V akademickom prostredí archívári vyučujú buď jednorazovo, alebo zabezpečujú kompletnú výučbu kreditových predmetov, avšak aktivity stojace uprostred medzi uvedenými formami výučby sa doposiaľ prehliadajú. Autorka v štúdiu informuje o svojich skúsenostiach z jari 2016, keď počas polovice semestra pomáhala plniť ciele predmetu americké environmentálne dejiny na Shippenburskej univerzite v Pensylvánii. Zapísaní študenti neboli pripravení vyhovieť ich požiadavkám, pretože neabsolvovali žiaden kurz zameraný na vykonávanie historického výskumu, na ktorom by si osvojili spôsoby organizovania vlastného pôvodného výskumného projektu. Autorka vypracovala štruktúru učebných osnov s využitím archívnych dokumentov z univerzitného archívu týkajúcich sa environmentálnej problematiky. Počas šiestich týždňov viedla šesť seminárov, ktoré mali rovnakú štruktúru a súčasne na seba obsahovo nadväzovali, čo zabezpečovalo napredovanie vo vyučovaní. Po absolvovaní seminárov študenti získali schopnosti pripraviť si výskumný projekt, skúmať archívne dokumenty a primárne pramene, analyzovať sekundárne pramene aj literatúru a získať základy na vypracovanie pôvodného výskumného projektu, čím sa transformovali na nádejných vedcov. Štúdia ukazuje, ako sa archívári môžu včleniť do univerzitných študijných programov a dokazuje, že v takomto prípade by mali mať postavenie archívárov riadne včlenených do učebných programov, čím by sa nielen ocenila intenzita ich práce, ale zároveň by sa im poskytol priestor a možnosť naplňovať potreby študentov v pozícii bádateľov. – Danielle Emerling, *Civics in the Archives: Engaging Undergraduate and Graduate Students with Congressional Papers* (310-322). Autorka prípadovej štúdie poukazuje na možnosti využitia memoránd zákonodarného administratívneho aparátu z archívnych fondov pochádzajúcich z činnosti amerických kongresmanov na vyučovacích hodinách v rámci vysokoškolských a postgraduálnych učebných kurzov občianskej náuky, obzvlášť problematiky zákonodarnej funkcie Kongresu USA a legislatívneho procesu. Takéto dokumenty sú aj súčasťou archívneho

fondu uloženého v Knihnici Univerzity Západnej Virgínie, pochádzajúceho z činnosti senátora Jaya Rockefellera, z iniciatívy ktorého v roku 1997 uzákonili Program zdravotnej starostlivosti o deti. V roku 2017 pripravili archivári pracujúci v tejto inštitúcii praktické cvičenia, na ktorých študenti pracovali s uvedenými memorandami. Počas cvičení sa študenti zoznámili aj s archívom, archívnymi pomôckami a princípmi archívnej gramotnosti, ktorá zahŕňa najmä prácu s primárnymi prameňmi. Prácou s memorandami demonštrovali využiteľnosť archívnych fondov členov kongresu v oblasti výučby verejnej správy a politológie, teda disciplín, ktoré archívy tradične využívajú v menšej miere. Keďže profesia archivára venuje viac pozornosti vyučovaniu s využitím primárnych prameňov, táto prípadová štúdia ukazuje, ako kongresové archívne fondy, a to najmä memorandá zákonodarného administratívneho aparátu, môžu zapojiť študentov do práce s primárnymi prameňmi a vštepiť im dôležité občianske ponaučenia. Autorka prípadovej štúdie detailne poukazuje na spôsob vypracovania a implementácie cvičení, ako aj na ich vyhodnotenie, analyzuje získané skúsenosti a upozorňuje na možnosti ďalšieho vylepšenia použitých metód. – Jeremy Evans – Melissa Hernández Durán, *Rights Review for Sound Recordings: Strategies Using Risk and Fair Use Assessments* (323-372). Podnetom na vznik štúdie bolo vyhodnotenie rizík pre potreby sprístupnenia zdigitalizovaných záznamov zvukových archívnych súborov v online priestore v Bentleyho historickej knižnici (ďalej len BHK) na Michiganskej univerzite. Aj keď sa digitalizácia považuje za najlepší spôsob ako zabrániť procesom degradácie a zastarávania dokumentov, množstvo diel chránených autorskými právami, ako aj osirelých diel limituje ich využitie len na priestory bádateľní a v niektorých prípadoch je dokonca prekážkou akejkol'vek digitalizácie dokumentov. Samotnému výskumu autorov predchádzal pilotný projekt, v rámci ktorého zmapovali najmä existujúcu legislatívnu prax v oblasti autorských práv, zákonom povolené využitie diela bez súhlasu držiteľa autorských práv (tzv. fair use) a súvisiace postupy archívov. Týmto spôsobom zhodnotili prax piatich inštitúcií v oblasti ich stratégie a nástrojov digitalizácie, nakladania s autorskými právami pri zvukových záznamoch a stratégiu prístupu k nim. Výsledkom projektu bolo vyvinutie modelu revízie autorských práv. Uvedený model v prvej fáze predpokladá vykonanie klasifikácie dokumentov podľa piatich typov žánrov (hovorené slovo, oral history, hudba, dokumentárne diela, literárne diela). Autori štúdie zistili, že až deväť z desiatich archívnych súborov uložených v BHK bolo žánrovo úplne alebo takmer homogénnych, čo následne umožnilo vyhodnotiť riziká sprístupnenia už na úrovni archívneho súboru, a nie na úrovni jednotlivín. Autori súčasne odporúčajú, aby sa napriek prevládajúcej praxi archívne dokumenty najskôr zdigitalizovali a až potom sa vyhodnocovali riziká, pretože týmto postupom je možné získať presnejšie výsledky, no najmä dodatočné informácie o ich obsahu, ktoré sa inak nedajú zistiť. Výskum odhalil, že hudba a literárne diela sú najrizikovejšie spomedzi žánrov z hľadiska autorských práv, a preto by mali mať nižšiu prioritu pri vyhodnocovaní rizík. V prípade najrizikovejších dokumentov sa ako najužitočnejšie javí obmedzenie prístupu k niektorým jednotlivinám a sprístupnenie zvyšnej väčšiny. Autori uvádzajú, že aplikáciou metódy revízie autorských práv podľa žánrov založenou na manažmente rizika a využívaní princípu fair use sa podarilo rozšíriť prístup až ku 43 % digitalizovaných zvukových záznamov v BHK. – Laura Treat, Danielle Judkins, “*First there is the creative decision, then there is the*

dollar decision“: *Information-Seeking Behaviors of Filmmakers Using Moving Image Archives* (373-393). Napriek narastajúcemu záujmu filmárov o využívanie filmových záznamov v archívoch pri príprave svojich filmových projektov, ktorí sa ako bádatelia vyznačujú špecifickými potrebami a správaním sa pri výskume, pričom skúmajú spravidla minimálne, resp. nedostatočne sprístupnené archívne fondy, ktoré navyše musia byť na účely štúdia digitálne reformátované, odborná literatúra sa týmto otázkam doposiaľ venuje len okrajovo. Autorky prípadovej štúdie vykonali v prvom polroku 2016 výskum, založený na 60-minútových telefonických rozhovoroch na vzorke desiatich filmárov, medzi ktorými boli dvaja režiséri, päť producentov a traja ďalší bádatelia, ktorí v posledných piatich rokoch využili archívne zvukové záznamy na prípravu filmových projektov. Cieľom štúdie bolo rozšíriť informovanosť archívárov o správaní sa týchto bádateľov pri výskume a o informáciách, ktoré naň potrebujú. Získané poznatky ukazujú, že komunita filmárov síce preferuje online prístup k fondom obsahujúcim filmové záznamy, ale vo výskume prevažne využíva sociálne vzťahy a profesionálne siete, ako aj kontakt s odborníkmi na archívne fondy a ich obsah. Filmári oceňujú úlohu archívárov ako sprievodcov, ale aj ako tvorivých spolupracovníkov, obzvlášť v prípade málo využívaných alebo nedostatočne sprístupnených archívnych súborov, ktoré z ich pohľadu môžu obsahovať najhodnotnejšie dokumenty. Na druhej strane filmári považujú stratégiu archívov k prístupu a využitiu archívnych dokumentov za rigidnú a nekonzistentnú s ich potrebami. Keďže filmári ignorujú archívne pomôcky a preferujú osobný kontakt, archívári by mali prehodnotiť v prípade filmových archívnych súborov nielen ich úlohu v prospech iných nástrojov sprístupnenia, ale aj samotnú politiku prístupu k dokumentom tohto typu a do väčšej miery brať do úvahy aj časové a finančné limity filmárov pri ich výskume. Štúdia by mala archívárom pomôcť porozumieť, ako by mohli lepšie pomáhať tejto špecifickej skupine bádateľov pochádzajúcich z neakademických pracovísk, ktorí využívajú dokumenty na tvorivé i komerčné účely. – Alex H. Poole, “*Be Damned Pushy at Times*“: *The Committee on the Status of Women and Feminism in the Archival Profession, 1972 – 1998* (394-437). Autor vo svojej štúdií skúma širší fenomén feminizmu v archívárskej profesii prostredníctvom aktivít Výboru pre postavenie žien ako oficiálneho výboru Spoločnosti amerických archívárov (SAA) a neformálnej záujmovej skupiny Ženský výbor. V úvode predstavuje politický, sociálny a kultúrny kontext feminizmu v 60. a 70. rokoch 20. storočia a diskutuje o faktoroch, ktoré viedli k založeniu uvedených dvoch skupín. Pokračuje náčrtom ich činnosti v období 70. až 90. rokov. Tieto dve skupiny podporovali aktivity zamerané na dokumentáciu skúseností žien a písanie o ich dejinách, v oblasti zamestnávania bojovali proti diskriminácii žien a rozdielom v ich odmeňovaní, lobovali za ich spravodlivé a vyrovnané zastúpenie v rámci SSA, podporovali bádateľské aktivity žien, resp. bádanie o ženách a podporovali implementáciu dodatku k Ústave USA o rovnakých právach bez ohľadu na príslušnosť k pohlaviu. V závere autor vysvetľuje okolnosti, ktoré viedli k zániku Výboru pre postavenie žien v roku 1998, pričom Ženský výbor pokračuje vo svojej dlhodobej práci. Štúdiu uzatvárajú úvahy o dôležitom trvalom odkaze týchto dvoch skupín a upozornenie na oblasti, v ktorých je možné pokračovať v ďalšom výskume. – Erin Passehl-Stoddart, “*Let Me Tell You What I Learned*“: *Primary Source Literacy and Students Employment in Archives and Special Collections* (438-459). V prípade informačnej

gramotnosti sa pozornosť tradične zameriava na vyučovanie a vzdelávacie aktivity v priestoroch knižníc, resp. na interakciu s knihovníkmi, avšak vyhodnocovanie rovnako dôležitých skúseností študentov nadobudnutých počas ich praxe v akademických knižniciach sa často prehlíada. Toto konštatovanie platí obzvlášť v prípade využívania špeciálnych fondov, resp. zbierok a archívov. Autorka sa pokúsila odstrániť túto medzeru na základe poznatkov z výskumu získaných z výsledkov ôsmich čiastočne riadených rozhovorov uskutočnených od septembra 2016 do septembra 2017 so študentmi, ktorí počas praxe priamo využívali špeciálne fondy a archívy v Knižnici Univerzity v Idahu. Študenti vykonali sebahodnotenie spôsobu zapojenia *Smerníc pre gramotnosť pri práci s primárnymi prameňmi* vypracovaných SAA pri ich práci v akademickej knižnici. Zámerom autorky bolo zistiť, do akej miery sa skúsenosti študentov zhodujú s uvedenými smernicami. Vyhodnotenie vlastných skúseností študentov analyzovala na základe vzdelávacích cieľov vypracovaných v týchto smerniciach. V štúdiu vyhodnocovala a detailne popisala vždy jeden dosiahnutý výsledok vzdelávania v rámci každej zo štyroch kategórií vzdelávacích cieľov uvedenej v smerniciach. Výsledky odhalili, že najviac dosiahnutých vzdelávacích cieľov sa spájalo s empatiou pre históriu, záujmom o minulosť a uvedomovaním si významu dokumentov. Napriek limitovanému rozsahu výskumu autorka konštatuje, že archivári by sa mali vo väčšej miere oboznamovať s pracovnými skúsenosťami študentov a tieto informácie využiť na sprostredkovanie dosahu, ktorý majú archivári na učenie sa študentov. – Ellen Engseth, *Cultural Competency: A Framework for Equity, Diversity, and Inclusion in the Archival Profession in the United States* (460-482). Autorka v štúdiu skúma problematiku kultúrnej kompetencie v kontexte archivárskej profesie v Spojených štátoch amerických. Podáva rozsiahlu analýzu odbornej literatúry k tejto téme, z ktorej vyplýva, že tak odborníci, ako aj osoby z praxe sa zhodujú v tom, že kultúrna kompetencia je manažovanie interakcie ľudí naprieč rozdielmi medzi nimi. Medzi jej hlavné benefity v praxi patrí zlepšenie služieb poskytovaných klientom, získanie poznatkov o sebe samom a kolegoch, zlepšenie schopnosti reflexie, ako aj strategické využitie rozdielov medzi ľuďmi vo vzťahu k personálnym, organizačným a spoločenským cieľom. V ďalšej časti štúdie autorka podáva analýzu a prehľad literatúry zameranej na výskum kultúrnej kompetencie v oblasti archívov, ktorá bola v posledných rokoch publikovaná v štyroch odborných recenzovaných amerických archivárskych časopisoch, najmä v anotovanom periodiku. Autorka spája kultúrnu kompetenciu s praxou a princípmi uplatňovanými v prostredí archívov a vyzýva na ďalší výskum, ktorý by ich rozvíjal v rámci profesie archivára. V tejto súvislosti zdôrazňuje potrebu jej uplatňovania v takých činnostiach, ako napr. preberanie archívnych dokumentov, ich hodnotenie a sprístupňovanie. Kultúrna kompetencia by mala poskytovať rámec na rozvíjanie princípov rovnosti, diverzity a inklúzie v praxi, ktoré sú dosiahnuteľné a prístupné každému a sú obzvlášť konštruktívne najmä pre archivárov pochádzajúcich z prostredia dominantnej kultúry. – Chris Marino, *Inquiry-based Archival Instruction: An Exploratory Study of Affective Impact* (483-512). Štúdia reaguje na súčasný trend vo výučbe, pre ktorý je charakteristická zmena teórie a praxe v podobe prechodu od tradičného prístupu založeného na prednáškach k využívaniu aktívnejších praktických stratégií v rámci tzv. bádateľsky orientovaného vyučovania. Autori zaoberajúci sa vyučovaním v archívoch sa vo svojich doterajších prácach zameriavali viac na vyhodno-

tenie kognitívneho než emocionálneho dosahu vzdelávania a častejšie používali metódy založené na analýze písomných úloh (napr. analýza citácií), ktoré nikdy nie sú komparatívne. Autorka štúdie, v snahe preklenúť jestvujúcu medzeru v analýze vyučovania v archívoch, vykonala výskum v zimnom semestri v roku 2016 na vzorke 81 študentov architektúry a krajinskej architektúry v Archíve environmentálneho dizajnu na Kalifornskej univerzite v Berkeley, v ktorom sú uložené práce významných architektov rôzneho zamerania zo Sanfranciského zálivu. Študenti pochádzali zo špecifického akademického prostredia, pričom viac než 80 % z nich nemalo predošlú skúsenosť s prácou v archíve. Pretože výstupmi študentov sú skôr náčrty a modely dizajnových projektov než písomné úlohy a keďže aj archív predstavuje úložisko špecifického typu, autorka získala nástroje vyhodnocovania, ktoré jej umožnili zmerať emočný dosah dvoch rozdielnych metodík vyučovania: tradičného a založeného na bádateľsky orientovanom vyučovaní. Vo výskume vyhodnocovala tri emočné stavy: sebadôveru, zaujatie a spokojnosť. Výsledky jej výskumu ukazujú, že študenti, ktorí sa učili prostredníctvom bádateľsky orientovaného vyučovania v porovnaní so svojimi kolegami z kontrolnej skupiny pocítovali výrazne vyššiu sebadôveru pri práci s archívными primárnymi prameňmi a do istej miery aj pri interpretácii archívnych pomôcok. V oblasti zaujatia sa ukázalo, že archívne dokumenty ich omnoho viac upútali a cítili sa lepšie pri zapájaní sa do diskusie; v oblasti spokojnosti boli zasa vnímavejší k hodnote archívnych dokumentov. – *Reviews* (513-561) – *American Archivist Editorial Policy* (562-564).

Milan Belej
Štátny archív v Nitre

ARCHIVAR. ZEITSCHRIFT FÜR ARCHIVWESEN. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 73. Jahrgang, 2020, Heft 3-4.

Číslo 3. Tretie číslo 73. ročníka časopisu *Archivar* bolo naplánované v rámci príprav Zjazdu nemeckých archívov v októbri 2020 v Bielefelde, ktorý musel byť pre pandémiu zrušený. Napriek tomu však bolo vydané aj toto dlho plánované tematické číslo k téme *Spolupracovať a hovoriť spolu: Komunikácia okolo archívu*. Podobne ako tretie číslo predchádzajúceho ročníka malo byť aktuálne číslo regionálne zamerané na región konania Zjazdu nemeckých archívov. Jeho vydania sa ujal Jochen Rath, riaditeľ Mestského archívu v Bielefelde. Pod názvom *Dáta v dialógu a disente* zhromaždil spolu desať príspevkov od rôznych autorov. Tie ukazujú široké spektrum komunikačných procesov v archívoch a s nimi spojené úspešné riešenia, ale aj ťažkosti a nedorozumenia.

V prvom tematickom príspevku *Pracovná kultúra a komunikácia* popisujú archívári z Krajinského archívu Severného Porýnia-Vestfálska, ako v Nemecku digitalizácia výrazne posilnila spoluprácu medzi úradmi a súdmi naprieč administratívnymi hrani-

cami. Väčšina dnes používaných systémov správy záznamov a špecializovaných aplikácií je navrhnutá, prevádzkovaná a udržiavaná v databázových programoch, ktoré prekračujú existujúce administratívne ohraničenia. Pre archívy je tento vývoj dvojnásobnou výzvou. Na jednej strane sa musia čo najskôr zapojiť do projektov správy registratúry, aby boli požiadavky na archívy implementované už vo fáze vývoja systému. Na druhej strane to musia robiť koordinovane s ostatnými archívami, keďže správa registratúry si vyžaduje konsolidovaný, jednotný postup archívov. To je spojené s mnohými komunikačnými výzvami, ktoré sa stávajú čoraz bežnejšou súčasťou práce archívára. Ďalší príspevok dvoch kolegov z *LWL-Archivamt für Westfalen* (Krajinský zväz Vestfálsko-Lippe – Archívny úrad pre Vestfálsko) sa venuje kooperatívnemu postupu pri preberaní archívnych dokumentov v regionálnych archívoch. Ako najnáročnejšiu a zároveň najkrajšiu úlohu v cirkevnom archíve popisujú Wolfgang Günther a Arnold Otto výkon predarchívnej starostlivosti v špeciálnych archívoch. Na príklade vlastných archívov – Arcibiskupského archívu v Paderborne a Krajinského archívu evanjelickej cirkvi vo Vestfálsku popisujú komunikačné výzvy pri predarchívnej starostlivosti a pri usmerňovaní farských archívov v tomto regióne. Anikó Szabó z univerzitného archívu v Paderborne zas popisuje skúsenosti s dlhodobým uchovávaním osobných spisov študentov v Severnom Porýní-Vestfálsku. Wilhelm Grabe popisuje vo svojom príspevku zaujímavý nemecko-francúzsky výstavný projekt o pomeroch vo Francúzsku a Nemecku po prvej svetovej vojne *Sortir de la guerre – Nach dem Krieg. Le Mans – Paderborn 1919 – 1930*. Spolupracovali na ňom a pripravili ho mestské archívy v Paderborne a Le Mans, univerzity v oboch partnerských mestách a tiež mestské múzeum v Paderborne. Archivár Hansjörg Riechert z okresného archívu v Lippe predstavuje vo svojom príspevku špeciálny fond spisov k odškodneniu obetí Tretej ríše.

V časti *Archívna teória a prax* je možné okrem iného nájsť inšpiratívny príspevok Mareike König o vzťahu medzi historickým výskumom a archívami v digitálnej epoche, v ktorom podrobne popisuje zmenené možnosti prístupu poskytované masovou digitalizáciou archívnych dokumentov i pomôcok. Ďalej na troch príkladoch ukazuje možnosti historického výskumu podporované informačnými technológiami. Z pohľadu používateľa je zas dôležitá posledná časť jej príspevku reflektujúca príslušné požiadavky bádateľov na archívy. Zaujímavou je tiež správa Karstena Uhdeho z Archívnej školy v Marburgu o aktuálnom stave trhu práce pre archivárov v rokoch 2006 až 2018.

Číslo 4. Záverečné číslo 73. ročníka je venované problematike právnych otázok archívnictva. Pozornosť sa v ňom sústreďuje aj na otázku vlastníctva archívnych dokumentov. Na úvod Peter Oestmann a Björn Czeschick z Univerzity v Münsteri skúmajú vlastnícku štruktúru v súvislosti s preberaním dokumentov pruských úradov. Achim Janssen z Okresného úradu v bavorskom Eichstätt sa zaoberá nárokom verejných archívov na vydanie odcudzených verejných archívnych dokumentov na základe zákona o verejnom vlastníctve. Ťažiskovou témou jeho príspevku je otázka, ako možno odcudzené archívne dokumenty, ktoré sú ponúkané na predaj, získať do vlastného archívu alebo či existuje verejnoprávne právo na vrátenie neoprávnenému vlastníkovi. A napokon dvojica autorov Daniel Heimes a Eike Alexander von

Boetticher zo Štátneho hlavného archívu Koblenz sa zaoberajú otázkou archívnej manipulácie s notárskymi dokumentmi, ktoré nie je možné legálne preberať do štátnych archívov, ale pre historický výskum sú veľmi zaujímavé.

V časti *Teória a prax archívu* tohto čísla sa nachádzajú rôzne odporúčacie dokumenty pracovných skupín celonemeckej Konferencie vedúcich spolkových a štátnych archívnych správ, hlavne súvisiace s archiváciou: odporúčania na hodnotenie odborných postupov federálnych a štátnych policajných orgánov, odporúčania na zaobchádzanie s dokumentmi z ústavnej ochrany úradov a odporúčania na ochranu transportovaných archívnych dokumentov. Nakoniec číslo obsahuje aj recenzie novej literatúry, články zo Štátneho archívu Severné Porýnie-Vestfálsko s osobitným zameraním na kompletne prepracovaný archívny portál *archive.nrw.de*.

Obe čísla časopisu tradične uzatvárajú rôzne správy o činnosti krajiných zväzov z niektorých spolkových krajín a informácie o personálnych zmenách v archívoch. Podobne ako minulé ročníky časopisu, aj tento je i s registrom k príspevkom z celého ročníka sprístupnený on-line na stránke <https://www.archive.nrw.de/landesarchiv-nrw/wir-ueber-uns/der-archivar?year=2020>.

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko
Slovenský banský archív
v Banskej Štiavnici

ARCHIVES AND RECORDS: The Journal of the Archives and Records Association.
Vol. 42, 2021, No. 1.

Archívniectvo už dávno presahuje hranice archívov. Dôkazom toho sú aj príspevky v najnovšom vydaní *Archives and Records*. Archívna veda hľadá informačné technológie, aby pomohla zvládnuť problémy, ktoré prináša digitálne prostredie, stále viac sa snaží začleniť nápady z iných odborov s cieľom informovať alebo modifikovať archívnu prax. Články ponúkajú množstvo pohľadov na prax vedenia záznamov prostredníctvom metód iných odborov alebo v spolupráci s nimi.

Štúdiá kolektívu autorov z Austrálie Joanne Evans, Jacqueline Z. Wilson, Sue McKemmish, Antonina Lewis, David McGinniss, Gregory Rolan a Siobhan Altham: *Transformative Justice: Transdisciplinary Collaborations For Archival Autonomy* sa zaoberá tým, čo sa pri skúmaní inštitucionalizácie v detstve celosvetovo opakovane ukazuje ako systémové problémy s neúplnými a úlomkovitými formami evidencie a archivácie, ktoré kladú ochranu organizácií a inštitúcií pred ochranu a bezpečie tých, ktorých majú v starostlivosti. Autori považujú za dôležité poukázať na to, ako veľmi je uchovávanie záznamov v živote ľudí dôležité a akú úlohu zohrávajú záznamy v rozvíjaní a starostlivosti o identitu, spojení s rodinou, komunitou a kultúrou a fungujú ako nástroj zodpovednosti a nápravy. Zdôrazňujú transdisciplinárnosť, kto-

rá je vlastná snahám o vedenie záznamov a výskumu a taktiež praxi v oblasti starostlivosti o deti a ich ochrany. Prekračujú hranice odboru, profesií a komunít, aby zaistili, že samotný systém, ktorý bol vytvorený na ochranu pred zanedbávaním a zneužívaním detí, im neublíži. Autori skúmajú transformačný prístup k spravodlivosti vo *výskumnom programe Archívy a práva dieťaťa*, ktorý sa prostredníctvom transdisciplinárnej spolupráce na uchovávanie záznamov založených na právach zameriava na posilnenie archívnej samostatnosti, schopnosti jednotlivcov a komunít zúčastňovať sa na organizačných a spoločenských dôkazových a pamäťových štruktúrach so svojim vlastným názorom. Toto úplné pre nastavenie uchovávanie záznamov je nevyhnutné, ak sa chceme vyhnúť nekonečným cyklom nejednoznačných a neuspokojivých výsledkov tranzitívnej spravodlivosti (pozn. prekl. *transformative justice* – tranzitívna spravodlivosť zahŕňa súdne a mimosúdne opatrenia, ktoré sú implementované s cieľom napraviť dedičstvo porušovania ľudských práv) tým, že uznáme mienku a vplyv vedenia záznamov ako ľudského práva.

Devon Mordell z univerzity v Ontariu v Kanade vo svojom príspevku s názvom *Neither Physical nor Juridical Persons: Electronic Personhood and an Evolving Theory of Archival Diplomatics* rozoberá problematiku elektronickej osobnosti a s ňou súvisiacu teóriu archívnej diplomatiky. V roku 2017 prijala Európska únia uznesenie P8_TA-PRO 0051 ohľadom odporúčaní pre Komisiu o občianskoprávných predpisoch pre robotiku. Napriek svojmu futuristickému predpokladu je uznesenie pevne podložené záujmami súčasnosti, ako je mapovanie právnych a etických aspektov autonómnych robotov pre európskych zákonodarcov. Toto uznesenie obsahuje aj návrh na preskúmanie vytvorenia právneho postavenia elektronickej osôb, takže autonómne roboty by boli zodpovedné za chyby, ktoré by spôsobili. Jednou nenápadnou stránkou, ktorú je možné transformovať legislatívnym nástrojom udeľujúcim elektronickej osobnosti, je archívna diplomatika: perspektíva elektronickej osôb predstavuje neobvyklý výzvu pre niektoré jej základné myšlienky. To znamená, že definícia osôb, ústredný prvok akéhokolvek dokumentu, ešte nebola v rámci diplomatiky prediskutovaná vo vzťahu k možnostiam elektronickej osôb. Vychádzajúc z právneho bádania v oblasti robotiky, poskytuje autor prehľad toho, čo by mohol znamenať status autonómnych robotov a systémov umelej inteligencie ako osôb pre vyvíjajúcu sa teóriu archívnej diplomatiky.

Kolegovia Melinda Haunton a Georgie Salzedo z Národného archívu vo Veľkej Británii sa vo svojom príspevku "*A Duty, an Opportunity and a Pleasure*": *Connecting Archives and Public History* zameriavajú na prienik verejnej histórie (pozn. prekl. termín *public history* pre zaoberanie sa históriou mimo akademického prostredia) a archívov s osobitným odkazom na tréning širokej účasti verejnosti na interpretácii histórie. Kľúčové historické pojmy, ako sú demokratizácia dejín, dynamika moci, autenticita a úloha publika pri tvorbe histórie, sa skúmajú v dialógu s analogickými archívnymi koncepciami a činnosťami. Skúma sa, do akej miery sú britské archívy miestami verejnej histórie, čo poskytuje dôkaz o šírke činnosti, ktorá spadá do definície verejnej histórie, a tým sa demonštruje hodnota zapojenia archívov medzi tieto obdobné disciplíny. V závere príspevku sú návrhy na rozvoj etiky verejnej histórie v rámci archívov, oboznámené teóriou a praxou oboch odborov, so zásadným za-

meraním na špecifickosť kontextu verejnej histórie archívov. Autori sa nesnažia vyriešiť napätie medzi týmito disciplínami, ale obhajujú konštruktívny vzťah, ktorý uznáva, čo má verejná história učiť archívy a naopak, čo môžu archívy priniesť do diskusií o zdieľaní minulosti so širšou verejnosťou.

Autori Martine Barons, Sidhant Bhatia, Jodie Double, Thais Fonseca, Alex Green, Stephen Krol, Hannah Merwood, Alec Mulinder, Sonia Ranade, Jim Q Smith, Tamara Thornhill a David H Underdown sa podieľali na príspevku o ochrane digitálnej pamäte s názvom *Safeguarding the Nation's Digital Memory: Towards a Bayesian Model of Digital Preservation Risk*. Uchovávanie digitálneho materiálu predstavuje výzvu, na ktorú sa mnohé archívy cítia nepripravené a zle vybavené. Národný archív Spojeného kráľovstva spolupracuje so štatistikmi z Univerzity vo Warwicku a partnermi z celého sektora britských archívov na vývoji systému podpory rozhodovania, ktorý vyčísluje riziká spojené s digitálnym uchovávaním. Prostredníctvom interdisciplinárnej spolupráce vyvinuli interaktívny nástroj na zvládnutie rizík, ktoré predstavujú digitalizáty, založený na Bayesovskej štatistike. Tento nástroj je k dispozícii archivárom, ktorí majú iný pohľad na digitálne uchovávanie dokumentov, podporovaný databázou dôkazov, ktoré môžu použiť na obhajobu činnosti. Projekt ilustruje potenciálny prínos takejto spolupráce, kombinujúcej poznatky z rôznych odborov.

Arian Rajh zo Zagrebskej univerzity v Chorvátsku v príspevku *Records Management and Archiving in the Pharmaceutical Industry and Regulatory Authorities* popisuje procesy vo farmaceutickom regulačnom priestore a dokumentáciu k liekom. Pri udeľovaní povolení na trh a iných regulačných postupoch sa ako primárny zdroj používa lieková dokumentácia. Farmaceutický priemysel prešiel z papierovej na digitálnu formu dokumentácie. Článok hovorí, aké úlohy majú osoby zodpovedné za správu dokumentácie vo farmaceutickom priemysle a agentúrach pre reguláciu liečiv. Ľudia, ktorí pracujú na dokumentácii k liekom, sa zameriavajú predovšetkým na obsah. Vo väčšine farmaceutických a regulačných organizácií sa dokumentácia k liekom musí uchovávať dlhodobo alebo natrvalo, preto sú archivári a správcovia záznamov vítaní pracovať na týchto miestach. Príspevok v tejto súvislosti načrtáva kompetencie, ktoré sú nevyhnutné pre správu liekovej dokumentácie a digitálnych záznamov. Autor tiež skúma budúce trendy v archivácii farmaceutickej dokumentácie a navrhuje potrebné štandardy a mechanizmy pre túto úlohu, ako aj informačný model návrhu a archívne informačné balíky pre túto oblasť.

Andrew Janes z Národného archívu v Kew, Veľká Británia, sa v článku *Making Maps of Records: What Cartography Can Teach Us About Archival Description* zaoberá mapami ako koncepčnou metaforou pre archívny opis. Vychádzajúc z poznatkov niektorých klasických diel z oblasti kritickej kartografie, autor skúma päť spôsobov, akými mapy pomáhajú pochopiť povahu archívnych katalógov: (1) ako pomôcky pre orientáciu a pochopenie prepojených archívnych topografií; (2) zahrňujúce abstrakciu, výber, privilégiu, nepriamu reprodukciu informácií; (3) predkladanie návrhov alebo tvrdení o záznamoch; (4) ako prebiehajúca archívna práca, kde majú metadáta a popis zmiešaný alebo viacnásobný pôvod a naďalej sa vyvíjajú; a (5) ako vnútorne interdisciplinárne. Po otočení metafory autor navrhuje, aby morálna ochrana záznamu ako

etického rámca bola taktiež prospešná pre kartografiu a aby uvažovanie o vyhľadávacích pomôckach ako metaforických mapách pomohlo k oživeniu archívneho opisu a inšpirovalo k tvoreniu lepších katalógov.

Jana Kafúnová
Slovenský národný archív

ARCHIVI. A. XIII-n. 2, luglio-dicembre 2018. ISSN 1970-4070.

Rubrika Štúdie (*Saggi*):

Simone Conversi. *Le rappresentanze estere dell'Istituto Nazionale delle Assicurazioni (INA) (Zahraničné obchodné zastúpenia Národného poisťovacieho ústavu – INA) (5-22)*. Archivár poisťovacej skupiny Assicurazioni Generali S.p.A., spravujúci historický archív poisťovne INA Assitalia S.p.A. (zlúčenej do skupiny Generali v roku 2000 a ako samostatný subjekt zaniknutej v roku 2013), predstavuje predovšetkým na základe archívneho fondu *Fondo della rappresentanza INA per le colonie e per l'estero* (Fond obchodného zastúpenia INA pre kolónie a pre zahraničie) zahraničné aktivity talianskeho Národného poisťovacieho ústavu (*Istituto Nazionale delle Assicurazioni*, skratka INA) v medzivojnovom období. Národný poisťovací ústav bol zriadený v roku 1912 na návrh Francesca Saveria Nittiho, vtedajšieho ministra poľnohospodárstva, priemyslu a obchodu Talianskeho kráľovstva, na správu životného poistenia sprvu ako štátneho monopolu a v prostredí slobodnej hospodárskej súťaže od roku 1923, po skončení prechodného obdobia od pripojenia Terstu – i s tamojšími veľkými poisťovňami *Assicurazioni Generali* a *Riunione Adriatica di Sicurtà*¹ – k Taliansku po prvej svetovej vojne. S cieľom získať kapitál v centrách talianskej emigrácie v zahraničí ústav postupne v rokoch 1919 až 1943 otvoril zahraničné obchodné zastúpenia, riadené miestnymi talianskymi rodákmi, na poskytovanie životných poistiek predovšetkým pre talianskych vystaľovalcov. Ako prvé vznikli v roku 1919 zastúpenia na vtedajších územiach v európskej časti Osmanskej ríše a na Blízkom východe. Po rokovaní vedených osobne zástupcom generálneho riaditeľa ústavu Enricom Scodnikom, ktorý mal dobre poznať pomery v strednej Európe, 10. augusta 1921 správna rada ústavu súhlasila s uzatvorením dohovoru s Milánskou poisťovňou (*Compagnia /di assicurazione/ di Milano*) o kapitálovej účasti v Československu. V tom istom roku bol pre Argentínu zriadený Taliansko-argentínsky ústav

¹ Dokumenty bratislavských riaditeľstiev oboch terstských poisťovní Assicurazioni Generali a Riunione Adriatica di Sicurtà sú uložené v Slovenskom národnom archíve vo fondoch Moldavia-Generali-Securitas, účastinná poisťovňa v Prahe, riaditeľstvo v Bratislave, 1908 – 1946 (1950), a Riunione Adriatica di Sicurtà v Terste, filiálne riaditeľstvo v Bratislave, (1847) 1926 – 1946 (1951). Ako uvádza autor príspevku S. Conversi, značná časť korešpondencie uloženej vo fonde historického archívu poisťovne INA Assitalia S.p.A. *Fondo della rappresentanza INA per le colonie e per l'estero* umožňuje skúmať okrem iného osobitne činnosť uvedených terstských poisťovní.

a pre Brazíliu Taliansko-brazílsky ústav. V roku 1926 vzniklo zastúpenie v Grécku, Albánsku a Francúzsku, v roku 1927 ústav rozšíril činnosť na Rakúsko, v nasledujúcom roku na Maďarsko a v roku 1939 zriadil zastúpenie v Španielsku. V dôsledku udalostí druhej svetovej vojny z celkovo deviatich obchodných zastúpení ústavu, počítajúc aj zastúpenia v Chorvátsku, Čiernej Hore a v meste Menton formálne vo vichystickom Francúzsku z roku 1941, pretrvalo pád fašistického Talianska v roku 1943 len zastúpenie v Španielsku.

Ketti Angeli. *Digitalizzare i documenti prodotti nella gestione della sicurezza dei lavoratori (Digitalizácia záznamov vzniknutých pri riadení bezpečnosti práce)* (23-58). Profesionálna reštaurátorka a správkyňa registratúry vo svojom príspevku podrobne analyzuje možnosti zavedenia elektronickej formy záznamov týkajúcich sa bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci (BOZP), procesy tvorby týchto záznamov a zodpovednosti a právomoci podľa aktuálnej talianskej legislatívy, predovšetkým nariadenia talianskej vlády č. 81/2008 z 9. apríla 2008 Vykonávanie článku 1 zákona č. 3/2007 z 3. augusta 2007 o ochrane zdravia a bezpečnosti na pracoviskách (*Attuazione dell'articolo 1 della Legge 3 agosto 2007, n. 123 in materia di tutela della salute e della sicurezza nei luoghi di lavoro*). Pritom sa osobitne venuje jednotlivým typom dokumentácie BOZP. Nutnou podmienkou elektronickej správy predmetných záznamov je využívanie informačných systémov (t. j. elektronickeho informačného systému na správu registratúry a agendových systémov) s komplexnými funkciami.

Mariangela Rapetti. *Per la ricostruzione virtuale dell'archivio della Preceptorie di Sant'Antonio di Firenze (1297-sec. XVIII): primi risultati di una ricerca in corso (Za virtuálnu rekonštrukciu archívu Preceptorie sv. Antona vo Florencii, 1297 – 18. stor.: prvé výsledky prebiehajúceho výskumu)* (59-76). Výskumná pracovníčka Katedry dejín, kultúrneho dedičstva a územia na Univerzite v Cagliari predstavuje aktuálne výsledky výskumu dokumentov vzniknutých z činnosti Preceptorie sv. Antona vo Florencii s potenciálom virtuálne zrekonštruovať jej archív. Antoniti, ktorých počiatky spadajú do konca 11. storočia, boli spočiatku špitálskym laickým bratstvom, neskôr rehoľou, sformovaným okolo hrobu sv. Antona Pustovníka v dedine Saint-Antoine-l'Abbaye (pôvodne Motte-Saint-Didier en Viennois) v arcidiecéze Vienne vo francúzskej provincii Dauphiné, ktoré sa zameriavalo na liečbu zápalového ochorenia označovaného za ergotizmus, dobovo „oheň sv. Antona“. Rehoľa bola organizovaná centralizovane na čele s materským kláštorom v Saint-Antoine, priamo ktorému podliehali generálne preceptorie. Zrušená bola pápežom Piom VI. v roku 1776. Keďže vo Francúzsku sa príslušníci zrušenej rehole antonitov následne zlúčili s Maltézskeým rádom, ktorý bol však v roku 1792 počas Veľkej francúzskej revolúcie rozpustený a jeho majetky zhabané štátom, ústredný archív rehole antonitov, resp. zachované dokumenty z neho, sú v súčasnosti uložené v archívnom fonde *Série H – Clergé régulier* v Archíve departementu Rhône a metropolitného mesta Lyon (*Archives départementales du Rhône et de la métropole de Lyon*), pričom po delimitáciách na začiatku 20. storočia je malá časť dokumentov uložená aj v Archíve departementu Isère (*Archives Départementales de l'Isère*) v Grenobli, metropole historickej provincie Dauphiné. Preceptoriu sv. Antona vo Florencii, založenú v roku 1333, zrušil toskánsky veľkvojvoda Peter Leopold I. (1765 – 1790, neskorší cisár a uhorský a český kráľ Leopold II.) začiatkom roku 1775 a jej majetky podriadil sirotincu Magis-

tratúra v Bigalle (*Magistratura dell Bigallo*), ktorá v roku 1779 rovnako ako iné inštitúcie v Toskánskom veľkovojsvodstve odovzdala pergameny vo svojej držbe do verejného archívu *Diplomatico*, zriadeného uvedeným veľkovojsvodom v predchádzajúcom roku. Dokumenty z archívu *Diplomatico* i dokumenty z Archívu v Bigalle (*Archivio del Bigallo*) sa neskôr dostali do Štátneho ústredného archívu (*Archivio Centrale dello Stato*) a dnes sú uložené v Štátnom archíve vo Florencii (*Archivio di Stato di Firenze*) v archívnych fondoch *Diplomatico – Firenze S. Antonio Abate (prececcoria, canonici regolari)* a *Prececcoria di Sant'Antonio di Firenze*. Komparáciou signatúr v dorzálnych poznámkach dokumentov a zachovaných súpisov dokumentov nielen z uvedených dvoch fondov, ale aj z bývalého ústredného archívu antonitov, do ktorého aj florentská preceptória zasielala odpisy či originály jej venovaných testamentov a koncesií, by bolo možné rekonštruovať staršie usporiadanie archívu, resp. fondu Preceptórie sv. Antona vo Florencii a na základe takto zisteného usporiadania následne zrekonštruovať pôvodný fond v digitálnej podobe.

Rubrika Správy, diskusie, prípadová štúdia a svedectvá (*Cronache, discussioni, case study e testimonianze*):

Marco Carassi. *Apologia del mestiere di archivista di Stato. Frammenti di memoria di un archivista, un soprintendente e un direttore d'Archivio (Obhajoba profesie štátneho archívára. Zlomky pamäti jedného archívára, superintendenta a riaditeľa archívu)* (77-130). Dlhoročný archívár, toho času na dôchodku, Marco Carassi pútavo zhrňa v pomerne rozsiahlom príspevku svoje bohaté spomienky na pôsobenie v talianskom štátnom archívniectve. Do Štátneho archívu v Turíne (*Archivio di Stato di Torino*) nastúpil ako čerstvý absolvent práva v roku 1974, resp. na plný úväzok od jari 1975. Aj vďaka svojej znalosti francúzštiny absolvoval na začiatku roka 1976 dvojmesačnú stáž na Generálnom riaditeľstve archívov vo Francúzsku. Pracoval v Medzinárodnej rade archívov, kde aj štyri roky vykonával funkciu tajomníka sekcie profesionálnych združení archívárov. Aktívne sa angažoval v archívárskych záujmových organizáciách – v Talianskej národnej archívnej asociácii (*Associazione Nazionale Archivistica Italiana*, skratka ANAI) a v Združení archívárov západného alpského oblúka (*Associazione degli archivisti dell'Arco Alpino Occidentale*). V roku 1999 bol vymenovaný za archívneho superintendenta pre regióny Piemont a Valle d'Aosta. Do Štátneho archívu v Turíne sa vrátil v roku 2006 ako dočasný, neskôr riadny riaditeľ. V turínskom štátnom archíve zotrval až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2012.

Danilo Craveia. *I campionari tessili: una scheda/sfida per gli archivisti (Textilné vzorkovníky: karta opisu/výzva pre archívárov)* (131-142). Profesionálny archívár a technický manažér Dokumentačného strediska textilného priemyslu múzea *Fabbrica della Ruota*, Archívu Zegna módného domu Ermenegildo Zegna (*Archivio Zegna – Casa Zegna*), Archívu Sanktuária v Orope (*Archivio del Santuario di Oropa*) a Archívu Festivaletteratury v Mantove (*Archivio di Festivaletteratura di Mantova*) podáva náčrt problematiky archívneho opisu vzorkovníkov, obzvlášť tých textilných. Základnou vlastnosťou vzorkovníka je úzke spojenie obsahu – fyzickej vzorky výrobku či materiálu – s dokumentom, napr. papierom, na ktorý je tento obsah pripevnený. Vzorku nemožno nahradiť grafickou reprodukciami, lebo inak by už išlo o katalóg. Pri vzorkovníkoch treba rozlišovať medzi komerčnými a ostatnými vzorkovníkmi. Komerčný vzorkovník sa od technického líši – odhliadnuc od podoby a estetického stvárnenia –

tým, že, obsahuje iba niektoré, ak vôbec nejaké, technické informácie, zatiaľ čo technický vzorkovník musí obsahovať všetky alebo prinajmenšom veľa technických informácií, vďaka čomu je z archívneho a dokumentárneho hľadiska najlepším typom vzorkovníka. Vo všeobecnosti možno za vzorkovník považovať všetko, čo obsahuje písomne zaznamenanú opisnú časť a výrobok ako názornú/významovú časť. Podstatné je, aby sa text a predmety delili o spoločný fyzický nosič.

Mario Brogi. *A proposito del seminario «Le potenzialità informative degli archivi militari» (O seminári „Informačný potenciál vojenských archívov“)* (143-146). Výskumný pracovník Katedry historických a geografických vied a staroveku na Univerzite v Padove podáva správu zo seminára *Le potenzialità informative degli archivi militari* (Informačný potenciál vojenských archívov), ktorý usporiadalo Veliteľstvo operačných síl Sever (*Comando forze operative Nord*, skratka COMFOPN) Talianskej armády 27. októbra 2017 v kasárni „Salomone“ na námestí Prato della Valle v Padove.

Číslo uzatvára rubrika Recenzie a ohlasy (*Recensioni e segnalazioni*) (147-161).

Marek Púčík
Slovenský národný archív

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Praha : Odbor archívnej správy a spisové služby Ministerstva vnútra ČR, 2020, roč. 70, 2020, č. 3, 4.

Číslo 3. Mikuláš Čtvrtník otvára rubriku Články príspevkom *Přístup k archiváliím ve Francii a nástroje pro otevírání přístupu k uzavřeným archiváliím* (229-251). Text je výstupom výskumného projektu *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*, realizovaného v rámci Programu bezpečnostného výskumu Českej republiky v rokoch 2015 – 2022 (BV III/1 – VS) na Ministerstve vnútra ČR. Autor v článku analyzuje špecifický model prístupu k archívnym dokumentom, ktorý je uplatňovaný vo Francúzsku. V roku 2008 tam vstúpila do platnosti novela zákona o kultúrnom dedičstve. Novela zrušila obmedzenie prístupu k archívnym dokumentom, ktorá trvala po dobu 30 rokov od vzniku dokumentu. Pri takto liberálnom prístupe k zverejňovaniu archívnych dokumentov bolo nutné vytvoriť niekoľko výnimiek vzťahujúcich sa na písomnosti, ktoré obsahujú osobné údaje alebo z nejakého dôvodu podliehajú režimu utajenia. Podobné pravidlá obmedzujúce prístup k archívnym dokumentom štandardne platia v mnohých krajinách Európy. Popritom novela zákona o kultúrnom dedičstve ďalej rozvinula už dovedy existujúci špecifický inštitút tzv. odchýlok, ktoré sa delia na všeobecné a individuálne. Po výpočte úskalí, ktoré francúzsky model prístupu k archívnym dokumentom prináša, sa autor zamýšľa, či a za akých okolností je možné sa týmto modelom inšpirovať pri tvorbe archívneho zákona v Česku.

Karel Kučera. *České zápisky v městských knihách z 15. – 18. století: typické jazykové rysy a ediční problémy* (252-261). Vydávanie edícií mestských kníh z obdobia 15. až 18. storočia je veľmi komplikované z dôvodu špecifických jazykových problémov. Na rozdiel od nesúborových textov, ktoré vznikali počas krátkeho obdobia a zväčša mali jedného autora, obsahujú mestské knihy zápisky z niekoľkých desaťročí,

prípadne až storočí a na ich písaní sa podieľalo viac autorov, pričom každý z pisárov používal vlastný štýl písma a tvorby viet. Okrem toho je vydavateľ edície konfrontovaný aj so skutočnosťou, že v priebehu väčšieho časového úseku sa menilo hláskoslovie, tvaroslovie, pravopis, syntax a slovná zásoba textov mestských kníh. Z tohto dôvodu spôsobujú pri vydávaní edícií väčšie problémy české dobové výrazy, ku ktorým na rozdiel od dobovej nemčiny alebo latinčiny nie sú vypracované žiadne slovníky ani slovníkové príručky.

Posledným príspevkom v rubrike je článok od Jany Vojtíškovvej *Možnosti a limity transkripce českých raně novověkých rukopisných textů* (262-269). Podobne ako predchádzajúci príspevok, aj tento sa zaoberá problematikou vydávania edícií historických prameňov, len v tomto prípade ide o obdobie raného novoveku. Český jazykový priestor a jeho historický vývoj umožňujú pri sprístupňovaní dobových textov používať metódu transkripce. Pri edícii ranonovovekých textov sa nedajú vytvoriť univerzálne transkripčné pravidlá, ale je nevyhnutné editovaný prameň podrobiť v rámci jeho komplexnej analýzy aj filologickému rozboru. Zároveň si treba uvedomiť, že prepis textu nebude nikdy dokonalý, pretože niektoré javy nebude možné určiť ani po dokončení slovníka humanistickej a barokovej češtiny. Tvorba moderných kritických edícií prameňov poskytuje bádateľom cenné zdroje poznania, čím sa prispieje k väčšej kvalite českej historickej vedy.

Rubrika *Správy* obsahuje informáciu od Ireny Krčilovej o *Mezinárodní konferenci Československo v letech 1986 – 1989 v Českých Budějovicích* a o *Mezinárodní konferenci Revoluce 1989 v regionech v Národním archivu*. Pavlína Nimrichtrová a Martin Rehtorik píše o konferencii *CEF Geopreservation conference, Lublaň 2019 (Mezinárodní konference programu CEF Earchiving o uchování prostorových dat.)* O vytopení Štátného okresného archívu Plzeň-juh v Blovicích sa môžeme dočítať v príspevku od Petry Martínkovej a Karla Řeháčka s názvom „*Ani nevíš, jak je příjemný zjistit, že máš kolem sebe partu lidí, na které je možné se spolehnout*“. Martin Žižka priblížil *Seminář západočeských archivářů v Nepomuku*. Zdeněk Kravar podáva správu k *Sedmému setkání archivářů v Bad Kissingen 11. a 12. listopadu 2019*. Na záver sa môžeme vďaka Vlastimilovi Svěrákovi oboznámiť s priebehom *Konference Iglavia historica k výročí tzv. jihlavského stavebního řádu z roku 1270*.

Rubrika *Osobné správy* informuje o životnom jubileu archivára a historika Bohumíra Smutného a archivára z Litomyšle Stanislava Konečného. Dozvedáme sa taktiež o úmrtí historika a archivára Zdeňka Šimečka, riaditeľky Štátného okresného archívu v Žďári nad Sázavou Zory Černej a dlhoročnej riaditeľky Štátného okresného archívu Chomutov so sídlom v Kadani Kateřiny Mertovej.

Posledná rubrika *Literatúra* prináša správu o katalógu z výstavy s názvom *Z Trevisa do Brtnice Příběhy šlechtického rodu Collaltů ukryté v českých archivech* a o dvoch zborníkoch *Bibliotheca Antiqua 2017* a *Bibliotheca Antiqua 2018*. Ďalej sa dozvedáme o publikáciách: MAREK, Pavel. *Pernštejnské ženy: Marie Manrique de Lara a její dcery*; HRIVNÁK, Štefan. *Jozef Watzka. Srdcom archivár*; JIRKOVÁ, Pavla. „*Většili se, či menší mor*“: *Raně novověké morové epidemie v českých zemích*; IMHOF, Dirk (ed). *Balthasar Moretus and the passion of Publishing*; BHATTACHARYA, Sabyasachi. *Archiving the British Raj: history of archival policy of the Government of India with selected documents, 1858 – 1947*; WANNER, Michael. *Union of Lublin*:

1st July 1569; MARTÍNEK, Zdeněk. *Středočeský sborník historický 44/2018*; GLAŽAR, Natalija. *Organizacijsko komuniciranje arhivov – hraniteljev arhivskega gradi-va*; VYSKOČIL, Aleš – SVITÁK, Zbyněk. *Křenová. Příběh brněnské ulice*.

Číslo 4. V tomto čísle v rubrike Články prvú štúdiu „*Angestrebtes Zeil immer noch in weiter Ferne*“. *Snahy českých a moravských evangeliků o rovnoprávnost v letech 1848 – 1851* (341-353) napísal Michal Severa a vznikla v rámci projektu Grantovej agentúry ČR *Zrozeni z osvícenských reforem. Integrace skupiny tolerančních kazatelů z Uher v procesu formování české společnosti (1781 – 1870)*. Skôr historická štúdiá sa zaoberá úsilím protestantov dosiahnuť úplnú rovnosť s katolíkmi a všeobecné spoločenské uznanie po revolúcii v rokoch 1848/1849. Hodnotí činnosť významných protestantských kazateľov, ktorí sa stali vedúcimi osobnosťami v tomto boji. Patria sem Jozef Ružička a Viliam Košut, ktorí boli českého pôvodu, ale i Samuel Nagy a bratia Mojžiš a Samuel z Tardy, potomkovia kazateľov z Uhorska. Svoje požiadavky prijímali na konferenciách, ktoré sa konali vo Viedni a v obci Kšely. Vrcholom ich snaženia bola audiencia u cisára Františka Jozefa I., ktorý im dal isté prísluby, ale tie zostali po vydaní silvestrovských patentov a nastolení neoabsolutizmu nesplnené. Jediným úspechom ich úsilia bolo vydanie tzv. protestantského provizória v roku 1849. Protestanti sa úplnej náboženskej rovnosti dočkali až v roku 1861 vydaním tzv. protestantského patentu.

Druhou štúdiou pod názvom *Šlechtické záležitosti ve fondech Maďarského národního archivu* (354-367) prispel Pavel Koblasa. Aj táto štúdiá vznikla vďaka Grantovej agentúre ČR v rámci projektu *Šlechtická politika habsburské monarchie v dlouhém 19. století*. V úvodnej časti príspevku autor čitateľa oboznamuje so špecifickým postavením šľachty v rámci Uhorska. Šľachta bola aktívnym politickým, sociálnym a kultúrnym faktorom v histórii Uhorského kráľovstva a bola veľmi početná. Mimoriadne postavenie získala v roku 1222 vďaka Zlatej bule Ondreja II., ktorá jej udeľovala rozsiahle výsady. Príslušníci aristokracie nemuseli platiť dane, ani bojovať za hranicami štátu, kráľ nemohol udeľovať cudzincom výsady ani úrady a šľachta mala právo postaviť sa proti kráľovi, ak nedodržiaval ustanovenia Zlatej buly. Ďalej nasleduje výpočet významných uhorských aristokratických rodov. Väčšinu rodových archívnych fondov spravuje Maďarský krajinský archív, ktorý je od roku 2012 súčasťou Maďarského národného archívu so sídlom v Budapešti. Len pre zaujímavosť môžeme uviesť, že v prvých rokoch svojej existencie od roku 1756 až do roku 1784 sídlil krajinský archív v Prešporku, teda dnešnej Bratislave. Archívne fondy ústredného archívu sú rozdelené do 24 sekcií označených písmenami A až Z. Uhorskej aristokracie sa týkajú predovšetkým fondy v sekciách A (fondy uhorskej dvorskej kancelárie 1414 – 1848), C (fondy uhorského miestodržiteľstva 1724 – 1848), D (fondy obdobia absolutizmu 1848 – 1867), P (fondy rodín, osobností a inštitúcií). Ďalej v sekciách B (fondy sedmohradskej dvorskej kancelárie 1686 – 1867), F (sedmohradské krajinské fondy z rokov 1526 – 1945), N (fondy palatína, krajinského súdu a koruny 1222 – 1988), Q (zbierka listín z obdobia pred bitkou pri Moháči), U (zbierka fotografií) a V (zbierka pečatí).

Rubrika *Diskusia* obsahuje príspevky od Karla Řeháčka *O (ne)idealizované minulosti, frustrující přítomnosti a světlých archivních zitrčích*, Michaely Zemánkovej *Pohled z jiné strany* a od Daniela Doležala *K diskusním příspěvkům M. Zemánkové*

a K. Řeháčka, ktorých spoločnou témou je budúcnosť a smerovanie českého (štátneho) archívnictva a ťažkosti s implementáciou nových metód a vízií premeny archívov na moderné inštitúcie do práce archívárov. Z diskusie si dovoľíme citovať z príspevku Daniela Doležala, „*Naším hlavním problémem, již nejsou hmotné statky, tedy materiální zabezpečení archivů, byť to samo jistě není dokonalé a zcela dořešené, ale především jistá bezradnot nás samých nad sebou*“. Aj keď nedokážeme objektívne zhodnotiť tvrdenie D. Doležala, tak s istotou môžeme konštatovať, že slovenské archívnictvo a archívári sa stále boria s problémom hmotných statkov a materiálneho zabezpečenia a na podobné otázky, ako si kladú naši českí kolegovia, nám pre vyššie spomenuté problémy v slovenskom archívnictve nezostáva priestor. Aj vďaka *Slovenskej archivistike*, kde sa pravidelne objavuje prehľad zahraničných periodík, zistíme, že viac-menej podobné problémy so smerovaním archívov a ich premenou na moderné inštitúcie rieši archívna obec vo všetkých okolitých štátoch. Dostaneme sa niekedy do stavu, keď bude treba o týchto otázkach diskutovať aj na Slovensku?

V rubrike *Správy* Karel Řeháček a Milada Čermáková rozoberajú *Metodické vzdělávání zaměstnanců Státního oblastního archivu v Plzni*. Mikuláš Čtvrtník sa zúčastnil konferencie *Otevřené archivy. Konference „Offene Archive“ ve Stase-Zentrale v Berlíně v roce 2019*, ktorá sa uskutočnila pri príležitosti 30. výročia pádu Berlínskeho múru. Vlastimil Svěrák píše o *Výstave ke 100. výročí narození Dr. Františka Hoffmanna* a Ilona Dostálová zhrnula *Zahraniční cesty AS, NA, MZ, ZA a státních oblastních archivů za rok 2019*.

Prvý článok v rubrike *Osobné správy* sa netýka priamo životného jubilea, ale vydania zborníka k životnému jubileu dlhoročného riaditeľa Štátneho oblastného archívu v Plzni Vladimíra Bystrického. Ďalej si už českí kolegovia pripomínajú okrúhle narodeniny Ladislava Duška, bývalého riaditeľa Štátneho oblastného archívu Litoměřice, a archívárky a múzejníčky Jany Vaněčkové. Milada Wurmová by sa v roku 2020 dožila 100 rokov a Karel Rom by v tom istom roku oslávil 70 rokov.

Rubriku *Literatura* otvára informácia o zborníku *Mikulovské kolejní kabinety pomocných věd historických II. Sborník z mezinárodní konference Ztráty a nálezy v pomocných vědách historických konané 18. a 19. října 2017 v Mikulově*, ktorého editorom je Karel Maráz. Daniel Kovář predstavuje zborníky *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 11* a „*Učíte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!*“ *Proutěná kultura v kontextu času a prostoru*. Michal Wanner píše o ročenke *Miscellanea Historico-Archivistica. Tom. XXVI. 2019*. O preklad diela holandského cestovateľa a historika Jana Huyghena van Lischotena *Itinerario: Cesta a plavba na východ neboli do portugalských Indií (1579 – 1592)* sa postaral Karel Staněk. Rubrika obsahuje aj správy o publikáciách Jiřího Míhola a Michala Pehra *Lidově, národně, křesťansky*, Lenky Martínkové *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reforem a revolucí (1785 – 1850)*, o kolektívnej monografii o dejinách archívov v Rakúsku *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart* a zborníku *Archivararbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preussischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933*, ktorú editoval Sven Kriese.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

Štvrťročník vydáva Spoločnosť poľských archivárov (Stowarzyszenie Archiwistów Polskich). Tento je venovaný docentovi Boleslawovi Woszczyńskiemu (27. jún 1930 – 27. máj 2020), ktorý bol viac ako polovicu života archivárom najskôr v Centrálnom vojenskom archíve (1957 – 1980) a neskôr pracoval vo Vedeckom ústave archívniectva Hlavného riaditeľstva štátnych archívov (1980 – 2007). Bol dlhoročným šéfredaktorom časopisu *Archeion* (1986 – 1995). Vrcholom jeho kariéry bolo, keď v roku 1981 zastával funkciu riaditeľa Štátnych archívov. V roku 2008 za svoju prácu získal vyznamenanie Kríž „Komandorského Orderu Odrodzenia Polski“. Jeho životopis a bibliografiu pripravili Jacek Krochmal a Paweł Gut v príspevku *Bolesław Woszczyński (27 czerwca 1930 – 27 maja 2020)* (7-18).

V kapitole *Štúdie a materiály* sa nachádza osem príspevkov. Władysław Stępniaak napísal štúdiu *Postup, ale i ťažkosti v činnosti UNESCO v oblasti ochrany a dostupnosti archívneho dedičstva* (23-35). Vychádzal v nej zo svojich poznatkov člena Medzinárodného poradného komitétu Programu UNESCO Memory of the World. Na generálnej konferencii UNESCO 17. novembra 2015 bolo prijaté odporúčanie v oblasti zachovania a dostupnosti dokumentárneho dedičstva, vrátane digitálneho dedičstva. Odporúčanie považuje autor za dokument, ktorý otvára možnosť postupných prác vzťahujúcich sa na ochranu dokumentárneho dedičstva na celom svete. K tomuto sa prihlásilo aj Poľsko vynaloženými finančnými prostriedkami a pracovnými aktivitami. Na medzinárodnej konferencii v Paríži 24. – 27. októbra 2017 bolo identifikovaných niekoľko problémových historických udalostí, ktoré mali byť pôvodne zapísané do „listu“ svetovej dokumentácie, napr. druhá svetová vojna v Európe a v čase jej trvania na Ďalekom Východe. Išlo o zdokumentovanie vraždenia vojakov a civilistov cisárskou armádou v Japonsku v Nankingu, kde sa ako pamiatka na zločiny v Nankingu nachádzala budova rozľahlého mauzólea a dokumentačné centrum. Proti interpretácii tejto udalosti sa postavila japonská strana.

Štúdiu *Formovanie zásad proveniencie v Prusku v 19. a na začiatku 20. storočia* (37-44) napísal Łukasz Nowak. Autor informuje o spôsobe spracovania archívnych dokumentov v spomenutom období v Prusku, kde dochádzalo k mnohým administratívnym zmenám. Spočiatku boli archívne dokumenty spracované na jazykových princípoch. Nový spôsob spracovania na provenienčnom princípe zaviedol archivár Max Lehmann.

Rafał Openkowski sa v štúdiu *Kontroly Archívu novodobých dokumentov v archíve Hlavného oddelenia Zväzu skautov v Poľsku v zbierkach Múzea skautov* (5-54) venuje činnosti archívov Zväzu skautov v Poľsku v rokoch 1956 – 1983 v rámci výskumu k svojej dizertačnej práci. Doterajší výskum činnosti archívov jednej z najväčších mládežníckych organizácií bol uskutočnený len čiastkovo a zameriaval sa predovšetkým na históriu regionálnych archívov. Preto hlavnou témou príspevku sú kontroly Archívu novodobých dokumentov v archíve Hlavného oddelenia Zväzu skautov v Poľsku, ktoré obsahujú najdôležitejšie informácie o činnosti archívu.

Anna Siekierska napísala štúdiu *Spisy Školského inšpektorátu v Gdyni ako všeobecne pramene pre históriu školstva v prvom povojnovom desaťročí (1945 – 1950)* (55-60). Nová administratívna organizácia školstva začala v roku 1944, keď v júli zo

ZSSR do mesta Chełm, ktoré bolo ako prvé obsadené Červenou armádou v Poľsku, poslali skupinu komunistov, medzi ktorými sa nachádzal vedúci výboru Poľské deti v ZSSR Stanislaw Skrzyszewski menovaný za vedúceho rezortu Osvety PKWN (Poľski Komitet Wyzwolenia Narodowego – výkonný orgán Rzeczypospolitej Polskiej od 21. júla do 31. decembra 1944). Prvé kuratórium školstva vzniklo v Lubline, kam sa v auguste 1944 presťahoval PKWN. Prvé školy boli otvorené po prechode frontu hlavne zásluhou učiteľov, ktorí nečakali na štátnu organizáciu, ale spontánne organizovali vyučovanie. Prvého januára 1945 bol rezort Osvety PKWN zreorganizovaný na Ministerstvo osvety. Toto sa vo svojich začiatkoch zaoberalo organizáciou školstva v celom Poľsku a bolo iniciátorom vzniku kuratórií školských obvodov. Jednotkami školskej administratívy boli školské inšpektoráty. V roku 1950 prestali existovať školské inšpektoráty a aj kuratóriá. Archívne dokumenty Školského inšpektorátu v Gdyni sa nachádzajú v Štátnom archíve v Gdansku, pobočka v Gdyni. Autorka okrem diplomatického rozboru archívnych dokumentov informuje aj o ich obsahu a možnosti využitia pre historický výskum.

Dobrá prax alebo práca na základoch? – úvahy o usporiadaní dokumentov na príklade Archívu Univerzity v Štetíne je názov štúdie Piotra Frąckowiaka (61-72). Univerzita v Štetíne vznikla na základoch Vyššej pedagogickej školy v Štetíne a zároveň z Inžiniersko-ekonomického oddelenia Polytechnickej dopravy v Štetíne v roku 1985. Archív bol založený v prvej zo spomenutých inštitúcií v roku 1978. V súčasnosti sa v archíve nachádza viacero fondov vzťahujúcich sa na túto inštitúciu. Príspevok hovorí o „dobrej praxi“ vedenej v Archíve Univerzity v Štetíne, ktorá vznikla z iniciatívy samotných archivárov a má často vplyv na fungovanie celého vzdelávania. Východiskovým bodom úvah sú pozorovania problémov pracovníkmi archívu s predkladaním dokumentov v archíve vysokej školy, zároveň skúšanie vyplývajúce z činnosti koordinátora, resp. kancelársko-archívnej činnosti. Štúdia sa chronologicky koncentruje na roky 2017 – 2020, pričom toto obdobie môžeme považovať za najlepšie roky archívu vysokej školy.

Činnosť Archívu Inštitútu pamäti národa v Štetíne v rokoch 2005 – 2019 je názov ďalšieho príspevku, ktorého autorom je Tomasz Błaszak (73-94). V roku 2005 vznikol tento inštitút, ktorý mal oddelenia vyšetrovania, vedy a archivácie dokumentov. Oddelenie Archivácia dokumentov pozostáva z troch referátov – referát evidencie, ktorý má na starosti informácie o písomnostiach a fondoch v archíve; referát zbierania, spracovania a obsluhy skladov, tento má na starosti stav archívnych dokumentov, ich sústreďovanie, uchovávanie, spracovávanie, konzervovanie, digitalizáciu a technické spracovanie, a referát sprístupňovania poverený spracovávaním archívnych dokumentov. V roku 2005 mal tento archív 1 820 bežných metrov archívnych dokumentov, v roku 2019 to už bolo 3 439,700 bežných metrov. Autor sa venuje podrobným informáciám o budovaní samotného archívu, aké ho postihli „pohromy“, aké má materiálne podmienky a pod. V archíve je veľká pozornosť venovaná spracovaniu archívnych fondov a ich digitalizácii.

Marta Jaszczyńska napísala štúdiu *Organizácia a činnosť Rady mestskej starostlivosti (Poľského komitétu starostlivosti vo Varšave) počas druhej svetovej vojny na základe archívnych dokumentov nachádzajúcich sa v Štátnom archíve vo Varšave* (95 – 107). Počas prvej a druhej svetovej vojny vzniklo v Poľsku viacero rôznych

svojpomocných organizácií, ktorých archívne dokumenty sa doposiaľ zachovali. Štúdia predstavuje na základe zachovaných archívnych dokumentov históriu jednej z nich – Rady mestskej starostlivosti, ktorá pracovala vo Varšave počas hitlerovskej okupácie. Počas prvej svetovej vojny boli na území Poľska tri veľké svojpomocné organizácie. V roku 1914 vznikol Centrálny komitét obyvateľov, ktorý zanikol v roku 1915. Po jeho rozpade vznikol na území podriadenom Rakúsku Hlavný komitét starostlivosti v Lubline a Hlavná rada starostlivosti, ktorá vznikla na území podliehajúcim Nemcom, t. j. v Hlavnej Varšavskej gubernii v roku 1916. Hlavnými organizátormi boli zemanovia a katolícke duchovenstvo. Hlavnou úlohou organizácie bolo medzi inými – spolupráca pri starostlivosti o obyvateľov, zabezpečenie ich základných životných potrieb a prostriedkov ich obživy; podpora dobročinných ústavov; rozdávanie odevov, obuvi a almužien. Autorka sa venuje ďalšiemu vývoju tejto charitatívnej organizácie. V Štátnom archíve vo Varšave sa nachádzajú písomnosti Rady Hlavnej starostlivosti Poľského komitétu starostlivosti, archívne dokumenty agendy Varšava-mesto a Varšava-okres z rokov 1940 – 1944.

Celoštátne ročníky súťaže venovanej Richardovi Mienickému v rokoch 2018 a 2019 je názov príspevku Roberta Degena (109 – 113). História súťaže o najlepšiu diplomovú prácu v oblasti archívniectva siaha do roku 2004 a je spojená s mestom Toruň. Vďaka veľmi priaznivému ohlasu zo strany študentov bola súťaž rozšírená aj na magisterské práce a bola venovaná Richardovi Mienickému. Nové stanovky súťaže boli vypracované v roku 2018. Podľa nich do súťaže môžu byť prihlásené práce licenčiatrske (tzn. bakalárske), magisterské a diplomové práce po obhajobe. Víťaz súťaže získava titul jej laureáta, peňažnú odmenu a diplom. V roku 2018 bola najúspešnejšou prácou magisterská práca Kamila Figla – Technika v archívnej práci. V roku 2019 sa laureátkou súťaže stala Anna Szałańska s prácou Dokumenty toruňských cechov z rokov 1552 a 1667.

Veľmi zaujímavým príspevkom je príspevok *ABC ústavného archívára* (15. časť) od Mareka Konstankiewicza (115-120). V ňom sa zaoberá najdôležitejšími právnymi normami regulujúcimi postupy práce s archívnymi dokumentmi.

V publikácii sa nachádza aj recenzia zborníka *Toruňské Konfrontacje Archiwalne* v redakcii Waldemara Chorążyczewskiego z roku 2019 (121-126).

Na záver Anna Bestian-Zajac napísala príspevok *100 rokov siete štátnych archívov z kaliszkej perspektívy* (127 – 133). Venuje sa v ňom oslavám 100. výročia vzniku štátnych archívov v kaliszskom regióne. Kalisz je jedno z najstarších poľských miest nachádzajúce sa v strednom Poľsku na rieke Prosna, v juhovýchodnej časti Veľkopoľského vojvodstva, v okrese Powiat Kalisz. Prvá písomná zmienka o meste Kalisz je z 2. storočia, jej autorom je grécky geograf Ptolemaios. V rokoch 1975 – 1998 bolo hlavným mestom Kaliského vojvodstva. Pri príležitosti výročia archivári zorganizovali rôzne súťaže s archívnu a regionálnou historickou tematikou, exkurzie, vydanie publikácie a pod.

Zuzana Kollárová
Štátny archív v Prešove,
pracovisko Archív Poprad

LA GAZETTE DES ARCHIVES. No 251, 2018-3. L'archiviste-caméléon, médiateur du quotidien.

Tretie číslo časopisu La Gazette des archives v roku 2018 obsahuje odborné články, ktoré odznali na kolokviu sekcie komunálnych archívov (*La section des archivistes communaux, intercommunaux et itinérants*) Spoločnosti francúzskych archivárov. Uskutočnilo sa 26. – 28. septembra 2017 v Pau.

Vanina Gasly, *Introduction* (5-7). V úvodníku autorka Vanina Gasly predstavila tému kolokvia. Uvažuje nad archivárom ako všestrannou osobnosťou, ktorá v kontakte s rôznymi druhmi publika poskytuje služby verejnosti, informácie k vedeckému výskumu a venuje sa aj študentom. Archivár sa musí publiku neustále prispôsobovať, čo z neho robí akéhosi chameleóna. V prípade, že je archivár zainteresovaný do projektu, stáva sa z neho mediátor – sprostredkovateľ medzi archívom a ostatnými partnermi. Tým definovala samotnú tému kolokvia, ktorá znela „Archivár ako chameleón a mediátor“. Účastníci sa zároveň vo vzťahu k téme venovali nasledovným otázkam „Pre aké publikum?“, „Akou metódou?“, „Na aký účel?“ a „Akými prostriedkami?“. Príspevky kolokvia sú členené do troch častí.

Le bureau de la section des archivistes communaux, intercommunaux et itinérants, Hommage à Christine Juliat (9-10). Prvým publikovaným príspevkom je pocta venovaná zosnulej archivárke archívu oblasti Pau Béarn Pyrenées (*Archives de la communauté d'agglomération Pau Béarn Pyrenées*) Christine Juliat, ktorá zomrela 20. novembra 2017.

Médiation et archives, un duo à valoriser

Élodie Belkorchia, *Des saltimbanques aux médiateurs* (13-26). Na jar roku 2017 predstavila pracovná skupina zaoberajúca sa mediáciou archivárom anketu s cieľom zostaviť súpis mediálnych praktík. Ankety sa zúčastnilo 123 osôb. Séria prieskumov realizovaných s cieľom lepšie pochopiť publikum/verejnosť v archívoch a pochopiť súčasný vývoj začala už v roku 2012. Príspevok obsahuje prehľad aktivít od sprístupnenia archívov až po mediáciu od roku 1930. Na prelome rokov 2000 až 2010 si 63 percent bádateľov myslelo, že archívy majú v prvom rade sprostredkovať kolektívnu pamäť. Mediácia v zmysle zasadenia dokumentu do kontextu je čoraz dôležitejšia. Na základe toho sa začalo rozlišovať medzi tzv. priamymi užívateľmi, ktorí využívajú dokument priamo, bez jeho sprostredkovania, a tzv. nepriamymi užívateľmi, ktorí toto sprostredkovanie potrebujú/vyhľadávajú napríklad prostredníctvom výstav, publikácií a konferencií. Autorka priblížila, čo môžeme ďalej pokladať za prax kultúrnej mediácie. Patria sem aj exkurzie, workshopy pre učiteľov (zamerané napríklad na rozvoj kritického myslenia), komentované prehliadky, diskusie, filmové projekcie a prednášky. Časť príspevku je venovaná aj internetovým službám.

Dominique Grard, Géraldine Zamant, *La médiation aux archives : pour une complémentarité des compétences* (27-36). Autori príspevku sa zaoberajú otázkou mediácie v archíve a čo je potrebné si pod týmto pojmom predstaviť. Začína mediácia už rozhovorom zamestnanca archívu s bádateľom? Alebo rozumieme pod týmto pojmom už nejakú kultúrno-spoločenskú aktivitu, teda aktivitu, kde sa archívny dokument zhodnocuje, respektíve hodnotí? Autori rozlišujú dve mediácie: tú, ktorá uľahčuje,

a tú, ktorá hodnotí/zhodnocuje. Archivár uľahčuje bádanie bádateľovi a tiež vzbudzuje záujem verejnosti. Tieto aktivity približujú archív ku kultúrnej sfére, ako sa to deje v prípade múzeí. Autori upresňujú, aké metódy mediácie sú vhodné pre to-ktoré publikum (školáci, dospelé publikum), venujú sa aj digitálnej mediácii – definujú ju ako nový vzťah medzi archívom, archivárom a verejnosťou.

Transmettre et convaincre, l'archiviste au coeur d'un réseau d'acteurs

Agnès Dejob, Chloé Moser, *L'archiviste, ce „partenaire particulier“ ... Revisiter la relation entre l'archiviste et les producteurs et productrices d'archives* (39-53). Úvahy o samotnom povolaní archivára sú gros celého príspevku. Zaoberajú sa skutočnosťou, že archivári večne hľadajú legitimitu a uznanie u verejnosti a popisujú aj snahu archivárskej komunity o zbavenie sa svojich profesijných komplexov. Úlohou archivára je zároveň aj školiť, zvyšovať informovanosť a radiť. Na zodpovednosti archivára je neustále informovať a „sprevádzať“ verejnosť, na čo je potrebné využívať špecifické postupy a metódy, vrátane hravých foriem, ktoré v súčasnosti využívajú i niektoré archívy.

Carine Conduché, Soazig Santran, *La formation „Archives et moi : mon rôle de manager“, ou comment repenser sa stratégie de communication auprès des services* (55-67). Autorky príspevku predstavili verejnosti snahu vedenia archívu v Toulouse (*Archives municipales de Toulouse*) o zlepšenie služieb verejnosti. Snahy o vytvorenie relevantného a atraktívneho nástroja vyústili do prípravy a realizácie školenia s názvom Archív a ja: moja úloha manažovať. Jeho výsledkom sú rôzne komunikačné stratégie, ktoré pomáhajú archivárom pri práci s verejnosťou.

Marie Bretault, Carole Richou, *Archivons! Comment (re)mobiliser nos services versants* (69-82). V rokoch 2015 – 2018 prebiehal v archíve v Rennes (*Archives municipales de Rennes*) projekt zameraný na administrovanie, vedu a kultúru. Mal názov „Archivujme!“ Komunikačná kampaň bola zameraná na posilnenie služieb a identifikovanie archívu ako kľúčového pri zdieľaní a správe informácií. Príspevok popisuje priebeh projektu a bilancuje ho. Jeho súčasťou bola aj realizácia plagátovskej kampane, exkurzií po archívnych budovách, publikovanie článkov v publikáciách. Aj napriek tomu, že reálny vplyv projektu na zviditeľnení archívu je ťažké zhodnotiť, dáta z ostatných rokov ukazujú vzrastajúcu tendenciu prírastkov do archívu a nárast jeho návštevníkov.

Émilie Debled, Anthony Claverie, *Le kit RM* (83-93). S cieľom pomoci mestským úradom pri správe ich papierových a elektronických záznamov sa mesto Antibes pustilo do procesu správy záznamov. Cieľom bola propagácia dostupnosti informácií a garancia ich spoľahlivosti, integrity a udržateľnosti. Výsledkom bola realizácia tzv. „kitu RM“ (*kit record management* – súprava správy záznamov), ktorý bol za týmto účelom vytvorený. Tvoria ho praktické listy, školenia, prezentácie, osvedčené postupy, tabuľky a podobne.

Vanina Gasly, Eve Jullien, Fabrice Riva Roveda, Marie Viard, *L'Archiviste prestataire : savoir vendre son travail* (95-111). Už názov príspevku *Archivár ako poskytovateľ služieb: vedieť predat' svoju prácu* napovedá o jeho téme. Je štruktúrovaný ako anketa/rozhovor. Autorky v ňom vypovedajú, aký druh mediácie robí skupina archivárov, ktorí pracujú nezávisle (na voľnej nohe?). Ich hlavnou úlohou je v prvom

rade presviedčať volených regionálnych predstaviteľov o potrebe požiadať o služby archivárov. Autorky konštatujú veľkú adaptabilitu archivárov na rôzne podmienky, s ktorými sa stretávajú, schopnosť prispôbiť sa verejnosti aj inštitúcii. Skutočnou výhodou tejto skupiny archivných pracovníkov je schopnosť prispôbiť sa, odbornosť a starostlivosť o svojich klientov.

Guillaume Normand, Elsa Quérel, *Médiation par la valorisation patrimoniale : l'influence réciproque entre collecte et travaux scientifiques* (113-128). Pre archívy môže byť historický výskum, ktorý je postavený na archivných dokumentoch, prostriedkom na propagáciu pri zbieraní dokumentov. Je to priamy vzájomný vplyv medzi archivnými fondmi/zbierkami a vedeckými prácami. Príspevok predstavuje aktivity jednej z mestských inštitúcií mesta Paríž s názvom Centrum sociálnej aktivity mesta Paríž (*Centre d'action sociale de la Ville de Paris*). Táto inštitúcia má za úlohu bojovať proti akejkoľvek forme nerovnosti v spoločnosti a má zaručovať rovnaký prístup k vymožitelnosti práva. Medziarchív (registratúrne stredisko) tejto inštitúcie sa otvoril bádateľom a zhodnocuje tak svoje archivné fondy. Kontakty s bádateľmi sú viazané na Archív mesta Paríž (*Archives de Paris*), ktorý v prípade potreby odkazuje svojich bádateľov priamo na bádanie vo fondoch inštitúcie. Už 10 rokov sú tak tieto fondy objektom záujmu bádateľov z rôznych oblastí – historikov, sociológov, antropológov, etnografov či demografov. Archív je aktívny prostredníctvom panelových výstav, vydávaním brožúr, publikovaním článkov.

Réinventer la valorisation, des pratiques innovantes pour faciliter l'accès et l'utilisation des fonds

Sylvie Claus, *Du président de salle à l'agent de médiation, récit d'une mutation au service du public* (131-139). V roku 2015 začal Departmentálny archív Savojska (*Archives départementales de la Savoie*) projekt obnovy vzťahov s verejnosťou. Príspevok približuje podstatu tohto vedeckého, kultúrneho a vzdelávacieho projektu, ktorý sa týkal prioritne zhrnutia potrieb a očakávaní verejnosti. Zohľadnili sa rôzne aspekty vzťahu k verejnosti, do úvahy sa brali najmä podnety a žiadosti na internete. Základným záverom celého projektu je skutočnosť, že vzťah s verejnosťou je jedným zo základných poslání archivov.

Martine Cardin, Christian Desilets, *Intégrer le marketing à la médiation culturelle : un modèle d'archivistique ouverte* (141-152). Príspevok odhaľuje hlavné problémy, ktoré sú prekážkou pri využití archivov, a navrhuje ich riešenie podľa nového metodologického rámca, tzv. otvorenej archivistiky (*archivistique ouverte*). Jej princípy čiastočne vychádzajú z oblasti marketingu. Príspevok je z kanadského prostredia, konkrétne z oblasti reklamných archivov.

Julien Benedetti, Maud Profizi Jouve, *L'archiviste, médiateur de la donnée?* (153-166). Archivár ako sprostredkovateľ dát? Túto otázku si položili autori tohto príspevku. Zaoberali sa v ňom najmä tzv. *digital born* dokumentmi a ich zhodnotením, ich zberom a udržiavateľnosťou, v menšej miere aj ich komunikovaním. Archivára definujú ako – často ignorovaného – sprostredkovateľa dát a snažia sa dokázať, že archivári sú legitímnymi a kompetentnými sprostredkovateľmi dát.

Sonia Dollinger, *Archiviste : l'arrivée sur le Web d'un métier „culture pop“* (167-179). V čase, keď sú archivné služby čoraz viac prítomné na internete, vyvstáva

aj otázka využitia nových prostriedkov. Archivári majú niekedy pocit, že ich profesia nie je dostatočne poznaná. Internet je sieťou, ktorá môže slúžiť každému z nás na to, aby naša profesia vystúpila z tieňa a môže slúžiť na to, aby sme sa tam podelili o naše k našej profesii. Prostredníctvom internetu sa môžeme dotknúť oveľa väčšieho publika než klasickými metódami, ktoré používame. Archív v Beaune (*Les Archives municipales de Beaune*) skúšal niekoľko typov sociálnych sietí určených na komunikáciu na internete (Facebook, Twitter, blog, YouTube kanál). Vo všetkých prípadoch šlo o zviditeľnenie archívu tak, aby verejnosť spoznala a pochopila archívne povolanie.

Sarah Gensburger, *Oubliés de l'Histoire? Quand des lycéens font revivre la mémoire d'un camp d'internement (181-193)*. Okrem svojich tradičných poslání sa archív niekedy stáva rozhraním, kde sa osvetľuje časť nepoznanej miestnej histórie. Viac než pracovať na projekte samostatne obohatí projekt spolupráca s motivovanými partnermi. Archív aglomerácie Seine-Eure (*Archives de la communauté d'agglomération Seine-Eure*) spolupracoval s deviatimi gymnazistami vo veku 15 – 16 rokov na téme rómskeho internačného tábora, ktorý sa nachádzal počas druhej svetovej vojny v Louviers. Výsledkom ich práce bolo oficiálne pripomenutie si tohto miesta, konferencia, pedagogické materiály a najmä publikácia knihy a sprostredkovanie tejto témy širokému publiku.

Katarína Kučerová Bodnárová
Archív výtvarného umenia
Slovenskej národnej galérie

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Nemzeti Levéltár a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata, 70. évfolyam, 2020, 3-4. szám.

Číslo 3. Prvý príspevok od autora Balázsa Bényeiho *A levéltári törvény és végrehajtási rendeleteinek módosítása a gyakorlatban* (5-21) obsahuje súhrn noviel a zákonov, ktoré sú základom archívnictva, a zameriava sa na ich uplatnenie v praxi. Autor sa podrobnejšie venuje otázkam ochrany osobných údajov – skúma podmienky bádania a pravidlá publikovania. Otvára otázku obmedzeného prístupu k archívnym dokumentom v prípade prvej a druhej svetovej vojny a v prípade zločincov. Príspevok približuje podmienky bádania v maďarských archívoch, zaoberá sa zahraničnými vedeckými bádateľmi. Ďalej sa venuje zmenám ovplyvňujúcim systém archívov.

V rubrike *Forrás és érték* (Pramene a hodnoty) príspevok *Bőle Kornél OP irathagyatéka* (22-32) od autorky Magdolny Gilányi predstavuje významného reprezentanta medzivojnového obdobia, dominikána menom Kornél Bőle (1887 – 1961). Kornél Bőle sa okrem iných zásluh vyznamenal aj záchranou písomností dominikánskeho rádu, keď sa mu spolu so svojou osobnou korešpondenciou podarilo zachrániť dokumenty v neistých časoch 50. rokov 20. storočia. Príspevok obsahuje informácie o jeho živote až po spomienky na sociálny domov v Pannonhalme, kde strávil posledné

obdobie svojho života. Jeho dedičstvo sa po jeho smrti v roku 1961 dostalo späť na farnosť v Szombathelyi. Bohatý spisový materiál bol pod dozorom archivárky Dr. Márie Kiss usporiadaný a stal sa súčasťou Dominikánskej rehoľnej zbierky (*Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény*). Autorka dodáva, že otázka, ako sa dostali niektoré spisy aj do verejných zbierok, ešte nie je zodpovedaná. Spisový materiál možno rozdeliť do dvoch základných skupín: 1. spisy osobného charakteru a spisy, ktoré sa viažu priamo na jeho činnosť, 2. spisy rehoľníkov a rehole. Na záver príspevku autorka uvádza ťažkosti, s ktorými sa bádateľ stretne na území Maďarska pri výskume dejín rádu dominikánov – je ťažké sa dostať k prameňom, spisom a publikáciám, ktoré by sa podrobnejšie venovali dejinám rádu.

Ďalší príspevok rubriky od autora Lászlóa Köczeho *Vállalati iratok gyűjtése I. Szabályozások és intézményi keretek a gépipar példáján* (33-46) rozoberá otázky uloženia archívnych dokumentov podnikov. Prvotné práce sa v spomínanom smere začali po roku 1950. Autor sa v príspevku zaoberá právnou definíciou pojmu dokument, uložením jednotlivých dokumentov a vyradovaním dokumentov v podnikoch.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) sa autorka Eleonóra Kovács v príspevku *Kompetencia – „nyersanyag“ – igények. A levéltári kiadványok lehetséges műfajai nyomtatásban és elektronikusan* (47-62) venuje trom nasledujúcim princípom: kompetencia, suroviny, dopyt. V príspevku je analyzovaná problematika, aké témy, z akého dôvodu a akou formou sa majú publikovať. Pri pojme kompetencie si je podľa autorky dôležité zodpovedať otázku, aké zaujímavé poznatky obsahuje spisový materiál a v akom rozsahu sa nám ich podarí publikovať. Pri otázke surovín sa autorka venuje možnostiam publikácie poznatkov – okrem iných spomína katalóg a výstavu. Pri otázke dopytu je potrebné si podľa autorky zodpovedať v prvom rade dve otázky: ktorá téma by bola vítaná zo strany bádateľov a aká téma by oslovila sponzorov. Konečná téma by sa mala vykryštalizovať po zodpovedaní si uvedených otázok. Následne je dôležité určiť si, či sa výsledky publikujú na vedecké alebo vzdelávacie účely. Autorka sa v príspevku venuje i formám publikovania, výsledkom a tiež výhodám publikovania klasicky pomocou tlače alebo elektronicke.

Príspevok s názvom *Digitalizálás és honlapkészítés a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban* (63-72) od autora Ferenca Papaneka sa venuje digitalizácii archívnych dokumentov a prináša pohľad na prípravu webovej stránky Biskupského a kapitúlskeho archívu vo Vacove. Príspevok prináša pohľad na prípravu a proces digitalizácie, zodpovedá technické otázky, otázky úložných kapacít online priestoru a štatistiky spustenej webovej stránky od roku 2015. V závere autor konštatuje, že prístupenie archívu k elektronickému bádaniu možno považovať jednoznačne za úspešný krok.

Príspevok autorky Adrieny P. Holl *A restaurátor szemével. Katasztrófa utáni mentés a Dunamelléki Református Egyházkerületi Ráday Levéltárban* (73-79) približuje záchranu archívnych dokumentov Archívu Ráday. Dvadsiateho tretieho januára 2019 vypukol v priestoroch archívu požiar, pri ktorom jeden človek prišiel o život. Po uhasení požiaru potrebovala časť archívnych dokumentov okamžitý reštaurátorský zásah, aby sa predišlo ich zničeniu. Už 28. januára sa časť archívnych dokumentov preniesla do Archívu hlavného mesta Budapešť. Následne sa 5. septembra celý archív presťahoval do Budapešti. Autorka približuje podmienky zásahu pracovníkov Archívu hlavného mesta Budapešť – najväčšie škody spôsobovala voda a sadza ako následok

požiaru. Keďže v podobných prípadoch treba konať do 48 – 50 hodín, bol nutný okamžitý zásah archivárov. Na príklade tejto tragickej udalosti sa autorka v príspevku venuje postupom záchranu archívnych dokumentov.

Ďalší príspevok autorky Adrieny P. Holl s názvom *Lumitester PD-30 mérőműszer használatá az állományvédelemben* (80-81) uvádza výsledky, ktoré Archív hlavného mesta Budapešť dosiahol pri používaní prístroja Lumitester PD-30. Na základe výsledkov meracieho prístroja sa archivári vyhli nepríjemnostiam s plesňami a mikroorganizmami v depotoch. Prístroj totiž ukáže, že dokument je napadnutý a nemôže sa uložiť do skladu, čím možno chrániť ďalšie dokumenty pred poškodením.

V rubrike *Levéltár/Történet* (Archív/História) sa príspevok *Trianon árnyékában – Bihar megye levéltára és levéltárosai* (82-104) autora Tamása Szálkaia venuje územným, politickým a spoločenským zmenám, ktoré nastali po roku 1920 v archíve Biharskej župy. Archív sa dostal pod vedenie rumunského riaditeľa, v roku 1928 zápasil s finančnými ťažkosťami, spisy presťahovali do Berettyófalua, budova však nezodpovedala podmienkam uloženia archívnych dokumentov. Po Viedenskej arbitráži sa spisový materiál archívu dostal späť na územie Maďarska. Ďalšia časť príspevku predstavuje jednotlivých archivárov, ktorí v archíve pôsobili v rokoch 1920 – 1950. Posledná kapitola príspevku sa venuje možnostiam výskumu archívnych dokumentov, ktoré sa viažu k maďarským dejinám vo Veľkom Varadíne.

V rubrike *Mérleg* (Váha) sa autor Tamás Polgár približuje publikáciu *Takáts Endre emlékezete. A politika a szakma és a magánélet metszészvonalai egy levéltáros életében a 20. század közepén* zostavovateľa Pétera Dominkovitsa o životnej ceste archivára zo Šopronu Endreho Takátsa (105-107).

V rubrike *In memoriam* autor László Schramek spomína na archivára župného archívu v Pešti Tibora Egyeya (1937 – 2020).

Číslo 4. Prvý príspevok od autorky Eleonóry Kovács s názvom *70 éves a Levéltári Szemle* (5-21) obsahuje krátku spomienku na začiatky a vývoj odborného periodika maďarských archivárov. Predchodcom odborného periodika Levéltári Szemle bolo periodikum Levéltári Híradó, ktoré vzniklo v roku 1951. Následne sa však v roku 1952 obnovilo vydávanie periodika s názvom Levéltári Közlemények, preto sa autorka venuje aj postaveniu oboch spomenutých tlačovín. Príspevok uvádza informácie o rubrikách a témach obidvoch periodík. Autorka analyzuje jednotlivé ročníky odborného časopisu Levéltári Szemle od roku 1961 až do roku 2020.

V rubrike *Forrás és érték* (Pramene a hodnoty) autorka Eszter Gaálné Barcs v príspevku *Egy gyermek naplója* (22-30) prináša zaujímavý pohľad na skúmanie dejín prostredníctvom denníka, ktorý je prameňom obsahujúcim bohaté informácie v rovine mikrohistórie. Denník písal rátsky chlapec Móric Mares v období od 25. januára 1842 do 3. augusta 1842. Denník je súčasťou spisového materiálu rodiny Wattay-Zboray, ktorý je uložený v Peštianskom župnom archíve. Denník mohol byť súčasťou školskej úlohy. Tento predpoklad je podložený na základe poznámok a opráv učiteľa, ktoré sú súčasťou jednotlivých častí denníka. Chlapec bez výnimky vždy na začiatku poznámky opísal aktuálne počasie. Ďalej denník obsahuje pomerne podrobné informácie týkajúce sa jednak starostlivosti o rastliny a jednak astronomických javov. Z poznámok vyplýva, že v čase vzniku denníka mal Móric Mares 12 ro-

kov. Denník obsahuje cenné informácie o vzdelávacom procese, o vzťahu učiteľa a žiaka, domáce a zahraničné správy – chlapec sa zaujímal predovšetkým o dejiny, ale aj o momenty, ktoré bádateľovi priblížia každodenný život 19. storočia.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) sa autor Gábor Koltai v príspevku *A fővárosi oktatási – nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése I.* (31-51) venuje dôležitosťi uloženia, evidovania a ochrany spisového materiálu vzdelávacích inštitúcií. Autor prináša informácie o zmenách právneho postavenia vzdelávacích a výchovných inštitúcií po druhej svetovej vojne a sleduje ich až po 21. storočie. Ďalej sa venuje spôsobom a metódam, na základe ktorých sa dokumenty dostali do archívov. Pozornosť zameriava aj na kontrolu správy registratúry. Podľa autora by bolo potrebné pri počte 1 500 vzdelávacích a výchovných inštitúcií každoročne aspoň 15 až 20 kontrol registratúr. V tomto smere vyzdvihuje dôležitosť komunikácie s inštitúciami, ako príklad spomína prieskum z roku 2005, keď sa elektronickou formou podarilo získať informácie o type a množstve spisového materiálu, ktorý sa uchováva v školách, o podmienkach jeho uloženia a o práci so spisovým materiálom.

Autor Gergely Mózesy v príspevku *Digitalizálás és online kutatási lehetőségek a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban* (52-59) uvádza výsledky digitalizácie archívnych dokumentov biskupského a kapitulskeho archívu v Székesfehérváre. S digitalizovaním archívnych dokumentov začali v roku 2004 – digitalizovali sa listiny a matriky. Príspevok obsahuje úspechy zavedenia elektronického bádania, autor však na záver konštatuje, že osobný kontakt s bádateľom online priestor nenahradil.

Príspevok autora Zoltána Damásdiho *Digitalizálás és e-kutatás a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban* (60-63) obsahuje informácie o aktuálnom využívaní e-bádania a vyhlídkach do budúcnosti cirkevného archívu v Pécsi. Digitalizácia archívnych dokumentov sa začala v roku 2015 digitalizovaním matrik a indexov. Autor uvádza momentálny stav projektu a jeho smerovanie, resp. budúce ciele.

V rubrike *Levéltár/História* (Archív/História) autorka Zsuzsanna Mikó v príspevku *A levéltárak jövőképe 1949-ben és 2019-ben* (64-74) porovnáva ciele Maďarskeho krajskeho archívu v roku 1949, keď v ňom pôsobil Győző Ember, a vyhlídky a ciele maďarskeho archívárov v roku 2020. Autorka zaujímavo približuje otázku smerovania archívov komparáciou roku 1949 a 2020, resp. plánov maďarskeho archívov a plánov zahraničnych archívov.

Autorka Gyöngyi Kovács Berényi sa v príspevku *Kosáry Domokos a Pest Megyei Levéltárban* (75-83) zaoberá pôsobením archívára Domokosa Kosáryho v Peštianskom župnom archíve. Autorka uvádza začiatky kariéry archívára a jeho činnosť v archíve. Okrem jeho pôsobenia v Maďarsku zmieňuje aj jeho pracovné cesty do Viedne, Paríža, Uppsalý a Štokholmu.

V rubrike *Mérleg* (Váha) autorka Ágota Szabó-Tánczos v príspevku *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944 – 1953* (84 – 86) predstavuje publikáciu s názvom *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944 – 1953*, ktorá vznikla v spolupráci autorov Mathiasa Beera a Ágnesy Tóth. Predstavovaná publikácia sa venuje obdobiu druhej svetovej vojny, obdobiu nezákonnosti, vyvlastňovania, deportácií a vyst'ahovania.

Autor Gergely Kovács predstavuje publikáciu Pétera Donátha *Pedagógusok az 1918 – 1919. évi politikai forgószeiben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején* (87). Táto sa venuje postaveniu inštitúcií pre prípravu budúcich učiteľov na základe celospoločenských zmien rokov 1918 – 1920. Pri príprave publikácie sa pracovalo s materiálom vzdelávacích inštitúcií 29 archívov, využilo sa nespočetné množstvo kníh a dobových tlačovín. Publikácia má 560 strán a je prístupná aj na internete.

V rubrike *Hírek* (Správy) autorka Zsuzsanna Ujteleki v príspevku *Bemutakozik a Nyíregyháza Egyházmegye Levéltára* (88-95) uvádza informácie o vzniku a pracovnej činnosti cirkevného archívu v Nyíregyháze. Autor Dávid Világi v príspevku *Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből* (96-98) prináša prehľad podujatí organizovaných jednotlivými archívami. Rubrika ďalej v príspevku *Dóka Klára-díjak átadása 2020* (99-103) obsahuje zoznam ocenených v roku 2020. Príspevok *Városi levéltárak „AtoM-meghajtással“* od autora Viktora Harasztihho poskytuje informácie o archívnom systéme AtoM.

Kludia Bugyinszká
Štátny archív v Trnave,
pracovisko Archív Galanta
so sídlom v Šali

OTEČESTVENNYJE ARCHIVY. Moskva 2020, No. 4, 5, 6.

Tento vedecký časopis vychádza raz za dva mesiace od roku 1923. Má svoje stabilné rubriky: Články a *správy* (v tejto rubrike sú predstavené aj archívy z rôznych oblastí Ruskej federácie), *Publikované dokumenty*, *Kritika a bibliografia*, *Informácia a kronika* (venuje sa informáciám o konferenciách, výstavách, prezentuje jubilatov archívárov).

Číslo 4. Nariadením Federálnej archívnej agentúry vstúpili od 2. marca 2020 do platnosti *Pravidlá organizácie ochrany, kompletizácie, evidencie a využitia dokumentov Archívneho fondu Ruskej federácie a iných archívnych dokumentov v štátnych a municipálnych archívoch, múzeách a knižniciach, vedeckých organizáciách*. Tieto *Pravidlá* nahradili *Pravidlá* z roku 2007. K zmenám sa pristúpilo z dôvodu zmien právnych noriem, rozvoja informačných technológií v sfére správy registratúry a archívniectva, systémov elektronickej správy registratúry. *Pravidlá* obsahujú dostatočné všeobecné požiadavky pre prácu s elektronickými dokumentmi. K nim budú pre archívy vydané pokyny pre prácu s elektronickými dokumentmi (A. V. Grošev, E. A. Romanova, 3-11).

V roku 2020 si Ruský štátny vojenský archív (RGVA) pripomínal sto rokov od svojho vzniku. Počas svojej existencie sa menil jeho názov (Ústredný archív Červenej armády, Centrálny štátny archív Sovietskej armády), v roku 1999 po zjednotení s Osobitným archívom (ten vznikol v roku 1946 a spravoval vojenské dokumenty rôznych

štátov, ktoré priviezla po skončení druhej svetovej vojny sovietska armáda) vznikol RGVA. Archív spravuje 33 715 archívnych fondov a 7 394 899 jednotlivín vojenského charakteru (dokumenty Červenej armády, bielogvardejskej armády, sovietskej armády) a osobné fondy, napr. G. K. Žukova, F. E. Dzeržinského. RGVA spolupracuje s archívami Fínska, Nemecka, Rakúska, Maďarska a ďalšími. V rámci popularizácie archív pripravuje výstavy. Bojuje s rôznymi problémami: nedostatočné financovanie, nedostatok kvalifikovaných pracovníkov (slabé finančné ohodnotenie), nedostatočná modernizácia infraštruktúry (V. N. Kuzelenkov, V. P. Tarasov, 12-17).

Formovanie archívnych fondov je zložitý a často časovo zdĺhavý proces, ktorého sa zúčastňuje niekedy viacej inštitúcií. Proces je komplikovaný, keď sú dokumenty roztrúsené po rôznych inštitúciách alebo u viacerých osôb. Ide aj o prípad osobného fondu S. F. Oľdenburga (1863 – 1934) – vedec orientalista, literárny vedec, umenovedec, riaditeľ Inštitútu orientalistiky Akadémie vied ZSSR (IV AN SSSR). Proces sceľovania fondu prebieha dodnes (M. D. Bucharin, 18-25).

Francúzska akadémia vied vznikla už v roku 1666. Jej archív spravuje materiály zo zasadnutí akadémie a osobné spisy členov akadémie. Členmi akadémie boli aj zahraniční vedci, medzi nimi i ruskí. Napríklad v archíve je zachovaný osobný spis ruského cára Petra Veľkého ako člena akadémie (zachoval sa d'akovný list cára za členstvo). V štúdií sa autor venuje pracovnému postupu zamestnancov archívu na kompletizácii osobných spisov (niektoré spisy obsahujú len jeden list, ale niektoré aj 500). Archivári získavajú dokumenty napríklad na výstavných aukciách alebo spolupracujú so zahraničnými kolegami. K roku 2020 je prístupných 2,5-tisíc osobných spisov francúzskych a zahraničných akademikov, z toho 52 spisov ruských akademikov (G. G. Moullec, 26-36).

Archívny fond Moskovská univerzita spravuje Ústredný štátny archív mesta Moskva (CGA Moskva). Autor svojím výskumom, počas ktorého hľadal študentov univerzity z rokov 1815 – 1917, aktivoval laboratórium výpočtovej techniky a informačných systémov na Moskovskej štátnej univerzite M. V. Lomonosova, aby vlastnými silami digitalizovali dokumenty spomenutého fondu v spoločnom projekte s CGA Moskva so zameraním na zoznamy študentov univerzity. Databáza zatiaľ nie je zverejnená na internete (M. V. Leonov, 37-43).

V Kazachstane (bývalá sovietska republika, dnes člen Spoločenstva nezávislých štátov) bol 22. decembra 1998 prijatý historicky prvý zákon *O národnom archívnom fonde a archívoch*, ku ktorému bolo prijatých už niekoľko zmien a doplnkov. Zákon konkretizuje, ktoré dokumenty sú súčasťou Národného archívneho fondu a potvrdzuje, že jeho súčasťou je aj Štátny záložný fond kópií dokumentov. Boli spresnené základné archívne pojmy, napr. elektronický dokument, správa registratúry. Došlo k zjednoteniu princípov správy registratúry v štátnych a neštátnych organizáciách. Zákon sa venuje aj využívaniu elektronickej správy registratúry v štátnych inštitúciách (A. Ch. Mustafa, 44-49).

E. S. Butrin analyzuje dokumenty zachované z činnosti jedného z najstarších ruských pravoslávnych kláštorov – nikolo-šartomského. Archívny fond kláštora spravuje Štátny archív Ivanovskej oblasti (GAIO). Fond tvorí 198 jednotlivín na 12-tisíc listoch. Aj keď najstaršie písomné záznamy o dejinách kláštora pochádzajú z polovice 15. storočia (rok 1444), vo fonde chýbajú dokumenty zo 17. storočia a tiež z 18. sto-

ročia sa ich zachovalo málo. Príčinou absencie dokumentov bolo pohrdavý postoj vedenia kláštora k ich zachovaniu (50-60).

Štúdiá pojednáva o histórii ruskej duchovnej misie v Urmii (mesto v Iráne) a západnej časti perzského Azerbajdžanu koncom 19. a začiatkom 20. storočia. V tomto období pôsobili aj protestantské a katolícke misie. Cieľom ruských misionárov bolo presadiť pravoslávnu vieru a získať nielen cirkevný, ale aj politický vplyv v Ázii. O činnosti všetkých misií sa dozvedáme z dokumentov diplomatov, ktoré sa zachovali v Ruskom štátnom historickom archíve (I. J. Smirnova, Z. B. Šavlidze, 61-68).

V 90. rokoch 20. storočia vzrástol záujem o históriu ruskej pravoslávnej cirkvi. Téma fungovania tejto cirkvi v USA, ktorá bola činná v rokoch 1930 – 1970, je ešte málo preskúmaná. Informácie sú obsiahnuté v archívnych fondoch v Archíve zahraničnej politiky Ruskej federácie a v Ruskom štátnom archíve Ruskej federácie (E. V. Dolja, 69-77).

Gruzínske národné centrum rukopisov Kornelia Kekelidze (GNCR) spravuje 670 arabských rukopisov, ktoré sa stali záujmom výskumu pre mnohých špecialistov v oblasti orientalistiky. Výsledkom výskumu významných gruzínskych vedcov sa stal katalóg arabských rukopisov GNCR. Najčastejšou tematikou rukopisov sú moslimské právo, dogmatika, filozofia, Korán (N. R. Salich, 78-83).

Nikolaj Fedorovič Fedorov (1829 – 1903) patrí do skupiny známych činiteľov ruskej národnej kultúry. Bol to filozof, ktorý sa venoval filozofii knižnej a múzejnej práce. Na sklonku života pracoval v Moskovskom hlavnom archíve ministerstva zahraničia. O jeho ranom období života sa môžeme dozvedieť z osobného fondu Jevstafievových, ktorý je uložený v oddelení rukopisov Ruskej národnej knižnice. Jelizaveta Jevstafievova bola sestrou Fedorova. Rodinný archív daroval knižnici ešte v roku 1934 Pavel Petrovič Jevstafiev (1894 – 1943), historik a spisovateľ. Rodinný fond tvorí 1 147 jednotlivín, z ktorých okolo sto je spojených so životom Fedorova (A. N. Akinšin, 84-93).

Predstavené sú dva municipálne archívy. Archív v meste Kovrov (Vladimírska oblasť) vznikol v roku 1918. K roku 2020 spravuje 457 archívnych fondov, z toho 184 osobných. Okrem základnej činnosti pracovníci aj prezentujú archív prostredníctvom publikovania v regionálnych časopisoch, exkurzií pre žiakov škôl a výstaviek. Ďalší municipálny archív vznikol v meste Tichviu (Leningradská oblasť) a jeho história sa píše od roku 1927. V súčasnosti šesť pracovníkov spravuje 668 archívnych fondov (94-112).

Rubrika *Publikácia dokumentov* je venovaná významnému historikovi a archivárovi I. L. Majakovskému (1878 – 1954). Je považovaný za jedného z tvorcov teórie ruského archívnictva. Spracoval históriu ruského archívnictva. Pôsobil ako učiteľ na Historicko-archívnom inštitúte, viedol archívne kurzy a bol zapojený do projektu reformy archívnictva v Rusku (rok 1918). V 30. rokoch 20. storočia pôsobil ako zástupca riaditeľa archívu Ruskej akadémie vied. V roku 1936 bol z práce uvoľnený za „*nepripustnú ochranu nenáležitých dokumentov a nepripustný stav archívu*“. Môžeme čítať listy Majakovského písané vtedajšiemu vedeniu akadémie, v ktorých sa vyjadril, že nerozumie jeho odvolaniu (116-126).

Rubrika *Informácie a kronika* je venovaná výstavám s tematikou druhej svetovej vojny.

Číslo 5. Medzinárodná spolupráca archívov siaha do roku 1910, keď sa uskutočnil 1. medzinárodný kongres knihovníkov a archívárov v Bruseli. Medzinárodná spolupráca sa začala naplno rozvíjať po druhej svetovej vojne a výsledkom bolo ustanovenie Medzinárodnej rady archívov v roku 1948, ktorej najvyšším orgánom je valné zhromaždenie. Medzi konferenciami sa uskutočňujú medzinárodné konferencie okrúhleho stola. Do medzinárodnej spolupráce sa aktívne zapájajú aj ruskí archívári (T. I. Chorchočina, 3-16).

Na základe dokumentov archívnych fondov orgánov mestskej výkonnej moci, ktoré spravuje Ústredný štátny historický archív v Petrohrade autor podáva históriu archívu správy mesta a polície do roku 1917. V dôsledku preplnenia archívu spismi často zasadala vyrad'ovacia komisia a došlo aj k častému s'ahovaniu (A. G. Rumjancev, 17-29).

Autorka vo svojej štúdii charakterizuje regionálne zákonodarstvo v sfére archívnic-tva v Privolžskom federálnom okruhu. Sedem zo 14 regiónov okruhu prijalo regionálne zákony o osobitnej štátnej moci v oblasti archívnic-tva. Aj keď sú všetky právne normy jednotlivých oblastí okruhu rôznorodé, sledujú jeden cieľ – zabezpečiť ochranu archívnych dokumentov a stabilný rozvoj archívnic-tva v regiónoch (I. G. Asfandiarova, 30-36).

Osemnásteho februára 2020 vstúpil do platnosti nový *Zoznam typov administratívnych dokumentov z činnosti štátnych a samosprávnych orgánov s pokynom lehoty uloženia* a ten nahradil *Zoznam* z roku 2010. Vyplývalo to z činnosti orgánov, ktoré začali produkovať nové typy dokumentov a zo zmien zákonov. Vypracovaním nového *Zoznamu* bola poverená komisia, ktorá pozostávala z predstaviteľov Federálnej archívnej agentúry, Všeruského vedecko-výskumného inštitútu správy registratúry a archívnic-tva (VNIIDAD), federálnych archívov. Štruktúra *Zoznamu* bola pozmenená a k veľkým zmenám došlo pri stanovení lehôt uloženia (T. A. Meščorina, A. V. Jurasov, 37-42).

Stále viac je praxou využívanie archívnych dokumentov prostredníctvom informačných technológií. To sa deje aj v Udmurtskej republike. Výbor archívnic-tva pri vláde republiky a tri štátne archívy plnia túto úlohu prostredníctvom oficiálnej webovej stránky „Archívna služba Udmurtstrii“. Túto úlohu plní aj 30 municipálnych archívov. Oznamy o archívnej činnosti zverejňujú na sociálnych sieťach. Najčastejšou formou sú internetové výstavy. V roku 2020 špecialisti archívnej služby vlastnými prostriedkami vytvorili tematickú webovú stránku „Frontoví vojaci Udmurtska“ s dokumentmi archívov republiky, venovanými 75. výročiu víťazstva vo Veľkej vlasteneckej vojne. Na získanie ďalších dokumentov využili k výzve pre obyvateľov práve informačné technológie. Webová stránka bola zverejnená v apríli 2020. Do budúca sa pripravuje internetový projekt „Dostupná genealógia“ (E. M. Ušakova, 43-48).

Málo preskúmaná je problematika evakuácie obyvateľov v období druhej svetovej vojny. Na vypracovaní zoznamov evakuovaných ľudí začali pracovať v archívoch Vladimírskkej oblasti. Išlo o evakuáciu ľudí hlavne z vtedajšieho Leningradu a Moskvy. Z dokumentov sú známe informácie: zabezpečovanie ubytovania a stravy pre evakuované osoby, boj s nedostatkom jedla a hygienických základných potrieb (napr. mydlo), zabezpečenie základného vzdelania pre deti. Plán archívárov Vladimírskkej oblasti je

zostaviť databázu evakuovaných osôb a zverejniť ju na webovej stránke (A. A. Areskin, 49-55).

V dôsledku vojnových udalostí, keď muži boli odvedení do armády, chýbali pracovné sily v priemysle. Nahradila ich mládež (chlapci, ale aj dievčatá) vo veku 13 – 17 rokov. Každodenný život pracujúcej mládeže do dnešnej doby nebol v pozornosti špeciálneho výskumu. Autor štúdie sa venuje tejto problematike analýzou dokumentov zachovaných z činnosti Komisie I. I. Minca (komisia, ktorej úlohou od roku 1941 bola tvorba letopisov Veľkej vlasteneckej vojny). Zachovali sa (síce úryvkovito) stenogramy z besied mládeže napríklad s novinármi. Že život tejto mládeže bol ťažký, svedčí aj dezercia z ich radov (N. E. Anisimova, 56-62).

Súčasťou Portugalska sú Azorské ostrovy, a aj keď ide o veľkú vzdialenosť od Ruska, v archívoch Portugalska nájdeme zmienky o Rusku. Azorské ostrovy tvorí deväť ostrovov a z nich najväčší je São Miguel, kde leží hlavné mesto autonómneho regiónu – Ponto Delgada. Autor štúdie uskutočnil v tejto oblasti výskum, a to v archívoch, ktoré sú späté s Ruskom. Ide o dokumenty, ktoré hovoria o zakotvení ruských lodí v tejto oblasti či o kontakte portugalských vedcov s ruskými (napríklad literát Teofilo Fernandes Braga a hudobný kritik Platon Lvovič Vakseľ) (M. V. Kovalev, 63-75).

Počas „prvej vlny emigrácie“ (po revolúcii v roku 1917) emigrovala do Francúzska i skupina ruských vedcov. V roku 1920 s francúzskymi kolegami založili Ruskú akademickú skupinu (RAG) v Paríži. Činnosť ukončila v druhej polovici 70. rokov. O činnosti skupiny sa zachovali dokumenty v archívoch rôznych krajín: Štátny archív Ruskej federácie (fond Ruského akademického zväzu – memorandum, oznamy, brožúra o národnej univerzite v Paríži), archívy v USA, ale najviac dokumentov sa zachovalo v Národnom archíve Francúzska. Dozvedáme sa z nich o činnosti skupiny, ktorá bola najaktívnejšia v medzivojnovom období (N. V. Jevdošenko, 76-84).

T. A. Ljutikova predstavuje Archívne oddelenie Správy Volchovského okresu Leningradskej oblasti. História tohto municipálneho archívu siaha do roku 1932. K januáru 2020 spravuje 451 archívnych fondov a pracuje v ňom päť pracovníkov (85-92).

V Leningradskej oblasti bude vytvorený centralizovaný archív elektronických dokumentov a elektronické kópie dokumentov z činnosti štátnych a municipálnych orgánov prostredníctvom elektronického systému „Archív Leningradskej oblasti“. Projektom je poverená firma Al't-Soft, ktorej cieľom je v rámci programovo-informačného komplexu „Kaisa-Archív“ digitalizácia archívov, automatizácia archívnych procesov, preberanie a ochrana elektronických dokumentov (93-96).

V rubrike *Publikácia dokumentov* sú podané spomienky historičky, archivárky T. F. Pavlovovej na prácu v Hlavnom archíve ZSSR (dnes Štátny archív Ruskej federácie). Pracovala tam v rokoch 1979 – 1984, a ako sa vyjadrila, „*práca v archíve bola pre mňa prekrásnou školou*“. V spomienkach sa venuje vzťahom s kolegami a náplni ich práce. Konštatuje, že sa jej podarilo významne rozšíriť sféru svojej profesionálnej činnosti, ktorú potom využila pri práci v Rosarchive (Federálna archívna agentúra Ruska) (97-112).

V rubrike *Kritika a bibliografia* je predstavených niekoľko zborníkov: *Don v rokoch revolúcie a občianskej vojny 1917 – 1920* z dielne rostovských archivárov; *A pamäť si zachránený mier* – obdobie Veľkej vlasteneckej vojny tiež z pera rostov-

ských archivárov; *Buriatsko v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945* (Buriatsko – súčasť Sibírskeho federálneho okruhu); *KSSZ a sovietsko-talianske vzťahy 1953 – 1970*; *Pravoslávne historické chrámy Orenburgu* (južný Ural) (113-128).

Rubrika *Informácie a kritika* sa venuje výstavkám a jubileám významných archivárov (129-131).

Číslo 6. Rada archívniectva pri Federálnej archívnej agentúre uskutočnila 3. septembra 2020 videokonferenciu k téme digitálna transformácia. Na konferencii mali zastúpenie aj predstavitelia orgánov vládnej moci Tatarstanskej republiky (konferenciu organizovala spomínaná republika). Zúčastnili sa jej aj archivári. Nariadením prezidenta č. 474 z 21. júla 2020 sa stáva digitálna transformácia jedným z prioritných národných cieľov rozvoja štátu do roku 2030. O tom, že ide o vážnu tému, svedčí aj každotýždenná konferencia zástupcu predsedu vlády s predstaviteľmi digitálnej transformácie federálnych orgánov. Hlavný úrad uskutočnenia digitálnej transformácie na federálnej úrovni navrhuje pri uskutočnení tohto procesu orientovať sa na tieto ciele: zvýšiť spokojnosť občanov so štátnymi službami, znížiť výdavky štátnej správy, zvýšiť bezpečnosť a odstrániť zbytočnú administratívnu činnosť, zvýšiť úroveň spoľahlivosti a bezpečnosti informačných systémov a technologickej nezávislosti informačno-technologickej infraštruktúry od informačnej techniky a programového zabezpečenia zo zahraničia (3-16).

Štrnásteho júna 1920 sa uskutočnilo prvé zasadnutie Krúžku archívnych pracovníkov A. S. Lappo-Danilevského, ktorého členmi boli archivári z Petrohradu. V priebehu roka sa uskutočnilo 68 zasadnutí (zachovali sa ťažko čitateľné protokoly zo zasadnutí) a jeho činnosť bola ukončená v roku 1924. Členmi krúžku boli významní ruskí predstavitelia vedy a kultúry, napríklad A. I. Andrejev, A. S. Nikolajev, I. L. Majakovskij a iní. Krúžok sa venoval rozvoju archívnej teórie s konkrétnym zameraním na archívnu terminológiu (archívny fond, archívny materiál, archívny dokument, spis a pod.). Od začiatku sa krúžok snažil byť apolitickým, od štátnych inštitúcií nezávislým združením (V. S. Sobolev, T. I. Chorchodina, 17-26).

V činnosti riadenia archívniectva vládou Jaroslavskej oblasti má dôležité miesto štátna kontrola dodržiavania zákona o archívniectve v oblasti ochrany, kompletizácie, evidencie a využitia archívnych dokumentov v priestore Jaroslavskej oblasti. Kontrolované sú orgány samosprávy, ale aj právnické osoby. V roku 2013 bol pripravený Administratívny protokol ako právna norma pre uskutočňovanie štátnej kontroly v oblasti archívniectva a postupu kontrolnej komisie (obdobný predpis ako je v Slovenskej republike nariadenie o štátnom odbornom dozore). Hlavným cieľom kontrol je, aby sa archívne dokumenty dostali do správy archívov (S. J. Lezgovko, 27-36).

Závažnou témou výskumu sa stalo prenasledovanie nacistických zločincov a ich pomocníkov a s tým súvisiace procesy z rokov 1943 – 1947 (Medzinárodný súdny tribunál v Norimbergu a procesy prebiehajúce vo vtedajšom ZSSR). Rosarchiv pri príležitosti ukončenia druhej svetovej vojny vyhlásil archívny projekt „Zločiny nacistov a ich spolupracovníkov voči civilnému obyvateľstvu ZSSR v období Veľkej vlasteneckej vojny v rokoch 1941 – 1945“. Projekt pozostáva z troch častí: 1. Anatomia zla. Plány, príkazy vojensko-politického vedenia Nemecka o okupácii ZSSR, 2. Zločiny nemecko-fašistických vojsk a ich spolupracovníkov, 3. Súdne prenasledovanie

nacistických zločincov. Štúdia je venovaná tretej časti projektu, analýze archívnych dokumentov k tejto téme, ktorých veľké množstvo sa našlo v archívnych fondoch Ruského štátneho archívu sociálno-politickej histórie (RGASPPi) (D. S. Agafonov, S. M. Soloviev, 37-47).

Spisovateľ V. S. Grossman (1905 – 1964) sa počas svojej tvorby veľmi často stretával so sovietskou cenzúrou. Tak tomu bolo aj v prípade románu *Život a osud*. Svedčia o tom archívne dokumenty zachované v Ruskom štátnom archíve súčasných dejín a Ruskom štátnom archíve literatúry a umenia. Údaje bezpečnostných orgánov a politického vedenia jeho román označili za „zlostnú kritiku sovietskeho socialistického systému“. Prvýkrát bol román publikovaný v roku 1980 vo Švajčiarsku a potom v roku 1988 v Rusku (E. J. Kolobov, 48-53).

V podrubrike *Predstavujeme archívy* spoznáваме municipálny archív okresu Daľneje Konstantinovo (Nižnonovgorodská oblasť). Jeho história siaha do roku 1929. Má troch pracovníkov a spravuje 196 archívnych fondov. Jednou z prioritných úloh archívu sa stala digitalizácia archívnych dokumentov (T. A. Bogdanova, 54-61).

Interview k 100. výročiu vzniku Štátneho archívu Ruskej federácie viedla hlavná redaktorka časopisu *Otečestvennyje archivy* T. I. Bondareva s riaditeľkou L. A. Rogovou, vedeckým pracovníkom S. V. Mironenkom a pracovníčkou E. V. Aniskinou. Archív je známy nielen v Rusku, ale aj v zahraničí, disponuje vysoko profesionálnym kolektívom a vykonáva bohatú činnosť. Aj napriek pandémie sa im podarilo uskutočniť k výročiu konferenciu za okrúhlym stolom (62-67).

V rubrike *Publikácia dokumentov* sú predstavené tri dokumenty. Prvým sú chronologické zápisy troch generácií bojarskej rodiny Šanturových zo 17. storočia. Rukopisy sú uložené v Ruskej štátnej knižnici. Zaznamenávajú biografické údaje, ale aj vojnové udalosti: rusko-poľskú vojnu 1654 – 1667, rusko-švédsku vojnu 1656 – 1658, rusko-tureckú vojnu 1673 – 1681, povstanie Stepana Razina v rokoch 1670 – 1671.

M. A. Spiridonova (1884–1941) bola líderkou Strany socialistov-revolucionárov (PSR, pre ich označenie sa používalo pomenovanie eseri). Revolúciu v roku 1917 považovala za začiatok svetovej sociálnej revolúcie. Za svoje politické názory bola už pred revolúciou, ale aj po nej, často väznená alebo poslaná do vyhnanstva. V roku 1941 bola odsúdená na smrť a zastrelená. Jej odlišné predstavy prevzatia moci pracujúcimi sú obsiahnuté v zachovanom dokumente, akosi manifeste, „K západoeurópskym pracujúcim“. V roku 1990 bola rehabilitovaná.

Tretia skupina dokumentov predstavuje poetku K. A. Nekrasovu (1912 – 1958). Dokumenty sú uložené v osobnom fonde v Ruskom štátnom archíve literatúry a umenia (68-103).

V rubrike *Kritika a bibliografia* sú predstavené: kniha *Bojovali za vlasť... Denník G. Dimitrova* (prvýkrát tento denník vychádza v Rusku); zborník *Vladimírsky kraj v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945*; kniha *I. N. Chovanskij* (o bojaroch z prvej polovice 17. storočia); kniha *S. S. Ilizarov* (životopis profesora historických vied) (104-115).

Mária Novosádová

ZBELA, Martin. *Pražský chorobinec na Karlově a jeho správa v letech 1862 – 1929 (v kontextu dobových zařízení sociální péče)* (247-303). V prvej štúdiu tohto čísla sa môžeme dozvedieť niečo o dejinách a správe mestského chorobinca, teda ústavu pre nevyliciteľne chorých, ktorý otvorili v revolučnom roku 1789 v bývalom augustiniánskom kláštore na Karlově v Prahe. Autor sa vo svojej štúdiu zameril na obdobie rokov 1862 až 1929, teda na čas, keď už fungovanie a všetky prevádzkové záležitosti riadil pražský magistrát. Zároveň, ako tomu napovedá aj podtitul, problematiku chodu a správy ústavu sa autor snažil vyložiť v kontexte podobných dobových zariadení sociálnej starostlivosti, čím načrel aj do celkovej problematiky starostlivosti o chudobných v Čechách v koncoch monarchie a počiatku Československej republiky. Napriek snahe presne rokmi ohraničiť danú tému sa však nevyhol aspoň základnému náčrtu dejín pražského chorobinca pred zmieným rokom 1862. Pri svojej práci využil prioritne archívny fond chorobinca na Karlově, ktorý je uložený a prístupný na štúdiu v Archíve hlavného mesta Prahy, ale i fond Magistrát hlavného mesta Prahy. Využíval i dobové publikácie, ale napríklad navštívil aj priestory bývalého chorobinca. Samotná štúdia je pomyselne rozdelená na dve časti. V prvej autor popisuje vznik a vývoj chorobinca do prevzatia obecnou správou. Druhá časť sa zaoberá správou v rokoch 1862 až do jeho zániku v roku 1929. V tejto časti sa venuje prevzatíu správy, organizácii ústavu, právam a povinnostiam správcu, dozorcú, lekára, duchovného, vrátnika, úradného sluhu, ale i chovancov. Nevynecháva ani pravidlá prijímania chovancov či majetkové záležitosti ústavu. Zaujímavé a najmä autentické svedectvo poskytuje *Zoznam chorých začínajúci rokom 1870*, ktorý je momentálne v majetku Múzea Polície ČR, sídliaceho na Karlově, teda priamo v priestoroch bývalého Pražského chorobinca na Karlově. Osobitnú pozornosť venuje autor aj situácii ústavu v novom storočí, jeho finančným problémom, či prežitiu prvej svetovej vojny a jej následkov a, samozrejme, zániku ústavu v roku 1929.

EBELOVÁ, Ivana. *Aspekty migrace a emigrace židů z Českých zemí se zřetelem k období tzv. úředního antisemitismu 18. století a vypovězení židů ve čtyřicátých letech* (204-434). Druhá štúdia anotovaného čísla Sborníku archivních prací prináša pohľad do širokej otázky emigrácie a pohybu obyvateľstva, konkrétne židovského obyvateľstva v Čechách. Aj napriek nadpisom avizovanému zameraniu na 18. storočie a obdobie tzv. úradného antisemitizmu sa autorka v úvode zmieňuje o tradícii osídlenia na území Čiech a Moravy, pričom začína ešte v prvom tisícročí. Osobitnú pozornosť venuje pogromom a vypovedaniu židovského obyvateľstva v období 14. až 16. storočia, kde aj prostredníctvom jednoduchých nákresov ilustruje hlavné smery židovskej migrácie a emigrácie v 16. storočí z nemeckých a rakúskych miest i z Prahy. Nosná časť štúdie sa venuje zmene postavenia židovského obyvateľstva po tridsaťročnej vojne, teda v období od polovice 17. do polovice 18. storočia, resp. do nástupu Jozefa II., všetkým nasledovným štátnym zásahom, ale najmä ich dôsledkom. Rozoberá konkrétne opatrenia, často podmienené dobovými udalosťami, ktoré ovplyvňovali atmosféru v spoločnosti a najmä sa premietali do vzťahu väčšinového obyvateľstva k odlišujúcej sa menšine, v tomto prípade k židovskému obyvateľstvu. Snahy o znížene-

nie počtu židovského obyvateľstva v českých krajinách a obzvlášť v pražskom gete počas celého sledovaného obdobia nepoľavili, práve naopak, rôzne reštriktívne opatrenia sa v dvadsiatych rokoch 18. storočia ešte sprísnilo. Všetky nariadenia mali potom dopad na vnútrozemskú migráciu a v dôsledku toho aj na štruktúru židovského obyvateľstva v Čechách aj na Morave. Osobitný dôraz kladie práve na vypovedanie pražských židov v tomto období. Práve v súvislosti s ich núteným exilom vzniklo niekoľko súpisov, ktoré prinášajú základné údaje o jednotlivých exulantoch, ich menovité prehľady (v prípade detí je uvedený spravidla len ich počet) vrátane lokalít, kam smerovali po opustení Prahy, či už to bolo priamo v Čechách alebo v zahraničí. Vzhľadom na to, že v niektorých súpisoch sú informácie o celých rodinách, na ich základe (a v komparácii s matrikami) sa autorka podarilo sledovať do určitej miery aj demografickú štruktúru pražského židovského obyvateľstva. V prehľadných tabuľkách a grafoch autorka štúdie podrobne uvádza pomer pražských a vidieckych exulantov, ktorým bola vymeraná daň z hlavy, rieši ich vzájomný pomer, počty podľa jednotlivých krajov, ale i miesta ich pobytu v rámci Čiech, i v zahraničí. Prílohu uvedenej štúdie tvoria všetky súpisy aj s krátkou edičnou poznámkou, ktorých originály sú uložené v Národnom archíve v Prahe v rámci fondu Česká dvorská komora, nazvané ako *Consignation derer prager emigrirten Juden, wosie zu dato sowohl im Königreich Böhmeim, ale auch in anderen Ländern ihren Aufenthalt haben*.

PÁTKOVÁ, Hana. *Rozdělení vírou, spojení vědou. Vzájemná korespondence Jaroslava Kadlece a Františka Michálka Bartoše (435-498)*. V druhej časti Sborníka archívnych prací, ktorá sa už tradične venuje archívnym dokumentom, prináša autorka edíciu vzájomných listov dvoch českých historikov, konkrétne Jaroslava Kadleca a Františka M. Bartoša. Kým prvý bol členom Českobratskej cirkvi evanjelickej, druhý bol katolík, dokonca vysvätený katolícky kňaz s doktorátom z teológie. V pozostalostiach oboch historikov sa zachoval pomerne rozsiahly súbor korešpondencie z dlhšieho časového obdobia. Konkrétne v pozostalosti Jaroslava Kadleca tridsaťdeväť listov Františka M. Bartoša z rokov 1949 až 1971 a v Bartošovej pozostalosti zase dvadsaťtri listov Jaroslava Kadleca z rokov 1952 až 1971 a tiež dva koncepty listov. Týchto dvoch historikov, aj napriek odlišnému chápaniu religiozity a formálnemu cirkevnému začleneniu, spájal záujem o rovnaké obdobia a osobnosti českých dejín. Korešpondencia umožňuje nahliadnuť do dielne historikov, zachytáva vtedajší spôsob vedeckej komunikácie prebiehajúci v podmienkach obmedzovania a kontrolovania kontaktov so zahraničím. Podľa edičnej poznámky sú listy radené chronologicky a doplnené poznámkovým aparátom. Samotnú edíciu tvorí celkovo 64 listov.

MIKUŠEK, Eduard. *Josef Borovička, Můj učitel Max Dvořák. Poznámkami opatřil, úvod a doslov napsal Eduard Mikušek (499-558)*. Druhý príspevok v rámci rubriky *Dokumenty* tvorí spomienkový text známeho českého archívára a historika Josefa Borovičku na známeho českého historika umenia Maxa Dvořáka. Pôvodný text bez názvu je v strojopise uložený v pozostalosti Josefa Borovičku v Literárnom archíve Pamätníku národného písomníctva. Aby to nebolo príliš jednoduché, celá práca je venovaná profesorovi Ivanovi Hlaváčkovi k deväťdesiatym narodeninám. Editor (Eduard Mikušek) tento text pri príležitosti stého výročia smrti Maxa Dvořáka doplnil okrem titulu o úvod, doslov a poznámkový aparát. V podstate ide o spomienky Josefa Borovičku na svojho učiteľa Maxa Dvořáka. Stretol sa s ním v rokoch 1905 – 1907

počas svojho univerzitného štúdia ma Ústave pre rakúsky dejespyt (dejepestvo) vo Viedni.

V rámci recenzií nájdeme príspevok Ivana Hlaváčka s názvom *Hrst zahraničných novinek z oblasti stredoveké diplomatiky a príbuzných oborů*, kde už tradične prináša hodnotenia publikácií a postupne v hrubom chronologickom rámci predstavuje diplomatické novinky prevažne z neďalekých germánskych krajín. Svetlú výnimku z tohto cyklu tvorí recenzia publikácie *Účtovné registre Bratislavskej kapituly 1417 – 1529* od autora Rastislava Luza, ktorá vyšla v roku 2018 v rámci cyklu *Documenta Posoniensia* a vydavateľom je Univerzita Komenského v Bratislave.

Nasleduje recenzia prvého čísla obnoveného časopisu *Slovenská archivistika*, ktorej autorkou je Ludmila Sulitková. Rovnaká autorka prispela aj recenziou publikácie *Hradu a obci. Sto let Archivu Pražského hradu*. Uspořádal Martin Halata. Praha : Scriptorium, 2020, 218 s. ISBN 878.80.7649-002-04. Závěrečnú bodku čísla tvorí krátky príspevok Ivana Hlaváčka pod názvom *Pamětníkova glosa k právem vládnemu a informativnemu referátu Ludmily Sulitkové o historii Archivu Pražského hradu*.

Okrem uvedených štúdií, recenzií a príspevkov ročník 2020 Sborníku archivních prací obsahuje aj tri zaujímavé supplementá. Supplementum č. 1/2020, ročník LXX s názvom *Metodika k archivnímu zpracování fondů typu „farní úřad“* na viac ako 200 stranách zostavil Radek Pokorný a kolektív. Samotná metodika bola implementovaná aj prostredníctvom metodického pokynu č. 1/2019 č. j. MV-13807-1/AS-2019, ktorý je účinný od 31. januára 2019. Autorom supplementa č. 2/2020, ročník LXX s názvom *Metodika k archivnímu zpracování „účetních materiálů“* je pracovník Štátneho okresného archívu v Karlových Varoch Petr Cais. Metodika bola implementovaná prostredníctvom metodického pokynu č. 4/2019 č. j. MV-172323-1/AS-2019, ktorý je účinný od 15. decembra 2019. Tretie, viac ako tristostranové supplementum tohto ročníka pod názvom *Metodika k archivnímu zpracování fondů typu „Archiv města“* vyšlo ako metodika č. 1/2020 č. j. MV-57557-1/AS-2020 a jej autorom je Zdeněk Martínek a kolektív. Všetky tri supplementá sú v predaji aj ako samostatné čísla.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ NA KATEDRE ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH FILOZOFICKEJ FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE V OBDOBÍ PRELOMU 20. A 21. STOROČIA

O pomocných vedách historických ako o súbore špeciálnych vedeckých disciplín sa na Slovensku začalo po prvý raz systematicky hovoriť na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (ďalej len FiF UK) v Bratislave hneď po jej vzniku v roku 1921. Pomocné vedy historické sa stali jedným z predmetov zaradených do študijného plánu pre poslucháčov histórie. Prednášali ho také osobnosti českej a slovenskej historiografie ako prof. Václav Chaloupecký (1921 – 1923), prof. Vladimír Klecanda (1924 – 1937), prof. Alexander Húščava (1938 – 1968), prof. Jozef Novák (1969 – 2000). Po prof. J. Novákovi prevzal túto štafetu prof. Leon Sokolovský (2001 – 2020), ktorého od roku 2021 nahrádza prof. Juraj Šedivý.

Všetci z menovaných vysokoškolských učiteľov sa zároveň vo väčšej či menšej miere venovali tiež vedeckému bádaniu v týchto vedných disciplínach. Z tohto hľadiska sa však za zakladateľa vedeckého pestovania slovenských pomocných vied historických celkom oprávnene považuje prof. A. Húščava. Vo svojich štúdiách sa dotkol prakticky všetkých z nich.¹ Ťažiskovo sa venoval **diplomati**ke, z ktorej vydal aj svoju prvú monografiu, v ktorej sa zaoberal falzátorskou činnosťou Jána Literáta z Madočian (1936).² Z paleografie napísal vysokoškolskú učebnicu (1951)³ a ku koncu života sa prednostne zaoberal metrológiou. Toto dielo však už nestihol dokončiť.⁴

Profesor A. Húščava sa o rozvoj pomocných vied na Slovensku zaslúžil aj iným spôsobom. V roku 1950 sa totiž stal zakladateľom študijného odboru archívnictvo na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, ktorý sa konštituoval na tamojšej Katedre česko-slovenských dejín a archívnictva. Pomocné vedy historické nadobudli na tomto odbore významné postavenie. Už sa neprednášali ako jedna špecifická skupina, ale každá z týchto vedných disciplín dostala priestor ako jeden samostatný študijný predmet.

¹ Kompletná bibliografia prác prof. A. Húščavu je publikovaná v Zborníku Filozofickej fakulty UK HISTORICA 45, (Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívnictvo a pomocné vedy historické FiF UK v Bratislave), 2002, s. 259-264.

² HÚŠČAVA, Alexander. *Ján Literát a liptovské falzá*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova, 1936, 194 s.

³ HÚŠČAVA, Alexander. *Dejiny a vývoj nášho písma*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, 375 s.

⁴ HÚŠČAVA, Alexander. *Pol'nohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, 260 s. + obr. príloha. Túto monografiu z autorovho rukopisu dopracoval a edoval jeho žiak a asistent doc. J. Novák.

To bol tiež dôvod, vďaka ktorému pribudla na odbore ďalšia, spočiatku externá, neskôr interná učiteľka PhDr., neskôr docentka Darina Lehotská. Aj ona sústredila svoju vedecko-pedagogickú pozornosť hlavne na **diplomatiku**.⁵ Popri štúdiách z tejto problematiky vydala tiež jednu monografiu s edíciou najstaršej mestskej knihy Jelšavy (1976).⁶ Za významný prínos k poznaniu tejto vedy s osobitným zreteľom na Slovensko možno považovať jej učebné texty (tzv. skriptá) pre poslucháčov archívniectva a histórie, ktoré (nielen im) dodnes slúžia ako základná študijná literatúra.⁷

Personálne posilnil a bádateľsky rozšíril odbor archívniectva na FiF UK v roku 1954 Jozef Novák. Svoj vedecký záujem zamerlal najskôr na mestskú a obecnú **heraldiku**. Dve vydania jeho monografie s touto problematikou mali celoslovenský ohlas a podnietili záujem o erby nielen historikov, archivárov, výtvarníkov, ale aj širšiu kultúrnu verejnosť (1967, 1972).⁸ Podobný ohlas mali aj dve knihy o rodových erboch na Slovensku (1980, 1986).⁹ V nich prof. J. Novák popri heraldike siahol aj ku **genealógii**, ktorá sa v politicko-spoločenských podmienkach druhej polovice 20. storočia vnímala do značnej miery ako tabu! Citované diela a ďalšie knižné tituly, štúdie a ostatné publikované práce profesora J. Nováka sa postupne stali metodologickou bázou tzv. slovenskej heraldickej školy, ktorá našla pozitívny ohlas tak v okolitých, ako aj vzdialenejších medzinárodných komunitách heraldikov, genealógov, sfragistikov, historikov a ďalších odborníkov.¹⁰

Významným medzníkom v organizačnom, pedagogickom aj vedecko-bádateľskom vývoji pomocných vied historických nielen na filozofickej fakulte, ale do značnej miery aj z celoštátneho hľadiska, bol od 1. januára 2000 vznik samostatnej Katedry archívniectva a pomocných vied historických, vôbec prvej toho typu na Slovensku. Táto zmena sa pozitívne odrazila aj na rozvoji viacerých vedných disciplín z množiny tých, ktoré patrili a patria do jej pedagogického i výskumného záberu.

⁵ Kompletná bibliografia prác doc. D. Lehotskej je publikovaná v citovanom zborníku HISTORICA 45, 2002, na s. 265-275.

⁶ LEHOTSKÁ, Darina – ORLOVSKÝ, Jozef. *Najstaršia jelšavská mestská kniha 1566 – 1710*. Martin : Osveta, 1976, 474 s., + 8 obr. príloh.

⁷ LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka diplomatiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, 343 s.; *Transkripčné pravidlá, odborná terminológia a ukážky latinských textov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1981, 129 s.; *Diplomatický seminár. Latinské písomnosti zo 16. – 18. storočia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1985, 176 s.; *Základné diplomatické kategórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, 155 s.

⁸ NOVÁK, Jozef. *Slovenské mestské a obecné erby*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1967, 291 s. + 24 obr. príl.; Druhé rozšírené vydanie. Martin : Osveta, 1972, 452 s., 119 obr. + 24 tab. príl.

⁹ NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980, 375 s. + 32 obr. príl.; *Rodové erby na Slovensku II. Peľkova zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1986, 220 s. + 16 obr. príl.

¹⁰ Bibliografia publikácií prof. J. Nováka do roku 2000 je k dispozícii v citovanom zborníku HISTORICA 45, 2002, na s. 276-295. Záznamy o ďalších prácach (do roku 2008) sú dostupné na internete – Evidencia publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

Popri pretrvávajúcom bádateľskom záujme a publikačnej produkcii sa začiatkom 21. storočia prof. J. Novák sústredil na **sfragistický** výskum mestských a obecných pečatí na Slovensku. Jeho výsledkom sa v roku 2008 stalo monumentálne dvojzväzkové dielo o tejto problematike.¹¹ Z daného aspektu obsiahol v ňom prakticky všetky pôvodné mestá a obce na Slovensku (vyše 4 000 lokalít). Táto práca sa tak pre súčasnosť aj budúcnosť stala základným východiskom slovenskej komunálnej sfragistiky.

Riešením heraldických a sfragistických otázok sa už od roku 1972 zaoberal aj žiak a potom asistent prof. J. Nováka PhDr. Leon Sokolovský, a to súbežne s tým, že jeho prvoradá učiteľský a bádateľský záujem sa zameriaval na **dejiny správy**. Z týchto „pomocnovedných“ disciplín uverejňoval štúdie a články v odborných a vedecko-populárnych zborníkoch a periodikách.¹² Napokon sa už ako profesor sústredil na výskum pečatí a znakov stolíc na Slovenku, ktorý v roku 2010 zavŕšil samostatnou monografiou.¹³ Pri spracovaní niektorých tém z dejín správy sa dostal aj k viacerým **archontologickým** a s nimi súvisiacim genealogickým poznatkom. Tie v roku 2012 zhrnul do menšieho knižného diela o funkcionároch Malohontského dištriktu v rokoch 1688 – 1702.¹⁴

Docent Juraj Roháč pridal po roku 2000 k štúdiám z **diplomatiky**, ktoré na odbore archívniectva a PVH FiF UK vznikli v predchádzajúcom 20. storočí, niekoľko ďalších príspevkov, ako napríklad o kráľovských dekrétach v uhorskej diplomatickej tvorbe (2005), o trnavských mestských privilégiách (2010), či o spisoch k menovacím procesom uhorských biskupov (2015) atď.¹⁵ Z metrológie publikoval štúdiu o mierach a váhach v stredovekom meste (2006).¹⁶

Z **historickej metrológie** sa začiatkom 21. storočia na Katedre archívniectva a PVH FiF UK objavilo aj niekoľko ďalších štúdií. Touto vednou disciplínou sa popri **novovo-**

¹¹ NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku*. 1. zv. A - M. Bratislava : FiF UK, 2008, 720 s. ISBN 978-80-89236-49-7; 2. zv. N-Ž. Bratislava : FiF UK, 2008, 648 s. ISBN 978-80-89236-53-4.

¹² Bibliografia prác prof. L. Sokolovského je uverejnená na viacerých miestach, napr. v citovanom zborníku HISTORICA 45, 2002, s. 301-3012, naposledy v zborníku FiF UK HISTORICA 49, Univerzita Komenského : Bratislava, 2015, s. 273-292.

¹³ SOKOLOVSKÝ, Leon. *Pečate a znaky stolíc na Slovensku*. Bratislava : FiF UK, 2010, 240 s. ISBN 978-80-89236-54-1.

¹⁴ SOKOLOVSKÝ, Leon. *Funkcionári Malohontského dištriktu (I) 1688 – 1702*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012, 106 s. ISBN 978-80-7165-896-2.

¹⁵ ROHÁČ, Juraj. Kráľovské dekréty v uhorskej diplomatike. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA 46*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 89-98; Trnavské mestské privilégiá. In *Trnava a počiatky stredovekých miest*. Trnava : Krajský pamiatkový úrad, 2009, s. 5-12; Spisy k menovacím procesom uhorských biskupov a ich výpovedná hodnota. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA 49*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 226-238.

¹⁶ ROHÁČ, Juraj. Miery a váhy v stredovekom meste. In *Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti*. Bratislava : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr, 2006, s. 13-25. ISBN 80-969122-5-9. Zoznam ostatných publikácií J. Roháča je dostupný na internete – Evidencia publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

vekej diplomatike¹⁷ zaoberala PhDr. Zuzana Nemcová. Svoju pozornosť zamerala napríklad na problém unifikácie mier a váh v Uhorsku v 15. – 16. storočí (2005), či na kontrolu mier v minulosti miest.¹⁸ Publikovala tiež štúdiu z **chronológie** o datovaní v dejinách Uhorska.¹⁹

O významné rozšírenie vedecko-výskumného portfólia katedry sa od roku 1999 zaslúžil odborný asistent PhDr. Juraj Šedivý, ktorý sa začal orientovať na **paleografiu, kodikológiu** a – ako docent a v súčasnosti už ako profesor – najmä na **epigrafiu**. Čo sa týka paleografie a epigrafie, je vôbec prvým slovenským profesionálnym historikom zameraným na tieto vedné špecializácie. Z jeho doterajšej bohatej publikačnej produkcie môžeme uviesť napríklad monografie o písmovej kultúre Bratislavskej kolegiálnej kapituly (2007), o historických nápisochoch a ich nosičoch (2018), o stredovekej nemeckej písomnej kultúre na Slovensku (2019).²⁰ Značný význam majú aj jeho učebnice a skriptá z paleografie a epigrafie, ktoré napísal v rokoch 2014 – 2019 ako prvý po už citovanej učebnici profesora A. Húščavu z roku 1951.²¹

Ďalší nový odborný asistent, neskôr docent a výskumník PhDr. Frederik Federmayer nastúpil na Katedru archívniectva a PVH FiF UK v roku 2000. Z hľadiska predmetov a vedných disciplín teda **heraldiky** a **sfragistiky**, ktoré začal prednášať a v ktorých bádal, sa stal pokračovateľom prof. J. Nováka. Na rozdiel od neho sústredil však svoju vedecko-výskumnú pozornosť nielen na pečate a erby šľachticov, ale aj mešťanov.

¹⁷ NEMCOVÁ, Zuzana. Odras reformnej činnosti Márie Terézie a Jozefa II. v písomnostiach Bratislavskej stolice. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA 45*. Bratislava : Stimul, 2002, s. 103-109; Štatúty ako spôsob komunikácie mestskej správy s obyvateľmi. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA 48*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014, s. 144-152; Klasifikácia listín a spôsoby datovania v autentických protokoloch hodoverného miesta Bratislavskej kapituly v 16. a 17. storočí. In *Štúdie o činnosti hodoverných miest na Slovensku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, s. 53-65. ISBN 978-80-223-4045-8.

¹⁸ NEMCOVÁ, Zuzana. Pokusy o unifikáciu mier a váh v Uhorsku v 15. – 16. storočí. In *Metrológia a skúšobníctvo*, 2005, roč. 10, č. 4, s. 36-39. ISSN 1335-2768; Miery a ich kontrola v mestách. In *Pamiatky a múzeá*, 2008, roč. 57, č. 2, s. 29-32. ISSN 1335-4353.

¹⁹ NEMCOVÁ, Zuzana. Datovanie v dejinách Uhorska. In *Zborník Slovenského národného múzea 105, História 51*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2015, s. 27-36. Úplná bibliografia prác Z. Nemcovej je k dispozícii na internete – Evidencia publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

²⁰ ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegialkapitel*. Bratislava : Chronos, 2007, 283 s. (+ CD ROM); *Historické nápisy a ich nosiče*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2018, 381 s. ISBN 978-80-223-4703-7; *Beiträge zur mittelalterlichen deutschsprachigen Schriftkultur in der Slowakei*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2019, 179 s. ISBN 978-80-223-4780-8.

²¹ ŠEDIVÝ, Juraj. *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápísov zo Slovenska*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2014 (podiel 7 AH), 264 s. ISBN 978-80-223-3776-2; Úvod do latinskej paleografie 1: Antika a obdobie partikularizmu. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2019, 92 s.; Úvod do latinskej paleografie 2: Obdobie karolovské a gotické. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2019, 81 s. Ďalšie tituly štúdií a článkov prof. J. Šedivého sú uverejnené na internetovej stránke Evidencia publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

Túto problematiku však, logicky, nemohol skúmať bez riešenia s ňou organicky prepojenými otázkami **genealógie, archontológie a prosopografie**. Jednu monografiu venoval meštianskym rodom starého Prešporka (2003), druhú pečatiam ako prameňu heraldiky a genealógie (2019).²² Z ďalších profilových prác doc. F. Federmayera možno spomenúť štúdie o vzťahu archontológie a genealógie, a to vo väčšine prípadov na prípadoch konkrétnych jednotlivcov a ich rodín.²³

Po roku 2000 sa na Katedre archívniectva a PVH FiF UK začal popri dovtedy prednášaných predmetoch realizovať aj výskum v oblasti **historickej geografie, historickej demografie a historickej štatistiky**. Prvým bádateľom v tomto smere bol doktorand, potom odborný asistent a napokon docent Pavol Tišliar. Z radu jeho monografických publikácií možno spomenúť napríklad prácu o mimoriadnom sčítaní ľudu na Slovensku z roku 1919 (2007), či o etnickej a konfesionalnej štruktúre Gemera a Malohontu podľa vybraných štatistických prameňov z 18. až prvej polovice 20. storočia (2009).²⁴

Po odchode doc. P. Tišliara z Katedry archívniectva a PVH prevzal pedagogickú aj bádateľsko-publikačnú činnosť v týchto vedných disciplínach odborný asistent Mgr. Ján Valo, PhD. Z jeho doterajších uverejnených prác uveďme napríklad štúdiu o slovensko-maďarskej hranici v rokoch 1938 – 1945 (2015), či o problematike vymedzenia územia Slovenska a jeho hraníc v rokoch 1918 – 1938 (2018).²⁵

Keď sa teda pozrieme na výsledky bádateľsko-publikačných aktivít učiteľov pomocných vied historických na Filozofickej fakulte UK v období od polovice 20. storočia do konca 20. rokov 21. storočia, môžeme konštatovať ich kvantitatívny aj kvalitatívny rozvoj. Pokým sa v prvej polovici 20. storočia pestovala najmä stredoveká diplomatika, tak v jeho poslednej tretine sa toto ťažisko presunulo na heraldiku, čias-

²² FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešporka*. Bratislava : Monada , 2003, 368 s. ISBN 80-968906-0-3; *Zbierka erbových pečatí prameň heraldiky a genealógie*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 304 s.

²³ FEDERMAYER, Frederik. Marek Walticher (1603 – 1655) a jeho rodina. Kariéra prešporského mešťana v kráľovských a palatínskych službách. In *Mesto a dejiny*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 38-62. ISSN 1339-0163; Archontológia a jej význam pre genealogický výskum. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2009, roč. 19, č. 1-2, s. 3-12. ISSN 1335-0137. Kompletná bibliografia F. Federmayera sa nachádza na internete v Evidencii publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

²⁴ TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 : Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : STATIS, 1. vydanie, 2007, 126 s. ISBN 978-80-85659-44-3; *Etnická a konfesionalná štruktúra Gemera a Malohontu (prehľad stavu podľa vybraných štatistických prameňov v 18. – 1. pol. 20. storočia)*. Brno : Tribun EU, 2009, 220 s. Aktuálny zoznam vybraných knižných publikácií prof. P. Tišliara sa nachádza na internete <https://www.muzeologia.sk/tisliar.htm>; kompletná bibliografia je na Evidencii publikačnej činnosti UK: <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC>.

²⁵ VALO, Ján. Slovensko-maďarská štátna hranica v rokoch 1938 – 1945. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA 49*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 248-265.; Problematika vymedzenia územia Slovenska a jeho hraníc v rokoch 1918 až 1938 so zreteľom na ochranu prírody – na príklade hranice s Rakúskom. In *Príroda a jej ochrana v priereze času*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2018, s. 171-178. ISBN 978-80-98833-06-8.

točne spojenú so sfragistikou a genealógiou. Významným impulzom pre rozvoj pomocných vied historických na fakulte, ale aj s dopadom na celoslovenskú situáciu v tejto oblasti, bol vznik samostatnej katedry. Na jej pôde sa rozšíril záber aj na novovekú diplomatiku, popri komunálnej a šľachtickej rodovej heraldike sa otvoril priestor tiež pre heraldiku meštiansku. Vznikli štúdie i monografie zo sfragistiky. Posilnila sa genealógia a v nadväznosti na ňu sa objavila archontológia a prosopografia. Novú, vyššiu úroveň nadobudla paleografia a v priamej nadväznosti na ňu nastal až neočakávaný nárast epigrafického bádania. Primeraný priestor a pozornosť nadobudli aj tzv. moderné pomocné vedy historické – geografia, demografia a štatistika.

V dodatku k predchádzajúcim údajom o pestovaní pomocných vied historických je potrebné ešte poznamenať, že všetci učitelia na Odbore od roku 1950 a potom od roku 2000 na Katedre archívniectva a pomocných vied historických FiF UK spracovávali a publikovali aj témy z archívniectva, celoslovenských, regionálnych či lokálnych dejín, spolupodieľali sa na edíciách i výstavách historických dokumentov, prednášali na vedeckých podujatiach, popularizovali poznatky zo svojich výskumov atď.

Leon Sokolovský
Katedra archívniectva a PVH
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

AKTIVITY KATEDRY ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V AKADEMICKOM ROKU 2020/2021

Aj počas sledovaného akademického roku došlo k **personálnym zmenám** na katedre – od 1. septembra 2020 pribudol do tímu vyučujúcich Mgr. Balázs Csiba, PhD., v pozícii odborného asistenta. Od toho roku zároveň prestal pôsobiť na katedre prof. L. Sokolovský na plný úväzok, no ostal ešte celý rok nezištne prednášať väčšinu svojich doterajších kurzov, aby sa nasledovníci dokázali dostatočne na kurzy pripraviť (väčšinu preberie B. Csiba, F. Federmayer alebo J. Valo).

Rozloženie **funkcií** sa nezmenilo – vedúcom katedry bol doc./prof. PhDr. Juraj Šedivý, PhD., (zároveň aj katedrový koordinátor pre Erasmus), tajomníkom doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD., študijným poradcom Mgr. Ján Valo, PhD. Riadnymi členmi katedry boli po celé obdobie aj doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc., a prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., (ostatne menovaný bez nároku na odmenu z fakultných zdrojov, za čo mu patrí naša mimoriadna vďaka).

Výučbu zabezpečovali aj externí pedagógovia – PhDr. Veronika Nováková, PhD., učila archívny manažment, kurz Totalitné inštitúcie na Slovensku realizoval J. Valo

v spolupráci s Mgr. Pavlom Pytlíkom (Ústav pamäti národa), kolegyne a kolegovia z archívov viedli praxe, za čo im všetkým patrí taktiež naša veľká vďaka. Život katedry spoluvytvárali aj denní a externí doktorandi. Na výučbe či skúšaní sa podieľali aj členky a členovia štátnicovej komisie (z externých Mgr. Martina Orosová, PhD., a PhDr. Radoslav Ragač, PhD., L. Sokolovský), resp. odborevej komisie pre doktorské štúdium (z externých prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., R. Ragač, L. Sokolovský).

Vzdelávanie

Systém vzdelávania sa voči predošlému roku výrazne nezmenil. Na **bakalárskom stupni** sa učili klasické ťažiskové kurzy ako paleografia, diplomatika, dejiny správy 1 a 2, a úvod do archívniectva. V blokových predmetoch študenti získavali základné vedomosti o viacerých pomocných vedách historických (PVH), ktoré budú potom hlbšie rozvinuté v magisterskom stupni (Základy PVH 1 = chronológia a metrologia, Základy PVH 2 = heraldika a genealógia, Základy PVH 3 = sfragistika, numizmatika a faleristika, Základy PVH 4 = historická geografia a demografia, Špeciálny kurz z PVH = úvod do epigrafie a rozšírené čítanie písomných prameňov). Bakalári získali prehľad z histórie (dôraz je na domácich dejinách) a tradične silne zastúpená je výučba jazykov (latinčina 3 roky, nemčina pre začiatočníkov alebo pokročilých 2 roky, maďarčina pre začiatočníkov 2 roky – dobrovoľne si môžu vybrať aj ďalší jazyk). Dôležitou súčasťou výučby je prax v archívoch (na začiatku druhého ročníka týždeň, na začiatku tretieho tri týždne). V bakalárskom stupni dominujú predovšetkým povinné a povinne voliteľné kurzy, no časť kurzov si študenti môžu zvoliť podľa svojich záujmov.

V prvom ročníku nastúpilo celkovo osem študentov, do druhého ročníka postúpili všetci. V druhom ročníku študovalo sedem študentov, v treťom ich bolo päť. Prvý stupeň ukončili obhajobou bakalárskej práce dnes už Bc. Alžbeta Horváthová (*Historická topografia mesta Galanta od roku 1842 po rok 1950*, vedúci práce J. Valo), Bc. Eva Betušťáková (*Písomná kultúra zaniknutých obcí v oblasti stredovekej Bratislavy (do r. 1526)*, vedúci práce B. Csiba), Bc. Andrej Lisko (*Súpis obyvateľov Bratislavy pôvodom z nemeckých dedičných krajín za rok 1810*, vedúci práce J. Šedivý), Bc. Katarína Pahulyiová (*Historická topografia Panskej a Laurinskej ulice od konca 19. storočia do 30. rokov 20. storočia*, vedúci práce F. Federmayer), a Bc. Katarína Staňová (*Kniha príjmov a výdavkov Bratstva Božieho tela v Bratislave v rokoch 1512 – 1513*, vedúci práce J. Šedivý).

Magisterský stupeň má podľa bolonského modelu ísť viac do hĺbky a má vytvoriť väčší priestor študentom na ich špecializáciu (špecifické PVH, viac priestoru venovaného archívniectvu, dokončenie jazykových kurzov z bakalárskeho stupňa – po jednom roku z latinčiny, nemčiny i maďarčiny, semester starej slovenčiny a češtiny, ako aj rozširujúce kurzy z histórie). Súčasťou magisterského stupňa je prax v archívoch (tri pracovné týždne v prvom roku štúdia a osem v druhom roku štúdia).¹ Druhý magister-

¹ Študijné plány bakalárskeho aj magisterského stupňa sú dostupné online na: <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/kapvh/studium/studijne-programy/studijny-program>

ský stupeň vzdelávania študovali v prvom ročníku magisterského štúdia štyria študenti, v druhom ročníku tiež štyria. Obhajobou diplomovej práce a štátnicami ukončili úplné vysokoškolské vzdelanie v študijnom programe archívnictvo Mgr. Miroslav Baranek (*V službách kniežata Mikuláša II. Esterházyho. Archontológia zemepanských úradníkov panstiev Bytča a Strečno na sklonku feudalizmu (1794 – 1833)*), vedúci práce F. Feder Mayer), Mgr. Zsolt Foglszinger (*Stavebné plány mesta Bratislavy od roku 1886 do roku 1894 ako prameň pre historickú topografiu*, vedúci práce J. Valo) a Mgr. Ján Korekáč (*Epigrafické pamiatky v severnom Tekove*, vedúci práce J. Šedivý).

V akademickom roku 2020/21 katedra realizovala aj tretí stupeň vzdelávania – **doktorandské štúdium** v dennej aj externej forme. V dennej forme študovali v 4. ročníku Mgr. Adriana Varhoľová (výskum kánonických vizitácií v spojení s epigrafiou), v treťom ročníku Mgr. Jakub Roháč (novoveké súdne písomnosti miest v malokarpatskej oblasti), v druhom ročníku Mgr. Matúš Kaščák (dejiny správy vybraných miest). Denní doktorandi sú viac zapojení do aktivít katedry, majú povinnosť učiť a pomáhajú aj s nahrávaním inventárnych jednotiek do pamäťového portálu PamMap (v rozsahu cca 4 dni do mesiaca). Externou formou študovali Mgr. Martin Ceber (elity mestskej samosprávy vo Zvolenskej stolici), PhDr. Miroslav Martinický (stoličné archívy na severozápadnom Slovensku do 1848). V špeciálnom režime (cotutelle – medzi denným a externým štúdiom, pričom absolvent dostane diplom z dvoch univerzít) prebieha štúdium Mgr. Jany Srnkovej (epigrafická analýza Turca). V riadnom termíne obhájila v auguste 2021 svoju dizertačnú prácu Mgr. A. Varhoľová (Kánonické vizitácie ako prameň k historickým nápisom z územia Spiša, školiteľ J. Šedivý).²

Dôležitou súčasťou výučby budúcich archívárov je **praxovanie** priamo v archívoch, ktoré zo strany katedry koordinoval J. Valo. Na základe dlhodobej rámcovej zmluvy s odborom archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstvom vnútra SR sa uzatvárajú vykonávacie zmluvy s jednotlivými archívami. Tradičným miestom praxe boli naše partnerské inštitúcie: Ministerstvo vnútra SR – Slovenský národný archív, Štátny archív v Bratislave, Štátny archív v Trnave a jeho pracoviská, Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice a Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Študenti však praxovali i v ďalších partnerských organizáciách: Centrum spoločných činností Slovenskej akadémie vied – Archív SAV, Hlavné mesto SR Bratislava – Archív mesta Bratislavy, Ústav pamäti národa. Všetkým, ako aj ďalším spolupracujúcim (napr. Archív Pamiatkového úradu SR, Archív mesta Košice a iné), vyslovujeme našu veľkú vďaku.

Aj **exkurzie** prepájajú štúdium s praxou. V uplynulom roku ich opäť organizoval J. Valo. Vzhľadom na pretrvávajúcu pandémiu ochorenia COVID-19 a vyhlásený núdzový stav sa bolo treba vysporiadať aj s touto situáciou. Riešením sa ukázali exkurzie realizované dištančným spôsobom, kde študenti boli „účastní“ prostredníctvom počítačovej aplikácie a priamo na mieste sa okrem zamestnancov archívu na-

archivnictvo-od-ar-20152016 (resp. po kliknutí na stránku katedry ďalej na Štúdium a potom na Študijné programy).

² Väčšina záverečných prác (1., 2. aj 3. stupňa) je už prístupná na portáli Centrálného registra záverečných prác: <https://cms.crzp.sk/>.

chádzal iba Ján Valo, ktorý za použitia mobilného telefónu sprostredkoval študentom navštívenú inštitúciu. Toto netradičné riešenie však aspoň sčasti dokázalo preklenúť skutočnosť, že sa klasická prezenčná exkurzia na katedre neuskutočnila už tri semestre. Takýmto netradičným spôsobom sme navštívili Ústav pamäti národa, Archív Slovenskej akadémie vied, Štátny archív v Bratislave.

Kvalitu absolventov prostredníctvom záverečných skúšok zabezpečuje štátnicová komisia, ktorá pracovala v uplynulom roku v zložení: predseda: J. Šedivý, členovia: F. Federmayer, M. Orosová (Pamiatkový úrad SR), R. Ragač (Pamiatkový úrad SR), J. Roháč, L. Sokolovský, J. Valo. Na kvalitu tretieho stupňa štúdia dohliada **odborová komisia** pre doktorandské štúdium v zložení: predseda: J. Šedivý, členovia: F. Federmayer, R. Ragač (Pamiatkový úrad SR), V. Rábik (Trnavská univerzita v Trnave), J. Roháč, L. Sokolovský, J. Valo. Rutinné problémy študentov a učiteľov s aplikáciou MS Teams mal na starosti J. Valo.

Dištančne sa v uplynulom roku prvýkrát uskutočnilo aj inak tradičné podujatie Študentská vedecká odborná konferencia. Prihlásili sa však len tri práce, preto prvá ani druhá cena neboli udelené, tretie miesto získal Bc. Miroslav Baranek s prácou *V službách kniežata Mikuláša II. Esterházyho – archontológia zemepanských úradníkov panstiev Bytča a Strečno na sklonku feudalizmu (1794 – 1833)*.

Žiaľ, akademický rok 2020/21 bol **ovplyvnený pandémiou** ešte viac než ten predtým. Začali sme prezenčne učiť len prvákov, no aj tí sa po dvoch týždňoch museli vrátiť domov a celý zvyšok roku sa vyučovalo len dištančne prostredníctvom pomerne komfortnej platformy MS Teams, kde sa vyučujúci so študentmi mohli vidieť a počuť, mohli si nahrávať videozáznam z kurzu, prípadne si zdieľať elektronické materiály. Vzhľadom na to, že pre pandémiu boli zrušené všetky prezenčne konané vedecké podujatia, a teda nedošlo k absenciám zo strany vyučujúcich, sa študenti na väčšine kurzov stretli viackrát, než je to obvyklé a prešli viac učiva, resp. ho prebrali intenzívnejšie. Stále viac však chýba bežný akademický život a neformálne stretávanie v rámci študentských krúžkov.

Súčasťou pedagogických aktivít členov katedry sú aj prednášky na **Univerzite tretieho veku** (UTV) určenej seniorským záujemcom o štúdium. Na UTV pri Univerzite Komenského v Bratislave (UK) prednášal J. Šedivý (tri prednášky k dejinám cirkvi, kultúry a vzdelanosti a židovskej komunite v stredovekej Bratislave, prednáška a dva semináre na tému pamäti mesta, kolektívov a jednotlivcov v Bratislave). Ten istý vyučoval aj na UTV pri Slovenskej technickej univerzite v Bratislave (prednášky o bratislavských pamiatkach spojených s cirkvou a s výrobnou sférou). Na UTV pri UK vyučoval aj J. Valo (prednáška Urbanizmus a územné plánovanie v Bratislave).

Kvalifikačný rast, garancie a akreditácia

Štúdium archívnictva v 1. i 2. stupni, ako aj štúdium pomocných vied historických v 3. stupni vysokoškolského štúdia je akreditované na dobu neurčitú. Po odchode L. Sokolovského do dôchodku odborne garantoval študijné programy na všetkých troch stupňoch J. Šedivý (do 29. apríla 2021 ako docent na funkčnom mieste profesora, od udelenia dekrétu už ako plnoprávny profesor). Spolugarancie majú F. Federmayer (perspektívna inaugurácia v najbližších rokoch) a J. Roháč. V prípade B. Csibu sa ráta

s habilitovaním v priebehu najbližšieho akademického roku, v prípade J. Vala tiež v dohľadnom čase. Perspektívne (po odchode J. Roháča do dôchodku) katedra počíta aj s prijatím odborníka na moderné archívnictvo a správu registratúry – ideálne takého, ktorý by mal skúsenosti i s digitálnymi humanitnými vedami (podmienka zo strany fakulty je titul PhD.).

V priebehu akademického roku 2020/21 sme však museli riešiť otázku komplexnej akreditácie – nová Slovenská akreditačná agentúra pre vysoké školy (SAAVŠ) zmenila doterajšie personálne garancie – miesto garančných trojíc vyžaduje garančné päťice, čo nepochybne povedie k zániku viacerých „malých odborov“ na Slovensku. Katedra problém vyriešila tak, že spolu s kolegami z muzeológie pripravila akreditačný spis pre nový študijný program Archívnictvo, muzeológia a digitalizácia historického dedičstva. Filozofiou programu je vytvorenie spoločného prvého ročníka, kde budú vyučovať piati učitelia z archívnictva, traja z muzeológie (a externisti) a študenti si až od 2. ročníka vyberú modul Archívnictvo alebo modul Muzeológia. Súčasťou oboch budú nové kurzy prispôbené novým možnostiam spracúvania a sprístupňovania historických dát vďaka digitalizácii a s ňou spojeným novým možnostiam. Nový študijný program sa otvorí od septembra 2022 (keď zároveň zanikne doterajší jednoodborový ŠP Archívnictvo na 1. a 2. stupni, resp. PVH na 3. stupni – tam dôjde k fúzii s študijným programom Slovenské dejiny).

Vedecké aktivity

Katedra vzhľadom na pomerne nízky počet členov a denných doktorandov rieši niekoľko dlhodobých projektov. Naďalej sa realizuje výskum historických nápisov – *Corpus inscriptionum Slovaciae* (J. Šedivý, F. Gahér, participácia F. Federmayera a M. Thurza, ako aj doktorandov A. Varhoľovej a J. Srnkovej).

Agentúra na podporu výskumu a vývoja podporila aj historicko-topografický výskum Bratislavy spojený s pamäťovým portálom PamMap/Pamäť mesta Bratislavy (J. Šedivý, F. Federmayer, J. Valo a vedecko-výskumný zamestnanec J. Vyhnanek v spolupráci s dennými doktorandmi a dobrovoľníkmi z radov verejnosti realizovali v spolupráci s katedrou histórie na UPJŠ projekt *APVV: Komplexný pamäťový portál a historický atlas miest Slovenska*). Výstupom druhého projektu by mali byť prvé dva historické atlasy miest Slovenskej republiky (Bratislava a Košice), ako aj online portál s tromi základnými funkcionalitami – historickej encyklopédie, databázy a kartografického zobrazenia. Na konci hodnoteného roka obsahoval portál už vyše 65 000 digitalizátov (nárast o cca 20 000 za rok) a viac než 3 500 odborných hesiel (nárast o cca 2 000), z tohto množstva pochádza zo slovenských archívov už vyše 11 000 jednotiek (archívnych dokumentov). K Archívu Pamiatkového úradu SR, Štátnemu archívu v Košiciach a Archívu mesta Bratislavy sa pridal aj Archív mesta Košice, s ktorým katedra uzatvorila zmluvu v priebehu leta 2021. Vďaka pochopeniu odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR môžu byť na portáli zverejňované aj digitalizáty slovacikálnych písomností zo štátnych archívov, ktoré dokumentuje APVV-tím prof. Martina Homzu z Katedry slovenských dejín (najmä slovaciká z archívov na Spiši a v Šariši). Portál sprístupňuje aj archívy v súkromnom vlastníctve

(osobné či rodinné fondy priamo u pôvodcov) alebo zbierky dokumentov vytvorené dlhodobou zberateľskou činnosťou (napr. pohľadnice).

Tretím v rade dlhodobo riešených projektov na katedre je rad edícií historických písomných prameňov z Bratislavy a jej okolia (**Documenta Posoniensia**). Po prvých dvoch zväzkoch (2018 R. Luz hospodárske registre Bratislavskej kapituly a 2019 Balázs Csiba s Mariánom Babirátom zo Štátneho archívu v Bratislave listiny rodu Kondé) pripravil B. Csiba edíciu prvého a druhého najstaršieho autentického protokolu Bratislavskej kapituly. Štvrtý zväzok DP (mladší protokol) by mal vyjsť už do konca roku 2021, v ďalšom roku očakávame publikovanie DP3 (najstarší protokol). Podobne ako PamMap, aj rad *Documenta Posoniensia* je otvorený i pre ďalšie archívy či autorov, ktorí majú materiál vhodný na edíciu.

Katedra zostavila (editor J. Šedivý) aj ďalší fakultný zborník FiF UK – **Historica**, na ktorého vydávaní sa obvykle podieľajú aj katedry slovenských a všeobecných dejín. S vročením 2020 vyšiel 51. ročník venovaný 70. narodeninám prof. Leona Sokolovského a pripravil sa 52. ročník venovaný 90. jubileu prof. Jozefa Nováka (preprintovú verziu dostal pán profesor už v novembri 2020 pri príležitosti svojich narodenín – ďakujeme všetkým autorom a gratulujúcim za ich príspevky).

Medzinárodné publikácie prezentujú najmä práce **J. Šedivého**, ktorému v hodnotenom období vyšli štúdie v Nemecku (*Über (Sprach)Grenzen hinweg – deutschsprachige Inschriften des 14. bis 16. Jhs. in der Slowakei*), Rakúsku (*Urkunden statt Bücher – Zum Kulturtransfer der Heiligenkreuzer Zisterzienser im mittelalterlichen Pressburg*). Jednou z doteraz najvýznamnejších jeho medzinárodných participácií bola kapitola v oficiálnej medzinárodnej paleografickej príručke *The Oxford Handbook of Latin Palaeography*, do ktorej J. Šedivého oslovili, aby napísal o vývoji gotických a humanistických písiem v celom Uhorsku (príručka vyšla v r. 2020 po cca 10 rokoch prípravy). Zapojil sa aj do prípravy francúzskej encyklopédie dejín strednej a východostrednej Európy (bola publikovaná už v roku 2021). Plnil si povinnosti vyplývajúce z funkcie člena CIPL (*Comité International de Paléographie Latine*), CID (*Commission Internationale de Diplomatie*) a CIHV (*Commission Internationale pur l'Histoire des Villes*), Slovenského národného komitétu historikov pri HÚ SAV (od 2016), Vedeckej archívnej rady pri MV SR (od 2018), vedeckej rady FiF UK a HÚ SAV, ako aj člena odborovej komisie pre doktorandské štúdium histórie na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a na Univerzite Hradec Králové. Veľkú časť svojho času i prostriedkov venoval pamäťovému portálu www.PamMap.sk.

Frederik Federmayer okrem spolupráce na historickej topografii Bratislavy (APVV 2017-2021 – J. Šedivý) ukončil aj samostatný vlastný grant VEGA (*Vývoj rodovej heraldiky v období raného novoveku*, 2018 – 2020) a začal nový (*Meštianska a šľachtická heraldika v uhorských mestách*, 2021 – 2023). V úlohe spoluriešiteľa sa publikačne podieľal aj na grante APVV *Spoločnosť raného novoveku – identity, konflikty, interakcie* (hlavný riešiteľ HÚ SAV). Publikoval štúdie: *Burghers and Heraldry: On the Usage of Heraldic Signs by Burghers in Early Modern Hungarian Kingdom* v indexovanom časopise *The City and History*; *Nepotizmus a kariéra kráľovského úradníka v 17. storočí* (Michal Partinger – radca a pokladník Uhorskej komory z pohľadu genealógie) v karentovanom Historickom časopise; *Postavenie*

úradníka a možnosti úradníckej kariéry v ranonovovekom Uhorsku v kolektívnej monografii *Človek raného novoveku; Heraldické znamenia na pečatiach kožušníkov (príspevok k výskumu meštianskej heraldiky v Uhorsku)* v Slovenskej archivistike; *Erbový exlibris Melchiora Beringera von Königshof (genealogická identifikácia renesančnej heraldickej pamiatky)* v časopise *Archívny almanach* a napokon aj štúdiu *Heraldický svet richtára Burgstallera a jeho predkov* v zborníku *WOCH*. Prispel štúdiami aj do zborníkov venovaných jubileu – jednou pre L. Sokolovského (*Rod Török z Enyingu. Najnovšie poznatky ku genealógii ich uhorskej vetvy*) a až dvoma pre J. Nováka (*Profesor Jozef Novák a moderná slovenská genealógia a rodová heraldika a Identifikácia rodového erbu vrútockých šľachticov z kresby Jána Kováča*). Redigoval periodikum *WOCH, Ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*. Na fakulte sa angažoval v senáte.

Leon Sokolovský sa venoval aj v sledovanom roku problematike dejín správy a niektorým pomocným vedám historickým (najmä heraldike), ako aj regionálnym dejinám (predovšetkým Malohontu). Koordinoval práce na kolektívnej monografii *Hrnčiarsky región Malohontu*. V uplynulom roku publikoval aj dve štúdie: *Pečate stolíc predialistov ostrihomského arcibiskupa* v časopise *Vojenská história a Rimavská Sobota v čase a priestore* v kolektívnej monografii *Zemepanské mestá a mestečká v priebehu stáročí*.

Juraj Roháč sa venoval diplomatike a regionálnym dejinám. V uplynulom akademickom roku počas Dní európskeho kultúrneho dedičstva vystúpil v rámci cyklu prednášok *O Trnave pod vežou* v diskusii ku knihe *Trnava – úspešný európsky príbeh* (2. 9. 2020) a mal prednášku na tému *Ako Trnavčania na začiatku novoveku komunikovali* (16. 9. 2020). V sledovanom roku publikoval štúdie *Ján Kollár a Frédéric Soret* (spolu s P. Podolanom) a *Národnostné, konfesijné a sociálne vzťahy v živote mestskej komunity v Trnave do konca 18. storočia*. Bol členom Vedeckého výboru konferencie *Kultúrna pamäť ako výzva vo vzdelávaní – Piešťany* (23. 9. 2020).

Balázs Csiba bol spoluriešiteľom medzinárodného grantu NKFI K 134690, odborné preložil staršiu maďarskú monografiu *Cirkevní alebo predialistickí šľachtici a ich majetky*, pripravil dve edície najstarších autentických protokolov Bratislavskej kapituly, v maďarskom časopise *Fons* mu vyšla štúdia *Az Olgay család oklevéltárának oklevelei 1469 – 1526*; v Slovenskej archivistike publikoval text *Publikovanie stredovekých listín v Maďarsku a súčasný stav maďarskej diplomatiky*.

Ján Valo bol aj v uplynulom roku zapojený do projektu APVV, pre ktorý získaval mapové podklady. Participoval aj na pripravovanej monografii *Hrnčiarsky región Malohontu*, ktorej hlavný editor je L. Sokolovský.³

Všeobecne možno uplynulý akademický rok hodnotiť ako úspešný. Napriek dištančnému vzdelávaniu sa podarilo študentov pripraviť čo najlepšie na prax, realizovali

³ Kompletnú publikačnú činnosť členov katedry aj jej denných doktorandov s vročením 2020 možno nájsť v elektronickej evidencii publikačnej činnosti UK – https://alis.uniba.sk:8444/search/query?match_1=PHRASE&field_1=authid&term_1=1072854&facet_sd=2020&sort=relevance&theme=EPC.

sa všetky praxe v archívoch, dotiahli sa kvalifikačné postupy, a teda sa zastabilizovali aj garancie pre študijný program do budúcnosti, v medzinárodnom aj národnom vedeckom kontexte boli členovia katedry aj tento rok prítomní. Záujemcov o aktuálne informácie o vývoji na katedre pozývame sledovať katedrový facebookový profil, resp. aktualizovanú webovú stránku.

Juraj Šedivý a kolegovia
Katedra archívnictva a PVH
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

Z ČINNOSTI KATEDRY ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH INŠTITÚTU HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE V AKADEMICKOM ROKU 2020/2021

V akademickom roku (ďalej len akad. rok) 2020/2021 Katedra archívnictva a pomocných vied historických (ďalej len KAaPVH) naďalej pôsobila ako jedna z celkovo štyroch katedri na Inštitúte histórie (ďalej len IH) Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej len FF PU).¹ Katedru viedla doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD., a zároveň zastávala funkciu zástupkyne riaditeľa IH.

Na katedre pôsobili traja zamestnanci – tvoriví pracovníci, dvaja vo funkcii docent (doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.) a jeden na pozícii odborného asistenta (Mgr. Júlia Kotrusová, PhD.). Došlo však k zmene pri reálnom zabezpečovaní chodu katedry a najmä výučby na pracovisku IH z dôvodu personálnych zmien na pozíciách tvorivých pracovníkov (3) v rámci katedry. J. Kotrusová nastúpila na materskú (v zimnom semestri, ďalej len ZS) a následne na rodičovskú dovolenku (v letnom semestri, ďalej len LS). Na jej miesto nebol prijatý nik, ani vo forme externého úväzku. Jednotlivé disciplíny sa v rámci úväzkov prerozdělili. Nápomocnejšia pre katedru bola interná doktorandka – archivárka, aktuálne pôsobiaca na Katedre novovekých a najnovších všeobecných dejín IH – Mgr. Mária Kaletová.

Na poste garantov študijného programu archívnictvo² došlo k zmene, funkciu po doc. PhDr. Libuši Frankovej, CSc., (garantka pre bakalársky stupeň štúdia) prevzala M. Domenová. Katedra aktuálne nemala k dispozícii interného ani externého dokto-

¹ Bližšie o organizačnej štruktúre a personálnom obsadení IH pozri: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/instituty-fakulty/ih/>.

² Študijný odbor: historické vedy, študijný program: archívnictvo. Garantom magisterského stupňa štúdia bol naďalej prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorý pôsobí na Katedre novovekých a najnovších slovenských dejín IH ako vedúci katedry.

randa (3. stupeň štúdia, philosophiae doctor), hoci podobne ako v minulom roku záujem zo strany uchádzačov bol.³

Tak ako aj sčasti v minulom akad. roku sa aktivity a život nielen v akademickom prostredí najviac prispôbovali opatreniam spojeným s ochorením Covid-19 a tzv. kovidovým automatom. Tento faktor zohral významnú úlohu nielen pri realizácii – zabezpečovaní základných činností, agend – najmä v online prostredí, ale aj činností týkajúcich sa vyhodnocovania či bilancovania skutkového stavu, ktoré sa tiež presunulo do dištančnej formy, e-mailovej korešpondencie atď.

Členky katedry zabezpečovali dominantne výučbu jednotlivých disciplín najmä v študijnom programe archívniectvo, a to na bakalárskom (3-ročný) i magisterskom (2-ročný) stupni štúdia, ktoré sa realizovali v dennej forme štúdia. Pre komplexnosť údajov možno uviesť mená a jednotlivé disciplíny, ktoré boli takto zabezpečované M. Bodnárovou v ZS: Diplomatická kritika písomností 1, Vydavatelía písomností v Uhorsku do roku 1848; Archívny manažment; Paleografia, Diplomový seminár 1 a v LS: Všeobecná diplomatika, Diplomatická kritika písomností 2, Ochrana a využívanie archívnych dokumentov a Diplomový seminár 2. M. Domenová realizovala v ZS výučbu disciplín: Úvod do štúdia pomocných vied historických a archívniectva, Paleografický seminár 1, Chronológia, Heraldika, sfragistika a genealógia, Epigrafia a kodikológia, Numizmatika a metrológia, Diplomový seminár 1 a v LS: Informatika pre archivárov, Paleografický seminár 2, Latinský jazyk 2, Jazyk prameňov 2 – latinský jazyk, Novolatinské texty, Diplomový seminár 2. Nápomocná bola vyššie spomenutá M. Kaletová, ktorá v ZS zabezpečovala semináre z disciplín: Úvod do štúdia pomocných vied historických a archívniectva, Epigrafia a kodikológia, Heraldika, genealógia a sfragistika.

Na iných študijných programoch – história (1. a 2. stupeň) a kultúrne dedičstvo (1. stupeň) na IH sa členkami katedry zabezpečovali tieto disciplíny: Paleografia pre historikov, Činnosť hodnoverných miest v stredoveku, Dejiny miest na Slovensku v ranom novoveku – M. Bodnárovou; Pomocné vedy historické, Dejiny správy, Latinský jazyk II. – M. Domenovou; ďalej Diplomatika a paleografia na Slovensku, Náuka o prameňoch, Vybrané problémy heraldického a sfragistického bádania M. Kaletovou.

Ako vidno, viacero disciplín sa spájalo aj s personálnymi zmenami na iných inštitútoch, najcitlivejšia bola zmena spojená s odchodom klasickej filologičky doc. Mgr. Eriky Brodňanskej, PhD., (Inštitút romanistiky FF PU) a jednotlivé disciplíny spojené s výučbou latinského jazyka na IH po nej musela prevziať M. Domenová.

V rámci zabezpečenia niektorých relevantných disciplín na archívniectve participovali aj iní kolegovia z IH, a to doc. Mgr. Ján Adam, PhD. – predmety ako Historická demografia a historická štatistika, Slovenčina v predpisovnom období, no bol s ním ukončený pracovný pomer k augustu 2021; doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. – disciplína Historická geografia. Ďalšie disciplíny z oblasti (slovenských a všeobecných) dejín, cudzích jazykov atď. zabezpečovali štandardne kolegovia z iných inštitútov FF/pracovísk PU. Tu chceme osobitne spomenúť germanistu Mgr. Miroslava Baláža, PhD., (z CCKV PU, Ústav jazykových kompetencií), ktorý svoju činnosť na PU

³ Doktorandská forma štúdia na FF PU je možná len pre študijný odbor: historické vedy, študijný program: všeobecné dejiny – ako 3. stupeň vysokoškolského štúdia.

ukončil týmto akademickým rokom. Všetkým trom spomenutým – už bývalým kolegom – ktorí zabezpečovali výučbu, sa za dlhoročnú spoluprácu, kolegiálne vzťahy, profesionálny i ľudský prístup chceme aj touto formou poďakovať.

Výučba prebiehala v online prostredí – v dištančnej podobe na základe platformy MS Teams. Kým v ZS akad. roku 2020/2021 študenti realizovali výučbu z domu, pedagógovia vyučovali z práce, t. j. z kancelárií a riadne fyzicky chodili na pracovisko (až na výnimku tých rizikových skupín, napr. u ktorých vek presiahol istý počet rokov). V LS pracovali a vyučovali tvoriví pracovníci formou home office. Musím konštatovať, že to bolo pre obe strany náročné, ak či už pedagógovia, alebo študenti pristupovali k plneniu si svojich pracovných povinností v plnej miere a svoj pracovný program mali zosúladiť s každodennosťou v priestorovo limitovaných domácnostiach. E-learning riadne dopĺňala e-mailová komunikácia a individuálne konzultácie cez viaceré dostupné platformy atď.

Čo sa týka postoja a prístupu študentov k výučbe, aj tento akad. rok sme sa stretli so šikovnými študentmi, ale aj tými, ktorých prístup možno označiť za vágny, ktorí boli prítomní na výučbe „len formálne“, neplnili si povinnosti a hľadali cestu, ako čo s najmenším úsilím a vedomosťami absolvovať disciplíny v online prostredí. Keďže šlo už o druhý akad. rok realizovaný v takejto atypickej forme, musíme konštatovať, že sme nepostrehli väčší problém pri získavaní literatúry a online dokumentov. Viaceré knižnice na Slovensku, ako i v cudzine reflektovali na aktuálny stav. Badať však potrebu digitalizácie dokumentov, odbornej literatúry a jej sprístupňovania na webových stránkach či portáloch pamäťových, fondových inštitúcií, čo sa odrazilo v kontexte realizovania záverečných kvalifikačných prác študentov, vedeckovýskumných aktivít a finalizovania publikačných výstupov tvorivých pracovníkov. Väčším negatívom bol stav v (najmä štátnych) archívoch a limity, ktoré boli nastavené,⁴ čo však nesúvisí len s momentálnymi pandemickými opatreniami. Rovnako bol problém s realizovaním služobných ciest, parciálnych výskumov s dodržaním bezpečnostných a hygienických opatrení a pod. Dúfame, že ďalší akad. rok bude postupne smerovať k normalizovaniu pomerov a pomaly sa budeme môcť vrátiť k prezenčnej forme výučby, ktorá je tou najlepšou možnosťou pre študentov denného štúdia.

Zabezpečením a koordináciou odbornej neučiteľskej praxe na troch študijných programoch (archívniectvo, história, kultúrne dedičstvo) na IH FF PU v Prešove bola aj v akad. roku 2020/2021 poverená M. Domenová. Odborná prax archivárov sa v danom roku realizovala len na magisterskom stupni štúdia, a to v 1. ročníku (rozsah 10 dní) a 2. ročníku (20 dní). FF PU uzavrela s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, sekciou verejnej správy, odborom archívov a registratúr zmluvu o spolupráci. Aj na jej základe sa napokon mohla zrealizovať odborná archívna prax, a to v Štátnom archíve v Košiciach, za čo ďakujeme riaditeľovi PhDr. Richardovi Pavlovičovi, PhD. Poďakovať sa chceme inštitúciám, najmä cirkevným, ktoré nám vyšli po všetkých stránkach v ústrety, hlavne čo sa týka termínov v končiacich ročníkoch, vďaka čomu sa prax mohla zrealizovať v prezenčnej, dištančnej, resp. hybridnej forme, a to v ar-

⁴ Od prístupu k archívnym pomôckam (nie sú komplexne dostupné v elektronickej podobe), cez rezerváciu študijného miesta v bádateľni (napr. 1 bádateľ na poldeň, reálne 2 – 3 hod., či deň), nízky stav digitalizácie archívnych dokumentov, problém s realizáciou odborných praxí atď.

chíve Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove, v archíve Východného dištriktu ECAV a v archíve CZ ECAV Bardejov, ale aj vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach.

Je potrebné sa vyjadriť aj o počte študentov a záujme o štúdium takého špecifického programu, akým je archívniectvo. O štúdium je čím ďalej menší záujem, rovnako vidíme problém v postupnom zanechaní štúdia. V danom akad. roku sme na pracovisku nemali dva ročníky v bakalárskej forme štúdia. Počet študentov na konci tohto akad. roka bol v ukazovateľoch: 1. roč. archívniectva – Bc. stupeň: 3; 1. roč. archívniectva – Mgr. stupeň: 1; 2. roč. archívniectva – Mgr. stupeň: 4. Zopakujeme starší postreh, ktorý odráža fakt, že študenti nastupujú na štúdium bez maturity (aspoň z dejepisu), nie sú v širšej miere oboznámení s obsahom, náplňou štúdia a s tým, čo zahŕňa štúdium historických vied. Úlohu ďalej zohráva aj trh práce, ten je podobne nelichotivý (ponuka, platové podmienky), najmä pre archívára s klasickým vzdelaním pri hľadaní si pracovnej pozície (napr. podľa funkčného zaradenia podľa zákona o štátnej službe). Samotná profesia či spoločenské postavenie archívára nie je zaujímavou či lukratívnou záležitosťou.

Pre väčšiu úplnosť o činnosti členiek katedry je potrebné uviesť, že boli školiteľkami i oponentkami záverečných kvalifikačných prác študentov aj iných programov na IH. V danom akad. roku 2020/2021 sa štátne záverečné skúšky na archívniectve zrealizovali len na magisterskom stupni, a to až v augustovom termíne, keďže študenti pracovali pri písaní záverečných kvalifikačných prác s archívnymi prameňmi (uložené najmä v štátnych archívoch) a prístup k im bol za posledné tri semestre aj pre nich dosť limitovaný. Magisterský stupeň štúdia úspešne ukončili štyria študenti a súčasťou štátnej skúšky v prezenčnej forme bola aj obhajoba záverečných kvalifikačných prác. Menovite šlo o študentky: Jana Džačovská – Opálové bane Dubník v archívnom fonde Komorského panstva Solivar: diplomaticko-obsahová analýza (školiteľ M. Domenová), Michaela Funderáková – Obvodný úrad MNV Kostolany nad Hornádom v Štátnom archíve v Košiciach (školiteľ M. Bodnárová). Kristína Gbúrová – K hospodáreniu mesta Bardejov v 19. storočí na príklade účtovnej knihy z rokov 1833 – 1834: diplomaticko-obsahový rozbor (školiteľ M. Domenová) a Ida Girašková – Archontológia prepoštov leleského konventu v stredoveku (školiteľ J. Kotrusová).

Rovnako sa členky katedry aj v danom akad. roku 2020/2021 aktívne zúčastňovali na viacerých vedeckých konferenciách, vykazovali expertízu, recenznú a posudzovateľskú činnosť. Publikačná či editorská činnosť⁵ bola prepojená s ich profiláciou a výstupmi v rámci riešenia vedeckovýskumných projektov, na ktorých participovali ako hlavní riešitelia (1) alebo ako spoluriešitelia. V danom akad. roku členovia katedry figurovali v projektoch: napr. VEGA 1/0736/18 *Premeny hospodárskeho, spoločenského, konfesijného a kultúrneho vývinu zemepanských miest a mestečiek na území východného Slovenska v 17. – 19. storočí* (M. Bodnárová); VEGA č. 1/0651/19 *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska* (M. Domenová, M. Kotrusová); VEGA č. 1/0477/20 *Pramene k dejinám cirkvi na Slovensku v ranom novoveku* (M. Domenová), APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesijnosť a ich*

⁵ Orientačný prehľad publikačnej činnosti dostupný z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/epc>; <https://cms.crepc.sk/>.

vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi) (M. Domenová). Členky katedry sú aj členkami redakčných rád viacerých periodík,⁶ členkami vednoodborových a profesijných združení.⁷

Možno konštatovať, že aj akad. rok 2020/2021 bol pre pracovisko a viacerých jednotlivcov náročný – relevantnými faktormi boli personálna poddimenzovanosť, zvýšený podiel výučby a variabilita disciplín (ako aj ich počet na jedného vyučujúceho) a nízky počet študentov v jednotlivých skupinách (náročnejšia náplň – obsah seminárov), ktoré asi nebudú dočasnou záležitosťou, pokiaľ bude odbor existovať; sčasti výzvou – dištančná forma vzdelávania a inovácia podania a prezentovania učiva; ale hlavne odrazom reality záujmu o štúdium dejín, resp. archívnictva, ako aj stavu archívnictva a archívárskej komunity, vzťahov na Slovensku ako takých. Budúci akademický rok bude pre naše pracovisko zaujímavým, blíží sa komplexná akreditácia, ktorá má isté kritériá na zhodnotenie úrovne výskumnej, vývojovej, umeleckej a ďalšej tvorivej činnosti vysokého školstva.

Marcela Domenová
Katedra archívnictva a PVH
Inštitútu histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove

ŠTÁTNE ARCHÍVY V DOBE PANDEMICKEJ

Prijaté protiepidemiologické opatrenia v súvislosti s ochorením COVID-19 ovplyvňovali vykonávanie činnosti štátnych archívov po celý rok 2020 (zákaz vychádzania, zákaz zhromažďovania, obmedzenie kontaktu s verejnosťou, zatvorenie bádateľní a pod.). Tieto opatrenia ovplyvnili v rôznych formách a nerovnomerne jednotlivé odborné archívne činnosti (pozastavenie kontrolnej činnosti, obmedzenie konania verejných podujatí, konferencií v rámci propagačnej činnosti archívov, exkurzií a pod.). Akákoľvek prezentácia archívov sa v rámci celoštátnych nariadení presunula do online priestoru alebo bola zrušená, resp. presunutá na neskôr. V dôsledku pandémie bolo fungovanie štátnych archívov veľmi osobité, personálne zabezpečenie a technicko-prevádzkové podmienky archívov sa upravili tak, aby neprišlo k ohrozeniu zdravia a bezpečnosti zamestnancov i bádateľov. Všetky subjekty v pôsobnosti ministerstva

⁶ *Annales historici Pressovienses* (M. Domenová, M. Bodnárová), *Historica ecclesiastica* (M. Bodnárová), zborníkov – *Spoločnosť a dejiny* (M. Domenová, M. Bodnárová) na Slovensku i v cudzine, napr. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny* (M. Domenová).

⁷ Napríklad: *Spoločnosť slovenských archivarov* (M. Bodnárová, M. Domenová, J. Kotrusová), *Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť* (M. Domenová), *Slovenská historická spoločnosť* (M. Domenová, J. Kotrusová), *Dejepisný spolok v Košiciach* (M. Domenová), *Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov* (M. Domenová), *Spolok slovenských knihovníkov a knižník* (M. Domenová).

vnútra sa vzhľadom na epidemiologickú situáciu riadili opatreniami a pokynmi vydanými vedúcim hygienikom Ministerstva vnútra SR. Popri usmerneniach a pokynoch oddelenia verejného zdravotníctva odboru zdravotníctva sekcie personálnych a sociálnych činností Ministerstva vnútra SR nadobudlo 16. marca 2020 účinnosť metodické usmernenie generálneho riaditeľa sekcie verejnej správy č. SVS-2020/004513 *Postup útvarov sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ďalej len „útvary sekcie“)*, *Slovenského národného archívu a štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou (ďalej len „zariadenia sekcie“)* pri poskytovaní služieb v nadväznosti na vyhlásenie mimoriadnej situácie v Slovenskej republike, prostredníctvom ktorého sa nariadilo zatvorenie všetkých bádateľní štátnych archívov. Prijímať žiadosti od občanov a poskytovať informácie sa mali výlučne telefonicky, elektronickou poštou alebo listinne. Vstup klientov do priestorov ministerstva a jeho zariadení bol zakázaný. Osobné podania preberali zamestnanci podateľní alebo štátnych archívov počas stránkových hodín (od 8.00 hod do 11.00 hod) vo vstupných priestoroch svojich pracovísk. Vykonávanie štátneho odborného dozoru a odborných archívnych prehliadok sa odporúčalo zväziť. *Postup pri znovuotvorení bádateľní archívov v čase mimoriadnej situácie* stanovil opätovné otvorenie bádateľní na 25. mája 2020. Každý bádateľ bol povinný sa na štúdium vopred objednať a dohodnúť si konkrétny termín návštevy archívu. Vstup bádateľa do archívu a pobyt v bádateľni bol možný len s vlastnými ochrannými prostriedkami – rúško a rukavice, a to počas celej doby štúdia. Na základe usmernenia museli archívy zabezpečiť zvýšenú hygienu priestorov, vo zvýšenej miere udržiavať čistotu celého priestoru bádateľne archívu, priestorov na manipuláciu s archívными dokumentmi a ich pravidelnú dezinfekciu. S účinnosťou od 28. októbra 2020 bol vydaný *Postup štátnych archívov pri poskytovaní služieb verejnosti v nadväznosti na vyhlásenie núdzového stavu v Slovenskej republike*, ktorý opätovne nariadil zatvorenie všetkých bádateľní. Úprava tohto usmernenia od 9. novembra 2020 rušila *Postup štátnych archívov pri poskytovaní služieb verejnosti v nadväznosti na vyhlásenie núdzového stavu v Slovenskej republike* a umožnila znovuotvorenie bádateľní a podateľní štátnych archívov. V prípade nepriaznivého vývoja epidemiologickej situácie v príslušnom okrese bolo možné bádateľne štátnych archívov lokálne na nevyhnutnú dobu zatvoriť. Ochorenie COVID-19 sa nevyhlo ani zamestnancom štátnych archívov, následkom ktorého podľahli aj dve kolegyne, a to zo Štátneho archívu v Trenčíne a zo Štátneho archívu v Žiline, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš.

Na výkon odborných archívnych činností vyčerpali zamestnanci štátnych archívov 66 537,5 dňa, čo predstavuje o 279,5 dňa menej ako v roku 2019. Pokles čerpania dní bol spôsobený okrem prijatých organizačných opatrení aj odchodom zamestnancov do starobného dôchodku, personálnymi zmenami, odchodom na materskú dovolenku, neobsadenými miestami a úmrtím zamestnancov.

Na oblasť predarchívnej starostlivosti čerpali štátne archívy v roku 2020 spolu 7 931,75 pracovných dní, čo je na úrovni roka 2018, keď to bolo 7 805,25 dňa. V porovnaní s predchádzajúcim rokom 2019 je to však o 1 488 pracovných dní menej. Počet pôvodcov registratúry v predarchívnej starostlivosti štátnych archívov narástol v roku 2020 podľa výkazov práce na 14 894. V porovnaní s rokom 2019 je to nárast o 1 949 pôvodcov. Len samotnému Štátnemu archívu v Košiciach stúpol podľa výkazu

Porovnanie prehľadu čerpaných pracovných dní na plnenie úloh za roky 2019 a 2020

	rok 2019 (v %)	rok 2020 (v%)	rozdiel (v%)
Predarchívna starostlivosť	13,76	11,92	-1,84
Evidencia	2,35	2,40	+0,05
Ochrana AD	9,85	8,87	-0,98
Filmotéka	0,16	0,24	+0,08
Spracúvanie a sprístupňovanie AD	20,10	24,07	+3,97
Prístup k AD	26,63	26,05	-0,58
Knižnica	2,01	2,21	+0,2
Výskumná a publikačná činnosť	9,01	8,98	-0,03
Organizačná, riadiaca a hosp. činnosť	15,98	15,26	-0,72
Heraldická agenda	0,14	0,00	-0,14

počet pôvodcov registratúry za rok 2020 o 1 589! Podobne zaznamenali nárast v stovkách pôvodcov aj Štátny archív v Nitre a Štátny archív v Trnave. Naopak najväčšie zníženie počtu pôvodcov registratúry (až o 157) počas roka 2020 zaznamenal Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Celkový počet predložených návrhov na vyradenie registratúrnych záznamov bol v roku 2020 o 666 návrhov nižší ako v predchádzajúcom roku 2019. Z celkového počtu 3 705 bolo až 1 491 návrhov na vyradenie podaných prostredníctvom Elektronického archívu Slovenska. Najviac návrhov (344) prostredníctvom Elektronického archívu Slovenska realizoval Štátny archív v Banskej Bystrici (najmä vďaka pracoviskám Rimavská Sobota a Veľký Krtíš), za ktorým nasleduje Štátny archív v Nitre (najmä sídelný archív Nitra a pracoviská Topoľčany, Šaľa a Levice), Štátny archív v Košiciach (najmä sídelný archív Košice a pracoviská Trebišov a Rožňava), Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (pracoviská Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín) a Štátny archív v Prešove (najmä pracoviská Stará Ľubovňa, Poprad a Vranov nad Topľou). Naopak, najmenej vyradovacích konaní (10) prostredníctvom Elektronického archívu Slovenska zrealizoval Štátny archív v Trnave. V roku 2020 bolo predložených celkovo 898 registratúrnych poriadkov a plánov. V porovnaní s rokom 2018 je to o 296 viac. S rokom 2019 však nemožno tieto údaje porovnávať. V tom roku bolo totiž predložených na posúdenie až 4 687 návrhov registratúrnych poriadkov a plánov, keďže podľa § 25a vyhlášky Ministerstva vnútra SR č. 49/2019 Z. z. zo 6. februára 2019, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra SR č. 410/2015 Z. z. o podrobnostiach výkonu správy registratúry orgánov verejnej moci a o tvorbe spisu, mali pôvodcovia registratúry uviesť svoje registratúrne poriadky do súladu s touto vyhláškou do 30. júna 2019. To spôsobilo nárast predkladaných registratúrnych poriadkov na posúdenie zo strany orgánov verejnej moci. Protipandemické opatrenia mohli mať vplyv na výrazné zníženie preberaných archívnych dokumentov. V roku 2018 prevzali štátne archívy 1960,7 bm archívnych dokumentov a v roku 2019 to bolo až 2 570,375 bm. Naopak, v roku 2020 sme zaznamenali výrazný pokles na

1 713,485 bm prevzatých archívnych dokumentov. Samozrejme, že okrem pandémie sa na zníženom počte prevzatých archívnych dokumentov mohli podpísať aj iné faktory, najmä nedostatočná úložná kapacita niektorých archívov. Pravdepodobne pandemiou výrazne zasiahnutou oblasťou sa stali kontroly zamerané na plnenie povinností ustanovených podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Počet kontrol za minulý rok výrazne poklesol (na 288) oproti roku 2019 (455 kontrol), 2018 (474 kontrol) i 2017 (471 kontrol).

V súvislosti s utlmením aktivít smerom k verejnosti z dôvodu epidemiologických opatrení venovali štátne archívy viac dní evidencii archívneho dedičstva. V rámci evidencie sa dopĺňali a aktualizovali údaje v evidenčných listoch archívnych súborov so skutočným stavom v aplikácii Afondy a v informačnom systéme Elektronický archív Slovenska, poskytovali sa odborné rady, usmernenia, stanoviská a konzultácie, ako aj informácie o mieste uloženia registratúry zaniknutých pôvodcov na dôchodkové účely.

Na ochranu archívnych dokumentov sa čerpali dni na fyzickú ochranu archívnych dokumentov, preškatulovanie, dislokáciu a scelovanie archívnych fondov. Oproti minulému roku predstavuje pokles v rámci kapitoly o 633,75 dní. V dôsledku opatrení nebolo možné organizovať hromadné pracovné brigády, nepodarilo sa zrealizovať požiadavky na objednávku prístrojov a materiálu potrebného k činnosti oddelenia ochrany a nákup meračov teploty a vlhkosti. Štátne archívy v niektorých prípadoch evidujú kritický nedostatok úložnej kapacity. V oblasti správy budov nenastali, najmä pokiaľ ide o ich fyzický stav, výraznejšie pozitíva oproti minulým rokom. Spoločným menovateľom všetkých objektov, či už vlastných alebo prenajatých, je ich nie príliš dobrý a zhoršujúci sa stavebno-technický stav budov.

Mierny nárast je evidovaný aj v oblasti filmotéky, čerpané dni sa využívali zväčša len na údržbu mikrofilmovacieho zariadenia, najmä čítačiek na mikrofilmy v bádateľni a kontrolu fyzického stavu mikrofilmov. V roku 2020 prevzal Štátny archív v Nitre od odboru archívov a registratúr digitalizáty štátnych matríc, ku ktorým sa postupne začali spracovávať metadáta.

Spracovaniu a sprístupňovaniu archívnych dokumentov venovali štátne archívy v roku 2020 celkom 16 015,25 dňa. Je to o 2 582,75 dňa viac ako v predchádzajúcom roku 2019. Najviac dní (3 475,5 – čo predstavuje 29,09 % z celkového počtu pracovných dní) venovali spracovaniu archívári v Slovenskom národnom archíve, v Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči (1 909 dní – 28,18 % z počtu pracovných dní) a v Štátnom archíve v Banskej Bystrici (2111,5 dní – 24,29% z počtu pracovných dní). Naopak, najmenej v Štátnom archíve v Bratislave (1 014 dní – 14,43 % z počtu pracovných dní) a v Štátnom archíve v Trnave (445 dní – 17,78 % z počtu pracovných dní). Predmetom spracovania bolo 2 427,955 bm archívnych dokumentov, čo je o 118,742 bm viac ako v predchádzajúcom roku 2019. Podľa výkazov práce bolo za rok 2020 inventarizovaných celkom 430,415 bm archívnych dokumentov, čo predstavuje nárast 86,44 bm oproti predchádzajúcemu roku 2019. Najväčší nárast v inventarizovaní zaznamenali Slovenský národný archív a Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, naopak pokles Štátny archív v Košiciach a Štátny archív v Prešove. Opisov

archívnych súborov podľa normy ISAD(G) bolo za rok 2020 vyhotovených 375. To je o 80 viac ako v predchádzajúcom roku 2019.

Prístupu k archívnym dokumentom v rámci bádateľskej agendy sa venovali štátne archívy o 1 236 dní menej ako v roku 2019, pričom prišlo k poklesu počtu bádateľov o 1 585 a aj k poklesu bádateľských návštev o 5 200. Prevládal najmä historický účel štúdia archívnych dokumentov. Zo zahraničných bádateľov prevažovali bádatelia z Českej republiky, Maďarska, Nemecka, USA, Rakúska a Ukrajiny. Na prístup k archívnym dokumentom na základe správnej agendy čerpali štátne archívy oproti roku 2019 o 791,8 dňa viac. Počet písomných žiadostí sa znížil o 1 099 a počet výpisov, odpisov, potvrdení a kópií z archívnych dokumentov o 3 299. Samotné bádanie bolo ovplyvnené prijatými opatreniami, bádateľne boli počas roka viackrát zatvorené. Obmedzenia komplikovali prevádzku bádateľní, najmä realizácia a dodržiavanie dezinfekčných opatrení, napriek zníženému počtu bádateľov.

Na evidenciu nových knižných titulov, revíziu existujúcich evidencií a prípravu na prechod do novej aplikácie Knižnica sa čerpalo o 124,75 dňa viac ako v roku 2019. Nárast čerpania dní bol spojený najmä s pripravovanou migráciou dát do novej aplikácie Knižnica, ktorá prebehla v decembri roku 2020.

Výskumnej, publikačnej a kultúrnoosvetovej činnosti venovali štátne archívy v minulom roku 5 974,5 dňa. To bolo takmer na úrovni roka 2019, kedy bolo týmto činnostiam venovaných 6023,5 dňa. Výskumná činnosť bola zameraná najmä na výročie podpísania Trianonskej mierovej zmluvy, Rok slovenského divadla 2020, cirkevné dejiny (Akcia K a R), štátnu symboliku, regionálne dejiny, dejiny obcí, regionálne osobnosti, ale aj na inovačné spôsoby dekontaminácie kultúrneho dedičstva či vplyv expozície urýchlených elektrónov na mechanické, chemické a optické vlastnosti papiera (Slovenský národný archív) a pod. V publikačnej činnosti sa archivári podieľali na príprave monografií venovaných heraldike (Štátny archív v Bratislave), dejinám divadla a divadelníctva (Štátny archív v Nitre), dejinám Matice slovenskej (pracoviská Spišská Nová Ves a Levice), dejinám Živeny a kresťanskej mládežníckej organizácii YMCA (v oboch prípadoch pracovisko Lučenec), dejinám obcí a miest (predovšetkým Štátny archív v Nitre a pracoviská Liptovský Mikuláš, Poprad, Michalovce, Trebišov, Levice, Kremnica), kúpeľníctvu (Štátny archív v Prešove) a pod. Výstavná činnosť bola zameraná na Trianon v archívnych dokumentoch (Slovenský národný archív, štátne archívy v Banskej Bystrici, v Košiciach a v Nitre), na 75. výročie skončenia druhej svetovej vojny (štátne archívy v Trenčíne, v Prešove, v Žiline), voľby v rokoch 1920 – 2020 (Slovenský národný archív), na divadlá a divadelníctvo (štátne archívy v Bratislave, v Banskej Bystrici, v Nitre, v Trenčíne), regionálne osobnosti (Štátny archív v Košiciach), školstvo (pracovisko Skalica) či na „podoby lásky“ v archívnych dokumentoch (Štátny archív v Trnave). Osobitnou kapitolou boli výstavy reagujúce na aktuálnu pandemickú situáciu. Viaceré štátne archívy, resp. ich pracoviská pripravili menšie či väčšie výstavy s pohľadom na epidémiu a zdravotnú problematiku v minulosti (štátne archívy v Bratislave, v Banskej Bystrici, v Nitre, a to aj vrátane pracovísk Lučenec, Rimavská Sobota či Komárno). Výstavy boli sprevádzané aj prednáškami o epidémiách v minulých storočiach.

Na organizačnú a riadiacu prácu, vzdelávanie, ekonomické a administratívne práce využili štátne archívy v roku 2020 10 156,5 dňa. To je o 518 dní menej ako v predchádzajúcom roku.

dzajúcom roku 2019. Aj napriek pandémie a následným protipandemickým opatreniam absolvovali zamestnanci štátnych archívov v minulom roku 300 vzdelávacích aktivít (v predchádzajúcom roku 2019 to bolo 543 vzdelávacích aktivít). Najviac vzdelávacích aktivít vykázal Štátny archív v Nitre (75), naopak najmenej Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (8). Išlo predovšetkým o účasť na odborných seminároch, konferenciách, výstavách, prednáškach, zasadnutiach odborných komisií, odborných poradách, školeniach jazykových a počítačových kurzov, branno-športových dňoch (tu treba osobitne spomenúť nultý ročník „Archívnej desiatky“ – športového dňa zorganizovaného Štátnym archívom v Nitre), bezpečnostných a protipožiarnych školeniach a pod. Mnohé vzdelávacie aktivity sa postupne počas roka presunuli do online priestoru.

V nadväznosti na nepriaznivý vývoj epidemiologickej situácie a ochrany zdravia pri práci bolo umožnené zamestnancom ministerstva vnútra vykonávanie práce z domu (home office). Vedúci zamestnanec mohol podľa druhu a povahy práce posúdiť, ktorí zamestnanci môžu vykonávať prácu z domu. Zamestnanec vykonávajúci prácu z domu bol oprávnený manipulovať so spisovou dokumentáciou vzťahujúcou sa na predmet výkonu jeho práce. Pri preberaní spisovej dokumentácie z priestorov úradu zamestnanec podpísal preberací protokol s uvedením čísel preberacích spisov. V súvislosti s vyhlásením núdzového stavu, prijatými opatreniami na pokles ochorení a povolením vykonávať prácu z domu sa vyskytli problémy s nedostatkom výpočtovej techniky. Zamestnanci mali podľa usmernenia využívať na komunikáciu určený telefonický kontakt a e-mailovú adresu. Prístup pre zriadenie e-mailového konta bol možný cez mobilný telefón, služobný alebo súkromný notebook. Počet služobných notebookov sa ukázal ako nedostatočný. Okrem prístupu do e-mailovej schránky bol pre archivárov potrebný prístup do ďalších informačných systémov spojených s výkonom ich správnej agendy (Fabasoft, Elektronický archív Slovenska). Prístup do týchto informačných systémov mimo siete ministerstva nebol možný z domácich podmienok. Ministerstvo vnútra ako jednu z možností na prístup do informačných systémov z externých dátových sietí poskytovalo možnosť zabezpečenia čipovej karty s importovaným certifikátom pre prístup do informačných systémov. Napriek prijatým opatreniam bolo potrebné, aby bol zabezpečený bežný chod jednotlivých oddelení, čo si vyžadovalo značnú operatívnosť a flexibilitu v riadení a spolupráci na všetkých úrovniach vedenia. Bežný chod pracoviska zabezpečoval jeden pracovník na oddelení.

Vzhľadom na prijaté protiepidemiologické opatrenia a výnimočné okolnosti boli zamestnanci štátnych archívov nútení v priebehu roka 2020 vykonávať časť svojej práce z domu. Venovali sa práci, na ktorú v priebehu roka nemali dostatok priestoru. Výsledkom ich domácej činnosti bolo vypracovávanie registrov k archívnym fondom, finalizácia projektov spracovania archívnych fondov, spracovanie archívnych fondov, prepisovanie starších papierových verzií archívnych pomôcok do elektronickej podoby, vyhotovenie a redigovanie opisov archívnych súborov, vyhotovenie nových archívnych pomôcok, upravovanie záberov zdigitalizovaných dokumentov, pripomienkovanie registratúrnych poriadkov a plánov, príprava podkladov k výstavám a pod.

Pre štátne archívy bol rok 2020 mimoriadne náročný, protiepidemiologické nariadenia a znižovanie finančných prostriedkov predstavovalo výrazný zásah do bežného chodu archívov. Úlohy stanovené v pláne práce na rok 2020 archívy podľa svojich personálnych a technicko-prevádzkových možností plnili svedomito. Zabezpečenie

plynulého a rýchleho vybavovania správnej agendy, bezpečnosti zamestnancov a návštevníkov bolo jednou z hlavných priorít. Zamestnanci archívov si rýchlo osvojili elektronické formy podávania i vybavovania žiadostí a podaní. Napriek rôznym obmedzeniam a zatvoreným bádateľňiam je potrebné konštatovať, že štátne archívy si kontinuálne a rovnomerne zabezpečovali jednotlivé odborné práce najmä v oblasti sprístupňovania dokumentov, ale tiež vo forme výskumnej, publikačnej a mierne aj osvetovej činnosti.

Z výkazov práce za jednotlivé štátne archívy je zrejmé, že každý archív má inú oblasť svojej prioritnej činnosti. Odlišnosti v počte dní venovaných jednotlivým kapitolám v porovnávaných rokoch zatiaľ nemožno jednoznačne pripísať „proticovidovým opatreniam“. Vplyv pandémie na činnosť štátnych archívov bude možné vyhodnotiť až s odstupom. Do porovnania bude potrebné zahrnúť aj súčasný rok 2021. Doplnenie vývoja v aktuálnom, prípadne v nasledujúcich rokoch nám môže naznačiť, či ide o vývojový trend v štátnych archívoch spôsobený organizačnými a personálnymi zmenami, alebo ide naozaj o vplyv protipandemických opatrení.

Roman Teker – Jozef Pocisk
odbor archívov a registratúr
sekcie verejnej správy
Ministerstva vnútra Slovenskej republiky

ŽIDOVSKÝ KÓDEX – TEMNÝ PRÍBEH HISTÓRIE. 80 ROKOV OD PRIJATIA PROTIŽIDOVSKÝCH OPATRENÍ V ARCHÍVNYCH DOKUMENTOCH (VÝSTAVA)

Nie je žiadnou novinkou, že sa pozornosť verejnosti a médií obracia k historickým udalostiam prevažne v čase ich výročí. Tento trend už pomaly, ale isto vykazuje znaky akejsi „zákonitosti“. Predpovedanie časového rámca zvýšenej kadencie otázok smerovaných na zvyčajne opomínaných humanitných a spoločenských vedcov tak nie je podmienené úspešným absolvovaním kurzov prognostiky pre pokročilých ani špeciálnymi prorockými schopnosťami. Na jednej strane je takýto vývoj pochopiteľný, konkrétne udalosť či historický medzník sú ľahšie zapamätateľné, pripomínajú sa v pravidelných intervaloch, v lineárnom chápaní dejín dostanú svoje pevné miesto. V konečnom dôsledku však táto fetišizácia výročí predstavuje pre historikov ono povestné hodené poleno, ktoré musia každoročne umne prekračovať zápasiac s vysvetľovaním širších kontextov a neustálym opakovaním, že dôležité je skôr pochopenie celkového procesu než medzník samotný. Rečnickou otázkou ostáva, či jubilejné snahy o konštruovanie kolektívnej pamäti nevedú skôr k premene kafkovského razenia než ku kultivovaniu – spoločensky často opomínaného, no potrebného – historického vedomia. Bez systematického prístupu sa tak neraz stane, že výročiam (vybraným medzníkom) sú pripisované „nové“ atribúty.

Výnimkou nebolo ani 80. výročie prijatia vládneho nariadenia č. 198/1941 Sl. z., známeho aj ako Židovský kódex, ktoré sme si na Slovenku pripomenuli v septembri tohto roku. Akoby už z podstaty veci nebolo dostatočne paradoxné (absurdné?), že Pamätný deň obetí holokaustu a rasového násillia je na Slovensku spojený s prijatím protižidovskej právnej normy a nie s oslobodením preživších členov perzekvovaných minorít. Tohtoročné jubilejné výročie bolo do veľkej miery sprevádzané nesprávnym naratívom o prezentovaní prijatia Židovského kódexu ako zlomového bodu, „ktorým to všetko začalo“. Na prvé počutie by historici mohli oslavovať, že sa verejný diskurz posunul správnejším smerom a rezonuje vnímanie holokaustu ako komplexnejšieho fenoménu než „len“ v súvislosti s praktickou realizáciou deportácií do nacistických koncentračných a vyhladzovacích táborov. Pyrrhovo víťazstvo, postavené na nesprávnych a zavádzajúcich interpretáciách. Chronologicky sme zaostávanie stiahli z roku 1942 do roku 1941, avšak koľko generácií sa ešte bude musieť vystriedať, aby sa základným táborom stala jeseň 1938?

Tento zdanlivo rozsiahly a odťažitý úvod správy o výstave *Židovský kódex – temný príbeh histórie. 80 rokov od prijatia protižidovských opatrení v archívnych dokumentoch* má svoje opodstatnenie, pretože rámčuje kontext jej realizácie, ako aj perspektívu analýzy jej obsahu a spôsobu spracovania. Hneď na začiatok musím vyzdvihnúť a pozitívne zhodnotiť fakt, že autori výstavy rozhodne nepodľahli vyššie pomenovaným dezinterpretáciám. Práve naopak, výsledok ich práce správne reflektoval genézu vý-

vinu protižidovskej legislatívy počas režimu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej len HSĽS) už od jesene 1938. Tomuto fenoménu bol detailnejšie venovaný panel nazvaný od Autonomie po „Židovský kódex“, na ktorom jasne ukázali, že do roku 1941 v tejto otázke rozhodne neexistovalo žiadne právne vákuum. Vynikajúcu ilustráciu zmeny postoja štátneho aparátu k členom židovskej menšiny pred a po prevzatí moci politickými predstaviteľmi HSĽS predstavuje dokument z apríla 1938 o udelení pokuty trafikantovi z Banskej Štiavnice za verbálne útoky na futbalového rozhodcu židovského pôvodu. Je však otázne, či si tento dôležitý moment dokáže uvedomiť aj laický návštevník výstavy bez sprievodného textu a upozornenia na túto skutočnosť.

OBRÁZOK 1 – Otvorenie výstavy *Židovský kódex – temný príbeh histórie. 80 rokov od prijatia protižidovských opatrení v archívnych dokumentoch.*
Foto: Peter Pekár.

Analogickú poznámku by som mala aj k niektorým ďalším výborným nápadom, ktoré však v konečnom dôsledku ostali z môjho pohľadu, žiaľ, nedotiahnuté, resp. pre návštevníkov bez odbornej znalosti problematiky skryté. Napríklad hoci sa v sprievodnom texte písalo o význame, ako aj o následnom odobratí prsteňov „Slovenský štát ďakuje“ Židom, vzniknutý paradox by stál za zdôraznenie a bližšie ozrejmienie.

Vo všeobecnosti je škoda, že autori výstavy svoju pozornosť ne sústredili namiesto kvantity viac na interpretáciu menšieho počtu

zvolených dokumentov, prípadne nesiahli po ich naratívnej časti – vysvetlenie daného typu diskriminácie by som si pokojne vedela predstaviť prostredníctvom konkrétneho osudu uvedeného priamo v sprievodnom texte, doplnené o ďalšie archívne dokumenty. Personalizácia predstavuje jeden z najefektívnejších nástrojov vysvetľovania historických udalostí, nevynímajúc priebeh holokaustu a praktickú realizáciu jednotlivých bodov zahrnutých v Židovskom kódexe. Pri prezentácii veľkého, možno až návštevnícky neúmerného, množstva dokumentov často mnohé z nich ostali doslova utopené medzi jednotlivými skenmi.

Každý precízny bádateľ neraz zápasí s túžbou ukázať čo najviac zo svojho výskumu, no v konečnom dôsledku musí siahnúť do vrečka po Occamovu britvu a efektívne ju použiť. Obzvlášť v prípade výstavy určenej aj pre širšiu verejnosť. Navyše k tomu mali autori aj slušne vykročené, voľba tematického konceptu výstavy bola z môjho pohľadu výborným nápadom a riešením. Týmto spôsobom tak ilustrácia dôsledkov diskriminačných opatrení reflektovala priamy dopad na každodenný život židovskej menšiny na Slovensku v rôznych zdanlivo bežných situáciách a činnostiach, čo považujem za jeden z kľúčových aspektov vysvetľovania procesu holokaustu (nielen) na Slovensku. Výstava samostatne tematizovala napríklad otázku cestovania a využívania prostriedkov verejnej dopravy, kultúrneho vyžitia, limitovania držby cestovných do-

kladov, vodičských a zbrojných preukazov, rybárskych lístkov, obmedzovania pohybu vo verejnom priestore, regulácie výkonu niektorých profesií, návštevy reštaurácií, možnosti nakupovania a pod. Výbornou ukážkou pútavého spracovania bola aplikácia zákazu vstupu Židom na verejné miesta na príklade známeho piešťanského kúpaliska Eva s použitím výraznej fotografie. Po vizuálnej stránke oceňujem napríklad aj nápad využitia súčasnej fotografie bývalého sídla Ústredného hospodárskeho úradu (ďalej len ÚHÚ).

Z pochopiteľných dôvodov bola veľká časť výstavy venovaná arizáciám rozličných typov židovského majetku. Do výstavy boli zaradené aj typologicky odlišné reakcie členov majoritnej spoločnosti – od žiadostí o arizáciu konkrétnych podnikov až po petíciu obyvateľov Zvolena, adresovanú ÚHÚ, za zrušenie rozhodnutia o likvidácii hodinárskeho podniku v meste a pod. Autori neopomenuli ani nariadenie vystaňovať sa z ulíc pomenovaných po Andrejovi Hlinkovi a Adolfovi Hitlerovi, čo mohlo byť pre mnohých návštevníkov nóvum. Pri snahe pozeráť si výstavu očami laického návštevníka som mala pocit, že najväčšie rezervy sa týkali sekcie zaoberajúcej sa pracovnou povinnosťou Židov. Konkrétne si napríklad nie som úplne istá, či boli zrozumiteľne vysvetlené rozdiely medzi pracovnými tábormi, útvarmi a jednotkami.

Dlho som premýšľala, či zariadenie dokumentov týkajúcich sa arbitrážneho územia malo vo výstave zaoberajúcej sa Židovským kódexom svoje opodstatnenie. Z historickej perspektívy v tomto období hovoríme o dvoch rozličných štátoch, a teda aj o rozdielnych právnych rámcoch perzekúcie Židov. Bolo by legitímne zamerať sa výlučne na územie slovenského štátu (1939 – 1945), jasne zadefinované v úvodných paneloch výstavy. Na druhej strane rozhodnutie venovať tejto oblasti špeciálny panel môžeme chápať ako ústretový krok voči návštevníkom, ktorí nie sú so situáciou v regiónoch južného Slovenska v čase druhej svetovej vojny oboznámení. Predpokladám, že autori výstavy týmto spôsobom chceli iniciatívne a preventívne odpovedať na prípadné otázky ohľadom týchto území podrobnejšie ako strohým vysvetlením ich vynechania.

Vzhľadom na skutočnosť, že tento text je správou o výstave a nie jej recenziou, nemáme ambíciu analyzovať scenár výstavy do najmenších detailov ani sa vyjadrovať ku všetkým, z môjho pohľadu, nie vždy presným formuláciám a nejasnostiam. Ako príklad uvediem jeden z dominantných vizuálnych prvkov celej výstavy, ktorý nemohol uniknúť pozornosti žiadneho návštevníka, a to fotografiu Židov čakajúcich na deportácie. Formulácia „Sústredenie židovského obyvateľstva pred nástupom do tábora“ však celkom nevystihuje danú situáciu. Nezainteresovaným nemusí byť

OBRÁZOK 2 – Otvorenie výstavy Židovský kódex – temný príbeh histórie. 80 rokov od prijatia protizhidských opatrení v archívnych dokumentoch.

Foto: Peter Pekár.

automaticky jasné, že ide o záber z deportácií v roku 1942, a že referuje priamo na nacistické koncentračné a vyhladzovacie tábory mimo územia štátu a nie na niektorý z pracovných táborov na Slovensku. Myslím si, že spresnenie danej informácie o mieste aj časový údaj by umocnilo dojem z efektne (i efektívne) použitej fotografie.

Uvedomujem si, že išlo primárne o archívarsku výstavu zameranú na prezentáciu archívnych dokumentov. Hoci pracovné miesta v štátnych archívoch v súčasnosti praskajú vo švíkoch od vyštudovaných historikov, nie je vzhľadom na široký záber ich práce a chronologický rozsah archívnych fondov možné očakávať, že sa každý automaticky špecializuje na obdobie slovenského štátu a udalosti holokaustu. Na vycizelovanie scenára výstavy by bola minimálne vo finále vhodná konzultácia s historikmi. Je až paradoxné, ako veľmi sú naše profesie a svety prepojené, no stále akosi váhame ich cielene zjednocovať a aktívne spolupracovať. Žiaľ, pre mňa z nepochopiteľných príčin, udržiavame tento status quo obojstranne.

Z heuristického hľadiska bola výstava zvládnutá na vysokej úrovni. Kombináciou množstva zaujímavých archívnych dokumentov, fotografií, ako aj úryvkov z dobovej tlače jej autori naplnili stanovený cieľ ilustrovať a upozorniť na bádateľský potenciál dokumentov uložených v Slovenskom národnom archíve a ostatných štátnych archívoch na Slovensku. Výstava tak predstavuje relevantný argument pre historikov zaoberajúcich sa holokaustom pri odpovediach na stále sa opakujúcu otázku, či je v tejto oblasti možné ešte niečo nové vybrať.

Michala Lónčíková
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

JUBILEÁ JANKY DANIŠOVEJ

V polovici júla tohto roku sme si pripomenuli 85. narodeniny bývalej pracovníčky Štátneho archívu v Košiciach Janky Danišovej a len o dva týždne neskôr aj tridsiate výročie jej odchodu zo služieb slovenského archívnictva. Sme radi, že napriek vyššiemu číslu na jej narodeninovej torte sa stále teší dobrému zdraviu a obdivuhodnej životnej energii.

Janka Danišová, rodená Drgová, sa narodila 18. júla 1936 v Levoči manželom Jozefovi a Elene. Po absolvovaní základného vzdelania ukončila vo svojom rodisku maturitnou skúškou jedenásťročnú strednú školu a po krátkom pôsobení v mládežníckej organizácii vymenila Levoču za Košice. Od augusta 1955 sa na dlhých 36 rokov stalo jej zamestnávateľom ministerstvo vnútra. Telocvičňa košickej krajskej správy bola svedkom zoznámenia s budúcim manželom Jozefom Danišom, a tak po zápasoch v stolnom tenise a volejbale sa mladá dvojica v roku 1956 zosobášila. Počas Jankinho päťročného pôsobenia na krajskej správe pribudli do rodiny dcéra Eva a syn Jozef a po ukončení materskej dovolenky osud neomylné nasmeroval jej kroky do služieb archívnictva. To sa stalo jej profesiou na ďalšie tri desiatky rokov. Päť rokov rôznych pracovných úloh na Archívnom oddelení Krajskej správy Ministerstva vnútra

v Košiciach jej dalo dostatok času na oboznámenie sa so základmi práce archivára, tu spoznala úlohy a ciele predarchívnej starostlivosti. Po zrušení archívneho oddelenia tak v roku 1966 do Štátneho archívu v Košiciach nastúpila s presnou predstavou o svojej budúcej náplni práce. Ako samostatnú referentku pre materiálne a technické zabezpečenie archívu ju hneď od začiatku čakali nesmierne náročné úlohy. V tomto období prebiehalo sťahovanie množstva archívnych dokumentov z viacerých pracovísk archívu do budovy na Bačíkovej ulici č. 1, ktorú však bolo potrebné počas plnej prevádzky rekonštruovať. Adaptácia budovy na archívne účely sa predĺžila na celé desaťročie, lebo objekt s viacerými nájomníkmi sa do rúk archívu dostával vo viacerých etapách. V čase reálneho socializmu bojovalo slovenské archívnictvo s mnohými obmedzeniami. Pri riešení nikdy nekončiacich problémov sa prejavili jej organizačné schopnosti, samostatnosť, spoľahlivosť a osobné nasadenie. Keď sa v polovici 70. rokov ocitli slovenské archívy v čase ukončovania rozsiahlych prác na usporiadaní kmeňových fondov v situácii totálneho nedostatku materiálu na výrobu archívnych škatúl, práve jej zásluhou sa podarilo z mimoriadneho prídeltu výrobu ukladacích jednotiek zabezpečiť. A práve ona ako vedúca pracovnej skupiny sa osobne v zimnom počasí niekoľko víkendov zúčastňovala na vykladaní vagónov na košickej železničnej stanici a následnom rozvoze desiatok tisíc škatúl do štátnych archívov v Prešove, Levoči, Bratislave, Nitre, Šali a Banskej Štiavnici. Za tento priam heroický výkon bola Janka Danišová právom ocenená rezortným vyznamenaním.

Okrem hospodárskej a účtovnej agendy sa v 70. rokoch venovala spracovaniu novodobých archívnych fondov a pre dnešných archivárov už nepredstaviteľnému vyhotovovaniu čistopisov archívnych pomôcok ostatných kolegov. Keď v roku 1980 postúpila do funkcie odbornej archivárky, stala sa jej doménou predarchívna starostlivosť a môžeme bez prehánania povedať, že až do jej odchodu do dôchodku v roku 1991 sa tejto práci opäť venovala s plným nasadením a vysokou profesionalitou.

V rokoch zaslúženého odpočinku jej život priniesol ťažké chvíle, ktoré si od nej vyžadovali veľa empatie a obetavosti, ale aj mnohé radosti a pocit uspokojenia. Kontakt s archívom stále aktívne udržiava, pravidelne sa zúčastňuje stretnutí s bývalými pracovníkmi a tieto posedenia vždy naplňa humorom a závideniahodným životným optimizmom. Aj vo svojom veku je stále pripravená pomáhať svojmu okoliu a jej tri malé pravnučky si deň bez jej prítomnosti ani nevedia predstaviť.

Milá Janka, ďakujeme Ti za všetko, čo si pre Štátny archív v Košiciach vykonala. Vážime si a obdivujeme Tvoju nezlomnú životnú silu a elán. K Tvojmu jubileu Ti želáme pevné zdravie a ešte veľa šťastných rokov v kruhu Tvojich blízkych.

Milena Ostrolucká
Štátna vedecká knižnica v Košiciach

ELEONÓRA DOBRUCKÁ

V závere roka 2021 oslávi svoje životné jubileum naša kolegyňa knihovníčka Mgr. Norika Dobrucká.

Narodila sa 21. decembra 1956 v Dunajskej Strede, kam jej rodičia učitelia dostali tzv. umiestnenku. Detstvo a prvé školské roky prežila vo svojom rodisku, odkiaľ sa ako desaťročná presťahovala spolu s rodičmi do Bratislavy, v ktorej má jej rodina korene. Tu pokračovala v školskej dochádzke. Po maturite na Gymnáziu na vtedajšej Makarenkovej ulici (dnes Einsteinovej) v Bratislave-Petržalke sa zamestnala v Bratislavskej informačnej službe ako informátorka. Poskytovala informácie z oblasti cestovného ruchu, vykonávala denný monitoring tlače, aktualizovala informačné databázy a mohla naplno využívať aj svoje komunikačné schopnosti a znalosť maďarčiny a nemčiny. V roku 1977 začala študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor knihoveda a vedeckotechnické informácie, ktorý úspešne ukončila v roku 1981. Počas štúdia absolvovala polročnú jazykovú stáž vo vtedajšej Nemeckej demokratickej republike, ktorá prispela k prehĺbeniu jej znalosti nemeckého jazyka. Po ukončení štúdia začala pracovať v Bratislavskom kultúrnom a informačnom stredisku, kde zotrvala do roku 1983. V tomto roku sa jej ponúkla možnosť viesť podnikovú knižnicu v štátnom podniku Benzinol, zameranom na výstavbu čerpacích staníc, predaj a distribúciu pohonných hmôt. So zameraním podniku súvisel aj profil knižnice, ktorú viedla. Zabezpečovala predovšetkým nákup a evidenciu technickej a právnickej literatúry, časopisov a predovšetkým technických noriem, ktoré jej kolegovia využívali pri svojej práci. Popri tejto činnosti boli využité aj jej jazykové schopnosti, a tak občas zabezpečovala i preklady a tlmočenie.

V Benzinole zotrvala do roku 2001, keď časť portfólia tejto firmy vrátane zamestnancov prevzala spoločnosť Slovnaft, a. s., a naša kolegyňa sa takto stala zamestnankyňou odboru kontroly kvality Slovnaftu, a. s. Zabezpečovala správu databáz podnikových technických noriem a vydávanie podnikového Spravodaja o technických normách v Slovnafte, a. s. Od roku 2006 pokračuje jej pracovná kariéra v knižnici Slovenského národného archívu. Nastúpila do špecializovanej archívnej knižnice v inštitúcii, ktorej odborné zameranie sa diametrálne líšilo od zamerania jej predchádzajúcich pôsobísk. Musela sa preorientovať na archívniectvo a históriu a zžiť sa s klientelou archívu, ktorej bolo potrebné poskytovať informácie z tejto oblasti. Naša kolegyňa zabezpečuje starostlivosť o rozsiahly knižničný fond takmer 80 000 zväzkov kníh, novín a časopisov, obstaráva jeho dopĺňanie, evidenciu a ochotne poskytuje informácie bádateľskej verejnosti aj kolegom. Podieľala sa na revízii knižničného fondu a každoročne pripravuje podklady pre Celoštátny katalóg periodík.

Pokiaľ zavítate do Slovenského národného archívu počas dňa otvorených dverí a v knižnici uvidíte usmiatu paniu v bielych rukavičkách, ako zanietene prezentuje poklady knižnice, tak to bude naša Norika.

Milá Norika, do ďalších rokov Ti prajeme pevné zdravie, spokojnosť, rodinnú pohodu a splnenie všetkých prianí.

Mária Zsigmondová
Slovenský národný archív

ŽIVOTNÉ JUBILEUM ŠARLOTY DRAHOŠOVEJ

Desiateho novembra 2021 si naša bývalá kolegyňa Mgr. Šarlota Drahošová, dlhoročná riaditeľka Štátneho archívu v Nitre, pripomenula významné životné jubileum – sedem desaťročí života. Je to už osem rokov, ako v roku 2013 ukončila svoje dlhoročné pôsobenie v Štátnom archíve v Nitre, s ktorým bola profesijne spätá takmer celý život. Čas síce plynie rýchlo a možno v súčasnosti ešte rýchlejšie, než by sme aj chceli, ale my kolegovia archivári nezabúdame. Šarlota Drahošová, rodená Krnčanová, sa narodila 10. novembra 1951 v obci Tajná pri Vrábľoch, kedysi významnej obci s kaštieľom rodu Tajnaiovcov a naposledy grófov Révaiovcov, ktorý stojí v tejto obci dodnes. Svoje detstvo však prežila najmä v susedných Čifároch pri Vrábľoch a v obci Čankov pri Leviciach, obciach spojených s Tekovom. Po skončení strednej školy vo Vrábľoch vyštudovala v roku 1972 nadstavbové štúdium archívniectva pri Strednej knihovníckej škole v Bratislave a v roku 1977 archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Svoju profesionálnu dráhu archivárky začala 1. augusta 1977, keď nastúpila ako čerstvá absolventka odboru archívniectva pracovať do vtedajšieho Štátneho oblastného archívu v Nitre. Spočiatku sa venovala spracovaniu rozsiahlej príručnej knižnice archívu a najmä agende predarchívnej starostlivosti, ktorá sa ešte len začínala odborne etablovať. Zásadná zmena v jej odbornom živote nastala 1. októbra 1983, keď bola vymenovaná do funkcie riaditeľky Štátneho (vtedy oblastného) archívu v Nitre. Stala sa však riaditeľkou archívu, ktorý nemal azda ako jediný v tom čase svoje trvalé a účelové sídlo. Okrem malej úradovne v Ivanke pri Nitre (v dome bývalého notariátu) mal svoje provizórne depoty rozmiestnené takmer po celom západnom Slovensku (Šaľa, Bytča, Lúč na Ostrove, Bratislava). Dnes si už málokto spomenie na situácie, keď sa archívne dokumenty premiestňovali na štúdium z rôznych depotov do študovne taxíkmi a pod. Takýto stav, ktorý bol výsledkom aj nezájmu kompetentných inštitúcií o zotrvanie archívu na území mesta Nitry, bol neúnosný a výrazne sťažoval aj odbornú prácu, najmä spracovanie a sprístupňovanie archívnych súborov. Šarlote Drahošovej sa však spolu so zamestnancami a nadhľadom pri riešení krízových situácií podarilo toto ťažké obdobie v dejinách archívu prekonať. V roku 1984 sa po niekoľkých rokoch rozhodlo o výstavbe novej účelovej budovy v Ivanke pri Nitre, ktorá mala vyrásť z objektu tamojšieho zdevastovaného secesného kaštieľa. Vďaka Š. Drahošovej sa tento zámer podarilo úspešne realizovať a v roku 1996 nový objekt archívu aj slávnostne otvoriť a postupne dokončiť. Ako súčasť stavebného kolektívu bola pri výstavbe jeho jednotlivých častí a organizovala aj náročný presun materiálu z rôznych depotov v rámci generálneho sťahovania sa do novej budovy v rokoch 1996 – 1997 a 2006. Vyriešenie niekoľkoročných priestorových problémov archívu jej tak konečne umožnilo venovať väčší priestor odbornému spracovaniu archívnych dokumentov a zosúladiť kvalitné priestorovo-materiálové zabezpečenie archívu s odbornou prácou. Popri organizačno-riadiacej činnosti nezabudla ani na spracovávanie a sprístupňovanie archívnych fondov, prednáškovú a publikačnú činnosť. Svoje praktické skúsenosti z oblasti predarchívnej starostlivosti zužitkovala najmä v rokoch 1994 – 2011, keď bola členkou Ústrednej vyraďovacej komisie. Okrem toho realizovala niekoľko desiatok prednášok z predarchívnej starostlivosti. Výsled-

kom odbornej činnosti jubilatky boli aj viaceré sprístupnené archívne fondy najmä z 19. a 20. storočia, pri ktorých využila svoju znalosť maďarčiny. Svoje znalosti z archívnych prameňov sa snažila zužitkovať v rozmanitej publikačnej činnosti zameranej najmä na pomocné vedy historické a regionálne dejiny. Jej znalosť maďarčiny jej umožnila nadviazať družobnú spoluprácu tiež s maďarskými kolegami, najmä z Komárňansko-Ostrihomského župného archívu. V rokoch 1992 až 2007 sa podieľala na expertíze a návrhu pečatí a erbov viacerých obcí z Nitrianskeho kraja, bola tiež spoluautorkou a zostavovateľkou obecných a mestských monografií (Nitra, Babindol, Klastov, Červený Hrádok, Komjatice a Čífare), prispela do encyklopédie miest a obcí na Slovensku, napísala štúdiu o erbe Tekovskej stolice a publikovala aj mnoho iných kratších článkov populárno-náučného charakteru. Angažovala sa tiež v komisii pre schvaľovanie kronikárskych zápisov mesta Nitry a prednáškami poskytovala informácie kronikárom Nitrianskeho okresu ako využívať archívne dokumenty. Bola a aj v súčasnosti je aktívnou členkou Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti v Martine, tohto času už ako čestný člen. Za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva jej bola udelená pamätná Križkova medaila (2001). Milá emeritná pani riaditeľka, dovoľ, aby sme Ti v mene celého kolektívu Štátneho archívu v Nitre, ale aj ostatných kolegov archívárov, poďakovali za Tvoju prácu v prospech slovenského archívnictva a zaželali Ti k Tvojmu významnému životnému jubileu veľa zdravia, rodinnej a osobnej pohody. Ad multos annos!

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

JUBILEUM EGY GÁBRIŠOVEJ

Tohto roku sa dožíva významného životného jubilea naša kolegyňa PhDr. Eva Gábrišová, vedúca Archívu Nové Zámky, pracoviska Štátneho archívu v Nitre. Eva Gábrišová, rodená Abrmanová, sa narodila 10. decembra 1956 vo Vrábl'och, avšak vyrastala v slovenskej obci Maňa (pôvodne Veľká Maňa) v okrese Nové Zámky, kde ukončila aj základnú školskú dochádzku. Stredoškolské vzdelanie získala na Gymnáziu v Šuranoch. Rok po jeho ukončení sa prihlásila na odbor archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý úspešne absolvovala v roku 1983. V roku 1986 absolvovaním rigoróznejšej skúšky získala titul PhDr., čím si rozšírila svoje odborné vzdelanie.

Svoje prvé skúsenosti v oblasti archívnictva začala uplatňovať v podnikovom archívnictve. Už v januári 1984 nastúpila do Konštrukty, n. p., Trenčín, kde sa v tom čase zakladal podnikový archív. Zostala tam pracovať do konca novembra 1988, keďže sa jej naskytla možnosť vrátiť sa do rodného kraja. Prvého decembra 1988 nastúpila ako odborná archívárka na uvoľnené miesto do Okresného archívu v Nových Zámkoch, s ktorým zostala spätá svoj celý profesijný život. Nastúpila do archívu, ktorý sa tesne pred jej príchodom – v roku 1986 – presťahoval z budovy bývalého okresného

národného výboru (dnes Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Nových Zámkoch) – do objektu pôvodne historizujúceho obytného domu zo začiatku 20. storočia na Tyršovej ulici v Nových Zámkoch. Časť depotov však naďalej zostala uložená v suterénnych priestoroch v budove bývalého okresného národného výboru. Sťahovanie archívu a jeho archívneho bohatstva prebiehalo aj po jej nástupe a akoby predznamenovalo celú sériu sťahovaní, ktorými si neskôr archív prešiel. Jej hlavnou náplňou práce ako odbornej archivárky bolo okrem triedenia a usporiadania presťahovaných archívnych súborov ich odborné spracovávanie a sprístupňovanie a postupne aj predarchívna starostlivosť. Začala predovšetkým s usporiadaním najcennejšieho fondu okresného archívu, Magistrát mesta Nové Zámky, ktorý z veľkej časti aj skatalogizovala (roky 1692 – 1843), táto pomôcka však, žiaľ, zostala dodnes v rukopise. V roku 1997 opäť zažila sťahovanie archívu, ktorý sa presťahoval z Tyršovej ulice na súčasnú adresu, teda na Podzámsku ulicu v Nových Zámkoch, kde archív získal dôstojnejšie podmienky. Tento objekt bývalého Okresného výboru KSS mal byť pôvodne určený výlučne pre archív, avšak zámery prekazilo v roku 2004 nasťahovanie Okresného úradu v Nových Zámkoch a jeho katastrálneho odboru (na voľné poschodie nad archívom, ktorý bol pôvodne určený preň), čím sa zahatala cesta nielen na ďalšie rozširovanie archívu a jeho úložných priestorov, ale tým vznikol aj istý čas tlak na archív pre užívanie niektorých spoločných častí objektu. Keďže priestory na Podzámskej ulici neboli dostatočné, časť archívnych dokumentov zostala naďalej uložená v priestoroch na Tyršovej ulici a časť zostala v externých suterénnych priestoroch v objekte dnešného Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny v Nových Zámkoch.

V roku 1999 bola Eva Gábrišová vymenovaná za riaditeľku archívu, ktorý sa v roku 2003 stal pobočkou Štátneho archívu v Nitre. V tejto funkcii zostala až do roku 2015, keď sa zmenila funkcia riaditeľa na vedúceho archívu a archív na pracovisko Štátneho archívu v Nitre. V tejto funkcii pôsobí dodnes. Počas tohto pôsobenia musela v pozícii riaditeľky a potom aj vedúcej archívu čeliť naďalej najmä priestorovým problémom svojho archívu a viacerým sťahovaniam. A hoci už aj svitla nádej na lepšie časy a v rokoch 2005 až 2007 došlo k vypracovaniu projektovej dokumentácie na rekonštrukciu archívu na Podzámskej ulici vrátane výstavby nového účelového skladu na pozemkoch za archívom, pre nedostatok financií sa tento zámer, žiaľ, nezrealizoval. V roku 2010 sa jej však podarilo zrekonštruovať a zariadiť skladové suterénne priestory v časti archívu na Podzámskej ulici, kam sa presťahovali archívne dokumenty z externého skladu na Tyršovej ulici, ktorý tým zanikol. Ďalšie sťahovanie organizovala v roku 2017, keď archív dostal po šesťdesiatich rokoch výpoveď z priestorov pod Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny v Nových Zámkoch a tam uložené archívne dokumenty sa museli presťahovať do suterénu objektu ministerstva vnútra na Ulici Slovenského národného povstania v Nových Zámkoch. Tento objekt sa dokonca mohol stať aj novým sídlom archívu, avšak tento zámer sa pre nevhodnosť niektorých parametrov objektu nepodarilo zrealizovať.

Napriek tomu, že Archív Nové Zámky patrí medzi naše najväčšie „okresné“ archívy, a to neplatí len o objeme uchovávaných archívnych dokumentov, ale aj v rozsiahlosti správnej agendy, posledné roky sa musela E. Gábrišová spoliehať pri výkone všetkých úloh archívu len na tri zamestnankyne. Aj s týmto doslova minikolektívom sa jej však podarilo vďaka dobrým organizačným schopnostiam a pracovitosti bez-

problémovo zabezpečiť výkon najdôležitejších odborných činností archívu, hoci na úkor kultúrno-osvetovej práce, ktorá musela ustúpiť do úzadia. Popri riadiacej funkcii sa stihala aj naďalej aktívne venovať odbornému spracovávaniu a sprístupňovaniu archívnych fondov (najmä miestnych a okresných národných výborov) a výkonu predarchívnej starostlivosti. Jej sprístupňovacia práca sa odzrkadľuje v početných archívnych pomôckach.

Naša jubilančka vykonala veľa záslužnej práce v oblasti archívniectva v okrese Nové Zámky. V roku 2006 bola ocenená za svoju prácu aj pamätnou Križkovou medailou. Našej jubilančke si dovoľíme za celú archívársku obec poďakovať za jej záslužnú, vyše tri desaťročia trvajúcu prácu v okresnom archívniectve a do budúcich rokov zaželať dobré zdravie, šťastie a spokojnosť v kruhu svojich najbližších.

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

TRI OKRÚHLE JUBILEÁ VIERY HORVÁTHOVEJ

Významné okrúhle životné jubileum oslávila tohto roku naša kolegyňa, dlhoročná zamestnankyňa Štátneho archívu v Banskej Bystrici, Viera Horváthová. V roku 2021 si však pripomínáme aj významné jubileá z jej pracovného života. Je to znamenitých 50 rokov, čo sa profesionálne venuje záchrane, ochrane a spracovaniu vzácnych historických predmetov pre Slovensko a z nich výnimočných 30 rokov priamo z pozície archívárky.

Osobný aj pracovný život Viery Horváthovej je od jej narodenia spojený s mestom Banská Bystrica. Narodila sa 22. augusta 1951 v Banskej Bystrici v rodine Michala a Eleny Slobodníkovcov. Rodina prirodzeným spôsobom prehĺbila a podporila jej vzťah k slovenskej kultúre. Vyrastala v banskobystrickom meštianskom prostredí, ktoré malo historicky silný vzťah k lokálpatriotizmu i k ochrane kultúrneho dedičstva. Študovala na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole, štúdium úspešne ukončila maturitou a následne pokračovala špecializovaným štúdiom na Strednej nadstavbovej knižnickej škole v Banskej Bystrici. V rokoch 1993 – 1994 si zvýšila kvalifikáciu špecializovaným dvojročným (4-semesterálnym) kurzom archívniectva Inštitútu pre verejnú správu. Hneď po štúdiu sa 1. septembra 1971 ako 20-ročná zamestnala v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici. Múzeum sídlilo v areáli Thurzovho domu na námestí v Banskej Bystrici. Tu pôsobila na pracovných pozíciách lektorky, dokumentátorky i správkyne depozitára. Múzeum v tomto období zaznamenalo svoj najväčší rozvoj a stalo sa metodickým strediskom múzejnej a vlastivednej práce pre celý vtedajší Stredoslovenský kraj.

Životné cesty sú nevysspytateľné a tragédia v jej osobnom živote spôsobila aj pracovnú zmenu. Po dvadsiatich rokoch úspešnej práce Viera Horváthová v dôsledku tragickej smrti manžela odovdela, opustila múzejnícke rady a 1. septembra 1991 nastúpila už ako samoživiteľka, matka dvoch maloletých detí Michala a Andrey do Štát-

neho okresného archívu v Banskej Bystrici. Nastupovala do archívu v dobe, keď inštitúciu čakala nová éra v nových priestoroch a postupné organizačné zmeny. Pre Vieru Horváthovú to bola nová profesijná výzva na pozícii vedúcej odbornej archivárky a zástupkyne riaditeľa archívu. Prvé roky profesionálnej kariéry v archíve boli pre ňu náročné, no napriek všetkému dokázala toto obdobie úspešne zvládnuť a sklbiť rolu osamotenej matky s prácou v archíve.

Archív rovnako ako múzeum mal v tej dobe svoje hlavné sídlo na námestí (o dva domy vyššie múzea) v areáli historickej radnice mesta Banská Bystrica. Archívne fondy boli okrem historickej radnice uložené v tomto období na viacerých miestach – v priestoroch Radvanského kaštieľa v Banskej Bystrici, v priestoroch Mestského úradu Banská Bystrica, v meštianskom dome v Brezne, v priestoroch novopostavenej osady pre marginalizovanú skupinu obyvateľstva v Zadných Halnách v miestnej časti Brezna a na evanjelickej fare v Ľubietovej. Pre archív sa od roku 1988 stavala nová moderná budova na kopci Kačica v Banskej Bystrici a v archíve sa pripravovalo veľké presťahovanie roztrúsených fondov na jedno miesto. Každý z nás, kto niečo také zažil, vie, aká náročnosť je s tým spojená. Žiada si to veľké osobnostné nasadenie po všetkých stránkach, či už psychickej, ale aj fyzickej. Úloha sa podarila a archív bol po dvoch rokoch sťahovania v roku 1996 úspešne presídlený do nových priestorov.

Počas 30-ročného pôsobenia v banskobystrickom archíve pracovala Viera Horváthová ako samostatný odborný archivár, neskôr samostatný radca, v oblasti predarchívnej starostlivosti, podieľala sa na výbere dokumentov s jedinečnou archívnu hodnotou, po roku 1989 riešila agendu reštitúcií po spoločenských zmenách, viedla príručnú knižnicu archívu, zabezpečovala odbornú činnosť bádateľne archívu, vykonávala odborné činnosti pri ochrane archívnych dokumentov, viedla referát archívnych služieb, bola tiež členkou názvoslovných komisií. V rámci svojej pôsobnosti zúradovala množstvo požiadaviek z celého Slovenska aj zo zahraničia.

Riaditeľ archívu PhDr. Igor Graus, PhD., (niekdajší historik Stredoslovenského múzea) si všimol jej nasadenie a zanietenie pre archívnu prácu a poveroval ju ďalšími dôležitými úlohami v prospech rozvoja archívu. Okrem iného zastupovala riaditeľa v čase jeho neprítomnosti a viedla archív. Mala na starosti a riešila odbornú predarchívnu činnosť, metodicky a svojimi skúsenosťami usmerňovala nových pracovníkov archívu, podieľala sa na zavádzaní a uplatnení výpočtovej techniky v archíve od prvých počítačov PP06 Tesla. Participovala na vytvorení systematického uloženia archívnych fondov v novej budove archívu a do súčasnosti zodpovedá za najvzácnejšie archívne dokumenty uložené v trezore, samozrejme, popri množstve ďalších pracovných činností.

V spolupráci s riaditeľom a kolegami sa snažila vybudovať zo štátneho archívu modernú inštitúciu tak po odborno-personálnej, ako aj po materiálnej stránke. O jej vrúcnom vzťahu k archívu a práci archivára ako k spoločenskému poslaniu vypovedá jej osobné presvedčenie: „*Keď nemáš vzťah k svojmu pracovisku a robote – nie je to dobré.*“ Pre Vieru Horváthovú archív nikdy nebol a stále nie je len obyčajným miestom výkonu práce.

Preto neprekvapí, že pri príležitosti okrúhleho životného jubilea 60 rokov jej v roku 2011 udelili vyznamenanie riaditeľa odboru archívov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Pamätnú Križkovu medailu. Vyznamenanie získala za zásluhy o rozvoj slo-

venského archívniectva a uchovanie a propagovanie archívneho dedičstva Slovenskej republiky spravovaného Štátnym okresným archívom v Banskej Bystrici, Štátnym archívom v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Štátnym archívom v Banskej Bystrici.

My v Banskej Bystrici kolegovia archivári a pracovníci z oblasti kultúry si vážime jej dlhoročnú odbornú prácu, skúsenosti, prehľad o archívnych dokumentoch a profesionálny prístup k bádateľom. Drahá Vierka, želáme Ti do ďalších rokov Tvojho čírodého života predovšetkým dobré zdravie, životný optimizmus a pohodu v kruhu rodiny. Vážime si Teba aj všetko, čo si počas svojho pôsobenia pre Štátny archív v Banskej Bystrici a mesto Banská Bystrica vykonala.

Lucia Dimošová – Vladimír Sklenka
Štátny archív v Banskej Bystrici

ŽIVOTNÉ JUBILEUM ZUZANY KOLESÁROVEJ

Pätnásteho októbra 2021 oslávila krásne životné jubileum 65 rokov naša milá kolegyňa Zuzana Kolesárová, rodená Pekarčíková. Zároveň sa rozhodla ukončiť svoje pôsobenie v Štátnom archíve v Prešove, kde pracovala neuveriteľných 44 rokov, a odísť do dôchodku.

Zuzka, ako sme ju všetci volali, sa narodila 15. októbra 1956 v Lipanoch, v rodine lesníka Jána Pekarčíka a knihovníčky Boženy, rod. Mikovej. V Lipanoch, mestečku, ku ktorému má dodnes vrelý vzťah, absolvovala Základnú deväťročnú školu (1962 – 1971) a gymnázium (1971 – 1974). Po ukončení stredoškolského štúdia jej kroky viedli do Bratislavy, kde si v rokoch 1975 – 1977 rozšírila svoje vzdelanie nadstavbovým štúdiom na Strednej knihovníckej škole v odbore archívniectvo – knihovníctvo. V tom čase tam odborné predmety prednášali najvýznamnejšie osobnosti slovenského archívniectva. Po skončení nadstavbového štúdia sa vrátila na rodný východ a Štátny archív v Prešove sa stal jej jediným celoživotným pôsobiskom.

Zuzkina činnosť v archíve spočívala hlavne v správnej a bádateľskej agende. V prvých rokoch pôsobenia v archíve bola poverená prípravou cirkevných matrík na mikrofilmovanie. Neskôr po návrate z rodičovskej dovolenky sa venovala sprístupňovaniu archívnych fondov. Formou katalógu a inventára sprístupnila rozsiahle fondy z najnovšieho obdobia, ako napr. Sekretariát predsedu Krajského národného výboru v Prešove, niekoľko odborov KNV či fondy okresných a miestnych ľudových súdov v Prešove a Sabinove. Podieľala sa tiež na evidencii archívneho dedičstva. Osobitnou kapitolou v jej práci bolo vyhotovovanie genealogických rešerší pre domácich, ale hlavne zahraničných záujemcov. Dá sa povedať, že genealógie boli jej srdcovou záležitosťou. Vypracovala sa na erudovaného genealóga a výstupy jej výskumov boli vždy precízne a podrobné. Posledné desaťročie svojej práce v štátnom archíve bola vedúcou bádateľne. Svojou ochotou, privetivosťou, snahou pomôcť a poradiť si vy-

slúžila priazeň bádateľov a klientov archívu. Mnohí z nich, aj zo zahraničia, jej posielali ďakovné listy a pozdravy.

My kolegovia sme si u Zuzky cenili hlavne jej prívetivosť, priateľstvo, ochotu pomôcť, vypočuť a poradiť aj v našich súkromných starostiach. Všetci určite nezaбудneme na jej kuchárske dobroty, ktoré pravidelne nosila do archívu a s ktorými sa rada podelila. Jej overené recepty sa stali súčasťou aj našich kuchýň. Pamätnou je jej veta (ako reakcia na to, že koláče sa dajú kúpiť v cukrárni), že sa nepripraví o radosť z pečenia. Aj to svedčí o tom, že Zuzka je veľmi rodinne založená a rodina je pre ňu nadovšetko. S manželom Jozefom vychovala dvoch synov, Jozefa a Martina. Napriek jeho nečakanému odchodu nestratila zmysel a chuť do života. Dnes je jej najväčšou radosťou vnučka Sandra.

Milá Zuzka, v mene všetkých kolegov Ti prajem do ďalších rokov hlavne pevné zdravie, šťastie, radosť a pohodu v kruhu najbližších. Zachovaj si na roky strávené v archíve tie najlepšie spomienky. Užívaj si zaslúžený dôchodok plnými dúškami. Nech je táto nová životná etapa naplnená spokojnosťou a pohodou.

Daniela Pellová
Štátny archív v Prešove

NAŠA JUBILANTKA MARGITA KRAJŇÁKOVÁ

Vraví sa, že čas mení veci, no v skutočnosti ich meníme my sami. V tom lepšom prípade tým zanechávame po sebe hodnoty, ktoré slúžia ďalším generáciám pre ich potreby, poučenie, pobavenie alebo inšpiráciu. Na archívárskom poli zanechala svojou prácou navždy vlastnú pečať naša kolegyňa PhDr. Margita Krajňáková, riaditeľka bývalej pobočky Košice Štátneho archívu v Košiciach, ktorá v októbri 2021 oslávila svoje okružle životné jubileum.

Narodila sa 16. októbra 1951 vo veľkej strediskovej obci Pečovská Nová Ves neďaleko Sabinova, ku ktorej sa vždy s láskou a hrdosťou vernej lokálpatriotky hlásila. A možno práve aj v tomto lokálpatriotizme nevedomky klíčili korene, ktoré neskôr predurčili jej ďalšie životné smerovanie. Stalo sa tak v roku 1975, keď si po úspešnom ukončení štúdia na vtedajšej Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, kde v odbore učiteľstvo pre stredné školy vyštudovala ruský a nemecký jazyk, zvolila namiesto poslania učiteľky celoživotné povolanie archívárky.

Ako odborná archívárka bola 18. augusta 1975 prijatá do Okresného archívu Košice-vidiek, kde postupne získavala archívárske vedomosti po boku staršieho skúseného a zanietného riaditeľa Imricha Kozáka. Po jeho odchode do dôchodku bola v januári 1978 po pomerne krátkej „učňovskej dobe archívárskej praxe“ poverená vedením archívu. Popri odborných činnostiach jej tak postupne pribudli často aj neľahké úlohy spojené s výkonom riadiacej funkcie. Nasledujúca prvá polovica 80. rokov bola pre mladú ženu v rodinnom aj profesionálnom živote šťastným obdobím. V roku 1980 sa stala matkou, v roku 1984 získala absolvovaním rigoróznej skúšky titul PhDr. a 1. sep-

tembra 1984 bola Radou Okresného národného výboru Košice-vidiek vymenovaná za riaditeľku okresného archívu. V rámci odbornej činnosti sa v tomto období venovala v prvom rade sprístupňovaniu rozsiahlych kmeňových fondov svojho archívu, konkrétne spracovaniu ONV v Košiciach (1945 – 1948 a 1954 – 1960), ONV v Moldave nad Bodvou (1945 – 1960), Okresného akčného výboru Košice-vidiek a Moldava nad Bodvou (1948 – 1959), Daňovej správy v Košiciach (1934 – 1949) a množstvu fondov MNV a obvodných úradov MNV košického a moldavského okresu. Postupne sa v priebehu svojho pôsobenia v archíve vyprofilovala na odborníčku predovšetkým v oblasti predarchívnej starostlivosti a treba naozaj s uznaním poznamenať, že znamenite poznala a ovládala administratívno-správne a geografické pomery všetkých obcí košického okresu, ktorý je počtom obcí (114) najväčším slovenským okresom. Kompetencie v tejto oblasti sa jej ešte viac znásobili po prijatí zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach, keď košickej pobočke štátneho archívu pribudli úlohy súvisiace s výkonom štátnej správy aj na celom území mesta Košice. V praxi to predstavovalo starostlivosť a kontrolu nad množstvom právnických a fyzických subjektov na území celého okresu a mesta Košice. Svoje dlhoročné skúsenosti a praktické znalosti v oblasti fungovania štátnej správy dokázala od roku 1991 zúročiť aj ako členka Riešiteľskej skupiny MV SR pre automatizovaný systém úradu (ASU) a od roku 2003 pracovala v Názvoslovnej komisii pri Správe katastra Košice-okolie. Ocenením jej 25-ročnej práce pri rozvoji archívniectva bolo udelenie pamätnej Križkovej medaily, ktorú si prevzala v roku 2000.

Počas svojho pôsobenia v archíve sa viackrát nevyhla ani riešeniu závažnej otázky nájdenia vhodného sídla pre okresný archív, s čím bola, pravdaže, spojená taká všeobecne nepopulárna záležitosť, ako je sťahovanie archívnych dokumentov. Štátny okresný archív bol v Košiciach pôvodne umiestnený v budove na Kováčskej 20 spolu s Archívom mesta Košice a Krajskou a Okresnou správou geodézie a kartografie. Od druhej polovice 80. rokov však už priestory archívu kapacitne nepostačovali, a tak musela byť časť archívnych fondov presťahovaná a uložená v obciach Veľká Ida a Gomboš. K „veľkému sťahovaniu“ archívu však došlo v roku 2003, keď bývalý okresný archív musel ustúpiť vzrastajúcim priestorovým potrebám Archívu mesta Košice a presťahovať sa do budovy Správy katastra na Južnej triede 82 v košickej mestskej časti Barca. Vtedy opäť s energiou sebe vlastnou vynášala a nosila nekonečný počet archívnych škatúl a pri ich ukladaní povzbudzovala aj mladšie kolegyně. Avšak ešte dlho po sťahovaní svietil v hlavách celého kolektívu plán uloženia archívnych fondov z Kováčskej. No nebolo to ani jej posledné sťahovanie. Po čase musela opäť riešiť problém nájdenia ďalších vhodných priestorov pre dokumenty postupne prijaté v súvislosti s už spomínaným rozšírením kompetencií košickej pobočky. V roku 2011 sa jej podarilo získať priestory v budove na Svätoplukovej ulici v širšom centre mesta, ktorá si však vyžadovala rozsiahlejšiu rekonštrukciu. Realizáciu opravy sa jej však už nepodarilo uskutočniť. Prijatím novej sústavy štátnych archívov v súvislosti s vydaním novely zákona o archívniectve v novembri 2015 prestala de jure košická pobočka Štátneho archívu v Košiciach existovať. Práve táto okolnosť sa stala zlomovým bodom v jej rozhodnutí definitívne ukončiť svoju pracovnú kariéru a odísť na zaslúžený odpočinok.

Margitu Krajňákovú poznali mnohí naši kolegovia ako energickú, veselú a spoločenskú dámu. Rada sa zúčastňovala rôznych exkurzií, rekreácií a zájazdov organizovaných odborními alebo archívnu spoločnosťou, kde utužovala priateľstvá a dobré vzťahy s ostatnými archivármi, a nechýbala ani na archívnych dňoch. Takou ostala aj po svojom odchode do dôchodku: aktívnou, spoločenskou a veselou.

Na záver si dovoľím v mene všetkých slovenských archivárov, ale hlavne kolegov zo Štátneho archívu v Košiciach, zaželať jej do ďalších rokov, nech si môže v plnom zdraví a rodinnej pohode vychutnávať s elánom ešte veľa krásnych životných zážitkov, a zároveň poďakovať sa za veľký kus práce, ktorý počas 40 rokov svojho pôsobenia vykonala pre rozvoj predovšetkým okresného archívnictva.

Diana Kunderová
Štátny archív v Košiciach

LADISLAV RUŽIČKA 85-ROČNÝ

Rok 2021 bol pre Štátny archív v Košiciach jubilejný. Jednak 10. mája uplynulo 70 rokov od jeho založenia, jednak sa 27. júna dožil 85 rokov jeden zo štyroch jeho doterajších riaditeľov, JUDr. Ladislav Ružička. So slovenským archívnictvom bol pracovne spätý úctyhodných 46 rokov, medzi rokmi 1954 – 2000. Na jeho pracovnej kariére sa dajú ilustrovať takmer celé dejiny Štátneho archívu v Košiciach. Bol súčasťou jednej generácie riaditeľov oblastných archívov na Slovensku, ako Jozef Watzka, Jozef Kočiš, Peter Chlebo, Marián Zemene, Andrej Lukáč či Ivan Chalupecký.

Ladislav Ružička sa narodil 27. júna 1936 v obci Geča neďaleko Košíc v rodine Jána Ružičku a Márie Kisovej. Hneď po maturite na Jedenásťročnej strednej škole v Košiciach nastúpil 1. októbra 1954 do služieb slovenského archívnictva. Novovzniknuté orgány, archívne oddelenia krajských správ ministerstva vnútra, dohliadali na vtedy už štátne archívy po metodologickej i ekonomickej stránke. Rok 1954 bol pre tieto archívy prelomový nielen zmenou názvu z krajských archívov na štátne, ale predovšetkým zmenou zriaďovateľa z krajských národných výborov priamo na poverenie (ministerstvo) vnútra, čo trvá dodnes. Ružička prešiel na archívnom oddelení úsekom podnikových archívov, evidencie archívnych fondov a najmä archívov národných výborov, teda okresných archívov. Na jar 1960 sa zúčastnil preberania archívnych dokumentov Abovsko-turnianskej župy v Miškovci, ktoré boli na konci druhej svetovej vojny odvečnené z Košíc a ktoré sa na základe medzinárodnej dohody s Maďarskom mali vrátiť Československu. Z cesty pôvodne plánovanej na jeden deň sa stala dobrodružná výprava. Košické nákladné auto sa stalo účastníkom dopravnej nehody, maďarskí archivári o príchode kolegov z Československa neboli informovaní a pri spia-točnej ceste maďarskí colníci nechceli archívne fondy prepustiť z maďarského územia. Všetko nakoniec dopadlo dobre a od roku 1960 je opäť župný fond v Košiciach. V lete 1960 prebehla reforma územnosprávneho členenia, košické archívne oddelenie dostalo do správy (okrem archívu v Levoči, ktorý riadilo od roku 1954) aj

archív v Prešove, ktorý sa na deväť rokov stal pobočkou Štátneho archívu v Košiciach. V počiatočnom období archívne oddelenia predstavovali najmä z hľadiska materiálneho zabezpečenia istý prínos, no po odbornej stránke znamenali brzdu v postupujúcej „emancipácii“ archívov. Vtedajší riaditeľ Slovenskej archívnej správy JUDr. Jozef Chreňo (1927 – 2021) po dlhodobom úsilí dosiahol ich zrušenie k 30. júnu 1966. Nemohol vtedy vedieť, že o takmer 50 rokov neskôr sa v trochu zmenenej podobe a s iným názvom vrátia...

Ladislav Ružička sa stal 1. júla 1966 zamestnancom Štátneho archívu v Košiciach. Riaditeľ Eugen Bidovský (1904 – 1978) ho poveril dohľadom nad okresnými archívami a prístupňovaním fondov štátnej správy a súdnictva. Zakladateľ košického archívu Bidovský vzbudil u Ružičku ešte väčší záujem o archívne remeslo, zúčastňoval sa rôznych pátraní po archívnych dokumentoch, rokovaní s pôvodcami či vlastníkami perspektívne nových priestorov pre archív. V roku 1969 sa levočská i prešovská pobočka osamostatnili a košický archív nadobudol územnú pôsobnosť takmer totožnú s dneškom. Po odchode Bidovského do starobného dôchodku sa Ružička stal 1. januára 1971 riaditeľom Štátneho archívu v Košiciach. Hneď v úvode jeho funkčného obdobia musel vyriešiť elementárny problém archívu – nájsť pre neho nové umiestnenie. Štátny archív v Košiciach sa vtedy nachádzal, okrem troch prenajatých depotov, v zadnom trakte historického župného domu. Práve v tejto budove bol prijatý Košický vládny program a na jeho 30. výročie v ňom Východoslovenské múzeum v Košiciach pripravovalo rozsiahlu rekonštrukciu a novú expozíciu, pre archív nebolo miesto. Ružička vytipoval niekoľko budov, dokonca s magistrátom riešil pozemok pre novostavbu archívu v asanačnom pásme. Nakoniec sa ako najvhodnejšia javila budova na Bačíkovej ulici 1 v Košiciach. Budova z roku 1895 bola síce v zlom stave, ale príslub vedenia ministerstva na jej rekonštrukciu bol, preto Ružička spolu s hospodárkou Janou Danišovou vyvinuli enormné organizačné úsilie, aby budovu získali. Bol to beh na dlhé trate. Na jar 1973 dostal archív v tejto budove priestor niekoľkých bytov, vo zvyšných stále bývali ľudia. Spôsobovalo to občas milé, občas nepríjemné situácie. Až koncom roka 1978 sa odsťahovali poslední nájomníci a mohlo sa naplno pokračovať v generálnej rekonštrukcii. Veľkým dňom košického archívnictva bol 11. máj 1988. Za účasti vedenia archívnej správy, oblastných i okresných archívov, ako aj kolegov archívárov bola zrekonštruovaná budova slávnostne otvorená. Mala posilnenú statiku, inštalovaný nákladný výťah, novú strechu i fasádu, fotodielňu, zasadaciu miestnosť, spĺňala kritériá účelovosti. Tento deň bol pre Ladislava Ružičku zavŕšením dlhoročného úsilia. A nielen pre neho. Dodnes sú povestné piatkové brigády, keď všetci zamestnanci archívu pomáhali pri rekonštrukcii či pri pomocných prácach.

Ladislav Ružička sa okrem iniciatívneho vedenia rekonštrukcie budovy venoval stmelovaniu kolektívu, väčšina z archívárov a archívárov, ktorých prijal do archívu, v tejto inštitúcii strávila väčšinu svojho profesijného života a dodnes bádatelia používajú ich inventáre. Dbal na kvalitu archívnych pomôcok pri dodržaní istej kvantity. Štátny archív v Košiciach ako prvý oblastný archív sprístupnil formou inventárov fond krajského národného výboru (do roku 1960).

Jubilant sa venoval aj svojmu odbornému rastu. V rokoch 1971 – 1975 absolvoval diaľkové štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, v roku 1977 obhájil rigoróznú prácu *Štátna a verejná správa Košickej župy v rokoch 1923 –*

1928. V 80. rokoch absolvoval externú vedeckú aspirantúru v Historickom ústave SAV v Bratislave. Kreovanie archívnych fondov a vytváranie analytických archívnych pomôcok boli témy, ktorým sa Ružička venoval v prednáškovej a publikačnej činnosti. Zároveň bol v rokoch 1978 – 2001 členom redakčnej rady *Slovenskej archivistiky*.

Ladislav Ružička so ťou zvládol aj zmeny v činnosti archívov po roku 1989, nárast správnej i bádateľskej agendy. Nové úložné priestory, také potrebné na prevzatie fondov krajských národných výborov zrušených v roku 1990, našiel v budove na Vodárenskej 10 v Košiciach. Rozbehol jej rozsiahlu rekonštrukciu, vďaka ktorej je to dnes najmodernejšia budova košického archívu. Deväťdesiate roky priniesli aj problematiku reštitúcií, ktoré vážne zmenili vlastnícke pomery sídelnej budovy na Bačíkovej ulici. Tento fakt znepríjemňoval Ružičkovi posledné roky v archíve. Štátny archív v Košiciach viedol do konca roku 2000, keď po 29 rokoch vo funkcii odišiel do dôchodku.

Originálny zmysel pre humor ho neopúšťa dodnes. Raz ročne svoje bývalé pracovisko navštevuje, čo sú vzácne chvíle na spomínanie o jeho predchodcoch a kolegoch, Ladislavovi Andrášim (1927 – 1999), Eugenovi Bidovskom a ďalších. Celoživotnou oporou mu je manželka Marta a deti Iveta a Jaroslav.

V mene kolegov zo Štátneho archívu v Košiciach mu želáme pevné zdravie a mnoho príjemných chvíľ v kruhu rodiny.

Richard Pavlovič
Štátny archív v Košiciach

ŽIVOTNÉ JUBILEUM EŤY SEDLÁČKOVEJ

Úprimné priateľstvá sú príliš vzácne a nebudujú sa ľahko, vznikajú postupne, v priebehu času silnejú, stávajú sa otvorenejšími, ale aj vzácnejšími. Také je i priateľstvo s kolegyňou Ing. Evou Sedláčkovou, rodenou Žuffovou, ktorá nedávno oslávila okrúhlu sedemdesiatku. Majster čas je však spravodlivý a každému odmeriava rovnako...

Narodila sa 7. júla 1951 v Bardejove otcovi Ladislavovi Žuffovi a matke Anne, rod. Kaňuškovej. S manželom Vladislavom má dve deti, syna Vladislava a dcéru Evu.

Detstvo a mladosť prežila vo Svite, kde jej otec odmlada pôsobil v továrni Baťa, neskôr Chemosvit, a. s., Svit vo významných funkciách. Princíp Baťovej práce – spoľahlivosť a pracovitosť – platil aj pre ňu a jej súrodencov. Tu navštevovala i základnú školu a po nej od roku 1966 dochádzala do Popradu na Strednú priemyselnú školu strojnícku, ktorú ukončila v roku 1970.

Do Popradu sa presťahovala so svojím manželom v roku 1972. Počas materskej dovolenky sa rozhodla doplniť si vzdelanie na Strednej ekonomickej škole pre študujúcich popri zamestnaní v Poprade (1974 – 1979). O desať rokov neskôr (1989) bola prijatá na Ekonomickú fakultu Univerzity Mateja Bela (ďalej len UMB) v Banskej Bystrici – odbor verejná ekonomika a správa, ktorú ukončila v roku 1993.

Po skončení stredoškolského štúdia sa v rokoch 1970 – 1978 zamestnala na ČSD, železničnej stanici Starý Smokovec ako osobná pokladníčka, odkiaľ odišla v tom istom roku do Tatranského podniku miestneho priemyslu v Poprade. V rokoch 1979 – 1988 pôsobila vo funkcii účtovníčky a personalistky v Obchode s palivami, š. p., Košice – odštepny závod Poprad. V roku 1988 nastúpila ako samostatný odborný referent personálnej práce a miezd na Mestský národný výbor – drobné prevádzkarne vo Svite. V roku 1991 bol s ňou rozviazaný pracovný pomer z dôvodu zrušenia organizácie. V tom istom roku vážne ochorela a dostala čiastočný invalidný dôchodok. Napriek zhoršenému zdravotnému stavu pokračovala diaľkovo v štúdiu na Ekonomickej fakulte UMB v Banskej Bystrici.

Po ukončení vysokoškolského štúdia si podala žiadosť do zamestnania do Štátneho okresného archívu v Poprade, kde bola prijatá 18. júla 1994 do funkcie radca. Eva Sedláčková mala veľké skúsenosti s ekonomickou agendou, ktorá bola pre náš archív v tej dobe mimoriadne dôležitá. V Spišskej Sobote prebiehala rekonštrukcia dvoch meštianskych domov – kultúrnych pamiatok – pre potreby archívu a riaditeľka musela schvaľovať veľké množstvo účtovných dokladov a pripravovať cenové ponuky. Eva sa stala v ekonomickej a hospodárskej agende jej pravou rukou. Po rekonštrukcii boli budovy vybavené novým nábytkom, doplnkami a technickým vybavením. Namiesto priestorov v budove mestského úradu, kde pracovníčky sedeli v troch kanceláriách, prijímali tam bádateľov aj stránky a depoty sa nachádzali v pivniciach a bývalých garážach, sa archív presťahoval do mestskej pamiatkovej rezervácie Spišská Sobota a patril aj patrí k najkrajším na Slovensku. Sťahovanie bolo veľmi náročné, bolo treba previezť, roztriediť a uložiť v tej dobe viac ako 2 500 bežných metrov archívnych dokumentov. Eva Sedláčková pri tom nemohla chýbať. Nová budova archívu bola slávnostne otvorená 12. mája 1995 za prítomnosti zástupcov Ministerstva vnútra SR – sekcie verejnej správy, vtedajšej Archívnej správy MV SR, zástupcov Okresného úradu a Mestského úradu v Poprade, riaditeľov múzea, knižnice, galérie a ďalších vzácných hostí.

V účelovej budove získali všetci pracovníci pekné kancelárie. V nových priestoroch sa mohla jubilantka venovať spracovávaniu, triedeniu a usporadúvaniu archívnych dokumentov, predovšetkým fondu Okresný národný výbor v Poprade. Vybavovala náročné žiadosti občanov týkajúce sa reštitúcií, tiež im vyhľadávala údaje a vyhotovovala potvrdenia o zápočte odpracovaných rokov. Vedenie hospodárskej agendy archívu bolo jej srdcovou záležitosťou, aj vďaka jej snahe bol archív po každej stránke dobre vybavený.

Spolupracovala pri rôznych výstavách, seminároch a konferenciách, ktoré archív usporiadal, ako aj exkurziách. Je spoluautorkou troch monografií: Matejovce 1251 – 1996 (1996), Veľká 1268 – 1998 (1998), Minulosť a súčasnosť Krížovej Vsi (2002), prispievala do regionálnej tlače. Je členkou Spišského dejepisného spolku. V našom kruhu strávila takmer dvadsať rokov, do starobného dôchodku odišla v januári 2013.

Ani po odchode do dôchodku na archívárov nezabudla. Podporuje nás pri všetkých archívnych podujatiach, zaujíma sa o regionálnu históriu. Jej koníčkom je zdravá výživa a netradičné formy medicíny. Tento odbor navštevovala kvôli zdravotným problémom v rokoch 2004 – 2007 na Univerzite tretieho veku pri UMB v Banskej Bystrici, detašovanom pracovisku v Poprade.

Milá jubilantka, milá Evka, dovoľ, aby som Ti v svojom mene, ako aj v mene mojich kolegyň zo srdca poďakovala za vykonanú archivársku prácu a priateľstvo, ktoré pretrváva aj v súčasnosti. Do ďalších rokov Ti želáme pevné zdravie, veľa elánu a životného optimizmu.

Božena Malovcová
Štátny archív v Prešove,
pracovisko Archív Poprad

JURAJ TURCSÁNY 65-ROČNÝ

Narodil sa 5. augusta 1956 v meste Hnúšťa v okrese Rimavská Sobota do rodiny s maďarskou národnosťou a pohnutými osudmi. Matkina rodina len o vlások unikla pred deportáciou do Maďarska na základe dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom po roku 1945. V Hnúšti vychodil základnú školu (1962 – 1971) aj gymnázium (1971 – 1975). Od detstva inklinoval k športu a na Vianoce si od rodičov neprial nikdy nič iné než futbalovú loptu. V škole mu nešla matematika, ale o to viac ho bavil dejepis. Preto sa po maturite v roku 1975 zaujímal o štúdium archivníctva v Bratislave, na ktoré ho prijali. Počas štúdia okrem vedomostí získal aj celoživotného priateľa, neskoršieho docenta Juraja Roháča. Štúdium archivníctva bolo v tom čase skrátené na štyri roky. V septembri 1979 ho jubilant ukončil štátnicami a obhajobou diplomovej práce *Najstaršia kniha testamentov obyvateľov Jura pri Bratislave z rokov 1577 – 1642*. Počas vysokoškolského štúdia sa zoznámil s budúcou manželkou Erikou, pochádzajúcou zo svätøjurskej nemeckej rodiny, ktorej sa podarilo vyhnúť odsunu karpatských Nemcov zo Slovenska. Ešte počas štúdia sa zosobášili a usadili vo Svätom Jure. Jubilant prvého októbra 1979 nastúpil do okresného archívu Bratislava-vidiek, ktorý v tom čase sídlil v historickej radnici v Pezinku. Po promócií – titul Mgr. sa vtedy neudeloval – musel absolvovať povinnú prezenčnú vojenskú službu. Pridelili ho do kasární v Bore u Tachova na česko-nemeckých hraniciach. Zážitky z tejto etapy jeho života pripomínajú sekvencie zo známeho filmu Tankový prapor.

S výnimkou jednoročnej vojenskej služby strávil celý profesionálny život v okresnom archíve. Jeho pracovné podmienky sa výrazne zlepšili po presťahovaní sídla archívu a jeho pobočiek do novej účelovej budovy v Modre v roku 1980. K dispozícii bola teplá voda, temperované depoty, samostatné kancelárie. Juraj Turcsány sa pustil do práce a postupne spracoval najvzácnejšie fondy archívu, fondy slobodných kráľovských miest Modra, Pezinok a Svätý Jur. Skatalogizoval listiny a celé fondy zinventarizoval s výnimkou Magistrátu mesta Pezinok. Bola to mnohoročná každodenná práca v depote s ceruzkou a zošitom v ruke. Rukopis inventára bolo potom potrebné prepísať na stroji. Okrem riaditeľa archívu bol jediným zamestnancom, ktorý dokázal spracovávať paleograficky a jazykovo náročné fondy. Ján Dubovský bol vyťažený najmä v publikačnej oblasti, preto archív jubilantovi vďačí za spracovanie mnohých fondov a zbierok. Okrem spomenutých sú to: pozostalosť významnej pezinskej rodiny Jam-

nických, zbierka máp a plánov, fond kolégia piaristov a piaristického gymnázia vo Svätom Jure, fondy mestečiek a obcí do konca 19. storočia, cechov či zbierka evanjelických tlačí. Po odchode J. Dubovského do dôchodku sa od prvého januára 2000 stal riaditeľom, neskôr vedúcim archívu v Modre ako pracoviska Štátneho archívu v Bratislave.

V 80. rokoch 20. storočia sa s príspevkami zúčastňoval vlastivedných seminárov Krúžku historikov okresu Bratislava-vidiek v Modre a vedeckých sympózií Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. V roku 1983 na svojej alma mater získal titul PhDr. z odboru pomocné vedy historické po úspešnom zložení skúšky, rigorózna práca sa vtedy nevyžadovala. Vedecko-výskumný elán po promócií pretavil do skoncipovania štúdie o dejinách pezinskej tehelne do roku 1918 v maďarčine, ale dielo ostalo v rukopise. V Slovenskej archivistike publikoval dve štúdie z dejín malokarpatského vinohradníctva, a to *Pozemkové miery vinogradov v malokarpatskej oblasti do zavedenia kopáčov* (č. 2/1986) a *Vinohradnícke právo a vinohradnícke poriadky* (č. 1/1988). Okrem nich sa takmer výlučne zaoberal regionálnou históriou. Ako autor, prípadne aj zostavovateľ sa podieľal na príprave monografií o dejinách miest a obcí Modra (1983, 2006), Svätý Jur (1984, 2009), Blatné (2001), Doľany (2002), Lozorno (2004), Malacky (2006), Bernolákovo (2009), Plavecký Štvrtok (2015), Kalinkovo (2015, nevydané), Píla (2018) a Dubová (2019). V kolektíve pod vedením Štefana Hrivňáka autorsky prispel do popularizačnej publikácie *Víno v prameňoch* (2018). Popularizácia histórie stála v centre jeho spolupráce so svätajurským občianskym združením Academia Istropolitana Nova. V roku 2015 pri príležitosti 400. výročia udelenia mestských privilégií pre Svätý Jur občianske združenie vydalo *Historický žurnál* ako špeciálnu prílohu svätajurských mestských novín. Bez redaktorskej a autorskej práce jubilanta by sa tento zaujímavý nápad nestal realitou. Juraj Turcsány bol iniciátorom myšlienky a hlavným realizátorom projektu vydania monografie o dejinách bývalého okresného archívu Bratislava-vidiek, predchodcu archívu v Modre. Okrem prípravy autorského textu sa angažoval pri získaní sponzorských príspevkov, výbere vydavateľa aj pri finalizácii grafickej podoby. Publikácia pod názvom *Archív na okraji mesta* vyšla v roku 2015 ako prvá monografia tohto typu na Slovensku. V roku 2016 získala čestné uznanie Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Hoci vyšla s ročným oneskorením, pôvodne bola pripravená k 60. výročiu organizovaného archívniectva na Slovensku.

Jubilant sa vždy zaujímal o dianie v slovenskom archívniectve a jeho neradostná situácia mu nebola ľahostajná. V revolučných mesiacoch november a december 1989 cítil, že reformnú eufóriu treba využiť a archivári nesmú ostať pasívni. Riaditeľ J. Dubovský sa týmto spôsobom nechcel angažovať, ale nebránil v aktivite svojmu pracovníkovi. Juraj Turcsány na vtedajšom odbore archívniectva a spisovej služby vyhľadal Milana Mišoviča a Ladislava Vrtela. K nim sa pridali Ján Šulavík z Archívu mesta Bratislavy a ďalší kolegovia, ktorí spolu debatovali o tom, akým smerom by sa malo uberať slovenské archívniectvo. Jubilant bol inšpirátorom a tvorcom iniciatívnej skupiny, ktorá 21. decembra 1989 zvolala celoslovenské stretnutie archivárov do Bratislavy. Na ňom sa okrem iného položili základy pre vznik Spoločnosti slovenských archivárov. V roku 2006 pri príležitosti životného jubilea mu bola udelená Križkova medaila za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva. Juraj Turcsány sa podieľal aj na príprave koncepcie novej organizačnej štruktúry štátnych archívov v roku 2015.

Bol členom pracovnej skupiny pod gesciou odboru archívov a registratúr, ktorá sa zaoberala návrhmi konkrétnych zmien. Vo finálnej podobe koncepcie bol akceptovaný jeho návrh na vytvorenie oddelenia služieb verejnosti na čele s vedúcim, kým v pôvodnom návrhu figurovalo iba oddelenie spracúvania archívnych dokumentov.

Juraj Turcsány je uznávaný regionálny historik, odborník na problematiku malokarpatského vinohradníctva. Je známy nielen ako vedec a archivár, ale aj ako osobnosť so špecifickým humorom a komentármi k dianiu v slovenskom archívniectve. Svoje postrehy a prognózy ďalšieho vývoja zvykol zhrnúť do vety: „Kartágo musí byť zničené.“ Na profesijné hodnotenie ho oprávňujú dlhoročné skúsenosti. Dĺžkou pracovného pomeru (42 rokov) už predbehol J. Dubovského a stal sa najdlhšie pôsobiacim archivárom v dejinách modranského archívu. Svojmu milému a dobrému šéfovi kolegyni z Modry prajú mnoho zdravia, elánu a životných síl do ďalších rokov. Nech mu synovia Matúš a Tibor a vnučky Johanka a Žofka robia radosť a vytvárajú spokojné rodinné zázemie. Vivat, crescat, floreat!

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave,
pracovisko Archív Modra

MARIÁN R. ZEMENE 85-ROČNÝ

Dňa 1. novembra 2021 sa dožil vzácneho životného jubilea PhDr. Marián Róbert Zemene, významný slovenský archivár, jeden zo zakladateľov odborného archívniectva na Slovensku, bývalý dlhoročný riaditeľ Štátneho archívu v Nitre. Jeho jubileum nám dáva príležitosť zrekapitulovať jeho profesionálnu a životnú dráhu.

Marián R. Zemene sa narodil 1. novembra 1936 v Trenčianskej Teplej. Základné vzdelanie získal na tamojšej ľudovej škole a I. štátnom gymnáziu v Trenčíne. Záujem o históriu a bádanie ho sprevádzali už od strednej školy, veď už ako gymnazista v rokoch 1952 – 1953 navštevoval a bádal v trenčianskej pobočke pôdohospodárskeho archívu. Tu sa zoznámil aj s vtedajším vedúcim pobočky Štefanom Watzkom, neskôr jeho dlhoročným kolegom a istú profesijnú časť života aj nadriadeným. V roku 1958 ukončil štúdium archívniectva a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a stal sa jedným z prvých vysokoškolských absolventov odboru archívniectva na Slovensku a príslušníkom prvej generácie slovenských archivárov.

Profesionálnu prácu archivára začal v rodnom kraji ako vedúci trenčianskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave. V roku 1961 prešiel po jej zániku do nitrianskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave, ktorá sa na začiatku roka 1961 presťahovala z Bojníc do Nitry, do časti budovy v objekte bývalej väznice krajského súdu (bývalá Dukelská ul. 1). Na toto obdobie jubilant so žartom spomína, že ako málokto pracoval „v base“, veď pracovne a sklady boli umiestnené v bývalých celách a nádych väznice okrem malých okien pripomínala aj väzenská ochodza vnútri objektu. Marián Zemene sa stal zároveň novým vedúcim pobočky pod vedením bratislavského riaditeľa Štefana

Watzku. Archív sa pod vedením M. Zemeneho dostal postupne na vyššiu úroveň odbornej činnosti, došlo k usporiadaniu domiešaných archívnych dokumentov ešte z Bojníc a najmä k systematickému sprístupňovaniu archívnych fondov. Čoraz viac sa archív dostával do povedomia aj širšej verejnosti. Spolu s kolegami v rokoch 1963 a 1966 zostavil dodnes neprekonaného sprievodcu po archíve (ako II. a III. zväzok sprievodcu Štátneho archívu v Bratislave), ktorý dodnes využívame pri rekonštrukcii časťami sťahovaniami narušených fondov Štátneho archívu v Nitre. V tom čase patrili medzi jeho kolegov aj ďalšie osobnosti slovenského archívnictva ako Juraj Fojtík, Otmar Gergelyi (do roku 1965) alebo Vojtech Šarluška, ktoré spoluvytvárali jeho odborné i životné pôsobenie v Nitre.

V roku 1969 sa nitrianska pobočka Štátneho archívu v Bratislave organizačne zmenila na samostatný Štátny archív v Nitre a Marián Zemene sa stal jej vedúcim, v rokoch 1975 – 1982 riaditeľom (už oblastného archívu). Od roku 1972 ako vedúci čelil opätovným priestorovým problémom svojho archívu, ktorý sa musel vysťahovať z objektu väznice. Jeho zámer postaviť novú účelovú budovu v Nitre nevyšiel. Keďže v Nitre sa pre archív miesto nenašlo, po umiestnení do dočasných priestorov sa v roku 1975 archív presťahoval so svojim kolektívom do budovy bývalého notariátu v Ivanke pri Nitre. Archív nemal svoje depoty, a tak sa jeho archívne fondy museli rozmiestniť po celom západnom Slovensku (Šaľa, Bytča, Lúč na Ostrove). Bol riaditeľom archívu, ktorý mal v tom čase asi najhoršie podmienky na prácu. Jeho oporou v tomto ťažkom období bola aj jeho manželka a zároveň kolegyňa Viera Zemeneová, ktorá pracovala v archíve ako odborná archivárka. Z osobných a politických dôvodov (emigrácia syna) bol však k 31. decembru 1982 uvoľnený z funkcie riaditeľa (v roku 1990 ho občiansky rehabilitovali). V archíve však zostal pracovať až do roku 2003 ako hlavný radca, vedúci archivár, od roku 1997 už v nových priestoroch účelovej budovy Štátneho archívu v Nitre v Ivanke pri Nitre.

Marián Zemene sa už od svojich gymnaziálnych čias intenzívne zaujímal o históriu a regionálne dejiny svojho rodného kraja a tomuto poslaniu zostal verný počas celej svojej profesijnej a životnej dráhy. Jeho bibliografia je skutočne obdivuhodná, pestrá a čaká ešte na svoje spracovanie. Vzťah k rodnému kraju a jeho histórii, ale aj k regiónu Nitry, kde profesijne pôsobil, pretavil do množstva odborných článkov a štúdií z regionálnych dejín (Veľké Rovné, Dubnica nad Váhom, Trenčín, Nitrianske Pravno, Bánovce nad Bebravou, Uhrovec, Nitra atď.). Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa špecializoval aj na pomocné vedy historické (rozbory historických pečatí a heraldické návrhy erbov, bol aj autorom návrhu heraldických symbolov mesta Nitry), dejiny tlačiarň, dejiny správy a cirkevné dejiny. Vďaka svojmu nadhľadu a erudovanosti sa stal vedúcim zostavovateľom slovenskej archívnej terminológie a spoluvorcom pripravovaného archívneho terminologického slovníka (rukopis z roku 2003), projekt slovníka však až do dnešných dní zostal nedokončený. Aj napriek svojmu vysokému veku, vďaka dobrej duševnej a fyzickej kondícii i pracovitosti a zanietenosti nepoľavuje so svojej publikačnej činnosti ani do dnešných dní – ved' poslednú štúdiu o trenčianskych mestských hradbách publikoval v roku 2018. Jeho externá vedecká aspirantúra v Historickom ústave SAV v Bratislave (1967 – 1972) z dejín cirkevnej správy Slovenska bola pred završením politicky zastavená pre nesúhlas krajských orgánov KSS s témou. Ďalšou kapitolou v jeho odbornej činnosti bola aj pedagogická činnosť

– externe prednášal na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre (1968, 1990 – 1994 a Univerzite Cyrila a Metoda v Trnave (1999 – 2003), je tiež spoluautorom viacerých vysokoškolských skrípt.

Spoločensky sa angažoval v početných odborných spolkoch a spoločnostiach ako Spoločnosti slovenských archivárov a Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, dlhoročne pôsobil ako člen Vedeckej archívnej rady (1990 – 2003) a predseda Metodologickej komisie odboru archívnictva na ministerstve vnútra (1993 – 2003). Tri desaťročia (1963 – 1993) bol i tajomníkom Nitrianskeho krúžku historikov.

Za dosiahnuté výsledky za rozvoj archívnictva získal Križkovu medailu za prácu v archívnictve (1979), rezortnú plaketu Praecedentibus archivorum custodibus bene meritis (1989), záslužnú medailu ministerstva vnútra (1996) a Cenu mesta Nitry (1998).

Pohľad na činnosť a obdivuhodné výsledky práce jubilanta nemôžu a ani nechcú byť v tejto krátkej laudácii vyčerpávajúce. Zhodnotiť jeho doterajšiu prácu by si vyžiadalo oveľa viac priestoru. Chce byť však aspoň skromným pripomenutím si osobnosti, ktorá stála pri formovaní slovenského archívnictva a významnou mierou sa zaslúžila o rozvoj Štátneho archívu v Nitre.

Vážený pán doktor, v mene nás všetkých archivárov Vám želám do ďalších rokov veľa zdravia, rodinnej pohody a tvorivého elánu!

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU FRANTIŠKA ŽIFČÁKA

Čas plynie neskutočne rýchlo, je naozaj neúprosný a vládne nám všetkým. Veď len nedávno sme sa lúčili pri odchode do dôchodku s PhDr. Františkom Žifčákom, dlhoročným riaditeľom niekdajšieho Štátneho archívu v Levoči, a už je tu ďalšia významná udalosť v jeho živote, keď sa dožíva krásnych sedemdesiatich rokov...

Narodil sa v roľníckej rodine 26. augusta 1951 v malebnej dedinke Domaňovce blízko Levoče. V nej a neďalekom Spišskom Hrhove získal základné vzdelanie, stredoškolské v Spišskej Novej Vsi. Láska k histórii ho priviedla k štúdiu historických vied (archívnictva) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Jeho pôvodný úmysel stať sa archeológom sa nenaplnil, keďže sa vtedy tento študijný odbor neotváral. Asi to malo tak byť. Celý svoj život zasvätil práci v archíve, pričom tunajší archív sa stal jeho jediným pracoviskom. Začal v ňom pracovať ešte počas posledného ročníka vysokoškolského štúdia (v roku 1974) pod odborným vedením PhDr. Ivana Chalupeckého. Svoju kvalifikáciu znásobil zložením rigorózneho skúšky v odbore pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a priznaním akademického titulu PhDr. v roku 1980.

V archíve sa podieľal na spracúvaní najnáročnejších starších a cudzojazyčných fondov ako napríklad Provincie XVI spišských miest, Spišská župa, Magistrát mesta

Levoče, Archív rodiny Csáky zo Spišského Hrhova, Správa majetkov Jasovského prepošstva či Stolica X spišských kopijníkov. Na svojom pracovisku v levočskom archíve prešiel prakticky všetkými odbornými funkciami a ruka v ruku s jeho odbornou erudíciou sa napokon v roku 1992 stal nielen riaditeľom tohto archívu, ale aj popredným odborníkom akceptovaným doma i v zahraničí. Svedčí o tom množstvo jeho odborných prác – monografií, štúdií, článkov, spoluautorstvo pri tvorbe komunálnych i občianskych erbov, ale tiež rezortné vyznamenania pamätná Križkova medaila a medaila Za zásluhy o rozvoj verejnej správy. V roku 2014 sa mu dostalo ocenenia za rozvoj československých vzťahov v oblasti archívniectva aj zo strany českého ministra vnútra v podobe medaily Za zásluhy o české archívniectví.

Nemožno opomenúť ani jeho bohatú a dlhoročnú prednáškovú činnosť a angažovanosť v Spišskom dejepisnom spolku ako člena výboru, ktorému je v súčasnosti predsedom. Taktiež početné a aktívne členstvá v Spoločnosti slovenských archivárov, Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, redakčnej rade Slovenskej archivistiky, redakčnej rade zborníka Z minulosti Spiša, Heraldickej komisii a Vedeckej archívnej rade.

Jeho pracovná, vyše štyridsaťročná kariéra bola skutočne veľmi pestrá a nie je možné všetky jeho aktivity ani vymenovať. Všetko toto zvládol popri riaditeľskej funkcii, keď sa zaslúžil aj o rozšírenie priestorov archívu rekonštruovaním tretej budovy, zriadením reštaurátorského ateliéru, kníhviazačskej dielne, modernej bádateľne a vybavením skladov kompaktnými regálmi. Pod jeho taktovkou sa v Levoči konali v roku 2006 jubilejné X. archívne dni. Ním bola podpísaná medzinárodná dohoda o spolupráci so Štátnym archívom v Třeboni, podieľal sa na súpise slovacík v budapeštianskom, varšavskom i krakovskom archíve. Úspešne viedol náš kolektív, odborne usmerňoval, radil nám, bol našim učiteľom. Za tento obrovský kus práce mu patrí naše úprimné poďakovanie.

Do ďalších rokov nášmu jubilantovi prajeme predovšetkým veľa zdravia, síl, pohody a radosti zo života v kruhu svojej rodiny, no a, samozrejme, aj mnoho skvelých a kreatívnych nápadov a ich úspešnú realizáciu na pôde Spišského dejepisného spolku.

Ad multos felicesque annos!

Alena Kredatusová
Štátny archív v Prešove,
špecializované pracovisko
Spišský archív v Levoči

ZA MELÁNIU KADLEČÍKOVU

Dňa 26. októbra 2021 sme sa na Dobrej Vode pri Trnave rozlúčili s našou bývalou kolegyňou Mgr. Melániou Kadlečíkovou, rodenou Svatíkovou.

Narodila sa 6. decembra 1944 na Dobrej Vode. Po ukončení gymnázia v Trnave pokračovala v štúdiu na odbore archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Do archívu v Nových Zámkoch nastúpila v roku 1977 ako prvá vysokoškolsky vzdelaná archivárka. Pôsobila tam do roku 1988, neskôr odišla pracovať do Štátneho archívu v Nitre. Na jeseň v roku 1996 sa vrátila opäť do archívu v Nových Zámkoch, kde v rokoch 1996 a 1997 bola jeho riaditeľkou. V Štátnom okresnom archíve Nové Zámky pracovala až do odchodu na dôchodok v roku 2001. Bola členkou Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a Spoločnosti slovenských archivárov. Zaujímala sa o históriu novozámockého regiónu, podieľala sa na vypracovaní viacerých monografií obcí, taktiež napísala množstvo článkov k dejinám školstva, vydala publikáciu o nemocnici v Nových Zámkoch. Aj na sklonku života bola stále činná a zaujímala sa o dianie v archíve.

Melánia Kadlečíková nás náhle opustila 20. októbra 2021 v Nových Zámkoch. Odišla, ale v našich spomienkach zostane navždy.

Eva Gábrišová
Štátny archív v Nitre,
pracovisko Archív Nové Zámky

SPOMIENKA NA ONDREJA PETERGÁČA

Je to pár dní, čo nás ranila správa o jeho úmrtí. Zdalo sa nám, že to bolo len nedávno, keď sme mu na okrúhlu osemdesiatku usporiadali malé posedenie v kruhu archivárov a priateľov.

V lete sa dožil krásnych 84 rokov. Zdravie mal síce nalomené, ale jeho vôľa žiť pre svojich najbližších bola veľmi silná. Zlomená noha priniesla nemalé problémy a jediným východiskom bola operácia. Srdce zlyhalo...

Narodil sa v Henckovciach 24. júna 1937 manželom Ondrejovi a Anne, rod. Šimonevej, ako najstarší z troch synov. V rodnej obci, kde s rodičmi a bratmi prežil svoje detstvo, navštevoval aj prvý stupeň základnej školy. Druhý stupeň absolvoval v obci Nižná Slaná. Stredoškolské štúdium ukončil v roku 1955 na gymnáziu v Rožňave. Svoje vzdelanie si rozšíril na pedagogickej škole. Ako 18-ročný začal pracovať na Okresnom národnom výbore v Rožňave. Pracoval vo viacerých funkciách na odbore školstva a kultúry. V druhej polovici roku 1966 bol preložený do štátneho archívu ako pomocný archivár. Archivárske práce vykonával spolu s vtedajším vedúcim archívu Jozefom Špildom. Po jeho odchode do dôchodku bol najprv poverený zastupovaním

vedúceho archívu, no po krátkom čase sa ním aj stal. V roku 1980 to už bola funkcia riaditeľa Štátneho okresného archívu so sídlom v Brzotíne.

Práce v archíve narastali, a tak sa archivárska rodina rozrástla o ďalších pracovníkov. Spolu s nimi svoju vášeň k histórii pretavil do spracovávanía fondov a publikovania v rôznych periodikách a regionálnej tlači. Vyhotoval tematické katalógy aktuálnych spoločenských potrieb. Bol spoluautorom Dejín Rožňavy publikovaných v dvoch zväzkoch. Pod jeho rukami bolo do archívu prebratých mnoho archívnych fondov. V rámci okresu spolupracoval s rôznymi kultúrnymi inštitúciami.

Počas jeho vedenia bol zrekonštruovaný kaštieľ v Brzotíne, ktorý bol v tom čase sídlom archívu, a keď sa jeho kapacita v roku 1993 naplnila, podarilo sa mu nájsť nové priestory v bývalom kláštore františkánov na Námestí baníkov v Rožňave.

V archíve sa vystriedalo množstvo pracovníkov. Aj keď to neboli vždy odborníci archivári, vždy sa snažil, aby práca v archíve bola pre nich/nás nielen zamestnaním, ale aj záľubou. Svojimi predstavami o budúcnosti archívu nás vždy vedel motivovať a ohurovať.

Mal veľa kamarátov a priateľov. Bol veselej povahy, v kolektívoch obľúbený. Vedť určite nejeden kolega archivár si na neho spomína ako na profesionála v opisovaní situácií a prostredí. Pamätám si tie riadky, ktorými pozýval riaditeľov štátnych archívov v roku 1993 na celoslovenskú poradu do „malebného prostredia“ hotela Kúpele pri Čučme.

Jeho veľkou snahou bolo ešte zrekonštruovať nové sídlo archívu na námestí v Rožňave. Kláštor františkánov sa v roku 1996 síce podarilo odkúpiť, ale pre nedostatok finančných prostriedkov sa zmena na účelovú budovu archívu nezrealizovala.

Nastal čas odchodu na starobný dôchodok a odovzdania pomyselného žezla svojmu nástupcovi. So svojím miestom v archíve sa lúčil veľmi ťažko. Ešte stále chcel byť pre archív osožný. Keď to nešlo v archíve, nevzdával sa a aj na dôchodku pomáhal pôvodcom registratúr pri vyradovaní starých spisov. Jeho prácu ocenila aj spoločnosť Tone, ktorá ho istý čas zamestnávala vo svojich službách.

Zo zdravotných dôvodov sa v roku 2010 rozhodol, že sa bude venovať viac záhradke a svojim vnučkám Ľubke a Andrejke. Prekonal ťažkú chorobu a pred piatimi rokmi aj stratu svojej milovanej manželky, za ktorou sa tento rok 18. októbra vybral.

„Pán Petergáč, odpočívajte v pokoji.“

Češť jeho pamiatke.

Eva Jergová
Štátny archív v Košiciach,
pracovisko Archív Rožňava

ZA JANKOU PRÍBULOVOU

Jana Príbulová, rod. Nagyová, sa narodila 27. februára 1973 v Bratislave. Vyrastala v sedemčlennej katolíckej rodine v Pezinku, kde získala základné vzdelanie. V rokoch 1987 – 1991 úspešne absolvovala Strednú knihovnícku školu v Bratislave. Po skončení školy sa zamestnala ako dokumentaristka na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde zotrvala dva roky. V rokoch 1993 – 1999 pracovala ako predavačka textilu v pezinskom odevnom butiku. V roku 1996 sa jej narodila prvá dcéra Veronika. Po ukončení materskej dovolenky v roku 1999 nastúpila ako úradníčka do realitnej kancelárie v Pezinku, ale zakrátko otehotnela a v roku 2000 sa jej narodila druhá dcéra Dominika. Do realitnej kancelárie sa už nevrátila a od 1. augusta 2004 sa stala pracovníčkou vtedajšej modranskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave. Práca v Modre jej vyhovovala viac ako dochádzanie do Pezinka, pretože sa vydala do modranskej evanjelickej rodiny a s manželom sa usadili v Modre.

V archíve v Modre nastúpila do štátnej služby na uvoľnené miesto v 4. platovej triede po Márii Janákovej. V popise práce mala spracúvanie a sprístupňovanie menej náročných fondov orgánov štátnej správy a organizovanie využívania archívnych dokumentov pre verejnosť. Keďže po odchode Petry Pospěchovej z archívu ku koncu februára 2003 sa nepodarilo za ňu nájsť trvalú náhradu do bádateľne, Janka od októbra 2004 prevzala celú bádateľskú agendu, vedenie evidencie zbierok a príručnej odbornej knižnice. Ako absolventka knihovníckej školy sa tým čiastočne dostala do svojho odboru. Bádateľňa archívu prešla v rokoch 2004 – 2005 rekonštrukciou a bola premiestnená z poschodia budovy na prízemie, kde Janka dostala priestrannú kanceláriu. Postupne jej bolo zverené aj vedenie registratúry archívu, vyhotovovanie výpisov z matrik a časť správnej agendy. V roku 2007 začala popri pracovných povinnostiach študovať archívniectvo na Univerzite Komenského v Bratislave, ktoré úspešne ukončila v roku 2012 diplomovou prácou zameranou na rozbor fondu Juraj Pavelek (* 1920 – † 1991). Promovala 27. augusta 2012 a získala titul magister. V januári 2010 sa jej narodil syn Lukáš, takže štúdium musela zvládnuť popri starostlivosti o bábätko.

Napriek náročnosti bádateľskej agendy sa venovala sprístupňovaniu fondov a tvorbe archívnych pomôcok. V roku 2005 vytvorila 326 katalogizačných záznamov drobných tlačí týkajúcich sa Modry z rokov 1719 – 2004 a v roku 2007 zinventarizovala fond Miestny národný výbor v Častej 1950 – 1990 v rozsahu 5,64 bm. Po návrate z materskej dovolenky v roku 2013 skatalogizovala zbierku rôznych kalendárov uloženú v štyroch škatuliach. V roku 2016 vyhotovila registre k fondu Ľudový súd Bratislava-okolie 1958 – 1960 (4,56 bm) a k časti fondu Okresný súd Bratislava-okolie 1960 – 1984 (1,08 bm). V roku 2017 sa venovala usporadúvaniu úradných kníh vo fondoch okresných súdov v Pezinku, Malackách a Senci do roku 1960. V roku 2018 skatalogizovala Zbierku všeobecnej regionálnej tlače v rozsahu takmer 6 bm s 1 100 inventárnymi číslami, ktorej jednotliviny vznikli v 18. až 21. storočí. Veľmi ochotne a na odbornej úrovni vychádzala v ústrety návštevníkom bádateľne. V archíve pracovala so zánietením aj napriek nedostatočnému finančnému ohodnoteniu, ktoré nezohľadňovalo jej nadobudnuté vzdelanie. Zomrela 13. októbra 2021 ráno po prí-

chode na pracovisko na pľúcnu embóliu. Jej smrť predstavuje pre kolektív archivárov nenahraditeľnú stratu po pracovnej aj ľudskej stránke.

Češť jej pamiatke!

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave,
pracovisko Archív Modra

ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

Ing. Dušana Grešová, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, P. O.BOX 115,
840 05 Bratislava 45, e-mail: dusana.gresova@minv.sk

Mgr. Juraj Hirčák, Mincovňa Kremnica, š. p., Štefánikovo nám. 25/24,
967 01 Kremnica, e-mail: archiv@mint.sk

Mgr. Ľuboš Janaček, Štátny archív v Bratislave, Križkova 7, 811 04 Bratislava,
e-mail: lubos.janacek@minv.sk

Karol Kantek, Komenského 23, 900 01 Modra, e-mail: kantek@zoznam.sk

PhDr. Eva Kowalská, DrSc., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, P. O. Box 198,
Klemensova 19, 814 99 Bratislava, e-mail: eva.kowalska@savba.sk

doc. Mgr. Imrich Nagy, PhD., Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity
Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: imrich.nagy@umb.sk

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Janaček, Luboš: Poprad and its officials during the reign of Maria Theresa (1740 – 1780).....	7
Hirčák, Juraj: Archival Fond of Kremnica Mint (1328) 1630 – 2014.....	38
Nagy, Imrich: The Possibilities of Application the Method of Digital Transcription of Historical Manuscript Texts in the Process of Accessing the Archival Fonds	53
Grešová, Dušana: Cyanotype – a Historical Photography Technique	68

MATERIA

Kowalská, Eva: Letters of Karol Štúr on the Defense of the Slovak Language in the Grammar School in Modra	81
---	----

DISCUSSION.....	97
-----------------	----

LITERATURE

Reviews and Reports	120
Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals	186

REPORTS.....	222
--------------	-----

CHRONICLE	245
-----------------	-----

LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES	273
---	-----

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	275
--------------------------------	-----

POKYNY PRE AUTOROV

Slovenská archivistika (SA) vychádza dvakrát ročne. Jej obsahom sú pôvodné práce autorov, ktoré vznikli ako výsledok ich vlastnej bádateľskej činnosti. Príspevky sú uverejňované v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Výkonná redakcia predkladá príspevky redakčnej rade, ktorá navrhuje recenzentov jednotlivých príspevkov a následne im ich výkonná redakcia zašle. Posudzovanie príspevkov je prísne obojstranne anonymné. Na základe recenzentských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady budú autori upovedomení o prijatí či neprijatí ich príspevku. Autori poskytujú svoje príspevky výhradne SA a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neposkytnú na publikovanie inému periodiku. Rukopisy sa nevracajú. Autori odovzdaním príspevku do redakcie súhlasia s jeho uverejnením v elektronickej podobe na webovej stránke Ministerstva vnútra SR.

Príspevky sa posielajú v programe Microsoft Word vo formáte doc/docx e-mailom na adresu výkonnej redakcie: slovenska.archivistika@minv.sk. Poznámkový aparát sa umiestňuje na stranu pod čiarou (nie na konci textu). Typ písma – Times New Roman, veľkosť písma 12, veľkosť písma poznámok – 10, riadkovanie – 1,15. K štúdiu je potrebné pripojiť úvodný abstrakt (cca 700 znakov vrátane medzier), 3 – 6 kľúčových slov a záverečné resumé (cca 1 800 znakov vrátane medzier). Výkonná redakcia zabezpečí ich preklad do anglického, resp. iného cudzieho jazyka. Ku každému druhu príspevku autor uvedie aj kontaktné údaje: tituly, adresu pracoviska, e-mailový a telefonický kontakt.

Obrazové prílohy je potrebné zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v minimálnom rozlíšení 300 dpi, pričom ich umiestnenie treba jasne vyznačiť v texte a je nutné uviesť ich zdroj (pri fotografiách meno autora, ak je známe).

Pri tvorbe poznámkového aparátu je potrebné riadiť sa normou STN ISO 690 – Dokumentácia a Bibliografické odkazy.

MONOGRAFIA (1 – 3 autori):

¹ HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka. Srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019, s. 168. ISBN 978-80-971356-6-9.

² ČERVENKOVÁ, Ivana – RAGAČ, Radoslav. *Šaštínske panstvo v rukách Habsburgovcov*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2014, s. 24-25, ISBN 978-80-970317-9-4.

Mená autorov sa oddeľujú pomlčkou s medzerou po oboch stranách. Rozpätie strán sa uvádza spojovníkom bez medzier.

MONOGRAFIA (viac ako 3 autori):

³ KODAJOVÁ, Daniela et al. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 245, ISBN 978-80-556-4149-2.

ZBORNÍK ako celok:

⁴ LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, 414 s. ISBN 978-83-81111-158-4.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo kolektívnej práci:

⁵ MANÁK, Marián. Cesta k Mnichovskej dohode v správach veľvyslanca USA vo Francúzsku. In KOHÚTOVÁ, Mária – MAREK, Miloš (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia 20*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 133-147. ISBN 978-83-8111-152-2.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁶ KERESTEŠ, Peter. Dejiny štátneho archívu v Nitre. I. časť (1949 – 1969). In *Fórum archivárov*, 2019, roč. 28, č. 3, s. 74-78. ISSN 1339-8423.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁷ HRIVŇÁK, ref. 1, s. 65.

Ak sú v jednej poznámke uvedené viaceré pramene rovnakého autora, v ďalších poznámkach sa uvádzajú aj prvé slová názvu prameňa:

⁸ HRIVŇÁK, *Jozef Watzka*, ref. 1, s. 123.

Odkaz na elektronický zdroj:

⁹ BÁRTA, Stanislav et al. *Digitální archivnictví* [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2020-02-20], 138 s. ISBN 978-80-210-9450-5. Dostupné na internete: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1407>.

Údaj obsahujúci dátum citovania je povinný.

Odkaz na archívny prameň:

¹⁰ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holíči, 1765 – 1848, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 9, škatuľa (ďalej len šk.) 7.

Všeobecné podmienky:

- Skratkou pre označenie strany/strán je s., čísla č., ročníkov roč. Ročníky i čísla periodík a zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Ak sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať aj čísla dokumentov.
- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania alebo vydavateľstvo, uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.
- Ak je viac miest vydania a len jeden vydateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1956.
- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.
- Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín je ponechané na rozhodnutí autora príspevku s tým, že v poznámke uvedie zdôvodnenie, prečo a akým spôsobom sa rozhodol tieto osobné mená písať.

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 51 – Číslo 2/2021

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Adresa redakcie a administrácia/Address

MV SR Slovenský národný archív,
Drotárska cesta 42, P. O. Box 115, 840 05 Bratislava 45
slovenska.archivistika@minv.sk

Periodicita/Periodicity

Dvakrát ročne/Biannual
(redakčná uzávierka 28. februára a 31. augusta)

Náklad/Print run

150 ks

EV 140/08

ISSN 02316722

Návrh obálky/Cover design

Nora Nosterská – Perecká kniha z rokov 1681 – 1781, Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

Tlač/Print

Centrum polygrafických služieb, p. o. Ministerstva vnútra SR

Za obsah textov zodpovedajú autori.